

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**İSLAMİYET'TEN HRİSTİYANLIĞA GEÇİŞLERDE PSİKO-
SOSYAL FAKTÖRLERİN VE TANRI TASAVVURUNUN DİN
DEĞİŞTİRMEYE ETKİSİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

HURİYE ARSOY

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. NURTEN KIMTER

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**İSLAMİYET'TEN HRİSTİYANLIĞA GEÇİŞLERDE PSİKO-SOSYAL
FAKTÖRLERİN VE TANRI TASAVVURUNUN DİN DEĞİŞTİRMEYE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HURİYE ARSOY

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. NURTEN KIMTER

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Huriye ARSOY tarafından Doç. Dr. Nurten KIMTER yönetiminde hazırlanan ve **24/08/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “İslamiyet’ten Hristiyanlığa Geçişlerde Psiko-Sosyal Faktörlerin ve Tanrı Tasavvurunun Din Değiştirmeye Etkisi” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Nurten KIMTER

.....

(Danışman)

Doç. Dr. Mustafa Naci KULA

.....

Dr. Öğrt. Üy. Cumali KÖSEN

.....

Tez No : 10569589

Tez Savunma Tarihi : 24/08/2023

Prof. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL

Enstitü Müdürü

../08/2023

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada, tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

( )

Huriye ARSOY

(Tarih) 24/08/2023

TEŞEKKÜR

“Bu tezin tamamlanması aşamasında bana daima destek çıkan canım aileme, danışmanlığımı üstlenen saygı değer hocam Doç. Dr. Nurten Kınter’e ve çalışmama katılmayı kabul ederek zor olmasına rağmen tüm sorularıma sıklımadan, içtenlikle cevap veren sevgili katılımcılarıma teŐekkürlerimi sunarım.”

Huriye ARSOY
Çanakkale, Ağustos 2023

ÖZET

İSLAMİYET'TEN HRİSTİYANLIĞA GEÇİŞLERDE PSİKO-SOSYAL FAKTÖRLERİN VE TANRI TASAVVURUNUN DİN DEĞİŞTİRMEYE ETKİSİ

Huriye ARSOY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Nurten KIMTER

24/08/2023, 278

Bu çalışmada Müslüman bir ailede doğmasına rağmen din değiştirerek Hristiyan olan 19 Protestan katılımcının din değiştirmesinde etkili olan psiko-sosyal faktörler ve zihinlerinde yer alan eski ve yeni din ve Tanrı tasavvurları araştırılmıştır. Nitel araştırma deseninde ve yarı yapılandırılmış mülakat ve katılımcı gözlem yöntemleriyle gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların din değiştirmelerinde, sorunlu aile ilişkileri, romantik ilişkiler, travmatik tecrübeler, misyonerlik faaliyetleri ve entelektüel sebepler gibi çeşitli unsurlardan etkilendikleri tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların eski din ve Tanrı tasavvurlarının olumsuz, yeni din ve Tanrı tasavvurlarının ise olumlu olduğu fark edilmiştir. Bu durumun katılımcıyı eski dinini terk etmeye ve yeni dinine yönelmeye ittiği gözlemlenmiştir. Sonuç olarak olumsuz bir Tanrı tasavvuruna hem çevreden duyulan “Allah yakar” ve “Allah çarpar” gibi Allah’la ilgili olumsuz sözlerin hem din eğitiminde ana dilinin geri plana itilmesinin hem de babayla ilişki ve iletişime geçilemediği için Tanrıyla da ilişki ve iletişime geçilememesinin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Değiştirme, Tanrı Tasavvuru, İslam, Hristiyanlık, Protestanlık, Psiko-sosyal Faktörler

ABSTRACT

THE EFFECT OF PSYCHO-SOCIAL FACTORS AND IMAGINATION OF GOD ON RELIGIOUS CONVERSION IN CONVERTING FROM ISLAM TO CHRISTIANITY

Huriye ARSOY

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Philosophy and Religious Science

(Assoc. Prof. Dr. Nurten KIMTER)

24/08/2023, 278

In this study, the psycho-social factors that are effective in the conversion of 19 Protestant participants who converted to Christianity despite being born in a Muslim family and the old and new religions and God imagination in their minds were investigated. In the research conducted in a qualitative research pattern and using semi-structured interview and participant observation methods, it was found that participants were affected by various factors such as problematic family relationships, romantic relationships, traumatic experiences, missionary activities and intellectual reasons in their conversion. In addition, it was noticed that the participants' old religion and God imagination were negative, while the new religion and God imagination were positive. It has been observed that this situation pushes the participant to leave his old religion and turn to his new religion. As a result, it has been found that negative words about Allah such as “Allah burns” and “Allah strikes” heard from the environment are effective for a negative imagination of God, as well as pushing the mother tongue to the background in religious education, and also not being able to relate and communicate with God, since the relationship and communication with the father cannot be achieved.

Keywords: Conversion, God Imagination, Islam, Christianity, Protestantism, Psycho-Social Factors

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1

1.1. Araştırma Yöntemi	1
1.1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.1.3. Araştırmanın Soruları	2
1.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.1.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	3
1.1.6. Araştırmaya Katılanların Nitelikleri	4
1.1.7. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Araçları	5
1.1.8. Verilerin Toplanması ve Analizi	7

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE/ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

9

2.1. İslamiyet	9
2.1.1. İslamiyet'in Tarihsel Gelişimi	9
2.1.2. Kutsal Metinleri	12
2.1.3. İnanç Esasları	14
2.1.4. İbadet Esasları	16
2.1.5. Mabedleri	18

2.1.6. Bayramları ve Özel Günleri	19
2.1.7. Mezhepleri	21
2.2. Hristiyanlık	22
2.2.1. Hristiyanlığın Tarihsel Gelişimi	22
2.2.2. Kutsal Metinleri	24
2.2.3. İnanç Esasları	26
2.2.4. İbadet Esasları	27
2.2.5. Mabedleri	30
2.2.6. Bayramları	30
2.2.7. Mezhepleri	31
2.3. Tanrı Tasavvuru	32
2.3.1. Tanrı ve Tanrı Tasavvuru Kavramları	33
2.3.2. Tanrı Tasavvurunun Oluşumu	36
2.3.3. Anne-Baba İmajları ve Tanrı Tasavvuru	39
2.3.4. Dinlerde Tanrı Tasavvurları	42
2.3.5. Tanrı Tasavvurlarının Psikolojik Yansımaları	43
2.4. Din Değişirme	44
2.4.1. Dinî Değişim ve Din Değişirme Kavramları	45
2.4.2. Din Değişirmeyi Etkileyen Psiko-Sosyal Faktörler	48
Mutsuz Çocukluk Tecrübeleri	49
Babasız Büyüme ve İlgisiz Baba	50
Anne-Babanın Dinî Temayülleri	51
Kendi Kültürüne Yabancılaşma ve Hakim Kültüre Hayranlık Duyma	53
Misyonerlik Faaliyetleri	55
Evlilik	56
Travmatik Tecrübeler	58
Anlam Arayışı ve Entelektüel Cevaplar	59
2.4.3. Din Değişirmede Demografik Değişkenler	60
2.4.4. Süre Bakımından Din Değişirme	63
2.4.5. Din Değişirme Tipleri	64
2.4.6. Din Değişirmenin Sonuçları	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BULGULAR VE YORUM

67

3.1.	Din Değiştirmeye Etki Eden Psiko-Sosyal Faktörlerle İlgili Bulgular ve Yorumlar	67
3.1.1.	Aile ile Kurulan İlişkiler	67
3.1.2.	Çevre ile Kurulan İlişkiler	78
3.1.3.	Bireylerin Ebeveynleri ve Din ile Olan İlişkileri ve Dinî Eğitim Süreci...	81
3.1.4.	Misyonerlik Faaliyetleri ve Gayrimüslimlerle Kurulan İlişkiler	99
3.1.5.	Romantik İlişkiler	114
3.1.6.	Suçluluk ve Günahkarlık Duygusu	119
3.1.7.	Olağanüstü Tecrübeler	123
3.1.8.	Travmatik Tecrübeler	140
3.1.9.	Entelektüel Sebepler	147
3.1.10	Diğer Etkenler	160
3.2.	Eski Din ve Tanrı Tasavvuruyla İlgili Bulgular ve Yorumlar	161
3.2.1.	Allah Algısı	162
3.2.2.	Peygamber Algısı	180
3.2.3.	Ölüm/Ahiret Algısı	186
3.2.4.	Dindarlar ile İlgili Algılar	191
3.2.5.	Dinî Hissiyat	201
3.3.	Yeni Din ve Tanrı Tasavvuruyla İlgili Bulgular ve Yorumlar	204
3.3.1.	Tanrı Algısı	204
3.3.2.	Peygamber Algısı	226
3.3.3.	Ölüm/Ahiret Algısı	230
3.3.4.	Dindarlar ile İlgili Algılar	234
3.3.5.	Dinî Hissiyat	239
3.4.	Eski ve Yeni Din ve Tanrı Algısının Karşılaştırılması ve Yorumlanması.....	245
3.4.1.	Tanrı Tasavvurundaki Değişiklikler	245
3.4.2.	Peygamber Algısındaki Değişiklikler	252
3.4.3.	Ölüm/Ahiret Algısındaki Değişiklikler	253
3.4.4.	Dindaşlar ile İlgili Algılardaki Değişiklikler	253
3.4.5.	Dinî Hissiyattaki Değişiklikler	254

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

255

KAYNAKÇA 265

EKLER I

SİMGELER VE KISALTMALAR

Akt	Aktaran
C	Cilt
çev.	Çeviren
D.D.Ö.	Din Değiştirmeden Önce
D.D.S.	Din Değiştirdikten Sonra
ed.	Editör
K1	Katılımcı 1
K2	Katılımcı 2
K3	Katılımcı 3
K4	Katılımcı 4
K5	Katılımcı 5
K6	Katılımcı 6
K7	Katılımcı 7
K8	Katılımcı 8
K9	Katılımcı 9
K10	Katılımcı 10
K11	Katılımcı 11
K12	Katılımcı 12
K13	Katılımcı 13
K14	Katılımcı 14
K15	Katılımcı 15
K16	Katılımcı 16
K17	Katılımcı 17
K18	Katılımcı 18
K19	Katılımcı 19
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
YL	Yüksek Lisans
%	Yüzde oranı

TABLolar DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Katılımcıların genel özellikleri	4
Tablo 2	Katılımcıların din ile ilgili genel özellikleri	5
Tablo 3	Anne-babanın sağ olup olmadığına dair bulgular	67
Tablo 4	Anne-babanın birlikte olup olmadığına dair bulgular	68
Tablo 5	Ebeveynlerin çocuklarına karşı olan tutumlarına dair bulgular	69
Tablo 6	Anne-babanın birbirleriyle olan ilişkilerine dair bulgular	74
Tablo 7	Anne-babanın ilişkideki profiline dair bulgular	75
Tablo 8	Din değiştirmeden önceki süreçte aile ilişkilerindeki sorunlara dair bulgular	77
Tablo 9	Ebeveynlerin mensup oldukları mezhebe dair bulgular	81
Tablo 10	Ebeveynlerin din ile olan ilişkisine dair bulgular	82
Tablo 11	Katılımcıların din eğitimiğine dair bulgular	86
Tablo 12	Katılımcıların Hristiyanlıkla ilgili bilgi Seviyelerine dair bulgular	96
Tablo 13	Katılımcıların gayrimüslimlerle iletişimiğine dair bulgular	100
Tablo 14	Din değiştirme sürecinde Hristiyanlarla kurulan ilişkilere dair bulgular	104
Tablo 15	Romantik ilişkilerin din değiştirmeye etkisine dair bulgular	115
Tablo 16	Din değiştirme sürecinde suçluluk/günahkarlık duygusunun etkisine dair bulgular	119
Tablo 17	Din değiştirme sürecinde yaşanan olağanüstü tecrübelerine dair bulgular	123
Tablo 18	Din değiştirmeden önce yaşanan travmatik tecrübelerine dair bulgular	140
Tablo 19	Entelektüel etkenlere dair bulgular	147
Tablo 20	Diğer etkenlere dair bulgular	160
Tablo 21	Allah tasavvuruna dair bulgular	162

Tablo 22	D.D.Ö. günah ve tövbe algısının etkisine dair bulgular	168
Tablo 23	D.D.Ö. kötülüğün kaynağı hakkındaki düşüncelere dair bulgular	172
Tablo 24	D.D.Ö. duaların karşılığıyla ilgili düşüncelere dair bulgular	175
Tablo 25	Allah'ın her şeyden haberdar olmasının hissettirdiklerine dair bulgular	178
Tablo 26	D.D.Ö. Hz. Ali ve Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelere dair bulgular	181
Tablo 27	D.D.Ö. Hz. İsa hakkındaki düşüncelere dair bulgular	184
Tablo 28	D.D.Ö. ölüm/ahiret hakkındaki düşüncelere dair bulgular	187
Tablo 29	D.D.Ö. Müslümanlar hakkındaki düşüncelere dair bulgular	192
Tablo 30	D.D.Ö. Hristiyanlar hakkındaki düşüncelere dair bulgular	197
Tablo 31	D.D.Ö. ezan ve Kur'an sesi hakkındaki düşüncelere dair bulgular	202
Tablo 32	D.D.S. Tanrı tasavvuruna dair bulgular	205
Tablo 33	D.D.S. günaha ve tövbe algısının etkisine dair bulgular	211
Tablo 34	D.D.S. kötülüğün kaynağı hakkındaki düşüncelere dair bulgular	214
Tablo 35	D.D.S. duaların karşılığı ile ilgili düşüncelere dair bulgular	220
Tablo 36	Tanrı'nın her şeyden haberdar olmasının hissettirdiklerine dair bulgular	225
Tablo 37	D.D.S. Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelere dair bulgular	226
Tablo 38	D.D.S. Hz. İsa hakkındaki düşüncelere dair bulgular	228
Tablo 39	D.D.S. ölüm ve ahiret hakkındaki düşüncelere dair bulgular	231
Tablo 40	D.D.S. Müslümanlar hakkındaki düşüncelere dair bulgular	234
Tablo 41	D.D.S. Hristiyanlar hakkındaki düşüncelere dair bulgular	236
Tablo 42	D.D.S. Kur'an ve ezan hakkındaki düşüncelere dair bulgular	240
Tablo 43	Kutsal Kitap ve ilahi dinleyince/okuyunca hissedilenlere dair bulgular	244
Tablo 44	Eski-yeni Tanrı tasavvuru kıyaslamasına dair bulgular	246

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Yaşam yolcuğuna başladığı ilk andan itibaren ebeveynlerinin inançları tarafından kuşatılan insan, ailesinin, içinde yaşadığı toplumun ve kendi psikolojik ihtiyaçlarının etkisiyle bu inançları özümsemekte ve büyük bir değer atfettiği söz konusu inançlarının ekseninde kendisine bir yaşam tarzı inşa etmektedir. Ancak pek çok engebeyi de içinde barındıran hayat yolculuğu, bireyi, bazı tecrübelerin ardından yeterince içselleştiremediği inançlarını gözden geçirmeye itebilir. Bu aşamada inançları sebebiyle kendisini mutlu hissetmediğini düşünen birey, bir arayış içerisine girerek inandığı din ve tanrıdan uzaklaşabilir.

Esasen insan hangi yaşta olursa olsun güvenli bir liman arama girişimindedir. Adına ister Allah, ister Tanrı, isterse bilim desin, bir otoritenin sözlerine sorgusuz sualsiz inanmak istemektedir. Çoğu zaman ancak dinler tarafından verilebilen bu güven, onu güvенеbileceği inançlar edinmeye götürecektir.

Dünya üzerinde bu aşamalardan geçerek kendi dinine dönen, başka bir dine yönelen ve bir şeylere güvenmek istemesine rağmen bir türlü güvenemeyen pek çok insan bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda din değiştirme vakaları incelenecektir. İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçişleri ele aldığımız bu çalışmanın ilk bölümünde "İslamiyet", "Hristiyanlık", "Tanrı Tasavvuru" ve "Din Değiştirme" kavramlarına değinilecektir. Ardından da nitel araştırma deseninde mülakat tekniğiyle gerçekleştirdiğimiz görüşmelerden elde edilen sonuçlara yer verilecek ve bireyin böyle bir sürece girmesinde psiko-sosyal faktörlerin ve zihninde yer alan tanrı tasavvurunun etkin bir role sahip olup olmadığı incelenecektir.

1.1.Araştırmanın Yöntemi

1.1.1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırma İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçen bireylerin sahip oldukları Tanrı tasavvurlarının ve psiko-sosyal faktörlerin din değiştirme hadisesi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bu doğrultuda çalışmamıza katılan ve İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçmiş olan her bir bireyle, bireyin hem eski dinindeki hem de yeni dinindeki Tanrı tasavvurunu

ve psiko-sosyal özelliklerini tespit etmeyi amaçlayan görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ardından mülakat verileri içerik analizine tabi tutularak elde edilen bulgulara, yorum ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

1.1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsan, inandığı değerler uğruna can verebileceği gibi can da alabilir. Kendisi için bu denli önemli olan dinî inanç ve değerlerden oluşan bir yapıyı terk etmesi de bu yapının yerine başka bir dinî yapıyı yerleştirmesi de elbette kolay değildir. Buna rağmen dünya üzerinde her yıl binlerce insan dinini terk etmekte ve bunlardan büyük bir kısmı başka bir dine yönelmektedir.

Araştırmamız, insanın kendisi için böylesine büyük bir öneme sahip olan inançlarını neden terk ettiği ve yine neden geride kalan boşluğu bir başka din ile doldurma ihtiyacı hissettiği sorusu üzerinden şekillenmiştir. Zannımızca insan, Tanrı ile sağlıklı bir bağ kuramadığında aradaki ilişkiyi bitirmek ve sağlıklı bir ilişki kurabileceği bir başka Tanrı figürüne yönelmektedir.

Eğer insanın gerçekten tasavvur ettiği tanrı figürü ve psiko-sosyal faktörler sebebiyle dinini terk ettiği ve başka bir dine yöneldiği tespit edilebilirse, araştırmadan elde edilen bu bulgular din eğitimi çalışmalarına yön verici nitelikte olabilir. Bu noktada olumsuz bir Tanrı figürü sebebiyle din değiştiren bireylerin hangi unsurlardan etkilendiği ve bu olumsuz Tanrı'yı yeni bir dinin ekseninde nasıl olumlu Tanrı olarak yeniden inşa ettiği daha net anlaşılabilir. Ve böylece insanlara Tanrı ile nasıl olumlu bir ilişki içerisinde girebileceklerinin yolları gösterilebilir.

1.1.3. Araştırmanın Soruları

Nitel araştırma deseninde olan araştırmada, veri toplamada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda katılımcılara hem önceden hazırlanan sorular hem de mülakat esnasında konu bağlamında spontane oluşan sorular yöneltmiştir. Sorular bireylerin dinî bilgi seviyelerini değil, duygu ve düşüncelerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Soruların hazırlanması ve sorulması esnasından bireyleri yönlendirmekten ve onlarla münakaşaya girmekten kaçınılmıştır.

Mülakat için hazırlanan sorular dört kısma ayrılmış ve ilk aşamada “din değiştirmeyi etkileyen psiko-sosyal faktörler”, ikinci aşamada bireyin “eski din ve Tanrı tasavvuru”, üçüncü aşamada bireyin “yeni din ve Tanrı tasavvuru”, dördüncü aşamada ise bireyin “Tanrı ile olan iletişimindeki değişiklikler” tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızın denekleri içinde buldukları geleneğin de etkisiyle Tanrıya hem “Tanrı” hem de “Allah” olarak seslenmektedir. Fakat eski-yeni din/tanrı ayrımı yapabilmek adına sorularımızda İslamiyet’in tanrısı için “Allah”, Hristiyanlığın tanrısı için ise “Tanrı” kavramı tercih edilmiştir. Araştırma için önceden hazırlanan mülakat sorularına tezin ekler bölümünde yer verilmiştir.

1.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada her ne kadar her bir katılımcı ile yüz yüze mülakat yapılması hedeflenmiş olsa da görüşmeler hem katılımcılarımızın Türkiye’nin farklı şehirlerinde ikamet etmeleri hem de araştırmanın pandemi döneminde yürütülmesi sebebiyle online olarak gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla elde edilen veriler online olarak yapılan mülakat sonucunda 19 kişiden elde edilen verilerle sınırlı olduğundan ulaşılan bulgular tüm bireylere genellenemez. Yine gerçekleştirilen çalışma, araştırma, araştırmanın yapıldığı zaman dilimiyle ve mülakatta yer alan sorulardan elde edilen cevaplarla sınırlıdır.

1.1.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İslamiyet’i terk ederek Hristiyanlığa geçmiş olan 18 yaş ve üzerindeki bireyler oluşturmaktadır. Örneklemi ise Türkiye’nin çeşitli Protestan kiliselerine mensup olan bireylerden ve onların yakınlarından gönüllü olarak araştırmaya katılmak isteyen toplamda 19 kişi oluşturmaktadır.

Araştırmamız Hristiyanlığın herhangi bir mezhebini hedef alarak yürütülmemiştir. Fakat Protestanlık, izlediği yayımcı politika sebebiyle olsa gerek Ortodoks ve Katolik mezheplerine nazaran mensuplarıyla daha kolay iletişime geçilebilir bir nitelik taşımaktadır. Bu durum, Protestan mezhebine mensup bireylerle iletişime geçmemizi kolaylaştırmış ve katılımcılarımızın bunlar içerisinde ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1.1.6. Araştırmaya Katılanların Nitelikleri

Tablo 1
Katılımcıların genel özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Medeni Hal	Eğitim Durumu
Katılımcı 1	Erkek	52	Evli	Lisans Öğrencisi
Katılımcı 2	Erkek	33	Bekar	Lisans Terk
Katılımcı 3	Erkek	36	Evli	YL Mezunu
Katılımcı 4	Erkek	47	Boşanmış	YL Mezunu
Katılımcı 5	Erkek	23	Bekar	Lisans Öğrencisi
Katılımcı 6	Kadın	29	Evli	YL Terk
Katılımcı 7	Erkek	30	Evli	YL Öğrencisi
Katılımcı 8	Kadın	49	Evli	Lise Mezunu
Katılımcı 9	Erkek	49	Evli	Lisans Mezunu
Katılımcı 10	Kadın	28	Evli	Lisans Mezunu
Katılımcı 11	Erkek	37	Evli	Ortaokul Mezunu
Katılımcı 12	Erkek	32	Evli	Lise Mezunu
Katılımcı 13	Kadın	23	Bekar	Lisans Öğrencisi
Katılımcı 14	Kadın	50	Evli	Lise Mezunu
Katılımcı 15	Kadın	19	Bekar	Lisans Öğrencisi
Katılımcı 16	Erkek	30	Evli	Lisans Mezunu
Katılımcı 17	Kadın	21	Bekar	Lisans Öğrencisi
Katılımcı 18	Erkek	37	Evli	YL Öğrencisi
Katılımcı 19	Erkek	56	Boşanmış	Lisans Mezunu

Tablo 1'de katılımcıların genel özelliklerine yer verilmiştir. Görüldüğü üzere araştırmanın katılımcıları 12'si (%63,15'i) erkek, 7'si (%36,84) kadın olmak üzere en küçüğü 19, en büyüğü 56 yaşında olan 19 kişiden meydana gelmektedir. Bunlardan 12'si evli, 5'i bekar, 2'si boşanmıştır. Tamamı Protestan mezhebine mensup olan bu katılımcılardan 1'i ortaokul, 3'ü lise, 4'ü lisans, 2'si de yüksek lisans mezunudur. 5'i lisans, 2'si yüksek lisans öğrencisidir. 1'i lisansı, 1'i de yüksek lisansı terk etmiştir.

Tablo 2

Katılımcıların din ile ilgili genel özellikleri

Katılımcılar	Ailesinin Mezhebi	Din Değişirme Yaşı	Hristiyanlıktaki Süresi
Katılımcı 1	Sünnî	42	10 yıl
Katılımcı 2	Sünnî	27	6 yıl
Katılımcı 3	Sünnî	16-17	20 yıl
Katılımcı 4	Sünnî	40	7 yıl
Katılımcı 5	Sünnî	17	6-7 yıl
Katılımcı 6	Sünnî	19	10 yıl
Katılımcı 7	Alevî	18-19	11-12 yıl
Katılımcı 8	Alevî	30	19 yıl
Katılımcı 9	Sünnî	24	25 yıl
Katılımcı 10	Alevî	24	5-6 yıl
Katılımcı 11	Sünnî	31	6 yıl
Katılımcı 12	Sünnî	28	3-4 yıl
Katılımcı 13	Sünnî	20-21	3 yıl
Katılımcı 14	Sünnî	29	21 yıl
Katılımcı 15	Nusayrî	14	6 yıl
Katılımcı 16	Sünnî	16	15 yıl
Katılımcı 17	Sünnî	18	3 yıl
Katılımcı 18	Sünnî	23	14 yıl
Katılımcı 19	Sünnî	33	23 yıl

Tablo 2 ise katılımcıların din ile ilgili genel özelliklerine yer verilmiştir. Görüldüğü üzere katılımcıların tamamı Müslüman ailelerden gelmektedir. Katılımcılardan %78,94'ü (15'i) Sünnî, %15,78'i (3'ü) Alevî, %5,26'sı (1'i) ise Nusayrî (Arap Alevî'si) mezhebine mensup bir aileden gelmektedir. Bu katılımcılar; en küçük 14, en büyük ise 42 yaşında iken din değiştirmiştir. Yine bu katılımcılardan en yenisi 3, en eskisi 25 yıldır Hristiyan olduğunu ifade etmiştir.

1.1.7. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Araçları

Sosyal bilimlerin temel figürü olan “*insan*”, sıradan bir madde ile eşdeğer tutulmamakta ve kendine özgü bir biçimde inceleme konusu edilmektedir. Çünkü onun “*ne*” yaptığı kadar “*neden*” yaptığı da bilimsel açıdan değerlidir. Bu sebeple sosyal

bilimler, “*nicel*” ve “*nitel*” olmak üzere iki tür araştırma yöntemi içermektedir. Nicel araştırmalar, ele alınan konuyu sayısal verilere dökmeyi sağlarken nitel araştırmalara bireylerin duygu ve düşünce dünyasına daha yakından bakmayı mümkün hale getirmektedir (Balaban Salı, 2012: 136-142).

Araştırmamızda bireyin Tanrı ile olan ilişkisi incelendiğinden nitel yönetime başvurmanın daha uygun olacağı düşünülmüştür. Çünkü insanın duygu ve düşünce dünyasına giden en kestirme yol, onunla sohbet etmekten geçmektedir. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemleri incelenmiş ve bunların içerisinden “*yarı yapılandırılmış görüşme*” ve “*katılımcı gözlem*” tekniklerinin araştırmamız için uygun olduğuna karar verilmiştir.

Bu tekniklerden ilki olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, “*görüşme/mülakat*” tekniğinin alt dalı niteliğindedir. Görüşme tekniğinde amaç, bireyi kendi dünyasında yakalamak, ona konu ile ilgili sorular sormak ve düşüncelerini kendi üslubunca anlatmasına imkan sağlamaktır. Yüz yüze gerçekleştirilebileceği gibi sesli ve görüntülü iletişim araçlarıyla da gerçekleştirilebilen bu teknik, araştırmacıya katılımcı ile tanışma fırsatı vermekte ve böylece araştırmacının hem daha derunî bilgiler elde etmesine hem de katılımcı ile empati kurmasına ortam hazırlamaktadır. Bu yöntem aynı zamanda katılımcının kalıplaşmış cevaplardan sıyrılarak kendi duygu ve düşünce dünyasını net bir şekilde ortaya koymasını, araştırmacının ise sormayı planlamadığı başka soruları da sormasını sağlamaktadır. Fakat görüşme sürecinde araştırmacının da sabırlı, saygılı, empatik ve yönlendirmekten uzak niteliklerde olması araştırma tekniğinin bir şartıdır. Görüşme tekniğinin yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere üç türü bulunmaktadır (Balaban Salı, 2012: 142-147).

Görüşme/mülakat tekniğinin alt dallarından biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde ise araştırmacı, soracağı soruların bir kısmını önceden açık uçlu olacak şekilde hazırlamak ve görüşme esnasında katılımcıya soru kalıplarına bağlı kalmaksızın soru sormakla görevlidir. Bunun yanı sıra görüşme esnasında katılımcının verdiği cevaplar üzerinden ürettiği yeni soruları da katılımcıya yöneltebilir. Sorularının karşılığında da katılımcıdan duygu ve düşüncelerini betimleyen cevaplar almayı amaç edinmektedir (Gönç Şavran, 2018: 86).

Araştırmamızda kullandığımız bu teknik gereği biz de mülakat öncesinde literatür taraması yaparak mülakatta sormak üzere açık uçlu sorular hazırladık, mülakat sırasında da bu soruları kalıplara bağlı kalmadan katılımcıya aktardık. Ayrıca mülakat esnasında hem

katılımcının eklemek istediği ayrıntılardan hem de kullandığı çarpıcı ifadelerden yola çıkarak konuyla ilişkili yeni sorular ürettik. Böylece katılımcıdan cevap almakla kalmadık, verdiği cevaplarla ne kastettiğini de anlamaya çalıştık.

Kullandığımız bir diğer teknik ise gözlem tekniğinin alt dallarından biri olan katılımcı gözlem tekniğidir. Bu teknikte araştırmacı, konu hakkında bilgi sahibidir ve katılımcıları bu bilgi çerçevesinde gözlemlemektedir. Araştırmacı hem grubun özelliklerini hem de grup içerisindeki bireylerin birbirleriyle olan iletişimlerini inceleyip not, ses ya da görüntü kaydı almaktadır (Balaban Salı, 2012: 149-151). Araştırmamızda yer alan ve bu tekniğin alt dallarından biri olan katılımcı gözlem tekniğinde ise araştırmacının görevi grubu incelemek amacıyla gruba dahil olmak ve grubun kendisine has özelliklerini analiz etmeye çalışmaktır (Gönç Şavran, 2018: 90). Biz de bu bağlamda kilise önderlerinin izniyle Pazar ibadetlerine katıldık ve bireylerin ibadet esnasındaki duygu ve düşüncelerini gözlemlemeye çalıştık.

1.1.8. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmamıza, konu hakkında fikir sahibi olmamıza ve böylece ilerleyeceğimiz yolu belirlememize yardımcı olması açısından “*din değiştirme*”, “*tanrı tasavvurları*”, “*İslamiyet*” ve “*Hristiyanlık*” konularında yapılan çalışmaları inceleyerek başladık. Konu ile ilgili detaylı bilgi sahibi olmamızın ve araştırma yöntemimizi belirlememizin ardından ise mülakat sorularımızı hazırlayabilmek amacıyla literatürdeki tanrı tasavvuru ölçme araçlarını araştırdık. Ardından da Karaca ve Hacikeleşoğlu’nun (2020) Allah Tahayyülleri Ölçeği’den ve Güler’in (2007a) Tanrı Algısı Ölçeği’nden faydalanarak mülakat sorularımızı hazırladık. Bu aşamada araştırmamıza katılımcı toplamak amacıyla “kutsalkitap.org” (bkn: <https://www.kutsalkitap.org>) adresinden Türkiye’nin çeşitli illerinde ikamet eden kilise önderlerini mail yoluyla araştırmamıza davet ettik. Maillerimize olumlu dönüş yaparak katılımcı olmak istediğini söyleyen kilise önderleri ve mensupları ile iletişime geçerek görüşmelerimiz için randevu tarihi belirledik. Mülakat sorularımızın üniversitemizin etik kurulu tarafından onaylanmasının ardından da Ocak 2022-Ekim 2022 tarihleri arasında mülakatlarımızı online olarak gerçekleştirdik. Mülakat öncesinde katılımcılarımızı araştırma ile ilgili bilgilendirdik ve katılımcıların da izniyle mülakat sürecini ses kaydı yöntemiyle daha sonra incelemek üzere muhafaza ettik. Bu

süreçte zaman zaman kilise ibadetlerine de katılarak katılımcıları doğal ortamlarında gözlemledik.

Mülakatlarımızı tamamladıktan sonra araştırmamızın giriş ve kavramsal çerçeve bölümlerini tamamladık. Sonrasında da incelemek üzere muhafaza ettiğimiz ses kayıtlarını yazıya aktardık. Bu aşamadan sonra bulgularımızı inceleyebilmek amacıyla mülakat tekniğiyle toplanan verilerin analiz edilmesi için kullanılan iki teknikten biri olan içerik analizi metoduna başvurduk. Bu doğrultuda önce verilerimizde yer alan ortak kodları tespit edip, temalar oluşturduk. Ardından da temalardan yola çıkarak bulgular ve yorum kısmımızın başlıklarını belirledik. Son olarak da benzer kodlara sahip bulguları aynı temaları ifade eden başlıklar altında birleştirdik.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçişlerde psiko-sosyal faktörlerin ve tanrı tasavvurunun ne derece etkili olduğunun incelendiğinde bu çalışmada, kavramsal çerçeve hakkında bilgi verme amaçlı olarak İslamiyet, Hristiyanlık, tanrı tasavvuru ve din değiştirme kavramları ele alınmaya çalışılmıştır.

2.1. İslamiyet

Sözlükte “*teslim olmak, barış yapmak, kurtuluşa ermek*” gibi anlamlara gelen İslam, Müslümanlara göre ilahi dinlerin sonuncusudur (Sinanoğlu, 2001: 1). Dünya üzerinde 1 milyar 200 milyonu aşkın mensubu olduğu düşünülen (Dursun, 2001: 35) bu din, Hz. Muhammed'in Cebrail vasıtasıyla Allah'tan aldığı vahiy ve öğretileri uygulayıp insanlığa iletilmesiyle şekillenmiş, böylece sistematik bir din ve dünya görüşü haline gelmiştir (Sinanoğlu, 2001: 2).

2.1.1. İslamiyet'in Tarihsel Gelişimi

İslam dininin peygamberi kabul edilen Hz. Muhammed, tarihe “Fil Vak'ası” olarak geçen meşhur olayın yaşandığı 571 senesinde, Rebiülevvel ayının 12'sinde, Mekke'de dünyaya gelmiştir (Fayda, 2020: 406-407; Sarıçam, 2016: 80). Kureyş kabilesinin Haşimoğulları koluna mensup olan peygamber, dünyaya gelmeden önce babası Abdullah'ı, geldikten 6 yıl sonra da annesi Amine'yi kaybetmiştir (Sarıçam, 2016: 79-81).

İçine doğduğu toplumun aksine putlara ilgi göstermeyen ve onları faydasız bulan Hz. Muhammed, Hz. Aişe'nin rivayet ettiğine göre gördüğü sadık rüyaların da etkisiyle Ramazan aylarında Hira'daki mağaraya gidip inzivaya çekilmiştir. Müslümanlar, Hz. Peygamberin 610 yılının Ramazan ayında Cebrail vasıtasıyla Alak Suresi'nin ilk beş ayetinden oluşan ilk vahyi almasıyla peygamber olarak görevlendirildiğine iman etmektedirler (Fayda, 2020: 408).

Hz. Muhammed, yaşadığı bu olağanüstü olayı ilk olarak eşi Hz. Hatice'ye anlatmış, Hz. Hatice de onu amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürmüştür (Fayda, 2020: 408-409).

Varaka, bu meleğin “nâmûs” olduğunu, daha önce Hz. Musa’ya (bazı rivayetlere göre Hz. İsa) da geldiğini ve Hz. Muhammed’in hem Yahudiler hem de Hristiyanlar tarafından beklenen son peygamber olduğunu müjdelemiştir (Erul, 2012: 517).

Müddesir süresinin ilk beş ayetinin nazil olmasının ardından Hz. Muhammed, aldığı vahyi başka insanlara iletmeye ve onları İslam’a davet etmeye başlamıştır. Üç yıl boyunca gizli bir şekilde bu görevi yerine getirdikten sonra Hicr suresinin 94. ayetinin nazil olmasıyla tebliğ faaliyetini açıktan yürütmeye koyulmuştur (Fayda, 2020: 409). Fakat bu durum Müslümanların Mekkeli müşriklerin tepki ve zulmüne maruz kalmalarına ortam hazırlamış, bu sebeple de İslam peygamberi, dileyenlerin Habeşistan’a hicret edebileceğini söylemiştir (Önkal, 1998: 458; Özcan, 2001: 27). Böylece 11’i erkek, 4’ü kadın olmak üzere 15 kişiden oluşan bir grup Müslüman, Habeşistan’a doğru yola çıkmıştır. İslam’daki ilk hicret olarak kabul edilen bu yolculuk, Hz. Muhammed’in Afrika ile iletişime geçmesini kolaylaştırmıştır (Önkal, 1998: 459).

Habeşistan’a hicret eden grup hoşgörüyü karşılınca 108 kişiden oluşan ikinci bir grup Habeşistan’a doğru yola çıkmıştır. Fakat bu göçler, Mekkeli müşrikleri rahatsız etmiş ve muhacirlerin Mekke’ye iade edilmesi için Habeşistan kralına haber göndermelerine sebep olmuştur. Habeşistan kralından bekledikleri cevabı alamamaları üzerine öfkelerini Mekke’de kalan Müslümanlardan çıkarmaya başlayan müşrikler, sonunda muhacirleri Mekke’ye geri dönmeye mecbur kılmıştır. Bu arada Müslümanlara uygulanan boykotun ve şiddetin dozu Hz. Peygamber’in amcası Ebu Talib’in vefat etmesiyle birlikte daha da artmış, bu da Müslümanları yeni bir hicrete zorlamıştır (Önkal, 1998: 459).

İslam’dan haberdar olan Medineliler Hz. Peygamber ile görüşmüş, İkinci Akabe Biati’nda peygamberi ve ashabını Medine’ye davet etmiştir. Böylece Müslümanlar Medine’ye hicret etmeye başlamışlardır (Önkal, 1998: 459). Medine’de siyasî, askerî, ekonomik ve hukukî alanda atılan önemli adımlar Müslümanların siyasî bir güç haline gelmelerinde etkin bir rol oynamıştır. Bedir, Beni Kaynuka, Uhud, Beni Nadir, Beni Mustalik, Hendek ve Beni Kurayza gazveleri ve siyasî bir sözleşme olan Hudeybiye Antlaşması da devletleşme yolunda atılan önemli adımlardan olmuştur. Müslümanların siyasî anlamda kazandıkları bu güç, İslam’ın yayılışını kolaylaştırıp hızlandırmıştır (Özcan, 2001: 27). Özellikle Kureyş kabilesi ile imzalanmış bir barış antlaşması olan Hudeybiye Antlaşması, diğer Arap kabilelerinin Kureyş’ten çekinmeden İslam ile tanışmasına ortam hazırlamıştır (Hamidullah, 1998: 299).

Hz. Muhammed, Hudeybiye antlaşmasından bir buçuk ay kadar sonra 1500 askerle Hayber'e yönelmiş ve büyük bir zafer kazanmıştır. İki yıl kadar sonra da Hudeybiye antlaşmasına uymayan Kureyşlilere yönelerek Mekke'yi fethetmiştir (Hamidullah, 1998: 299). Bu dönemde Bizans ve Sasani imparatorunu, Mısır Mukavkısı'nı ve Habeşistan Necaşi'sini İslam'a davet ederek mensuplarının sayısını büyötmüştür (Hamidullah, 1998: 299; Özcan, 2001: 27).

Savaşlar, davetler ve antlaşmalar vasıtasıyla Arap yarımadasının büyük bir kısmının kontrolünü eline almayı başaran Hz. Muhammed, aldığı vahyi daha hayattayken Arap yarımadasının büyük bir kısmına yaymıştır. Peygamberin vefatının ardından "ridde" adı verilen dinden çıkma olayları yaşansa da bu durum İslam devletinin büyümesine engel olamamış, aksine Hulefa-i Raşidin döneminde fetihler de artış göstermiştir (Özcan, 2001: 27).

Hulefa-i Raşidin döneminin ardından ise bayrağı Emeviler devralmış ve İslam Devleti'nin topraklarını genişletmeye devam etmiştir. I. Velid döneminde Maveraünnehir, Sind, Endülüs gibi bölgeler ele geçirilmiş ayrıca topraklar Türkistan'dan Fransa'ya, Kafkaslar'dan da Hindistan'a kadar genişlemiştir. Ömer b. Abdülaziz döneminde ise Berberiler ve Türkler İslam'ı benimsemiştir. Emevîlerden sonra bölgenin hakimiyetini devralan Abbasilerse oldukça büyük bir coğrafyaya hükmettiği için sınırlarını genişletmek yerine iktidarı sağlamlaştırmaya yönelmiştir (Özcan, 2001: 27).

Batı ve Orta Afrika'nın İslamlaşmasında Murabıtlar, Doğu Afrika'nın İslamlaşmasında ise bölgeye uğrayan Müslüman tüccarlar etkin rol oynamıştır. Anadolu'nun İslamlaşmasına bakıldığında ise Malazgirt savaşıyla başlayıp Selçuklularla (hem Büyük Selçuklular hem de Anadolu Selçukluları) hızlandığı, Osmanlı ile de nihayete erdiği görölmektedir. İspanya, Sırbistan, Bosna, Belgrad ve Budin gibi bölgeler de fethedilerek İslamla tanışırılmıştır. Hindistan ve Çin ise İslamla Arap ve İranlı tüccarlar vasıtasıyla tanışıp, Gazneliler, Gurlular, Delhililer ve Babürlüleri vasıtasıyla İslam'ı benimsemiştir. Çin'in iç bölgelerinin İslamlaşmasında ise Moğol İmparatorluğu önemli bir yere sahip olmuştur. Endonezya da tüccarlar vasıtasıyla İslam ile tanışarak Müslümanlaşan bölgelerdendir. Amerika ise Endülüs işgalinin ardından bölgeyi terk eden Müslümanlar vasıtasıyla ilk kez İslam ile temas kurmuştur (Özcan, 2001).

Günümüzde ise Afganistan, Azerbaycan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Cibuti, Fas, Filistin, Gambia, Irak, İran, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kuveyt,

Libya, Maldivler, Mali, Mısır, Moritanya, Pakistan, Senegal, Somali, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Türkiye, Uman, Ürdün, ve Yemen’de nüfusun, %90’dan; Bengladeş, Endonezya, Gine, Katar, Komor Adaları, Nijer, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan’da %80’den, Arnavutluk, Kırgızistan, Lübnan ve Sudan’da %70’den Bruney, Eritre, Fildişi Sahili ve Sierra Leone’de %60’dan, Burkina Faso, Çad, Malezya ve Nijerya’da %50’den, Bosna-Hersek ve Kazakistan’da ise %40’dan fazlası Müslümandır (Dursun, 2001: 35).

21. yüzyılın başındaki hesaplamalara göre dünya üzerinde %90’ı Sünnî, %8-10’u ise Şii olmak üzere toplamda 1 milyar 200 milyon civarında Müslüman yaşamaktadır (Dursun, 2001: 35). 2010 yılında nüfusu en az 100.000 olan 198 ülkenin 2050 yılındaki dinî mensubiyet oranlarını öngörmeye çalışan bir raporda ise 2050 yılında Avrupa nüfusunun yaklaşık %10’unun Müslümanlardan oluşacağı ve İslamiyet’in diğer bütün dinlerden daha hızlı büyüyerek Hristiyan nüfusuyla neredeyse aynı nüfusa ulaşacağı tahminleri yer almaktadır (PRC, 2015: 5-6).

2.1.2. Kutsal Metinleri

İslam dininin iman esaslarında yer alan maddelerden biri peygamberlere, bir diğeri de onlara gönderilen kitaplara iman etmektir. Bu, ilk peygamberden son peygambere varıncaya kadar peygamberlere gönderilen bütün suhuf ve kitaplara iman etmek anlamına gelmektedir. Allah, bütün dönemlerde insanlığa aynı hakikati iletmeye çalıştığından kitaplarda söylenenler de birbirinin devamı ve destekleyicisidir. Dolayısıyla bir kitabın reddedilmesi, diğer bütün kitapların reddini de beraberinde getirmektedir (Önal, 2019: 1067-1070).

Hz. Musa’ya gönderilen “Tevrat”, Hz. Davud’a gönderilen “Zebur”, Hz. İsa’ya gönderilen “İncil” ve Hz. Muhammed’e gönderilen “Kur’an” İslam’ın kutsal olarak nitelendirdiği kitaplardır (Küçük vd. 2009: 456). Teologlara göre akıl yönünden aciz olan insan hem dünya hem de ahiret mutluluğuna ancak bu kitaplar vasıtasıyla erişebilir (Önal, 2019: 1067).

Bununla birlikte vurgulanması gereken önemli bir nokta var ki o da Kur’an’ın, kendisinden önceki kutsal kitapların tahrif edildiğine işaret eden ayetler içermesidir. Buradan hareketle İslam’da Tevrat, Zebur ve İncil’in Allah tarafından gönderilen fakat

insanlar tarafından tahrif edilen kitaplar olduğu şeklindeki bir görüşü savunduğu söylenebilir (Küçük vd. 2009: 456).

Dolayısıyla İslam'ın ana kaynağı Hz. Muhammed'in Cebrail vasıtasıyla Allah'tan alarak insanlığa iletildiği vahyin, tevatür yoluyla aktarılarak ve ardından da yazılarak kitaplaştırılmasından meydana gelen, Fatıha suresiyle başlayıp Nas suresiyle sona eren, bir benzerinin yazılamayacağına inanılan ve okunması ibadet kabul edilen Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'ın kelime manası alimler tarafından çokça tartışılmış olsa da "bir şeyi diğer bir şeye katmak, okumak, toplamak, bir araya getirmek, açıklamak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek" gibi anlamlara gelebileceği ya da Allah tarafından Hz. Muhammed'e gönderilen kutsal kitaba atfedilen özel bir isimden ibaret olabileceği söylenmektedir (Birişık, 2002).

Hız. Muhammed, 35 yaşından sonra sık sık tefekkür etmeye ve Hira mağarasına çekilmeye başlamış, 40 yaşına ulaşp 610 yılının Ramazan ayına geldiğinde ise ilk vahyi almıştır. Mağarada Cebrail'in "Oku!" diyen sesini işiten Hız. Muhammed, irkilerek "Ben okuma bilmem." demiş, bunun üzerine de Cebrail onu sıkarak aynı emri tekrar etmiştir. Üç defa tekrarlanan bu diyalogun ardından Cebrail, Alak suresinin ilk beş ayetini zikretmiş, Hız. Muhammed de bu ayetleri tekrar edip ezberlemiştir (Sarıçam, 2016: 94).

Hız. Muhammed hayattayken vahiy almaya devam ettiğinden Kur'an'ın kitap haline gelmesi onun vefatından sonra gerçekleşmiştir. Hız. Ebu Bekir dönemindeki bazı savaşlarda çok sayıda hafızın şehit olması üzerine Hız. Ömer, Hız. Ebu Bekir'e Kur'an'ın cem edilerek mushaf haline getirilmesini önermiştir. Hız. Ebu Bekir döneminde cem edilen Kur'an, sınırların genişlemesi sebebiyle Hız. Osman döneminde çoğaltılıp Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmiştir (Birişık, 2002; Çetin, 2016: 18-19).

23 senede nazil olan Kur'an-ı Kerim, en kısası 3, en uzununu ise 286 ayetten meydana gelen 114 sureden oluşmaktadır. Bu surelerden en kısıları Asr, Kevser ve Nasr sureleri iken en uzununu Bakara'dır. 30 cüzden oluşan bu kitapta 6236 ayet yer almaktadır (Çetin, 2016: 20-23).

2.1.3. İnanç Esasları

İnsan, beden ve ruhtan meydana gelen bir bütündür. Bir yanı somut diğer yanı soyut olan bu varlığın zihni kadar bedeni, yaptıkları kadar da düşündükleri önem taşır. Çünkü o, inandıkları doğrultusunda yaşamakta, yaşadıkları doğrultusunda da inanmaktadır. İnsanın soyut ve somut bu iki yönünden dolayı dinler de inanç ve ibadet olmak üzere iki yön barındırır. İnanan kişinin inandığı şey hakkında bilgi sahibi olması ve ardından inancını tasdik etmesi ise “iman” olarak anılır. Dolayısıyla iman, içerisinde bilgi ve iradeyi de barındırır (Altıntaş, 2015: 39).

Lügatta “*bilmek, inanmak, şüphe etmeyecek şekilde ikna olmak*” anlamlarına gelen iman (Düzgün, 2015: 19), terminolojide “*peygamberin Allah’tan getirdiklerini tasdik etmek*” anlamına gelmektedir. İman eden kişiye “*mümin*”, iman ettiklerini hayata geçiren kişiye “*Müslim/Müslüman*” (Sinanoğlu, 2000), dili ve fiili ile iman ettiğini söylemesine rağmen kalben inkar eden kişiye de “*münafık*” denir. İcmâlî ve tafsilî olmak üzere iki kısma ayrılan imanın icmâlî kısmı, “*kelime-i tevhid*” ve “*kelime-i şehadet*”ten meydana gelir. Tafsilî kısmı ise “*amentü*” olarak isimlendirilir ve Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve kadere inanmayı içerir (Küçük vd. 2009: 449-450).

Hemen her dinde, dinin temel ilkesi o dinin tanrısına iman etmektir. İslam’da da durum farklı olmamış ve Allah’a iman amentü ilkelerinin başında yer almıştır. Bu doğrultuda İslam dini doğmayan, doğurmayan, ezeli ve ebedi olan, eşi ve benzeri bulunmayan, hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan fakat kendisine muhtaç olunan, her şeyi yaratıp rızıklandıran, her şeye gücü yeten, her şeyi gören, bilen ve duyan, zamandan ve mekandan münezze olan bir Rab figürü ortaya koymuş ve ona iman edilmesini emretmiştir. Tevhid, bazı dinlerde olduğu gibi “teslis” ya da “düalist” bir yapıyı benimsememiş, aksine her fırsatta Allah’ın “tek” olduğuna yani “tevhid”e vurgu yapmıştır. Kur’an’da insana şah damarından daha yakın olduğunu belirten Allah, mülkün sahibidir ve mülk üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabilir (Küçük vd. 2009: 450-451).

Amentünün ikinci ilkesindeyse meleklerle iman yer alır. Melekler yiyip içmek ve evlenmek gibi insanî özellikler taşımayan ve sürekli olarak Allah’a itaat ve ibadet halinde bulunan varlıklardır (Küçük vd. 2009: 449-450). Allah ile peygamber arasında bir köprü görevi gören bu varlıkların hadislerde nurdan yaratıldıklarına değinilmektedir. Ne zaman yaratıldıkları bilinmemekle birlikte Kur’an’da anlatılanlara göre yaratılışları Hz. Adem’den

de öncedir. Maddî surete de bürünebilen melekler, hadislerden aktarıldığına göre ellere ve kanatlara sahiptir (Aydın, 2015: 128-130).

İslam kaynaklarında melekler arasında herhangi bir mertebe farkından bahsedilmemişse de Müslümanlar Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail'i "dört büyük melek" olarak kabul etmektedirler. Bu meleklerden ilki Cebrail, Allah'tan aldığı vahyi peygambere taşır. İkincisi olan Mikail, Kur'an'da veya hadislerde böyle bir bilgi yer almamasına rağmen Müslümanlarca doğa olaylarını yöneten melek olarak tanınır. Bu bilginin kaynağı araştırıldığında ise İsrailiyat kökenli olduğu anlaşılır. Üçüncü melek olan İsrail ise Kıyamet günü sözlükte "şimşek" (berk) anlamına gelen sur'a üfleme görevlendirilmiştir. Sonuncu melek olan Azrail ise Kur'an'da ve hadislerde "melek'ül mevt" olarak anılır ve görevi can almaktır. Bunların dışında Kiramen Katibin, Münker-Nekir, Mukarrebûn ve İleyyûn gibi başka meşhur melekler de vardır (Aydın, 2015: 131-137).

Amentünün üçüncü, ilkesi başta Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an olmak üzere Allah tarafından gönderilen bütün suhuf ve kitaplara iman etmektir. İslam dininde Allah tarafından gönderilen hiçbir kitap bir diğerinden üstün olmasa da Kur'an dışındaki kutsal metinlerin tahrif olduğuna inanılır. Bu sebeple diğer üç kitabın günümüzdeki nüshalarına değil, gönderildikleri dönemlerdeki hallerine iman edilir (Yeşilyurt, 2015: 151-153).

Tabi ki kitaba iman edebilmek için kitabı iletene de iman etmek gerekir. Dolayısıyla amentünün dördüncü ilkesi olan peygamberlere iman, kitaplara imanın ön koşulu gibidir (Esen, 2015: 193). Farsça kökenli olan peygamber kelimesi sözlükte "*haber getiren*" manasına gelir ve Kur'an'daki "*nebi*", "*resul*" ve "*mürsel*" kelimelerinin yerine kullanılır (Yavuz, 2007b: 257). Peygamber olarak seçilen kişi, Allah'tan aldığı vahyi insanlığa iletme ve Allah'ın elçiliğini yapmakla görevlidir (Yavuz, 2007a: 279). Hz. Ademle başlayan bu vazife nesiller boyu devam etmiş ve Hz. Muhammed'le sona ermiştir (Yavuz, 2007b: 257).

Amentünün beşinci ilkesi olan ahirete imansa dünya hayatının kaçınılmaz sonu olan ölümle ilgilidir. İnsan bir gün mutlaka öleceğini bilir ve bu sebeple zihninde ölümle ilgili soru işaretleri taşır. Her dinde olduğu gibi İslam da insanın ölüm sonrasıyla ilgili sorularına cevaplar sunarak insanı teskin etmeye çalışır. Bu dinin ortaya koyduğu inanç sistemine göre insan, dünya hayatından önce de vardır, sonra da olacaktır (Ay, 2015: 221-222). İslam düşüncesine göre insan önce ölümü, ardından da dirilmeyi tadacak ve dünya hayatı

boyunca yaptıklarının hesabını ahiret gününde vererek işlediği ameller doğrultusunda cennette bir mükafata ya da cehennemde bir azaba sahip olacaktır (Küçük vd., 2009: 454). Dolayısıyla dünya hayatındaki iyi, kötü, güzel, çirkin, zengin, fakir gibi pek çok zıddın adaleti ahiret hayatında sağlanacaktır.

Amentünün son ilkesi ise kadere imandır. Lügatta “*gücü yetmek, planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek, rızkını daraltmak*” gibi anlamlara sahip olan kader kelimesi (Yavuz, 2001: 58), terminolojide “*Allah’ın gerçekleşecek olan şeyleri bilip belirlemesi*” anlamına gelir. Bu doğrultuda kadere iman, başa gelen ya da gelecek olan hoş ya da nahoş bütün olayların Allah’ın bilgisi dahilinde olduğuna ve bunların Allah tarafından gönderildiğine inanmaktır. Fakat bu inanç, insanın irade sahibi bir varlık olmadığı anlamına da gelmemektedir (Küçük vd., 2009: 455).

Özetle belirtmek gerekirse İslam’ın iman esaslarında beş temel ilke vardır ve bu ilkelerin hepsi birbiriyle ilişki içerisindedir. Bunlardan birini yok sayan insan, dolaylı olarak diğerlerini de reddetmektedir.

2.1.4. İbadet Esasları

Kelime anlamı “*boyun eğmek, itaat etmek, tapmak, kulluk etmek, alçak gönüllü olmak*” gibi manalarda olan ibadet, terminolojide Allah’a olan saygı, sevgi ve bağlılığı göstermek amacıyla yerine getirilen tutum ve davranışları ifade etmektedir (Sinanoğlu, 1999: 233). Kulun, Allah’ın rızasını kazanmak maksadıyla yerine getirdiği bütün düşünce ve fiiller ibadet kapsamında yer alsa da pek çok dinde olduğu gibi İslam dini de ibadet kavramıyla bir kısmı belirli vakitlerde yerine getirilen kalıplaşmış uygulamaları kastetmektedir. İslam’ın beş şartı içerisinde kelime-i şehadet, namaz, oruç, hac ve zekat yer alır ki bunlardan dördü ibadettir (Küçük vd., 2009: 461).

Kelime-i şehadet, “*Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim*” anlamına gelen kalıplaşmış bir cümledir. İslam’ın nişanesi sayılan bu kelime, doğumdan ölüme varıncaya kadar Müslümanın hayatının her alanında yer alır. Öyle ki dünyaya gelen çocuğun kulağında da ölmek üzere olan müminin dilinde de minarelerden seslendirilen beş vakit ezanda da bu cümle yankılanır. Kafirin İslam’a girişinin anahtarı da bu cümledir. Dolayısıyla birey, İslam’a ancak bu cümleyle

girebilir ve alimlerden bazılarına göre ancak bu cümleden sonra onun diğer ibadetleri anlam kazanır (Çelebi, 2019: 36-37).

İbadetlere gelindiğinde ise bunlardan ilki olan namaz, Farsça kökenli bir kelimedir ve Kur'an'daki “*bağışlanmak istemek, yalvarmak, dua ve ibadet etmek*” manalarına gelen “*salât*” kelimesinin yerine kullanılır. Hz. Adem'den beri var olduğu bilinen bu ibadet, Mi'rac gecesinde günde beş vakit olmak üzere farz kılınmıştır. Tekbir ile başlayıp selam ile sonlanan namaz ibadetinin kabul olabilmesi için bazı şartlar vardır. Alimler bunları namazın içindeki ve dışındaki şartlar olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Namazın dışındaki şartlara göre vakit girmiş; abdest alınmış, vücut, kıyafetler ve namaz kılınacak yer temizlenmiş, vücudun gerekli yerleri kapatılmış, Kabe'ye doğru yönelinmiş ve niyet edilmiş olunmalıdır. Namazın içindeki şartlara bakıldığında iftitah tekbiri, kıyam, kıraat, rükû, secde ve ka'de-i ahîre şeklinde isimlendirilen belli uygulamaların belli bir düzen içerisinde yerine getirilmesi gerekir (Yaşaroğlu, 2006). Ergenlik çağına ulaşan akli başındaki her mümin, sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere beş vakit namaz kılmakla yükümlüdür. Bunların dışında mümin, gerekli şartları sağlıyorsa cuma, bayram ve cenaze namazı gibi namazlardan da sorumlu tutulabilir (Küçük vd., 2009: 463).

İslam'ın bir diğer ibadeti olan oruç ise Farsça kökenli bir kelimedir ve Arapça'daki “*kendini tutmak, kendini bir şeyden alıkoymak*” gibi anlamlara gelen “*savm*” kelimesinin yerine kullanılmaktadır. Bu kelime İslam literatüründe müminin ibadet niyetiyle imsak vaktinden güneş batıncaya kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak kalması şeklindeki ibadetini ifade eder (Yitik, 2007: 414). Hemen hemen her dinde türevleri bulunan bu ibadet, Kur'an'da belirtildiğine göre Hz. Muhammed'den önce gelen peygamberlerin kavimlerine de farz kılınmıştır. Müslümanlar, kendilerine farz kılınan orucu vahyin ilk kez nazil olduğu ay olan Ramazan ayı boyunca tutmakla yükümlüdür (Günay, 2016: 169-171). İslam'a göre imsak ile başlayıp iftar ile son bulan oruç ibadeti müddetince mümin, nefsinin yalan, kötü söz, kötü zan ve kötü fiillerden de uzak tutmalıdır (Küçük vd., 2009: 464).

İslam'ın bir diğer ibadeti ise kelime anlamı “*artma, çoğalma, arıtma, temizlik, övgü*” ve “*bereket*” olan zekat ibadetidir. Zekat kelimesi terminolojide, din tarafından zengin kabul edilen Müslüman'ın sahip olduğu mallardan bir kısmını dinin uygun gördüğü başka bir kimsenin mülkiyetine geçirmesidir (Erkal, 2013; Türcan, 2016: 198). Müslümanlar, zenginlerin mallarında fakirlerin de hak sahibi olduğuna ve bu malın ancak zekat yoluyla temizlenebileceğine inanır. Dolayısıyla İslam anlayışına göre zekat veren

Müslüman, her ne kadar madden malının bir bölümünü eksiltiyor olsa da aslında malını temizleyip bereketlendiriyor demektir (Küçük vd., 2009: 466)

İslam'ın bir diğer ibadeti de hicri 9. yılda farz kılınan ve sözlükte “*saygı duyulan bir şeye yönelmek, ziyaret etmek*” gibi anlamlara gelen hac ibadetidir (Kahraman, 2016: 227-229). İslam'dan önceki dinlerde de var olduğu bilinen bu ibadet, İslam terminolojisinde maddi olanaklara sahip Müslümanların yılın belirli bir vaktinde Kâbe'yi, Arafat'ı, Müzdelife'yi ve Mina'yı ziyaret etmesini ifade etmektedir (Harman, 1996: 382). Her yıl milyonlarca Müslüman tarafından ziyaret edilen Kâbe, Kur'an'a göre insanlık tarihinin ilk mabedidir (Ünal, 2001: 14-15). Müslümanların kiblesi olan bu mekanı para ve sağlık açısından imkanı olan her Müslüman'ın ömründe en azından bir defa ziyaret etmesi gerekir (Küçük vd., 2009: 467).

2.1.5. Mabedleri

Sözlükte “*ibadet mekanı, ibadethane*” gibi manalara gelen mâbed, dindarların ibadet etmek için kullandıkları yer anlamına gelmektedir. Müslümanların ibadet mekanları cami, mescit, musalla ve namazgah olarak sıralanabilir. Bu kavramlar arasında cuma namazının kılındığı yer için cami, vakit namazlarının kılındığı yer için mescit, bayram ve cenaze namazlarının kılındığı yer için musalla, kasaba halkının topluca namaz kıldığı yer için de namazgâh tabirinin daha çok tercih edildiği görülmektedir (Güç, 2003). İslam dininde üç önemli mescit bulunmaktadır. Bunlardan ilki Mescid-i Haram, ikincisi Mescid-i Aksa, üçüncüsü de Mescid-i Nebevi'dir.

İslamiyet'in ana mâbedi Mekke'de yer alan ve “Beytullah” (Allah'ın evi) isiyile de anılan Kâbe'dir. Kur'an yeryüzünde inşa edilen ilk mâbedin Kâbe olduğunu söylemişse de onun kim tarafından ve ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Ancak yine İslamî kaynaklara göre yıkılarak kaybolan Kâbe'nin duvarları, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail tarafından yükseltilmiştir. Mekke'de putperestliğin yayılmasının ardından kutsal olduğuna inanılan Kâbe'ye putlar dikilmiş, tavaf uygulaması değiştirilmiş ve Kâbe çıplak olarak tavaf edilmiştir. Zaman içerisinde tekrar tekrar inşa edilen Kâbe, Hz. Muhammed döneminde de inşa edilmiş ve hatta Hz. Muhammed Hacerülesved'in yerine konması sırasında Kureyşlilere hakemlik etmiştir. (Ünal, 2001). İslamiyet'in ikinci kiblesi olan Kâbe (Yaşaroğlu, 2001: 21; Özel, 2022: 365-366) her ne kadar Müslümanların en önemli

mâbedlerinden birisi olsa da Hz. Muhammed'in yeryüzünün kendisine mescit kılındığını bildirdiği hadisi (Güç, 2003: 279-280) Müslümanların ibadet etmek için özel bir yapıya muhtaç olmadıklarını göstermektedir.

Kudüs topraklarında yer alan ve Mekke'ye olan uzaklığından dolayı Mescid-i Aksa (uzak mescid) olarak anılan mescit de İslam'ın en önemli ikinci mescididir. Yeri ve planı Hz. Davud tarafından belirlenen bu mescit, Hz. Davud'un oğlu Hz. Süleyman'ın önderliğinde inşa edilmiştir. Zaman içerisinde defalarca yıkılıp yeniden inşa edilen Mescid-i Aksa'nın, Yahudiler için büyük bir önem taşıyan ağlama duvarının kalıntılarını hala barındırdığına inanılmaktadır. Hristiyanlığın can damarlarından biri sayılan Hz. İsa, bu topraklar üzerinde yaşamını sürdürmüş ve hatta bu süreçte mescidin amacı dışında kullanılmasına karşı çıkmıştır. Hz. Muhammed ise İsrâ hadisesi sırasında gece vakti Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gitmiş, ardından da Mescid-i Aksa'dan göğe yükselmiştir (Bozkurt, 2004). Tüm bunlar Müslümanlar'ın ilk kıblesi olan Mescid-i Aksa'yı (Özel, 2022: 365-366) üç din için de kutsal kılmaktadır.

İslam'ın son önemli mescidi ise hicretin ardından Hz. Muhammed tarafından yaptırılan Mescid-i Nebevi'dir. Bu mescit sadece ibadet için kullanılmamış olup Hz. Muhammed'in ailesine ve suffe ehline de ev sahipliği yapmıştır. Hz. Muhammed'in kabri de bu mescit de yer almaktadır (Bozkurt ve Küçükbaşçı, 2004: 281-282).

2.1.6. Bayramları ve Özel Günleri

Toplumları bir arada tutmanın en kestirme yollarından birisi de onlara belli günlerde bir araya gelerek ortak etkinliklerde bulunabilecekleri özel günler sunmaktır. Bu sebepten olsa gerek her din ve devletin kendine has özel günleri mevcuttur. Bu özel günler mensupların o topluluğa olan aidiyetini güçlendirdiği gibi nesiller arasında bir bilgi alışverişini de mümkün kılar. Bu noktada İslam'ın da özel günlere büyük önem atfettiği söylenebilir. İslam'da yer alan özel günler; kandiller ve bayramlar olmak üzere iki grupta ele alınabilir.

Osmanlı döneminde İslam'ın önemli kabul ettiği Mevlid, Regaib, Mir'ac, Berat ve Kadir gecelerinde camiler kandillerle süslediğinden bugün ve gecelerin tamamı "*kandil*" olarak isimlendirilmişti (Bozkurt, 2001: 300). Bu kandillerden ilki, "*doğum yeri ve zamanı*" gibi anlamlara gelen ve Hz. Muhammed'in dünyaya gelişinin yıldönümünü ifade

eden Mevlid Kandili'dir. Kaynaklara göre Hz. Muhammed 12 Rebiülevvel 571'de, bir pazartesi günü dünyaya gelmiştir. Bu sebeple Mevlid Kandili her yıl rebiülevvel ayının 12'sinde kutlanmaktadır. Onun doğum günü ilk kez, Fatimîler döneminde resmî bir tören olarak kutlanmaya başlanmıştır (Özel, 2004: 475).

Bir diğer kandil ise “*rağbet edilen şey, bol ve değerli bağış*” manalarına gelen Regaib Kandili'dir (Tekeli, 2007: 535). Her yıl recep ayının ilk cuma gecesi kutlanan Regaib Kandili'nde Müslümanlar, Allah'ın kullarına bolca rahmet ve merhamet gösterdiğine inanır (Küçük vd., 2009: 469).

İslam'ın özel kabul ettiği bir diğer gece ise Mir'ac Kandilidir. Sözlükte “*merdiven*” manasına gelen Mir'ac, Hz. Muhammed'in gece vakti Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya olan yolculuğu anlamına gelen “İsra” hadisesini ve İsra hadisesinin ardından gerçekleşen Allah katına yükselişini ifade etmektedir (Yavuz, 2020: 132). Bu kandil, her yıl recep ayının 27. gecesinde kutlanmaktadır (Bozkurt, 2001: 301).

Berat kandiline bakıldığında ise kelimenin sözlükte “*kişinin yükümlülüklerinden kurtulması*” anlamına geldiği görülmektedir. Müslümanlar, Allah'ın bu gecede günahları bağışlayacağına inandıklarından geceye bu ismi vermişlerdir. Berat Kandili, her yıl şaban ayının 15. gecesinde kutlanmaktadır (Ünal, 1992: 475).

İslam dinince önemli sayılan son kandilse Kadir Gecesidir. İslam inancına göre Kur'an-ı Kerim, Kadir Gecesi'nde indirilmiştir. Bin aydan daha hayırlı olduğuna inanılan bu gecenin ramazan ayı içerisinde yer aldığı bilinse de tam olarak hangi güne tekabül ettiği bilinmemektedir (Özerverli, 2001: 124-125).

Kandiller dışında İslam'da Kurban ve Ramazan olmak üzere iki tane de bayram yer alır. Bunlardan ilki olan Ramazan Bayramı ismini, Kur'an'ın indirildiği ramazan ayından alır. Bin aydan daha hayırlı olduğuna inanılan kadir gecesini de içinde bulunduran ramazan ayı, oruçla geçirilmeli ve bu ay sona ermeden fitır sadakası ibadeti yerine getirilmelidir (Günay, 2007). Öncesinde fitre verilmesinden dolayı “*idü'l-fitır*”, misafirlere tatlı dağıtılmasından dolayı da “*şeker bayramı*” olarak anılan bu bayram, ramazan ayının bitiminde yani şevval ayının ilk üç gününde kutlanır. İlk kez hicretin 2. yılında kutlanan Ramazan Bayramı'nın ilk günü, oruç tutmak dinen yasaklanmıştır (Bayraktar, 1992: 259-260).

İslam'daki diğer bir bayramsa ismini kurban ibadetinden alan Kurban Bayramı'dır. Kur'an'a göre kurban, Hz. Adem döneminden beri var olan ve hatta onun oğulları tarafından da yerine getirilen bir uygulamadır (Bardakoğlu, 2002). Müslümanlar Allah'ın, Hz. İbrahim'den oğlu İsmail'i kurban etmesini istediğine, İbrahim ve İsmail'in de buna razı geldiklerine inanmaktadır (Bayraktar, 1992: 259). Bu olayın anısına yerine getirilen ve Allah'a boyun eğmeyi ifade eden kurban ibadeti, toplumdaki kardeşliği de pekiştirmektedir (Bardakoğlu, 2002: 436). İlk kez hicretin 2. yılında kutlanan bu bayram, zilhicce ayının 10. gününde başlayıp dört gün boyunca devam etmektedir (Bayraktar, 1992: 259).

Son olarak İslam'ın "*cuma*" gününe de özel bir önem atfettiğini belirtmek gerekir. Yahudiler için cumartesi, Hristiyanlar içinse pazar günü olan haftalık ibadet gününün İslam'da cuma günü olduğu görülmektedir (Karaman, 1993: 85).

2.1.7. Mezhepleri

Dinleri tarihin her devrinde farklı anlayan ve yorumlayan birileri mutlaka bulunmuştur. Dinleri farklı anlayan ve yorumlayan bu insanlar arasında inanç ya da ibadetler hakkındaki hükümleri farklı yorumlama yetisine sahip olan ustalarsa görüşlerini sistematik bir zemine oturtturarak ekoller oluşturmuşlardır. Onların oluşturdukları bu ekoller sözlükte "gidilecek yol" manasına gelen "*mezhep*" (Üzüm, 2004: 526) ve "*ayırarak, bölmek*" manalarına gelen "*fırka*" kelimeleriyle ifade edilir (Topaloğlu, 1996: 35). Bu fırkalardan inancı ele alanlarına itikadî, ibadeti ele alanlarına da fihhi mezhepler denir (Üzüm, 2004: 526).

İtikadî mezhepler Allah'ın sıfatları, iradesi, tevhid, kader ve iman-amel ilişkisi gibi inanç konularını ele alan mezheplerdir. İtikadî mezheplerin dinin temel prensipleri konusunda Hz. Muhammed'i ve arkadaşlarını takip edip İslam camiasının çoğunluğunu oluşturan kısmına "*ehl-i sünnet*", bu prensiplerde sağlam bir kaynağı olmaksızın farklı yorumlarda bulunan azınlık grubuna ise "*ehl-i bidat*" denir. Ehl-i sünnet, Selefiyye, Eş'ariyye ve Matüridiyye olmak üzere üç mezhebi içerirken Ehl-i Bidat; Revâfız, Havâric, Mutezile, Mürcie, Neccariyye, Dırrariyye, Kerramiyye ve Müşebbihe gibi mezhepleri içermektedir (Üzüm, 2004: 527).

Ameli meseleleri ele alan fihhi mezhepler ise Sünnî grup içerisinde Hanefî, Şafî, Malikî ve Hanbelî, Şîî grup içerisinde Caferiyye (İmamiyye) ve Zeydiyye; Haricî grup

içerisinde de İbâziyye ismiyle ortaya çıkmıştır (Bardakoğlu, 2001: 17). Günümüz İslam dünyasının %90 kadarını Sünnî, %8-10 kadarını da Şîî grup oluşturur (Dursun, 2001: 35).

2.2. Hristiyanlık

Hristiyanlık, Grek, Roma, Helen, Pagan ve Yahudi kültürünün sentezlendiği Filistin topraklarında büyüüp gelişmiş ve günümüzde kendisine 2 milyara varan mensup edinmiş dünyanın en yaygın semavî dinlerinden birisidir. Bu din Tanrı'nın, oğlu İsa'yı insanların günahlarına kefaret olması için dünyaya yolladığı, İsa'nın da bu uğurda çarmıhta can verdiği inancı üzerine temellenmektedir. (Demirci, 1998: 328).

2.2.1. Hristiyanlığın Tarihsel Gelişimi

Hristiyanlığın üç önemli halkasından biri olan Hz. İsa, İnciller'den aktarıldığına göre milattan önce 4. veya 5. yüzyılda, 25 Aralık (Batı kiliselerine göre) veya 6 Ocak'ta (Doğu ve Ermeni kiliselerine göre) dünyaya gelmiştir. Kral Hirodes günlerinde Beytlehem'de doğan ve Nasıralı İsa olarak da anılan Meryem oğlu İsa, babasız olarak doğmuş, buna rağmen İncillerde (Matta ve Luka) annesinin nişanlısı Yusuf'un soyuna atfedilmiştir. (Harman, 2000b: 466).

Hz. İsa 30 yaşlarına ulaştığında insanları vaftiz ederek tövbe etmeye çağıran Hz. Yahya'ya gitmiş ve vaftiz olmuştur. Bu olayın ardından Ruhulkudüs'ün önderliğinde çöle gidip kırk gün kırk gece oruç tutmuş ve burada şeytan tarafından denenmiştir. Şeytanı mağlup eden Hz. İsa Galile üzerinden 1 ya da 3 yıl sürecek olan tebliğ faaliyetine başlamış, Galile'den Kudüs'e, Kudüs'ten Yahudiye'ye, Yahudiye'den de tekrar Galile'ye doğru yol almıştır. Bu süreçte kendisinin Tanrı tarafından meshedilip insanlara İncil'den bahsetmekle görevlendirildiğini söyleyen Hz. İsa, hastaları iyileştirmek ve ölüleri diriltmek gibi pek çok mucize göstermiş, insanları tövbeye ve İncil'e iman etmeye davet etmiştir (Harman, 2000b: 467).

Bu dönemde Yahudiler Davud'un soyundan gelecek olan bir Mesih'in, Davud hanedanlığını yeniden kuracağına, yıkılan mâbedi inşa edeceğine ve sürülen bütün Yahudileri Filistin topraklarında birleştireceğine inanmaktaydı. Mesih kelimesinin sözlükte “*yağla meshedilmiş, dinî bir görev için vazifelendirilmiş*” gibi anlamlara geldiği göz

önünde bulundurulduğunda Hz. İsa'nın, Yahudi topluluğu tarafından beklenen Mesih'in kendisi olduğu iddiasında bulunduğu söylenebilir (Waardenburg, 2004: 306). Fakat o, Yahudiler'in beklediği gibi güçlü bir kral değil de sıradan bir marangozdan ibaret olduğu ve insanları savaşa değil, tövbeye çağırdığı için Yahudi toplumunun beklentisini karşılayamamıştır (Waardenburg, 2004; Fırlalı, 1981: 181-182). Bu durum özellikle Yazıcılar ve Ferisiler olarak anılan Yahudi mezheplerinin düşmanlığını kazanmasına ortam hazırlamıştır (Waardenburg, 2004). İsa'nın kendisine taraftar toplamaya başlamasının üzerine ona engel olmak isteyen Yahudiler baş kâhin Kayafa'nın önderliğinde onu yakalamaya ve öldürmeye çabalamıştır. (Harman, 2000b: 467-468).

Bir yandan halkın desteğini alırken diğer yandan da Ferisiler'in ve Yazıcılar'ın düşmanlığını üzerine çeken Hz. İsa, İsrail'in 12 kabilesine nispetle kendisine, Havarî ya da Şakird olarak isimlendirilen 12 yardımcı seçmiştir. Tebliğ faaliyetleri boyunca ona destek olan bu 12 yardımcıdan birisi de daha sonraları İsa'yı 30 gümüş karşılığında ele verecek olan Yahuda İskariyot'tur (Cilacı, 1997: 514). Yahuda İskariyot'un bildirmesi üzerine Fışh yemeği sırasında yakalanan Hz. İsa, Kayafa tarafından sorguya alınmış ve Kayafa onun öldürülmesini istemiştir. Ancak bunun için Roma Valisi Pilatus'tan izin almak zorunda olduğundan valiyi durumdan haberdar etmiş, vali de İsa'yı sorgulamak istemiştir. İsa'yı sorgulamasının ardından onun suç teşkil edecek bir şey yapmadığına karar veren vali, halkın yoğun ısrarı sebebiyle onu serbest bırakamamış ve sorgulanması için Hirodes'e göndermiştir. Hz. İsa Hirodes tarafından da sorgulandıktan sonra tekrar Pilatus'a gönderilince Pilatus, halkın ısrarlarına direnemeyerek onun çarmıha gerilmesine karar vermiştir (Harman, 2000b: 467-468).

Neticede Yahudi ve Hristiyan inancına göre Hz. İsa bir cuma günü Golgota'ya götürülerek acı içinde çarmıhta can vermiştir. Ardından da idam edildiği yerdeki bahçeye yahut bir kaya mezara defnedilmiştir (Harman, 2000b: 468). Müslüman inancında ise "... oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi..." (Nisa, 156-157: 112) şeklindeki ayetten dolayı Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği, orada can vermediği ve hatta çarmıha gerilen kişinin ona benzetildiği düşüncesi hakimdir. İncillere göre çarmıh hadisesinden üç gün sonra mezarı ziyarete giden kadınlar kaya mezarın kapısının açık olduğunu görmüştür (Aydın, 2007: 93). Yine İncillere göre İsa, dirilmiş, havarileriyle görüşmüş ve dirildikten 40 gün sonra Zeytinlik Dağı'ndan göğe yükseltilmiştir (Harman, 2000b: 468). Tüm bu yaşananlar Tanrı'nın, oğlu İsa'yı insanlığın günahlarına kefarete

olması için gönderdiği, İsa'nın da bu uğurda çarpmışta can verdiği inancını doğurmuştur (Ayğın, 2019: 229).

Bu dönemde Hz. İsa'nın geride bıraktığı takipçilerinin yalnızca İsa'ya iman etmeleri bakımından diğer Yahudilerden ayrıldıkları söylenebilir. Onun öğretilerinin yeni evrensel bir din etrafında şekillenmesinde ise özellikle Pavlus'un önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Önceleri Hristiyanlar'a karşı gelen fakat rivayete göre Şam yolculuğu sırasında Hz. İsa'nın rû'yetini görmesi üzerine Hristiyan olmaya karar veren Pavlus, onun öğretilerini pek çok vilayete tanıtmıştır. İlk seferinde Kıbrıs'tan yola çıkan ve Anadolu üzerinden Kudüs'e ulaşan Pavlus, ikinci seferinde Suriye'den yola çıkarak Anadolu'ya, Makedonya'ya ve Yunanistan'a doğru yol almış ve yolculuğunu Antakya'da sonlandırmıştır. Son yolculuğunda ise Efes'e ve Balkanlar'a yönelmiştir. Bu yolculuklar sayesinde Hristiyanlığı ırk dini olmaktan çıkarıp evrensel bir din haline getirmiş ve Hristiyanlığın günümüzde kendisine 2 milyona yakın mensup edinmesine ortam hazırlamıştır (Demirci, 1998).

2.2.2. Kutsal Metinleri

Hristiyanlığın kutsal kitabı, Ahd-i Atık (eski ahit) ve Ahd-i Cedid (Yeni Ahit) olmak üzere iki kısımdan meydana gelen Kitab-ı Mukaddes'tir (Aydın, 1998a: 340). Bu Kitabın eski ve yeni olarak iki kısma ayrılmış olmasında hem Hristiyanlığın Yahudilik içerisinde yeşeren ve pek çok konuda onun etkisinde büyüyen filizlenen bir din olması hem de İnciller'de Hz. İsa'nın şeriatı kaldırmaya değil tamamlamaya geldiğini belirten sözlerinin yer alması yatmaktadır (Matta, 5:17; Harman, 1988: 494-500). Dolayısıyla Hristiyanlık, içine doğduğu Yahudi kültürüyle olan göbek bağı bir türlü koparamamış ve onun kutsal kitabının Grekçe versiyonunu "*Ahd-i Atik*" olarak isimlendirerek kendi kutsal kitabının bir parçası saymıştır (Aydın, 1998a: 340).

Yahudiler'in Tanah olarak isimlendirdiği Ahd-i Atık, Torah, Neviim ve Ketuvim olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler yüzyıllar boyunca dilden dile aktarılmış ve milattan önce 10. yüzyıl ile milattan sonra 1. yüzyıl arasında kaleme alınmıştır (Harman, 1988: 494-496). Bunlardan ilki olan Torah, Türkiye'de Tevrat adıyla bilinir ve Tanah'ın Tekvin, Çıkış, Levîliler, Sayılar ve Tesniye bölümlerini içerir. Yaratılış

ile Hz. Musa'nın vefatı arasındaki olayları kapsayan Tevrat, Sina Dağı'nda Hz. Musa'ya vahyedilmiştir (Adam, 2012: 41).

Torah'ın ikinci kısmında yer alan Neviim ise Türkçe'ye “*peygamberler*” olarak çevrilmektedir. Yahudiler'in bu kitaba “*peygamberler*” demesinin sebebi her bir bölümünün peygamberler tarafından yazıldığına inanmalarıdır. Bu bölüm kendi içinde ilk ve sonraki nebilere olarak iki kısma ayrılmaktadır. Torah'ın son bölümünü ise “*kitaplar*” anlamına gelen “*Ketuvîm*” oluşturmaktadır. Ketuvîm de kendi içinde Rut, Mezmurlar, Eyüb, Meseller, Vaiz, Neşideler Neşidesi, Mersiyeler, Daniel, Ester, Ezra-Nehemya ve Tarihler olmak üzere bölümlere ayrılmaktadır (Harman, 1988).

Türkçe'de Yeni Antlaşma anlamına gelen Ahd-i Cedîd ise İsrailoğulları'nın Tanrı'yla olan antlaşmalarını bozdukları için Tanrı'nın Hz. İsa vasıtasıyla yeni bir antlaşma yaptığı inancına dayanmaktadır. Ahd-i Cedîd, 4 İncili, Resullerin İşlerini, Pavlus'un 14 Mektubunu, diğer 7 Genel Mektubu ve Yuhanna'nın Vahyini içeren 27 kitaptan oluşmaktadır (Tanyu, 1988: 501).

Sözlükte “*iyi haber, müjde*” gibi anlamlara gelen İncil, terim olarak Hz. İsa'yı, onun hayatını, mesajını ve havarîlerin bu konudaki bilgilerini ele alan kitapları ifade etmektedir. Hristiyanlar, İncil'in Hz. İsa tarafından tebliğ edildiğine, havarîler tarafından kendi üsluplarınca yazıya geçirildiğine inanmaktadır. Dolayısıyla onlara göre tek bir İncil vardır, fakat bu İncil farklı havarîlerde farklı şekillerde kendisini göstermektedir. Bu sebeple İncil'in metninden ziyade mesajına odaklanmak gerekir. Bununla birlikte bu durum, çok sayıda İncil'in kaleme alınmasına sebep olmuş ve hangilerinin dikkate alınması gerektiği sorusunu doğurmuştur. Neticede Hristiyan camiası Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncillerini kanonik olarak isimlendirmiş ve kabul etmiş, geri kalan diğer İncilleri ise apokrif olarak isimlendirmiş ve reddetmiştir (Harman, 2000a).

Resullerin İşleri kitabına bakıldığında Luka tarafından Luka İncili'ne ilave olarak yazılan bu kitapta birkaç havarînin hayatının ve Pavlus'un yolculuklarının yer aldığı görülmektedir. Pavlus'un mektupları kısmında Pavlus'un Romalılar'a, Korintoslular'a, Galatyalılar'a, Efesoslular'a, Filipinliler'e, Koloseliler'e, Selanikliler'e, Timoteos'a, Titus'a, Filemon'a ve İbraniler'e yönelik yazdığı mektuplar yer almakta ve onun inançları hayata entegre etmeye çalıştığı görülmektedir. 7 Genel mektuba bakıldığında ise bu mektupların tüm Hristiyan inancı mensuplarına yönelik olduğu ve Yakup'un, Petrus'un, Yahuda'nın ve Yuhanna'nın mektuplarından meydana geldiği görülmektedir. Ahd-i

Cedîd'in son kısmında ise vahiy bölümü yer almaktadır. Bu bölümün yazarının kim olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte yazar, kendisinin peygamber Yuhanna olduğunu belirtmektedir. Bu bölüm, Süryanice ve Ermenice nüshalarda bulunmamaktadır (Tanyu, 1988).

2.2.3. İnanç Esasları

Hristiyanlık, özellikle Hz. İsa etrafında şekillenmiş olan bir dindir. Petrus'un Hz. İsa'nın göğe yükseltilişinden 10 gün sonra yaptığı vaaz da Hristiyan inançlarının daha ilk günlerden bu ekseninde ilerlediğini gözler önüne sermektedir. Nitekim Petrus bu vaazda İsa'nın hem Rab hem de Mesih olduğunu ve ölümden sonra dirildiğini dile getirmektedir. Bununla birlikte Hristiyanlık, Pavlus tarafından yazılan mektuplarla inanç esaslarını oluşturmuş ve hatta bu inançlara göre hangi İncillerin kutsal kabul edileceğine karar vermiştir. Öyle ki dinin ilk amentüsü havarîlere nispet edilmiş ve "*Havariler'in İnanç Esasları*" olarak isimlendirilmiştir. Bu esaslar İnciller'in kononik veya apokrif olarak sınıflandırılması aşamasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Havarîlerin İnanç Esasları zamanla revize edilmiş ve özellikle I. İznik (325), I. İstanbul (381), Efes (431) ve Kadıköy (451) konsilleriyle üç büyük mezhep tarafından kabul gören ana ilkelerini belirlemiştir. Fakat sonraki dönemlerde Protestanlar belli konulardan kendilerine ait inançlar da geliştirmişlerdir (Aydın, 1998b: 346).

Toplamda 12 maddeden oluşan Havarîlerin İnanç Esasları, üç kısımdan meydana gelmektedir. İlk bölümde yerin ve göğün yaratıcısı olan sınırsız güç sahibi Baba Tanrı'ya iman etmek yer almaktadır. İkinci bölümde İsa Mesih'in O'nun biricik oğlu olan bir Rab ve Mesih olduğuna, İsa'nın Kutsal Ruh'tan olup bakire olan Meryem'den dünyaya geldiğine, Pilatus döneminde acı çekip çarmıha gerildiğine, gömülmesine rağmen 3 günün ardından ölümler diyarından geri dönüp dirildiğine ardından da göğe yükselerek Babasının sağ yanındaki yerine yerleştiğine ve birgün hem ölümleri hem de dirileri yargılamak için geri döneceğine iman etmeyi içermektedir. Son bölümde ise Kutsal Ruh'a, evrensel kiliseye ve azizlerin birliğine, işlenen günahların affedileceğine, beden ölümünden sonra tekrar dirileceğine ve ebedî bir hayat olduğuna iman etmeyi içermektedir (Aydın, 1998b: 346).

Hristiyan inançları "*İznik-İstanbul İman Esasları*" ismiyle de detaylandırılmıştır. Havariler'in inanç esaslarıyla aynı ihtivada olan bu esaslar ek olarak İsa'nın Baba ile aynı

tabiata sahip olduğuna, yaratılmayıp tevlid edildiğine, insanların kurtuluşu için gökten indiğine, Kutsal Ruh'un da Baba ve Oğul'dan türeyen ve tıpkı Baba ve Oğul gibi tapılmayı hak eden bir Rab olduğuna, Kutsal Ruh'un peygamberler vasıtasıyla konuştuğuna, bağışlanmak için sadece vaftizin kabul edilebileceğine ve hem dirilmeye hem de öte dünyayı beklemeye iman etmeyi içermektedir (Aydın, 1998b: 346).

Özetle Hristiyanlığın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan meydana gelen üçlü bir Tanrı algısına yani teslis inancına sahip olduğu söylenebilir. Buna göre Baba yaratmakla, Oğul kurtarmakla, Ruhulkudüs de inâyet bahşetmekle görevlidir. Hristiyanlar'ın ise mahiyetini tam açıklayamamakla birlikte Hristiyanlığın monoteist bir tanrı inancı üzerine temellendiğini düşünmektedir. Onların düşünceleri Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un üç unsurdan meydana gelen tek bir Tanrı olarak özetlenebilir. Ancak sayısı ne olursa olsun Hristiyanlar, Tanrı'nın her şeyi bilen, yöneten, yaratan, kutsal bir varlık olduğuna inanmaktadır (Aydın, 1998b).

Hristiyanlıkta “*mesih*” inancının da önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Nitekim Hristiyanlar, Yahudilikteki mesih beklentisinin İsa ile karşılandığına iman etmektedir. Fakat İsa'nın kıyametin çok yakın bir zamanda kopacağını dile getirmesine rağmen kıyamet kopmadan göğe yükseltilmesi onun ikinci kez yeryüzüne geleceğine dair bir inanç oluşmasına ortam hazırlamıştır. Hristiyan inancında tanrısal bir nitelik taşımamakla birlikte kötülüğü yaymayı amaç edinen bir figür olduğu ve bunun şeytan (diabolis/devil) olarak isimlendirildiği de görülmektedir. Onun kurtuluş teorisinin işleyeceği ortamın oluşmasında önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Son olarak Hristiyanlıkta ahiret, cennet ve cehennem inançlarının da yer aldığı, fakat çok da detaylandırılmadığı görülmektedir (Aydın, 1998b).

2.2.4. İbadet Esasları

İnanç bağlamında büyük oranda Yahudiliğin tesirinde kalan Hristiyanlığın başlarda ibadet bağlamında da Yahudilikten pek uzaklaşmadığı görülmektedir. Fakat Yahudilerle Hristiyanlar arasındaki çekişmelerin giderek ileri bir boyuta taşınması Hristiyanlığın I. yüzyılın sonlarına doğru kendi ibadet sistemini teşkil etmesini zorunlu hale getirmiştir. Böylece Hristiyanlık hem eski Yahudi inançlarını içeren hem de kendisine has yeni ibadetler edinmeyi deneyen bir din haline gelmiştir. Örneğin Yahudilikteki vaftiz

uygulaması terk edilmemiş ve Hristiyanlıkta da kendisine önemli bir yer edinmiştir (Aydın, 1998c: 348).

Hristiyan ibadetlerini 7 sakrament, günlük ibadetler, haftalık ibadetler ve yıllık ibadetler olarak sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan ilki olan sakramentler imanın işaretleri sayılan ve insanı kutsallaştırmak üzere yerine getirilen dinî ayinlerdir. Hem Ortodokslarca hem de Katoliklerce kabul edilen bu sakramentler vaftiz, evharistiya, kuvvetlendirme, evlilik töreni, ruhbanlık sırrı, hasta yağı, günah itirafı ve tövbeden meydana gelmektedir. Protestan mezhebi ise bunlardan sadece ilk ikisini kabul etmektedir (Aydın, 1998c: 349).

Sakramentlerden ilki olan vaftiz, Hristiyanlığa girmek isteyen kişinin, bedenini suya sokarak hem kirlerinden hem de günahlarından temizlendiğine inanılan ve hem yetişkinler hem de bebekler için uygulanan bir dine giriş âyini dir. İbranice’de “tevila” olarak bilinen bu uygulama, yeniden doğma anlamı taşır ve başta Eski Mısır dinlerinde olmak üzere pek çok dinde türevi bulunmaktadır. Yahudi geleneğinde de bulunan bu uygulama, Hz. İsa döneminde de varlığını korumuş ve hatta İsa, tebliğ faaliyetine Vaftizci Yahya tarafından Ürdün Nehri’nde vaftiz edilmesinin ardından başlamıştır. Vaftiz uygulaması Batı kilisesinde her Paskalya’da, Doğu kilisesinde ise her Epifani’de yeniden yerine getirilmektedir. (Gürkan, 2012: 425-426).

Hristiyanlıktaki ikinci sakrament, Evharistiya Âyini’dir. Ekmek-Şarap Âyini olarak da bilinen bu âyin temelini Hz. İsa’nın yakalanmadan önce havarileriyle birlikte yediği son akşam yemeğinden almaktadır. Hristiyan inancına göre Hz. İsa bu yemek sırasında havarilere biraz ekmek ve şarap vermiş ve ekmek bedenim, şarap ise kanımdır demiştir. Kiliselerin Hz. İsa’nın yeniden dirilmesiyle de ilişkilendirdikleri bu âyin Katoliklerce her gün, Ortodokslarca her pazar, Protestanlarca da yılın bazı günlerinde yerine getirilmektedir (Aydın, 1998c: 349). Bu uygulamanın Hristiyanların Hz. İsa’nın bedeniyle bütünleşmesi gibi simgesel bir anlam taşıdığı da söylenebilir (Tümer, 1991: 250).

Hristiyan olan kişi dine giriş ritüeli olan vaftiz uygulamasını yerine getirdikten sonra onun imanının güçlenmesi için ve Kutsal Ruh’un inâyet vermesi için ona dua edilir. Bu ritüel, Hristiyanlıkta kuvvetlendirme sakramenti olarak anılır. Trent Konsili, vaftizden hemen sonra yerine getirilen bu uygulamanın 7 yaştan sonra yapılması gerektiğini, çünkü insanın ancak bu yaşlardan itibaren aklını daha etkin kullanabileceğini savunmuştur (Aydın, 1998c: 349).

Hristiyanlıktaki bir diğerk sakramentse tövbedir. Günah çıkarma olarak da anılan bu uygulama, kişinin iyileşmesi ve yeniden dine girmesi içindir. İtiraf faaliyeti önceleri kalabalık önünde edilirken günümüzde kabinlerde yerine getirilmekte ve bu günahlar Batı'da piskopos, Doğu'da da onun görevlendirildiği biri tarafından affedilmektedir. Hristiyan gelenekleri tövbe için en uygun günün cuma olduğunu dile getirmektedir (Aydın, 1998c: 349-350).

Kilise, Hristiyanlığın evlilik vasıtası ile de büyüyüp gelişeceğini ve yeni Hristiyan bireylerin yetişmesini mümkün kılacağını düşünmektedir. Bu sebeple evlilik törenlerine büyük önem atfetmiş ve bunu bir sakrament kabul etmiştir. Kilisede gerçekleşen bu törenlerde kutsal kitaplardan metinler okunur ve eşlerin evliliği Rahip tarafından onaylanır. Bu dinin evliliğe büyük önem atfetmesi boşanmayı hoş görmemeyi de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Ortodokslar tarafından belli şartlara bağlanan boşanma, Ermeniler ve Katolikler tarafından hiçbir şartta ve koşulda kabul görmemektedir (Aydın, 1998c: 350).

Hristiyanlık din adamı olmayı Hristiyanlığın devamlılığının bir yolu olarak görmüş, “*ruhbanlık*” olarak isimlendirmiş ve sakrament kabul etmiştir. Bu uygulamada piskopos, rahip, papaz ve diyakos mertebesine yükselen Hristiyanlar, büyük bir kilisede daha üst seviyedeki bir din adamı tarafından kutsanır. Son Hristiyan sakramentini ise hasta yağlanması oluşturur. Tıpkı hastaları yağlayarak iyileştiren Hz. İsa gibi piskoposlar ve rahipler de hasta Hristiyanları yağla mesheder ve onun için şifa diler (Aydın, 1998c: 350).

Hristiyanlıkta sakramentlerin dışında günlük haftalık ve yıllık ibadetler de bulunmaktadır. Hristiyanlar başlarda günde üç defa ibadet ederken 4. yüzyıldan itibaren bu sayıyı yediye çıkarmışlardır. Ayakta veya diz çökerek yerine getirdikleri bu ibadet türünde başlarını öne eğip elleri yukarı kaldırırılar. Ortodoks kiliselerinin ibadet ile ilgili uygulamaları benzer olsa da Protestanlık onlardan biraz ayrılmaktadır. Öyle ki onlar diğerk mezheplerin aksine günde yedi defa değil, sabah ve akşam olmak üzere iki defa ibadet etmektedir. Luterci kiliselerse bir adım daha ileri giderek günlük ibadetleri pazar günüyle sınırlamıştır (Aydın, 1998c: 350-351).

Hz. İsa'nın dirilişine itafen pazar gününü kutsal kabul eden Hristiyanlar haftalık ibadetlerini de bugün yerine getirmektedir. Hristiyan cemaati pazar günleri kutsal kitap okuyarak ve ekmek-şarap âyinini yerine getirerek pazar gününü değerlendirmektedir (Aydın, 1998c: 351). Hristiyanların yıllık olarak yerine getirdikleri ibadetler bayramlarla ilişkili olduğundan bayramlar bölümünde ele alınmıştır.

2.2.5. Mâbedleri

Yahudi kültürü içerisinde büyüyen Hristiyanlık, ibadetler konusunda olduğu gibi mâbedler konusunda da bir süre Yahudiliğin izlerini bünyesinde taşımıştır. İlk dönem Hristiyanları Yahudiler'in mâbedi olan Sinagoglarda ibadet ederken Hz. İsa'nın göğe yükselmesiyle birlikte Yahudi mâbedlerinden kopmaya ve kendilerine has başka bir ibadethane kurmaya yönelmişlerdir. Yahudiler'in 80 yılı civarında Hristiyanların sinagoga girmesini yasaklamasıyla birlikte de kendilerine tam anlamıyla başka ibadethaneler edinmişlerdir. İlk önceleri evlerde toplanan Hristiyanlar, zamanla ibadet mekanları inşa etmiş ve bunlara kilise adını vermiştir (Aydın, 1998c: 348).

Günümüzde pek çok Hristiyan cemaati mâbed olarak kilise adı verilen bu yapıları kullanmaktadır. Hem Hristiyan mâbedini hem de Hristiyan cemaatini ifade eden (Aydın, 1998c: 348) kilise kelimesi, Grekçe'de "*topluluk*" anlamına gelen "*eklesia*" kelimesinden türetilmiştir (Aydın, 2002: 11). Bu yapı, girişin karşısında yer alan ve ibadet sırasında yönelinen "*apsis*" ile cemaat üyelerinin bulunduğu bölüm olan "*nave*"den meydana gelir (Aydın, 1998c: 348).

Buna ek olarak Hristiyanlar'ın hem Kudüs ve civarını hem azizlerin meskenlerini hem de Hz. Meryem ile ilgili yerleri önemli saydıkları ve buraları birer hac mekanı olarak gördükleri de bilinmektedir (Aydın, 1998c: 351).

2.2.6. Bayramları

Hristiyanlık, içerisinde kaynağını doğrudan kutsal kitaptan almayan ve Tanrı'ya yaklaşımdan ziyade geçmiş olayları yad etmeyi amaçlayan pek çok bayram barındırmaktadır (Esgin, 2012: 85). Bunlardan ilki, Hristiyanların çoğu tarafından kabul gören ve Hz. İsa'nın doğum günü anısına kutlanan Noel'dir. Christmas adıyla da bilinen bu bayram Katoliklere, Ortodokslara ve Protestanlara göre 25 Aralık'a, Ermenilere göre ise 6 Ocak'a tekabül etmektedir (Aydın, 1998c: 351). İlk kez 336 yılı civarında Roma Katolik Kilisesi tarafından kutlanan (Esgin, 2012: 86) Christmas, yeni yıl kutlamalarıyla da özdeşleştirilmekte, ayrıca Noel Baba ve Noel ağacı gibi pagan kültürden etkilenecek şekilde edinilen figürleri içermektedir (Şenay, 2007 202; Esgin, 2012: 88-89).

Bu dinin kutsal saydığı bir diğer bayramsa Paskalya'dır. Hristiyanlar'a göre Hz. İsa, Yahudiler'in Mısır'dan çıkışları anısına kutladıkları Pesah Bayramı yemeğinden sonra tutuklanmış, sorguya alınmış ardından da cuma günü çarmıhta idam edilip pazar günü dirilmiştir. Hristiyan inancının temelini oluşturan çarmıh ve özellikle de diriliş hadisesi, pazar gününün kutsal sayılmasını, Pesah Bayramı haftasının da kutlamalarla anılmasını gerektirmiştir. Böylece ismini bir Yahudi bayramı olan Pesah'tan alan Paskalya Bayramı ortaya çıkmış ve bu bayram Hristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren kutlanmıştır (Katar, 2007: 181). Hristiyanlar Hz. İsa'nın mezardan çıkışını kabuğu kırılan bir yumurtaya benzetmektedir. Bu sebeple Easter olarak da bilinen Paskalya'da yumurtaların süslenerek başkalarına hediye edilmesi önemli bir adettir (Aydın, 1998c: 351).

Kutsal sayılan bir diğer hadise ise Hz. İsa'nın Ürdün Nehri'nde olduğu vaftizdir. Onun vaftizi anısına doğum günü olan 6 Ocak'ta Epifani Bayramı kutlanmaktadır (Aydın, 1998c: 351). Bu bayramların dışında çeşitli mezheplerce kutlanan transfigürasyon, Meryem Ana Günü ve Haç Yortusu gibi özel günler de Hristiyan bayramları arasında yer almaktadır (Erdem, 1992: 259).

2.2.7. Mezhepleri

Tüm dinlerde olduğu gibi dünyanın en kalabalık dini olan Hristiyanlıkta da farklı görüş ve yorumlar ortaya çıkmış ve bu görüş farklılıkları onun bünyesinde Katolik, Ortodoks ve Protestan olmak üzere üç büyük mezhebi meydana getirmiştir. Bu üç ana mezhep dışında da Mormonlar ve Yahova Şahitleri gibi Hristiyan olduğunu ifade eden marjinal gruplar olmuş ancak dinin özüne fazla uzak kaldıkları için Hristiyanlığın bir parçası kabul edilmemiştir (Aydın, 1998d: 353-354).

Hristiyanlığın mensupları bakımından en büyük parçasını teşkil eden Katolik Kilisesi, günümüz Hristiyanlarının %50 kadarından oluşmaktadır (Aydın, 1998d: 353-354). Kilisenin Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasının ardından kendisini Katolik olarak tanımlayan Batı kilisesi, merkez olarak Roma Kilisesi'ni seçmiş ve kurtuluşun yalnız kendisinde saklı olduğunu söylemiştir. Çünkü o, tarihsel anlamda Hristiyanlığın başlangıcına kadar uzandığını, organize bir şekilde asıl mesajı muhafaza ettiğini ve evrensel bir nitelik taşıdığını iddia etmektedir. Başkanları Papa'nın yanılmaz bir nitelik taşıdığına inanılan Katolikler, kutsal metinler gibi geleneğin de önemli bir dinî kaynak

olduğu görüşünü savunmaktadır. Kendisini diğer mezheplerden üstün gören bu kilise, azizlerin Őfaat edebileceğine, Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'dan çıktığına, Hz. İsa'nın hem insan hem ilah olduğuna, Hz. Meryem'in göğe yükseldiğine, insanın günahkar olarak dünyaya geldiğine, ruhbanların evlenmemesi gerektiğine, nikahın kilisede kısılmak zorunda olduğuna ve boŐanmanın dinen kabul edilemeyeceğine iman etmektedir (Harman, 2022).

Hristiyanlığın en güçlü ikinci kolunu ise Protestanlar oluşturmaktadır. Katolik Kilisesi'nin zıt kutbunda yer alan bu mezhebin temelleri, Martin Luther tarafından Reform hareketleri sırasında atılmıştır. Sadece Kutsal Kitap'ı kaynak kabul eden ve kurtuluşun ancak Tanrı'nın ltfuyla mümkün olacağını düşünen bu mezhep, hem putperest bir din anlayıŐını reddetmiŐ hem de Tanrı'nın her an insana müdahale edebileceğini söylemiştir (Waardenburg, 2007: 351-352). Günümüz Hristiyanları'nın yaklaşık %30'u Protestan'dır (Aydın, 1998d: 354).

Hristiyanlığın son önemli halkasını ise Ortodokslar oluşturmaktadır. Doğu ve Batı kiliselerinin ayrılmasının ardından Ortodoks unvanını alan Doğu Kilisesi (Harman, 2022: 56), kabul ettiği kaynaklar bakımından diğer iki kilisenin ortasında konumlanmaktadır. Buna göre Kutsal kitapların yanı sıra kilise babalarının aktardığı gelenek de kaynak niteliğindedir. Üç ayrı tanrı olduğunu fakat bunların Baba Tanrı'da bir araya geldiğini düşünen Ortodoksluk, resim ve kabartmalardan meydana gelen ikonlara büyük önem atfetmektedir. Günümüz Hristiyanlarının 400 milyon kadarı bu mezhebi benimsemektedir (Demirci, 2007: 409).

2.3. Tanrı Tasavvuru

İnsanlık din ile dindar evre arasında bir bağlantı bulunduğu kanısından yola çıkararak din ile dindarı aynı paydada birleŐtirmeye çalışsa da din, bir kutsal öğretiyi, dindarlık ise bu öğretinin insan hayatındaki yansımasını ifade etmektedir (Avan ve Kayıklık, 2022: 81). Bu durum; genleri, çevresi, yetenekleri ve eğitimi vasıtasıyla diğer tüm varlıklardan farklı bir kişilik ortaya koyan insanın, inançlarını da kiŐiliđinin etkisiyle Őekillendireceđi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla aynı din ve tanrıya inanan milyarlarca insandan her biri farklı bir din ve tanrı anlayışına sahiptir. Bu bireylerin din ve tanrıyla

kurdukları ilişki de zihinlerinde yer alan din ve tanrı tasavvuruyla ilişkilidir (Arsoy, 2022: 141-143).

2.3.1. Tanrı ve Tanrı Tasavvuru Kavramları

Din, insanlığın en eski dönemlerden beri inandığı, uyguladığı, yorumladığı ve değer atfettiği önemli bir fenomendir (Ayten, 2017:11). Bu fenomen ister ilkel ister modern olsun hemen her toplumda kendisini göstermiş ve bir tanrı inancı merkezinde şekillenmiştir. Öyle ki günümüzün en ilkel kabilesi olduğu düşünülen Avustralya kabilelerinin bile tanrı olarak tanımlayabileceğimiz “yüce varlık” inancına sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte Budizm gibi bazı dinlerin tanrı inancı taşımadığı iddia edilse de bu tür inançların da zamanla liderlerini tanrılaştırarak kendilerine tanrı figürü edindikleri söylenebilir (Topaloğlu, 1989: 471-472).

Son araştırmalar, ilkel kabilelerde “*teist*” bir tanrı inancı hakimken zamanla “*politeist*” yorumların tezahür ettiğini göstermektedir. Bu teist tanrının “*her şeyi yaratan, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, ölümsüz, iyi, kötülere cezalandıran, eşi ve benzeri olmayan*” şeklinde sıfatlarla vasıflandırıldığı ve politeizme geçişle birlikte bu vasıfların farklı tanrılara dağıtıldığı görülmektedir (Topaloğlu, 1989: 472-473; Zeren, 2010: 5-6). Neticede her dinde Tanrı’ya farklı vasıflar yüklendiği, buna rağmen dinlerin tümünde Tanrı kavramıyla her şeyin üstünde ve her şeyi yönetmeye kadir yüce bir varlığın kastedildiği söylenebilir (Aydın, 2010: 54).

Bununla birlikte tanrı, doğrudan tecrübe edilebilir bir varlık değildir. Onu tanıyıp tanımlamak isteyen birey, onun nasıl bir varlık olduğuna ancak zihnindeki tasavvur vasıtasıyla karar verebilir (Çetin, 2018: 77; Seyhan, 2014: 67). Lügatta “*bir şeyi zihinde canlandırmak, tasarlamak*” gibi manalara gelen tasavvur (Kaya, 2011: 126), diğer tüm canlıların aksine anlık yaşamayan, duygu ve düşünce dünyasını tecrübeleriyle şekillendiren bilinç sahibi bir varlık olan insanın eseridir (Evkuran, 2007: 46).

Pek çok insan, tanrı kavramıyla çok küçük yaşlarda tanışır. Çevreden duydukları, kişisel beklentileri, yaşı, bilgi düzeyi, tecrübeleri, dinin verileri, yetişme ve düşünme tarzı doğrultusunda bu kavramı zihninde canlandırmaya çalışır. Bu faaliyetin neticesinde tanrının nasıl bir varlık olduğuna dair cevaplar üreterek kendi tanrı figürünü edinir. Zihninde ürettiği bu tanrı figürüne terminolojide “*tanrı tasavvuru*” adı verilir (Ocak, 2018:

126; Seyhan, 2014: 67-68; Yıldız, 2007: 10). Bu durum kimileri tarafından “*Tanrı insanı değil, insan Tanrı’yi yaratır*” şeklinde dile getirilmiştir (Çınar, 2021: 81). Edindiği bu tasavvur “*tanrı*”yı değil, zihninde yer alan “*tanrı figürü*”nü ifade ettiğinden tasavvur, gerçekte var olan tanrı ile tam olarak uyuşmayabilir (Çetin, 2018: 79; Seyhan, 2014: 68; Yıldız, 2007: 11)

İster tanrıya iman etsin ister de tanrıyı reddetsin her insanın zihninde bir tanrı tasavvurunun yer aldığı söylenebilir (Güler, 2007a: 123; Bedir, 2017: 718). Bu tasavvur aynı dine ve tanrıya inanan bireylerde bile farklı şekilde tezahür etmektedir (Seyhan, 2014: 66). Kendi zihninin ürünü olan bu tasavvuru hayatının ana noktasına yerleştiren birey, hayatına onun izleri doğrultusunda yön verir (Çetin, 2018: 77; Güler, 2007b: 6; Bedir, 2017: 718). Buradan yola çıkarak tanrı tasavvurunun bireyin dinle ve tanrıyla olan ilişkisini, dini düşünce ve fiillerini derinden etkilediği söylenebilir (Peker, 2018: 15).

Tanrı tasavvuru bireyin psikolojik durumunun bir yansımasını da içerir. Bundan dolayı aynı tanrıya inanan bireylerden biri olumlu, diğeri olumsuz bir tanrı tasavvuruna sahip olabilir (Çetin, 2018: 79). Çünkü birey bu tasavvuru yaparken sadece tanrıyı değil, kendisini tanrı karşısında nerede konumlandığını da ortaya koyar (Çınar, 2021: 80). Öyle ki kendisini aciz gören bireyler, Tanrı’nın yüceliği karşısında korkuya kapılabilir (Güler, 2007a: 125). Benson ve Spilka’nın yaptığı bir araştırma benlik imgesi ile tanrı imgesi arasında bir bağlantı olduğunu ve benlik değeri düşük olan bireylerin Tanrı’yı daha cezalandırıcı ve daha affetmez olarak algıladıklarını göstermektedir (Benson&Spilka, 1973; Güler, 2007a: 124). Yine Alçelik tarafından 120 yaşlı üzerinde yürütülen bir araştırmada da benlik saygısının yükselmesiyle birlikte olumlu tanrı tasavvurunda da artış olduğu gözlemlenmiştir (Alçelik, 2013: 115)

Bireyin Tanrı’yı “*cezalandıran, korku veren, acımasız, intikam alan*” bir varlık olarak görmesi, olumsuz bir tanrı tasavvuruna sahip olduğu anlamına gelir (Güler, 2007a: 124; Dalfidan, 2019: 19). Nitekim 18 ateist üzerinde araştırma yapan Gülfil, ateistlerin tanrıyı “*cezalandırıcı, korkutucu, gaddar*” olarak tasavvur ettiklerini tespit etmiştir (Gülfil, 2019: 1290). Tasavvurun olumsuz bir nitelik taşıması insanı zamanla nevrotik duygulara da yöneltebilir (Çetin, 2018: 79). Tasavvurun olumsuz olarak şekillenmesinin altında özellikle çocuklarının davranışlarına yön vermek isteyen anne-babaların, otoriteyi cezalandırıcı bir tanrı figürü üzerinden kurmaya çalışmalarının yattığı görülmektedir. Yaptığı her şeyden haberdar bir Tanrı olduğuna ve kendisini anne-babasının arzu ve

isteklerine uymadığı anda acımasızca cezalandıracağına inanan çocuk, hem tanrıdan hem de günah işlemekten korkar hale gelir. İnsan olmasının doğal bir neticesi olarak hata yapması kaçınılmaz olduğundan bu çocuk, Tanrı'nın gazabına uğrayacağına da emindir. Özellikle din ile ilişkilerin gözden geçirildiği ergenlik döneminde baskı ve korkuya maruz kalan gençler, tanrıdan uzaklaşma yoluna gidebilir (Güler, 2007b:7-9).

Bireyin, Tanrı'yı "*sevgili, merhametli, şefkatli, affeden, koruyup gözeten ve aşırı talepte bulunmayan*" gibi sıfatlarla tanımlaması ise olumlu bir tanrı tasavvuruna sahip olduğunu göstermektedir (Güler, 2007a: 124; Dalfidan, 2019: 18). Bireyin, Tanrı ile olumlu bir ilişki içerisinde olması yeteneklerini, kişiliğini ve karakterini de olumlu yönde etkilemektedir (Dalfidan, 2019: 26).

Seyhan'ın (2014: 89-90) 672 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada bu durumun bir göstergesidir. Araştırma sonuçlarına göre psikolojik iyi olma hali ile olumlu tanrı tasavvuru arasında pozitif, olumsuz tanrı tasavvuru arasında ise negatif ilişki bulunmaktadır. Dalfidan'ın (2019: 35) 370 kişi üzerinde yürüttüğü araştırma sonuçlarına göre ise olumlu bir tanrı tasavvuruna sahip olanlar olumsuz tanrı tasavvuruna sahip olanlara nazaran daha mutludur. Yine Uzun Kulu'nun (2019, 85-90) 364 ortaokul öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmaya göre de olumlu tanrı tasavvuru ile umut ve iyimserlik düzeyi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Araştırmalar sadece tanrı tasavvuru ile psikolojik durum arasındaki ilişkiye odaklanmamış tanrı tasavvurunun demografik değişkenlerle olan ilişkisini de incelemiştir. Bu doğrultuda Seyhan (2014: 90), Uzun Kulu (2019, 85-90) ve Alçelik'in (2013: 110) araştırmaları kızların erkeklere nazaran daha olumlu tanrı tasavvurlarına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Uzun Kulu (2019, 85-90) bunun sebebinin kızların Tanrı'yı koruyucu ve kollayıcı olarak tasvir etmelerinin olduğunu söylemiştir. Alçelik'in (2013: 110) araştırmasındaki kadınların da tanrıyı daha "*koruyucu ve kollayıcı*" olarak tasavvur ettiklerini söylemeleri Uzunkulu'nun iddiasını desteklemektedir. Dalfidan'ın (2019: 35), araştırması ise diğer sonuçların aksine erkeklerin kadınlara nazaran daha olumlu tanrı tasavvurlarına sahip oldukları sonucunu vermiştir. Uzunkulu, ayrıca yaş ile birlikte tanrı tasavvurunun olumludan olumsuzu doğru değişim gösterdiğini fark etmiş ve bunu somut dönemdeki çocukların Tanrı'yı süper kahraman gibi, soyut dönemdeki çocukların ise cezalandırma gücüne de sahip üstün bir güç gibi görmeleri ile ilişkilendirmiştir. Heller tarafından yürütülen bir başka araştırma ise erkek çocukların Tanrı'nın hem fiziksel hem

de duygusal olarak uzak olduğunu buna rağmen her an hayata müdahale ettiğini düşündüklerini göstermektedir (Heller, 1986: 59-61).

2.3.2. Tanrı Tasavvurunun Oluşumu

Dünya üzerinde milyarlarca insanın çok eski çağlardan beri üstün bir varlık inancına sahip olması psikologları tanrı fikrinin nasıl ortaya çıktığını düşünmeye itmiştir. Bu inancın kutsal metinlerin söylediği gibi insan fitratında mı var olduğu yoksa acizliğin ve çaresizliğin bir sonucu olarak mı türetildiği merak konusu olmuştur. Bu bağlamda bazı psikologlar tanrı kavramını güven, sevgi, korku ve bağlanma gibi duygularla ilişkilendirmiş bazıları ise bu fikrin kendiliğinden geliştiğini iddia etmiştir (Oruç, 2013: 973).

Neticede ortaya biri bilişsel diğeri de ilişkisel olarak isimlendirilen iki ana kuram çıkmıştır (Çetin, 2018: 80; Yıldız, 2007: 15). Bilişsel kuramlar kişinin hayat boyu bir gelişim içerisinde bulunduğunu ve edindiği tanrı tasavvurunun da bu gelişim aşamalarıyla bağlantılı olduğunu iddia ederken ilişkisel kuramlar tanrı tasavvurunun oluşumunda bebeklik yıllarının önemli bir yere sahip bulunduğunu ve bu tasavvurların kişilik ve bireysel eğilimlerle ilişkili olduğunu savunmuştur (Yıldız, 2007: 15).

Anne karnına düştüğü ilk andan itibaren ömrü boyunca sürekli ve sıralı bir değişim ve gelişimin içerisinde olan insan, fiziksel, bilişsel, kişiliksel, sosyal, duygusal, ahlaksal, cinsel ve dilsel açıdan değişim yaşadığı gibi dinsel açıdan da değişim yaşamaktadır (Atik, 2015: 729-731). Yapılan araştırmaların insanın inanmaya meyilli olduğunu ve çocukların inanmaya karşı bir yabancılık hissetmedikleri sonucunu ortaya koyması, inancın insan gelişiminin doğal bir parçası olduğunu şeklindeki görüşü desteklemiş ve bu gelişimin aşamalarının incelenmesine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte doğuştan getirilen inanma ihtiyacının bir tohuma benzediğini ve ancak uygun şartlarda büyüyüp filizlenebileceğini de vurgulamak gerekir. Yani dine ilgili bir sosyo-kültürel çevrede yetişen çocuğun dini duyguları hızla ve kendiliğinden açığa çıkarken dine ilgisiz bir sosyo-kültürel çevrede yetişen çocuğun inanç tohumu çürümeye yüz tutabilir (Şimşek, 2004: 211-212).

Uygun bir sosyo-kültürel çevre içerisinde dünyaya gelen insanın dinî gelişim evreleri bebeklik-çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere dört evrede incelenebilir.

Bunlardan ilki bebeklik-çocukluk dönemidir. Çocuklar iki yaşından itibaren çevrelerinde gördükleri ve duydukları nesne ve kavramları tanımaya çalışırlar. Bu dönemde hayatın önemli bir parçası olan “*din, Allah, peygamber*” gibi dini kavramlara da rastlarlar. Sıkça işittikleri bu kavramlara karşı büyük bir merak duyan çocuklar kavramları tanımaya yönelik olarak sordukları sorulara verilen cevaplara bağlı olarak olumlu ya da olumsuz bir din ve tanrı imajı edinirler. Çocuklar genellikle aile bireylerinden birini rol model aldıklarından bu aşamada aile bireylerinin dine ve tanrıya olan yaklaşımları edindikleri tanrı tasavvuru üzerinde oldukça belirleyicidir. Özellikle 2-6 yaş aralığındaki çocuklar antropomorfik bir tanrı anlayışına sahip olduklarından Tanrı’yı yüce bir güç olarak görürler ve Onu çevrelerinde gördükleri en güçlü insanla özdeşleştirebilirler (Topuz, 2003: 22-23). Harms’ın “*peri masalı*”; Goldman’ın ise “*sezgisel dini düşünce*” dönemi olarak adlandırdığı bu dönemde çocuklar mantıksal düşüncelerini sağlayacak zihinsel yeterliliğe sahip olmadıklarından soyut kavramları anlamayabilirler (Atik Yıldız, 2016: 498-499). Okula başlamalarıyla birlikte arkadaşlarının ve öğretmenlerinin duygu ve düşüncelerini de önemsemeye başlayan çocuklar, tanrı tasavvuru konusunda bu dönemde kurdukları yeni ilişkilerin de etkisinde kalırlar (Topuz, 2003: 23-24).

İkincisi ergenlik dönemidir. Araştırmalara göre Müslüman çocuklar 9, Batılı çocuklarsa 11-12 yaş civarında soyut döneme erişir. Bu farkın Müslümanlığın soyut bir tanrı figürü üzerine kuruluyken, Hristiyanlığın haç, İsa ve Meryem gibi somut figürler üzerine kurulu olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Öcal, 2004: 73). Bu dönemde ergenler, bilinçsiz davranışlarının yerini yavaş yavaş bilinçli davranışlara bırakırlar. 14-15 yaşlarına ulaştıklarında daha önceden edindikleri dinî duyguları ve düşünceleri gözden geçirir, 15-16 yaşlarına ulaştıklarında da bu düşüncelerden pek çoğunu terk ederler. Bu süreçte her şeye şüpheyile yaklaştıklarından dinle ilgili inançlarında da bir zayıflama görülebilir. 18-24 yaş aralığına ulaştıklarında ise her şeyde olduğu gibi din hakkındaki fikirlerinde de büyük oranda kendilerine bir yol çizmişlerdir (Topuz, 2003: 25-27).

Üçüncüsü yetişkinlik dönemidir. Eş ve iş sahibi olunan ilk yetişkinlik döneminde yetişkinler, oldukça meşgul olduklarından dine yeterince zaman ayıramayabilirler. Bu dönemdeki yetişkinlerin yalnız hissetmesi, depresyona ve kaygıya meyilli hale gelmesi

muhtemelen dinden uzaklaşmaları sebebiyledir. 40-50 yaş aralığına ulaşan yetişkinlerse orta yaş bunalımına düşebilir. Bu dönemde erkekler dinle olan ilişkisinde kadınlara nazaran daha olumlu bir yol kadetmektedir. Yetişkinler 50-60 yaşına ulaştıklarında ise psiko-sosyal yapılarına uygun bir dindarlık yaşamaya meyillidir (Topuz, 2003: 28-29).

Sonuncusu ise yaşlılık dönemidir. Yaşlılar hastalıkla ve ölümle zorunlu bir yakınlık kurduklarından kendilerini ölüm korkusundan uzaklaştıracak faaliyetler ararlar. Bu faaliyetler arasında din önemli bir yerdedir. Ancak her yaşlı da dine yönelmemektedir (Topuz, 2003: 29-30).

İlişkisel kuramlara bakıldığında ise Freud'un Tanrı tasavvurunun baba figürü ile ilişkili olduğunu ve ödipal dönemle birlikte tamamlanarak değişmez hale geldiğini iddia ettiği kuramın önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (Çetin, 2018: 80). Freud, hem "Totem ve Tabu"(2021) hem de "Bir Yanılsama'nın geleceği" (2019) kitabında tanrı figürünün ortaya çıkışıyla ilgili görüşlerine yer vermiş ve kutsal baba figürünün biyolojik baba figürü üzerinden şekillendiğini söylemiştir (Seyhan, 2014: 70).

Freud'un mite dayandığı bu görüşe göre dişileri ve gücü elinde bulunduran baba, oğulları tarafından korkulan ve kıskanılan bir konumdadır. Bu sebeple oğullar birgün birleşerek babalarını öldürüp yerler. Bunu yaparken baba gibi olmak istedikleri için onun gibi davranırlar ve böylece babanın gücünden birer parça elde ettiklerine inanırlar. Fakat babaya karşı duydukları korku ve kıskançlık içerisinde gizli bir sevgi ve hayranlığı da barındırmaktadır. Babayı öldürmüş olmanın verdiği yükü birlikte baba giderek efsaneleşir. Böylece baba, oğulları için zamanla totem ve tapınma nesnesi haline gelir (Freud, 2021).

Freud, insanın büyüye bile üstesinden gelmekte zorlanacağı pek çok durumla karşılaştığını bu sebeple kendisine sığınabileceği üstün bir güç yarattığını da düşünmektedir. Yarattığı bu üstün güce kendi babasında bulunan özellikleri atfettiğini dolayısıyla Tanrı'nın aslında yüceltilmiş bir baba figüründen ibaret olduğunu iddia etmektedir. Ona göre tanrı, insanın zorluklar karşısında kendisini muhafaza etmesini sağlayan bir yanılsamadır (Freud, 2019: 50-51; Freud, 2021: 222).

Bir diğer kuram, Freud'un yaklaşımının eksik bulan Klein tarafından ortaya atılmıştır. Nesne İlişkileri olarak adlandırılan bu kurama göre çocuk ilk kez anne ile iletişime geçtiğinden ve kendisine olan bakışını edinirken başta annesi olmak üzere yakın çevresinden etkilendiğinden başkalarıyla kurduğu ilişkilerde de yakınlarıyla olan ilişkilerinin tesirinde kalır. Böylece tanrıya bakışı başta annesi olmak üzere yakınlarıyla

kurduğu ilişki üzerinden şekillenip gelişir (Çetin, 2018: 80). Bu kurama göre birey, tanrıyla ilişki kurabilmek için zihninde bir tasavvur oluşturmakta bunu oluştururken de geçmiş tecrübelerinin etkisinde kalmaktadır (Yıldız, 2007: 19)

Bowlby'nin ortaya attığı ve Bağlanma Kuramı olarak isimlendirdiği kurama göre ise bebek, güvenli bağlanma döneminde ihtiyaçlarının yeterli ve zamanında karşılanıp karşılanmamasına bağlı olarak bakım veren kişiye güvenli, güvensiz ya da kaygılı bir şekilde bağlanır (Çetin, 2018: 81). Nesne ilişkileri kuramının noksan yanlarını tamamlayan bu kuram (Hayta, 2006: 31), bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerini çocukken edindiği bağlanma türüne göre şekillendirdiğini savunmaktadır (Çetin, 2018: 81).

Eğer birey güvenli bir bağlanma gerçekleştirebilirse ilişkilerinde hem kendisine hem de başkalarına güvenir, sever, sevilir ve sağlıklı bir şekilde sosyalleşir (Hayta, 2006: 30). Bağlanma türünün tanrıyla kurulan ilişki üzerinde de etki sahibi olabileceğini savunan, bakıcısına güvenli olarak bağlanan çocuğun ileriki dönemlerde Tanrı'ya da güvenli bir şekilde bağlanacağını iddia etmektedir (Kirkpatrick, 1997: 130). Kirkpatrick ve Shaver'in yaptıkları bir araştırma Tanrı'ya güvenli bağlananan insanların kaygılı bağlanan insanlardan daha az kaygılı, depresif ve hastalık sahibi olduklarını; buna karşın yaşamdan daha yüksek düzeyde doyum aldıklarını göstermektedir (Kirkpatrick ve Shaver, 1992: 271-274).

Sonuç olarak tanrı tasavvurunun şekillenmesinde yaşın, eğitimin, tarihsel, sosyal ve kültürel yaşantıların etkili olduğu söylenebilir (Yıldız, 2007: 10). Bu süreçte anne-baba ilişkilerinin, önemsenen diğer kişi ve grupların, bireyin benlikle ilgili algılarının, tanrı ile ilgili duyularının, dinî faaliyetlerin, bireysel duygu ve düşüncelerinin bireyin değişimine yön verdiği görülmektedir (Oktay, 2021: 25).

2.3.3. Anne-Baba İmajları ve Tanrı Tasavvuru

Tanrı tasavvurlarının oluşumunu ve gelişimini açıklamaya çalışan psikologlar insan hayatının en önemli unsurlarından biri olan ailenin, bu konuda da birey üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedir. Bu etki hem çocukların ilişki kurmayı ailede öğrendikleri için tanrıyla kurdukları ilişkide de aynı stili kullanmalarına hem de ebeveynlerine güvendikleri gibi onların din ve tanrı hakkındaki duygu ve düşüncelerine güvenmelerine sebebiyet vermektedir.

Dünyaya bir başkasının hem fiziksel hem de duygusal bakımına muhtaç olarak gelen insanoğlu, hayatının önemli bir bölümünü anne, baba ya da bakımını üstlenen birine bağımlı olarak geçirir. Bu bağımlılık çocuğun, bakımını üstlenen kişiyle duygusal bağ kurmasını ve bakıcısının, kendisine ve hayata karşı olan duygu ve düşüncelerinden etkilenmesini de beraberinde getirir. Bakıcısının kurallarına itaat eden ve zorda kaldığı anlarda onun güvenli kollarına sığınan çocuğun bu davranışı, insanın kendisinden üstün bir varlığın himayesinde barınmaya ve bu varlığa itaat etmeye meyilli olduğunu göstermektedir. Hayatının her döneminde büyük ya da küçük bir zorlukla karşılaşan insan, tıpkı korkunca annesine ya da babasına sığınan bir çocuk gibi Tanrı'nın güvenli kollarına yönelmektedir. Dolayısıyla insanda var olan himaye edilme duygusunun önce bakıcıya ardından da Tanrıya yöneldiği söylenebilir (Topuz, 2003: 22)

İnsan, inançlarıyla iç içe yaşayan bir varlık olduğundan din ve tanrı ile ilgili kavramları günlük hayatında çok sık telaffuz eder. 2 yaşına ulaşan çocuk çevresindeki diğer şeyleri merak ettiği gibi çok sık işittiği din ve tanrı kavramlarının da mahiyetini merak eder. Böylece bu kavramlar hakkında sorular sormaya ve aldığı cevaplar doğrultusunda bir tanrı tasavvuru oluşturmaya başlar. Bu dönemde henüz soyut algılama düzeyine geçememiş olduğundan işittiği tanrıyı antropomorfik bir şekilde tasavvur eder. Tanrı'nın koruyucu-kollayıcı gücünün farkına vardığında da onu çevresindeki en güçlü varlıkla (ki bu varlık çoğu zaman bakıcısıdır) özdeşleştirir. Bu sebeple bakıcısıyla kurduğu ilişkiyi tasavvur ettiği Tanrı'ya da aktarır (Topuz, 2003: 22-23).

Araştırmalar çocukların antropomorfik bir tanrı tasavvuru edinirken tanrıyı ebeveynlerinden birine ya da her ikisine birden benzetebildiğini ve bu aşamada kültürün değerlerinden etkilendiğini göstermektedir (Topuz, 2003: 23). Bu aşamada çocuk Tanrı'yı yakın çevresinden birine benzetebileceği gibi toplum tarafından önemli sayılan bir karakterle de özdeşleştirebilir. Nitekim Crapps, Hristiyan çocuklarının Tanrı'yı çoğunlukla Noel baba adıyla da bilinen “*Santa Claus*”a benzettiklerini ve onun baba ya da dede izlenimi veren sakallı biri olarak tasvir ettiklerini söylemektedir. Buna göre o tıpkı bir insan gibi görmek için gözlerini, dokunmak için ellerini, konuşmak için de dilini kullanan insanî bir varlıktır. Crapps, babaya benzeyen bu tanrı tasavvurunun içerisinde “*şefkat, korku ya da tehdit*” gibi babaya atfedilen özellikleri barındırdığını da iddia etmektedir (Crapps, 1986: 170-171; Köylü, 2004: 139). Bedir ise bir katılımcısının “*ulu önder*” olarak

anıması sebebiyle Tanrı'yı toplumsal bir lider olan Mustafa Kemal Atatürk ile özdeşleştirdiğini tespit etmiştir (Bedir, 2017: 733).

Yapılan pek çok araştırma sonucu, ebeveyn-çocuk ilişkisi ile tanrı-çocuk ilişkisinin bağlantılı olduğunu gözler önüne sermektedir. Dinç (2007: 94), 157 ilk ve orta öğretim öğrencisi üzerinde yaptığı bir araştırmada dinî yönelimin duygu boyutu ile tutarlı anne-baba tutumu arasında pozitif, duygusal cezalandırma tutumu arasında ise negatif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. 14-26 yaş arasındaki gençler üzerinde araştırma yapan Uysal (2016: 27-28) ise demokratik anne-baba tutumuna maruz kaldığını düşünen çocukların yüksek, otoriter ve ilgisiz anne-baba tutumuna maruz kaldığını düşünen çocuklarına düşük dindarlık düzeyine sahip oldukları sonucunu elde etmiştir.

Yurt dışında yapılan başka araştırmalar da bu sonuçları desteklemektedir. Pakistan'da 50 kişi üzerinde yürütülen bir araştırmada anne-babasının ilgisiz ve ihmâlkâr olduğunu düşünen bireylerin tanrıyı koruyucu ve şefkatli olarak görmedikleri tespit edilmiştir (akt: Kımtar, 2015: 35-36). McDonald ve arkadaşları ise ailesi soğuk ve maneviyattan uzak olan bireylerin Tanrıyla kurdukları ilişkide soğuk ve maneviyattan uzak olduklarını, ailesi katı ve otoriter olan bireylerin de Tanrıyla kurdukları ilişkide samimiyetten uzak ve kaygılı olduklarını gözlemlemiştir (McDonald vd., 2005: 21). Anne-baba ile ilgili çocukluk hatıralarının yetişkinlikteki tanrı tasavvurları ile ilişkili olup olmadığını inceleyen Justice ve Lambert ise, yetişkinlerin baba tasavvurları ile tanrı tasavvurları arasında benzerlik bulunduğunu tespit etmiştir (Justice ve Lambert, 1986: 169; Dickie vd., 2012: 178). Bir başka araştırma sonucu ise özellikle annesini besleyici, babasını da güçlü olarak gören çocukların Tanrı'yı da aynı şekilde tasavvur ettiğini göstermektedir (Dickie vd., 2012: 177).

Bununla birlikte Beit-Hallahmi (2007: 302) inançsızlık ile uzak aile ilişkileri arasında bir bağlantı bulunduğunu iddia etmekte, Wilson ve Shekat'ın aileleriyle uzak ilişkiler içerisinde olan bireylerin dini terk etme ihtimallerinin daha yüksek olduğunu söyleyen araştırması da bu düşüncüyü desteklemektedir (akt: Sevinç, 2017: 80). Ayrıca hem ülkemizde hem de yurtdışında yapılan pek çok araştırma din değiştiren bireylerden büyük bir bölümünün babasız, ilgisiz bir babayla ya da mutsuz çocukluk tecrübeleriyle büyüdüğünü zikretmektedir. Örneğin Köse'nin (2019: 66) katılımcılarından %62'si, Çayır'ın (2008: 174) katılımcılarında %70'i, Canbolat'ın (2004: 65) katılımcılarından %22'si, Zavalı'ın (2011: 112) katılımcılarından %40.6'sı, Ullman'ın katılımcılarından da

%77'si babalarıyla sorunlu bir geçmişe sahiptir (akt: Zavalı, 2012: 187). Bu durum ebeveyn-çocuk ilişkisinin ve özellikle de baba-çocuk ilişkisinin Tanrı-kul ilişkisinde önemli bir yere sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

2.3.4. Dinlerde Tanrı Tasavvurları

Geçmişten günümüze çeşitli toplumlar üzerinde yapılan gözlemler sonucunda yalnız bireylerin değil, toplumların da kendilerine has tanrı tasavvurlarına sahip oldukları görülmektedir. Sosyologlardan bazıları bu durumu toplumların tanrı üretmesi olarak görse de (Okumuş, 2019: 204) buna ortak önkabullere, ahlak anlayışlarına ve kültürel değerlere sahip olan ve bunları ortak bir dille gelecek nesillere aktaran toplumların, dinî düşünce boyutunda da ortaklaşa hareket etmesi olarak bakılabilir. Bununla birlikte Tanrı'nın da sadece bireysel dinî tecrübeleri değil, toplumsal yasaları da konu edinen bir varlık olduğuna değinmek gerekir. Özellikle ilahi dinlerde hakim olan inanışa göre O, toplumsal yasaları belirlemekte, bunlara uyup uymamaları açısından insanları yargılamakta ve bozulan adaleti yeniden teşkil etmektedir.

Antik Yunan'da tanrıların hırsızlık, zina ve hile gibi özelliklerle, Habeşlerde kara ve basık bir burunla; Trakyalılarda ise mavi göz ve kızıl saçla imgelendiği görülmektedir. Ksenophanes'in sözlerine bakıldığında onun bu durumu insanların kendilerinde gördüklerini tanrılara atfetmeleri olarak değerlendirdiği görülmektedir (Çınar, 2021: 80). Eski Mısırlılar'da ise daha soyut kavramlara başvurulduğu ve Tanrı'nın her şeyin yaratıcısı, her şeyi bilen, görülme de duaları işiten bir varlık olarak nitelendirildiği görülmektedir. Zerdüştlükte değişmeyen, her şeyi bilen, her an hazır, Eski Türklerde ise yaratacı ve her şeye muktedir, kainatı yöneten, kanunlar koyan ve bunları bozanları cezalandıran, ezeli, ebedi ve tek bir tanrı inancı hakimdir (Topaloğlu, 1989: 472-473). İslamiyet öncesindeki Arap toplumundaysa çoktanrı ve putperest bir inancın hakim olduğu görülmektedir. Bu dönemde Araplar somut bir Allah'a ve onun kızları olduğuna inanılan çeşitli putlara iman etmiştir (Atik, 2006: 5). Birbirinin devamı olarak niteleyebileceğimiz ilahi dinlere bakıldığında ise bu üç dinin hem pek çok ortak paydada birleştiği hem de birbirlerinden çok keskin hatlarla ayrıldığı söylenebilir. Ele aldığımız konu bağlamında İslamiyet'in ve Hristiyanlık'ın tanrı tasavvuruna daha yakından bakmamız yerinde olacaktır.

Hristiyanlık, Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlüsünden meydana gelen bir tanrı tasavvurunu benimsemektedir. Teslis inancının hakim olduğu bu dinde Tanrı, evreni yaratmış, kudret sahibi, alim, kutsal, ezeli ve ebedi, ruhani bir nitelik taşımaktadır. Tanrı'ya atfettiği bu sıfatlar bakımından İslam ile ortak paydada birleşen bu din, teslis inancı bakımından İslam'la net bir şekilde zıt düşmektedir. Tanrı'da üç şahsiyetin bulunması olarak ifade edebileceğimiz teslis, tıpkı bir üçgenin üç açığa sahip olması gibi tanrının da üç şahsiyete sahip olması anlamına gelir (Craig, 2018: 1439-1441).

Kur'an ise tanrıyı Allah olarak isimlendirmekte ve isimlerin en güzellerinin O'na ait olduğunu söylemektedir (Atik, 2006: 12). Bu dinin, ana ilkesi ise “tevhit”tir (Evkuran, 2007: 45). Kur'an'a göre Allah, birdir, hiçbir şeye muhtaç değildir, doğmamıştır, doğurmamıştır, benzersizdir, görünmez ama görür, her şeyin sahibidir, iyilik kaynağıdır ve insana can damarından daha yakındır. Tevhit inancını temel kabul eden İslam, Hristiyanlığı Allah'a oğul isnad ettiği için tenkit etmektedir (Atik, 2006: 3-12).

2.3.5. Tanrı Tasavvurlarının Psikolojik Yansımaları

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta ise tanrı tasavvurunun bireyin psikolojik durumuna nasıl etki ettiği. Görünen o ki tanrı tarafından sevildiğine, korunup kollandığına inananlar, kendilerini güvende hissetmekte ve zorluklar karşısında daha kolay direnmektedir. Buna karşın korku temelli bir tanrı algısına sahip olanlara karşılaştığı olumsuz olaylarda tanrı tarafından cezalandırıldığını düşünmekte ve tanrıya karşı yoğun bir öfke hissetmektedir. Öyle ki olumsuz bir tanrı tasavvuruna sahip olan birey, zorluklarla karşılaştığında tanrıdan beklediği yardımı göremediğine inanırsa tanrının her şeyi yapmaya kadir olup olmadığı sorusunu da sorar hale gelebilir (Eldemir, 2022: 199).

Kanser hastası olan 40 kişi üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında katılımcılarının tanrı algılarını inceleyen Eldemir, sevgi yönelimli bir tanrı algısına sahip olan hastaların depresyon, anksiyete, olumsuz benlik ve hostilite gibi durumlarla daha az karşılaştıklarını tespit etmiştir. Buna karşın olumsuz tanrı algısına sahip olan bireylerinse bu olumsuz psikolojik durumlara daha yakın olduklarını gözlemlemiştir (Eldemir, 2022: 198).

Özel gereksinimli çocuğa sahip olan 195 anne üzerinde inceleme yapan Erdal ve Efilti ise annelerin tanrı algıları ile umut düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki

olduğunu tespit etmiştir . Buna göre olumlu bir tanrı algısına sahip olan anneler yaşadıkları durum karşısında daha az umutsuzluk hissetmektedir (Erdal ve Efilti, 2021: 199).

596 üniversite öğrencisi üzerinde araştırma yapan Erdoğan ise sevgi yönelimli bir tanrı tasavvuruna sahip olan bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının yüksek olduğunu gözlemlemiştir (Erdoğan, 2015: 223). 727 yetişkin üzerinde araştırma yapan Korkmaz ise tanrıya güvenli ve olumlu bir şekilde bağlanan bireylerin psikolojik yönden kendilerini daha iyi hissettiklerini tespit etmiştir. Buna karşın tanrıya kaygılı bir şekilde bağlanan, ölüm kaygısı yaşayan bireylerinse psikolojik açıdan daha az iyi hissettiğini gözlemlemiştir (Korkmaz, 2012: 108).

Tüm bu sonuçlar olumlu bir tanrı tasavvurunun bireyi psikolojik açıdan da olumlu etkilediğini göstermektedir. Bu da tanrı tasavvurunun dinî bir yönelimden ibaret olmadığını, bireyin psikolojik durumuna da doğrudan etki ettiğini gözler önüne sermektedir.

2.4. Din Değiştirme

İnsanoğlu tarihin bilinen en eski dönemlerinden beri inanma ve inandıkları doğrultusunda yaşama eğilimindedir. İnsanın hayata bakışına, seçimlerine, dolayısıyla da davranışlarına yön veren en önemli etken, inandığı değerlerdir. Düşünce dünyasını tepeden tırnağa inşa eden değerlerin başındaysa elbette ki din gelir. İnsanlık henüz yerleşik hayata geçmediği, tarım ve hayvancılığa başlamadığı yani avcı-toplayıcı bir yaşam sürdüğü dönemlerde bile dinî semboller içeren devasa mâbetler inşa etmiştir. Bunun en çarpıcı örneği Neolitik dönemden (MÖ. 10.500 – MÖ. 7.500) kalma bir mabet olan Göbeklitepe'dir (Kurt ve Göler, 2017: 1108). Göbeklitepe inancın, yemek, içmek ve barınmak gibi temel ihtiyaçlardan bile daha elzem olduğunun önemli bir göstergesidir.

Başta Göbeklitepe toplumu olmak üzere, geçmişte ve günümüzde yaşayan hemen her toplum, bir inanç sistemi benimsemiş ve bu sistem doğrultusunda ritüeller yerine getirmiştir. Öyle ki bugün bile dünya nüfusunun çok büyük bir bölümü kutsal varlık ve ölüm ötesi ile ilgili inançlar taşımakta ve dünyanın yaklaşık dörtte üçü hayatını inandığı dinin değerleri doğrultusunda yaşamaktadır (Bahadır, 2010: 47).

İnanmaya meyilli olarak dünyaya gelen insan, içine doğduğu ailenin, mahallenin, ülkenin ve hatta daha genel bir tabirle dünyanın kültürünü, inançlarını ve değerlerini benimseye müsaittir. Bu eğilim bireyi, başta ailesi olmak üzere aidiyet seviyesi nazarında çevresinden etkilenmeye itmektedir. Bu sebeple dünyaya gelen çocuk, anne-babasının dinini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini kabul ederek hayata ilk adımlarını atmaktadır. Fakat okula başlamasıyla birlikte kısmî anlamda ailesinden kopmakta, yeni bir çevre, yeni insanlar, yeni kitaplar ve yeni filmlerle tanışmaktadır. Bu sırada hayat yolculuğunda acı-tatlı pek çok tecrübe yaşamakta ve bu tecrübeler doğrultusunda hayatı yeniden yorumlamaktadır. Bütün bu yenilikler onu, içine doğduğu ailenin dili, dini, inançları, değerleri ve kültürü dışında da diller, dinler ve değerler olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Hayat yolculuğuna ailesinin değerlerini benimseyerek başlayan birey, araladığı yeni kapılarla birlikte kendisine has bir düşünce dünyası inşa etmektedir. Tam da bu aşamada bireyin düşünce dünyasında yaşadığı değişimler onu dinî anlamda da bir değişime sürükleyebilir.

Burada ele aldığımız asıl konu, dinî değişim türlerinden biri olan “*din değiştirme*” olsa da bu kavramı doğru anlayabilmek için öncesinde, onu da içine alan ve literatüre “*dinî değişim*” olarak yerleşen kavramı ele alacağız.

2.4.1. Dinî Değişim ve Din Değiştirme Kavramları

Batı dillerinde “*religious conversion*” olarak bilinen dinsel değişim kavramı, bireyin dine girmesi, dinden çıkması, başka bir dine geçmesi veya ayrıldığı dine dönmesi gibi inançsal anlamda yaşadığı değişikliklerini ifade etmektedir (Sevinç, 2017: 34). Bu konu, din psikolojisinin kurucusu kabul edilen William James’in Türkçeye “*Dinsel Deneyimin Çeşitliliği*” (James, 2017: 203-271) olarak çevrilen eseri de dahil olmak üzere hem yerli hem de yabancı pek çok araştırmacının eserinde yerini almıştır.

Bununla birlikte insan, inançsal anlamda değişim yaşayabilmesi için bir dine mensup olmak zorunda da değildir. Nitekim “*ateizmden agnostisizme*” ya da “*agnostisizmden deizme*” geçişler de inanç anlamında yaşanan birer değişimdir. Dolayısıyla “*dinsel değişim*” kavramı bu türden değişimleri kapsamadığından bu kavramın yerine Sevinç’in (2017: 34) de önerdiği gibi “*inançsal değişim/inanç değişimi*” kavramının kullanılması daha doğru görünmektedir.

Kayıklık dinî değişim kavramını içten içe, içten dışa, dıştan içe ve dinden dine olmak üzere dörtlü bir tasnife tabi tutmuştur. Bireyin kendi diniyle ilgili olan değişimlerine “içten içe”, mensup olduğu dinden çıkarak dinsizleşmesine “içten dışa”, bir dine mensup değilken dine yönelmesine “dıştan içe”, mensup olduğu dinden çıkarak başka bir dinin bünyesine girmesine ise “dinden dine” adını vermiştir (Kayıklık, 2005: 9-11). Biz de onun isimlendirmesinden yola çıkarak “deizmden agnostisizme” şeklindeki din dışı inanç değişimlerini “dıştan dışa” olarak niteleyebilir ve böylece konuyu beşli bir tasnifle ele alabiliriz.

Zikrettiğimiz inançsal değişim türlerinden ilki “dıştan içe”dir. İnsan, dindar bir ailede dünyaya gelebileceği gibi dinsiz ya da dine ilgisiz bir ailenin içerisinde doğmuş da olabilir. Nüfusunun büyük bir bölümü dinsiz olan bir ülkenin içerisinde dünyaya gelmiş yahut dindar olan ailesinin ve ülkesinin inançlarını benimsememiş ya da benimsemekle beraber bir süre sonra bu inançları reddetmiş de olabilir. Herhangi bir dine mensup olmayan, yani deizm, ateizm, agnostisizm gibi dinsizlik türlerinden birinin görüşlerini benimsemiş olan bu bireylerin, bir dinin bünyesine girmeleri şeklindeki değişimlerine “dıştan içe” adı verilmektedir. Ülkemizin meşhur sanatçılarında olan Cem Karaca bu değişimin en tanınmış örneklerindedir. Nitekim o, yaptığı bir konuşmada hala solcu olduğunu, fakat artık inançsız olmadığını ve alkışlarla değil, tekbirlerle defnedilmek istediğini söylerken bu türden bir değişim yaşadığına işaret etmiştir (Kayıklık, 2005: 10-11).

Duygu ve düşünce anlamında dinamik bir yapıya sahip olan insanoğlu, mensup olduğu dinden çıkmadan ya da yeni bir dinin bünyesine girmeden de inançsal değişim yaşayabilir. İçten içe olarak tanımlanan bu değişim, bireyin kendi dinine daha çok yönelmesi (Kayıklık, 2005: 9; Sevinç, 2017: 34) ya da dininden uzaklaşması şeklinde (Kayıklık, 2005: 9). Meadow ve Kahoe, bireyin mensup olduğu dine daha sıkı bağlarla bağlanmasına “yeniden bütünleşme” anlamına gelen “reintegration” adını vermekte ve eski ABD başkanı Jimmy Carter’i bu duruma örnek göstermektedir. (Meadow ve Kahoe, 1984: 94). Kayıklık ise bireyin dindarlığındaki artışı “kendi dininde dindarlaşma”, bireyin kendi dininden uzaklaşmasını da “dinsel bütünlüğün bozulması” olarak isimlendirmektedir. Ayrıca Gazzali’yi Doğu’nun, Pascal’ı da Batı’nın yeniden bütünleşme konusundaki önemli örnekleri olarak zikretmektedir (Kayıklık, 2005: 9).

Bazı bireylerse Tanrı'ya olan inancını kaybetmese de mensup olduğu dine olan inancını kaybedebilir. Böyle bir durumda bütün dinleri reddederek deizme yönelebileceği gibi Tanrı'ya başka bir dinin penceresinden bakma yoluna da gidebilir. Kayıklık'ın “*dinden dine*” olarak isimlendirdiği bu dinî değişim türünde birey, mensup olduğu dini terk eder, ardından da başka bir dinin bünyesine geçer (Kayıklık, 2005: 9-10). Bu yönüyle bakıldığında “*din değiştirme*” kavramı hem “*dinden çıkış*” hem de “*dine giriş*” anlamını taşımaktadır (Yapıcı, 2007: 222).

Batı'da Cat Stevens adıyla meşhur olan ve şöhretinden sonra geçirdiği bir hastalıkla hayatı sorgulamaya başlayan Yusuf İslam, dinden dine değişimin tanınmış bir örneğidir. Cat Stevens, Batı geleneklerine göre büyüdüğünü ve hızla şöhrete kavuştuğunu, maddi olanaklara kolayca eriştiğini fakat verem olmasının ardından hayatı sorgulamaya başladığını söylemiştir. O dönemlerde uyuşturucu da dahil olmak üzere her şeyi denediğini, dinleri ve izm'leri araştırdığını fakat bir türlü huzur bulamadığını dile getiren Cat Stevens, kardeşinin Kudüs'te ziyaret ettiği bir camiden etkilenmesinin ardından Kur'an'la tanışmıştır. Kur'an'ı okurken kusur aramasına rağmen bulamadığını, aksine zihnindeki soruların cevaplarına ulaştığını ifade eden Cat Stevens, etkisinde kaldığı Yusuf kıssasından yola çıkarak kendisine Yusuf İslam adını vermiş ve 27 yaşında Müslüman olmuştur (Yusuf 'İslam' Reformu, 2004; Kayıklık, 2005: 10).

Dinden dine değişimin bir diğer örneği ise Yahudilikten İslam'a geçen Samuel b. Yahya el-Mağribi'dir. Özellikle Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili araştırmalarından sonra Müslüman olmaya karar veren el-Mağribi'nin değişimi, entelektüel bir niteliktedir (Kayıklık, 2005: 10).

Bir dinin mensubu olan insan, zamanla bütün dinleri reddeder hale de gelebilir. Kayıklık'ın (2005: 11) “*İçten dışa*” olarak isimlendirdiği bu dinî değişim türüne Meadow ve Kahoe (1984: 97), “karşı-değişim” anlamında “*counter-conversion*” demiştir. Bu duruma Batı'da, inancını yıllarca Protestanlığa ve pozitivizme karşı savunmasına rağmen sonunda kendisinin de bir pozitivist olduğunu fark eden Robert Ardigo, Doğu'da da yıllarca dinî eğitim almasına ve müftülük makamına kadar ulaşmasına rağmen sonunda dinden çıkan Turan Dursun örnek gösterilmektedir (Kayıklık, 2005: 11).

Turan Dursun'un yaşadığı inançsal değişimin Türkiye Gençlik Teşkilatı'nın İslam'ın Hristiyanlık'tan, Müftü'nün de Papa'dan daha üstün olduğunu gözler önüne sermek amacıyla Turan Dursun'u, Papa ile görüştürmeye karar vermesinin ardından

tetiklendiği bilinmektedir. Bu görüşmeye hazırlıklı katılmak isteyen Dursun, Hristiyanlığı ilk kez Hristiyanlığın kendi kaynaklarından araştırmaya başlamış fakat daha kitabı eline alır almaz Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes arasında benzerlik bulunduğunu fark etmiştir. İslam peygamberine olan inancının sarsılmasının ardından müftülük görevinden istifa ederek bir deist gibi yaşamaya başlamıştır. Fakat bu durum da çok uzun sürmemiş ve 3 yılın sonunda Allah'a olan inancını da yitirmiştir. Böylece Dursun'un ilk aşamada yaşadığı değişim “içten dışa” değişimin bir örneği haline gelmiştir (Kayıklık, 2006: 1-3).

Kayıklık'ın isimlendirmelerinden yol çıkarak “dıştan dışa” adını verdiğimiz inançsal değişim türü ise hal-i hazırda herhangi bir dine mensup olmayan bir bireyin inançsal anlamda yaşadığı değişimi ifade etmektedir. Turan Dursun'un deist olduktan sonra yaşadığı değişim bu durumun bir örneğidir. Nitekim o deizmden sonra ateizme yönelmiştir.

Araştırmacıların yanı sıra dinlerin de inançsal değişiklikler için bazı kavramlar kullandıkları görülmektedir. Elbette ki bunu yapan her din, kendisinin doğru olduğunu varsayarak bir isimlendirmeye gitmiştir. Bu bağlamda İslamiyet, Müslüman'ın içten içe şeklindeki değişimine “*takva*” ve “*hidayet*”, inançsız ya da başka bir dine mensup olan kişinin İslamiyet'e girme şeklindeki değişimine “*ihtida*”, Müslüman olan kişinin hem dinden çıkmasına hem de din değiştirmesine de “*irtidat*” adını vermektedir (Sevinç, 2017: 34). Aynı kökten gelen hidayet ve ihtida kelimeleri sözlükte, “*doğru yolu bulmak*” demektir (Köse, 2000: 554). İrtidat ise “*dönmek*” anlamındaki redd kökünden gelir (İnce, 2008: 88). Bireyin yaptığı yanlışlardan dolayı pişmanlık duyarak bunları bir daha yapmayacağına söz vermesine de “*tövbe*” adı verilir (Peker, 2010: 216).

Din, hayatın çekirdeği konumunda olduğundan hangi türden olursa olsun dinsel anlamda yaşanan değişiklikler, bireyin bütün düzenini derinden etkilemektedir. Peki ama insanlar hayatlarını böylesine derinden etkileyen bir değişime nasıl cesaret edebilmektedir?

2.4.2. Din Değiştirmeyi Etkileyen Psiko-Sosyal Faktörler

Araştırmacılar, din değiştirenlerin pek çok ortak özellik barındırdıklarını tespit etmişlerdir. Buna göre din değiştirenlerin çok büyük bir bölümü ölüm, boşanma, hapis ya da iş gibi bir sebeple erken yaşta babasından ayrı düşen, içinde bulunduğu aileye ve topluma bağlılık gösteremeyen ve hatta derin bir öfke duyan, başka dinlerden insanların

iyiliklerine şahit olan ya da hastalık, ölüm, ayrılık, yoksulluk ve toplumdan dışlanma gibi büyük bir travma yaşayan bireylerden meydana gelmektedir.

Ülkemizdeki din psikologlarından birisi olan Yapıcı (2007: 222), yukarıda bir kısmını zikretmiş olduğumuz bu faktörleri asıl/yeterli neden ve tâlî/gerekli nedenler olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Böyle bir ayrıma gitmesindeki sebep, tâlî sebeplerin teşvik edici olmakla beraber din değiştirme için tek başına yeterli olmamasıdır. Yapıcı'ya göre din değiştirmedeki asıl sebep bireyin dinî kimliğiyle özdeşleşmemesi ve bu kimlik yüzünden prestijli bir benliğe sahip olamadığını düşünmesidir.

Din değiştirmeye etki eden psiko-sosyal faktörlerin aileyle kurulan ilişkiler; toplumla kurulan ilişkiler, romantik ilişkiler, travmatik tecrübeler ve varoluşsal sorgulamalar şeklinde beş açıdan bireyi etkilediği söylenebilir. Bireyi böyle bir değişime sürükleyen etkenler şu şekilde sıralanabilir:

Mutsuz Çocukluk Tecrübeleri

Anne-babaların birbirleriyle ve çocuklarıyla kurdukları ilişki, çocukların din ile olan ilişkisi üzerinde oldukça etkilidir (Köse ve Ayten, 2019: 145; Köse, 2019: 64; Sevinç, 2017: 78). Çocuğun anne ya da bakıcısına güvenli bağlanma geliştirememesi ve ailenin çocuğa yanlış bir tutumla yaklaşması gibi etkenlerin yanı sıra aile içinde yaşanan çatışmalar da insanı böyle bir değiştirme yöneltebilmektedir. Öyle ki bazı araştırmacılar bireyin, anne-babasının otoritesine olan öfkesinden kurtulmak için dinî değişime başvurduğunu iddia etmektedir (Zavalsız, 2012:187).

Batı kaynaklı araştırmalar yeni dinî akımlara yönelenlerin ailesinden uzaklaşan ve düzenli bir hayat kuramayan bireylerden meydana geldiğini göstermektedir. New York'ta yer alan Meher Baba grubunun mensupları üzerinde araştırma yürüten Deutsch, mensupların tamamının ailesiyle sorunlu bir ilişki içerisinde olduğunu ve “*mutusuz*” evliliklerin yaşandığı ailelerde dünyaya geldiklerini tespit etmiştir (akt: Köse, 2019: 64).

Ullman dinî değişim yaşayan 40 kişi üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında da deneklerin çocukluk yıllarında anne-babalarının boşanması, vefat etmesi, birbirine şiddet uygulaması, intihar girişiminde bulunması gibi olaylar sebebiyle mutusuz oldukları tespit edilmiştir. Normal-mutlu bir çocukluk dönemi geçirdiğini ifade edenlerin oranının %15

olduğu bu araştırmadan dinî değişim yaşayanların diğer insanlara nazaran daha mutsuz anılara sahip oldukları sonucu elde edilmiştir (akt: Canbolat, 2004: 63-64). Allison ise araştırmasındaki katılımcılardan %60'ının yasak ilişkiler, intihar girişimleri ve alkol tüketimi gibi sebeplerle babalarıyla sıkıntılı bir bağ içerisinde olduklarını tespit etmiştir (akt: Zavalıız, 2012: 187-188).

Müftülük vazifesinden istifa eden ve ateist olma yoluna giden Turan Dursun'un hayatında da mutsuz çocukluk tecrübelerini gözlemlemek mümkündür. Dursun, Kulleteyn ismini verdiği kitabında imam olan babasının annesini dövmesi, küçük yaşlardan itibaren dinî eğitim almak için ailesinden ayrılarak medreseye yerleşmesi ve içerisinde tabut bulunan bir medresede geceyi tek başına geçirmesi gibi pek çok olumsuz çocukluk tecrübesine sahip olduğunu dile getirmiştir (Dursun, 1990). Yaşadığı dinî değişimle gündeme gelen bir başka isimse elbette ki Necip Fazıl Kısakürek'tir. Necip Fazıl'ın da boşanmiş bir anne-babanın çocuğu olduğu ve babasını erken yaşta kaybettiği bilinmektedir (Esen, 2011: 139-143).

Babasız Büyüme ve İlgisiz Baba

Araştırmalara göre babayla kurulan ilişki de Tanrıyla kurulan ilişkiyi derinden etkilemektedir. Tanrı figürünün yüceltilmiş bir baba figürü olduğunu savunan Freud'a (2021: 222) göre birey, çocukluk çağlarında babasının kendisini tüm kötülüklerden koruyabileceğine inanır ve zor zamanlarında babasına sığınır. Fakat büyüdükçe babasının da zaman zaman aciz kaldığını görür ve daha yüce bir varlık arayışına kapılır. Tam da bu evrede şekillenmeye başlayan tanrı figürü, bireyin babasına beslediği iyi ya da kötü bütün duyguları aktardığı yüce bir varlık halini alır (Freud, 2021; Köse, 2019: 72-75; Zavalıız, 2012: 187). Fakat ocukluk yıllarında ölüm, boşanma, hapis ya da iş gibi bir sebeple babasından uzak kalan, mekan olarak aynı yerde bulunmakla beraber duygusal bir ilişki içerisinde bulunamayan ya da babasıyla olumsuz bir ilişki içerisinde olan bireyler baba figürünü net olarak hissedemedikleri için Tanrı figürü edinmekte de zorlanırlar ya da edindiği Tanrı figürüne olumsuz bir şekilde tasavvur ederler. Öyle ki herhangi bir dinin mensubu olsalar bile bu bireyler Tanrı'nın hep uzak, ulaşılmaz ve gaddar olduğuna inanırlar.

Psikanalistlerden bazılarına göre din, bireyin yeterince hissedemediği “güçlü” ve “koruyucu” baba figürünü telafi etmek için kullandığı yöntemlerden birisidir (Köse ve Ayten, 2019: 146). Dine doğru olan bu yönelme, bireyin kendi dinine doğru olabileceği gibi başka bir dine doğru da olabilir. Allison, kendi dininde dindarlaşanlar üzerinde yaptığı bir araştırmada katılımcılardan %60’ının “pasif” bir baba figürüne sahip olduğunu ve bunu dindarlaşma vasıtasıyla telafi ettiğini tespit etmiştir (akt: Köse ve Ayten, 2019: 146). Bu doğrultuda Freud da insanların endişelerini hafifletmek maksadıyla din değiştirme yoluna başvurabildiklerini dile getirmiştir (akt: Zavalı: 2012: 187). Bu durum; koruma, kollama gücünden yoksun, ulaşılmaz ve gaddar babayı terk edip güçlü, etkin, ulaşılır ve merhametli bir babaya yönelmek gibidir.

Hem ülkemizde hem de yurtdışında yapılan araştırmalar dinî değişim yaşayanların büyük bir bölümünün babalarıyla olumsuz bir ilişki içerisinde olduğunu göstermekte ve böylece Freud’un “*baba ile Tanrı arasında bir ilişki olduğu*” hipotezini teyit etmektedir. Örneğin Nizamiye Medresesi’ndeki görevini ansızın bırakarak bir dini değişim sürecine sürüklenen Gazzali’nin, babasını küçük yaşlarda kaybettiği bilinmektedir (Gazali, 2021: 9). Yine Necip Fazıl’ın da çocuk yaşta babasını yitirdiği ve hayatının ileriki dönemlerinde dinî değişime sürüklendiği görülmektedir (Esen, 2011: 139-143).

Batılı araştırmacılar olan Deutsch 14 katılımcısından çoğunun şiddete meyilli ve aşırı eleştirel bir babaya sahip olduğunu 4 tanesinin ise babasız bir şekilde yetiştiğini tespit etmiştir. Ullman da katılımcılarının %30 kadarının küçük yaşlardan itibaren babalarıyla olan bağı kestirdiğini, %45’inin babasıyla olan ilişkisini zayıf, ilgisiz ve saldırgan olarak tanımladığını %80’inin ise aralarında stresli bir ilişki bulunduğunu belirttiğini tespit etmiştir (akt: Köse, 2019: 66). Neticede zikrettiğimiz bu araştırma sonuçları, babasız veyahut ilgisiz ya da olumsuz bir babayla büyümenin bireyi dinî değişime yönlendirebileceğini göstermektedir.

Anne-Babanın Dinî Temâyülleri

Kişilik gelişimi sırasında çevresinden seçtiği bir bireyi model alan çocuk, seçtiği modelin fikirlerinden ve uygulamalarından oldukça etkilenir. Genellikle anne-baba gibi yakın akrabaları arasından model edinen çocuk, ona benzemek için onun davranışlarını taklit eder hale gelir. Modelinin dinî davranışlarını da taklit eden ve böylece çevresinin ilgi

ve beğenisine maruz kalan çocuk, doğrudan ya da dolaylı olarak pekiştirilir (Bahadır, 2010: 60-61; Kayıklık, 2005: 13). Pekiştirilen bu davranışları bir süre sonra kalıcı hale gelerek çocuğun inanç sistemiyle özdeşleşir. Nitekim ortaokul ve lise düzeyindeki 189 öğrenci üzerinde yürütülen bir araştırma çocukların %70,4'ünün Allah inancını edinme konusunda ailesinden etkilendiğini göstermektedir (Çayır, 2005: 286).

Araştırmalar, anne-babaların çocuklarının kendileriyle aynı dine ve dindarlık düzeyine sahip olmalarını istediklerini ortaya koymuştur (Sevinç, 2017: 78). Onların bu arzularıyla doğru orantıda olarak çocukların da anne-babalarının dindarlık düzeyleriyle uyum içerisinde oldukları gözlemlenmiştir (Çayır, 2008: 110). Bu bağlamda dinden uzak bir ortamda büyüyen çocukların dinden uzak bir yetişkinlik dönemine yöneldikleri söylenebilir (Sevinç, 2017: 78).

Ancak çocuğun ebeveynleriyle kurduğu ilişkisinin mahiyetinin, onun din ile olan ilişkisi üzerinde de belirleyici bir nitelik taşıdığını vurgulamak gerekir. Nitekim Salzman, çocukların ebeveynleri tarafından kabul görmeyen inanç ve gruplara katılarak anne-babalarını cezalandırmaya çalışabildiklerini dile getirmektedir (akt: Çayır, 2008: 110-111). Argyle ve Beit-Hallahmi (1975: 59) de ailesine tepki göstermek isteyen ergenlerin din değiştirme yoluna başvurabildikleri görüşünü savunmaktadır.

Ayrıca anne ile babanın farklı dinî görüşlere sahip olması da çocuğun dinî gelişimi üzerinde belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Farklı inançlara mensup anne-babaların çocukları, ebeveynlerinin görüşlerini benimsemekte zorlanabilmektedir. Nitekim Köse, araştırmasındaki katılımcılardan %24'ünün farklı mezheplere mensup ebeveynlere sahip olduklarını söylemiştir (Köse, 2019: 70). Canbolat'ın araştırmasında yer alan deneklerden de %29,3'ü anne-babasının farklı dinî görüşlere mensup olduğunu dile getirmiştir (Canbolat, 2004: 67). Kosova'daki Müslümanların Hristiyanlığa geçişlerindeki psiko-sosyal faktörleri inceleyen Rahibi ise katılımcılarından %20'sinin annesinin, %25'inin de babasının gayr-i müslim olduğunu tespit etmiştir (Rahimi, 2013: 108-113).

Kendi Kültürüne Yabancılaşma ve Hakim Kültüre Hayranlık Duyma

Toplumlar, içlerinde barındırdıkları insanların, çatışma ve huzursuzluktan uzak bir şekilde sevgi ve bağlılık bilinciyle aynı anda, aynı amaca doğru hareket edebilmeleri için ortak bir sosyo-kültürel yapı inşa ederler. Toplumun bütün üyeleri tarafından, asırlar boyunca, adım adım ve beraberce inşa edilen bu sosyo-kültürel yapı inanç, örf, adet ve etnik köken birliğini sağlayan manevî kültür, lisan ve bayrak gibi kendine has öğeler vasıtasıyla bir toplumu diğer toplumlar tarafından asimile olmaktan koruyan ulusal kültür ve hangi topluma mensup olursa olsun bilim ve felsefe gibi konularda bütün insanları etkisinde bırakan evrensel kültür olmak üzere üç halkadan meydana gelir (Çayır, 2005: 282). Faziletli olsun ya da olmasın siyasî ve ekonomik anlamda gücü elinde taşıyan, bu güç sayesinde de teknoloji, eğitim, sağlık, felsefe, sanat ve mimarî gibi alanlardaki uzmanları bünyesinde toplayan çoğul kültür, bütün toplumların algıları üzerinde söz sahibidir.

Sosyo-kültürel yapıyı inşa eden bu üç halkayla kurulan ilişki, içerisinde yaşanan topluma olan aidiyeti de derinden etkilemektedir. İnsanın bireysel ve sosyal olmak üzere iki yön barındırdığını savunan sosyal kimlik kuramına göre her insan, dahil olduğu grup ile diğer gruplar arasına bir çizgi çekerek “biz” ve “ötekiler” ayrımı yapmaktadır. Ardından da bu iki grubu pek çok açıdan kıyaslayarak dahil olduğu grubu içgüdüsel olarak diğer tüm gruplardan üstün görmektedir. Eğer kendi grubunun daha üstün, kendisinin de daha avantajlı bir konumda olduğunu düşünmezse mensup olduğu gruba olan aidiyeti sarsılarak bireyde bir özgüven eksikliği meydana gelmektedir. Bu eksikliği telafi etmek isteyen birey ya mensup olduğu grubu hor görerek yavaş yavaş grubuyla olan bağlarını kopararak daha üstün bir grup arayışına kapılır ya da kıyas kriterlerini değiştirir ve grubunun bazı açılardan avantajsız olmakla beraber diğer bazı açılardan daha avantajlı olduğuna inanır (Yapıcı, 2007: 223).

Yapıcı'ya göre insanı din değiştirmeye götüren asıl sebep de bireyin ait olduğu grupta kendisini istediği statüde görememesidir. Ona göre bireyin hayatında evlenme, sorunlu aile ilişkileri, suçluluk ve günahkarlık duygusu gibi pek çok tâlî sebep bulunsa bile din değiştirme ancak sosyal kimliğinden rahatsızlık duyan bireyler üzerinde gerçekleşir (Yapıcı, 2007: 223). İstanbul'da yürütülen bir araştırmanın sonuçları da Yapıcı'nın bu görüşünü desteklemektedir. 39 katılımcıdan oluşan bu araştırmada katılımcılara

“Müslüman bir kişi Müslüman olarak ölmelidir.” Düşüncesine katılıp katılmadıkları sorulmuş, 38 kişiden “evet” cevabı alınmıştır. Aynı katılımcılara “Size göre İslam tatmin edici bir din midir?” diye sorulduğunda ise sadece 32’sinden “evet” cevabı alınabilmiştir (akt: Çayır, 2008: 120). Dolayısıyla bir dine mensup olmak sadece inançsal anlamda bir bağlılığı ifade etmemektedir. Din ile olan ilişki kültürel bağlılıkla da yakından ilişkilidir.

Günümüzde hakim kültürü Batı medeniyeti üstlenmektedir. Özellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yaşayanların gözünden bakıldığında Batı, zenginlik ışığının temsilidir. Bu durum gençlerin Batılılar gibi giyinip, Batılılar gibi yaşamasına, sonunda da Batılılar gibi inanmasına sebebiyet vermektedir (Çayır, 2005: 283). Misyonerlik faaliyetlerinin Kenyalılar tarafından yürütülmesi halinde ilgi çekmeyeceğini vurgulayan Köse, Türkiye’de din değiştirerek Hristiyan olan birinin, Hristiyan değil, Batılı olmayı hedeflediğini düşünmektedir (Köse, 2015: 36).

Özellikle düşünce, inanç ya da etnik köken bakımından azınlık konumunda olan bireylerin içinde buldukları topluma ait hissetmekte zorlandıkları ve kendilerine kucak açan başka toplumlara kolayca yöneldikleri söylenebilir. Bu duruma Diyarbakır’ın Bismil ilçesindeki bir Türkmen köyünde aynı aileden olan 7 Alevî’nin din değiştirerek Hristiyan olduğunu tespit eden Çayır’ın araştırması örnek gösterilebilir. Çayır, bu katılımcıların Müslüman oldukları dönemde Sünnîler tarafından abdestsiz ve dinsiz olmakla itham edildiklerini ve bu durumdan rahatsızlık duyduklarını dile getirmektedir (Çayır, 2008: 129).

Yine 11 Eylül olaylarından sonra İslam’a geçişlerde yaşanan artışın sebebi de bununla ilişkilendirilebilir. Köse’nin The Times’tan aktardığı bir bilgiye göre 11 Eylül’ün ardından Hollanda’da Müslüman olmak isteyenlerin sayısında 10 kat artış gözlemlenmiştir. Die Welt gazetesinden aktarılan bir bilgiye göre ise bu olaylardan sonra Almanya’da geçen yıllara nazaran 4 kat daha fazla kişi Müslüman olmaya karar vermiştir. Köse olumsuz bir olayın ardından yaşanan bu beklenmedik artış, Batı’ya duyulan öfkenin bir tepkimesi olduğu görüşündedir (Köse, 2019: 87).

Misyonerlik Faaliyetleri

Lügatta “görevli” manasına gelen misyonerin, “Hristiyanlaştırmayı sağlamak” amacıyla yürüttüğü faaliyetlere misyonerlik denir. Bu faaliyetler İslam’daki “tebliğ”e benzetilse de tebliğdeki amaç bireyi İslamla tanıştırmakken misyonerlikte din değiştirmeye teşvik etmektir (Gündüz, 2020: 193; Gündüz, 2002: 1-3). Bu doğrultuda Türkçe’ye “Hedef Tüm Dünya” olarak çevirebileceğimiz “Operation World” kitabında ülkelerin etnik, coğrafi, ekonomik, politik, dinî ve mezhepsel haritaları çıkarılmakta ve misyonerlere hangi doğrultuda hareket etmeleri gerektiği gösterilmektedir (Mandryk, 2010).

Tarsus Protestan kilisesinin eski Pastör’ü İlker Çınar da misyonerlerin özellikle azınlık konumunda olan Alevîler’e ve Kürtler’e “*asimile oldunuz, zulme ve haksızlığa uğradınız*” şeklinde telkinlerde bulduklarını ve böylece kırılğan bir yapıda olan bu grupları Hristiyanlaştırmaya çalıştıklarını söylemektedir (Çayır, 2008: 127). Dünya Ehlibeyt Vakfı başkanı Fermanî Altun da Türkiye’de 13 bin Alevî’nin misyonerlik faaliyetlerinin etkisiyle Hristiyan olduğunu söylemekte ve misyonerlik faaliyetlerinin özellikle Alevîler üzerinde yürütüldüğüne işaret etmektedir. Misyonerlerin Alevîler’e “*Devlet Aleviler’e ayrımcılık yapıyor*” söylemleriyle yaklaştıklarını dile getiren Altun, çocuklarının din değiştirmesinden rahatsızlık duyan anne-babaların, kendisinden yardım istediğini belirtmektedir (‘13 Bin Alevi Hristiyan Oldu’, 2005).

Özellikle dışlanmış, sevgisiz kalmış ve şiddete uğramış bireyleri hedef alan misyonerler, onları daha önce tadamadıkları “*sevgi*” ve “*dostluk*” duygularıyla tanıştırmaktadır. Bu duygulardan mahrum kalmış olan bireyler de hayatları boyunca aradıkları sevgi ve ilgiyi misyonerlerde bulduklarını düşünmekte ve onların arkadaşlık isteklerine olumlu yanıt vermektedir. Bu aşamadan sonra bireylerin suçluluk, çaresizlik ve yalnızlık gibi duygularından faydalanan misyonerler, tüm bu duygulardan kurtulmanın din değiştirmeye mümkün olacağını söylemekte ve onları din değiştirmeye yöneltmektedir. Bununla birlikte Misyonerlerin Hristiyanlığı olumlamakla kalmayıp hedefe aldıkları bireylerin mensup oldukları dini de kötüledikleri görülmektedir. Hristiyanlığın “*sevgi*”; İslamiyet’inse “*şiddet, korku*” ve “*ceza*” temalı bir din olduğunu söyleyen misyonerler bireylerin mensup oldukları din ile olan bağlarını zayıflatmayı hedeflemektedir (Çayır, 2008: 105)

Gazete, dergi ve internet gibi vasıtalar da misyonerler tarafından kullanılan yöntemlerdendir. Özellikle günümüzün en önemli kitle iletişim araçlarından biri olan internet, misyonerlerle iletişime geçmenin en kolay yollarından biridir. Hristiyanlığı yaymak amacıyla internet siteleri açan misyonerler, bu siteler üzerinden talep edenlere İncil göndermekte ayrıca online olarak da Kutsal Kitap'a erişme imkanı sağlamaktadır. Özellikle misyonerliği kendilerine verilmiş bir vazife olarak gören Protestanlar, Türkiye'deki tüm Protestan kiliselerinin adreslerine, telefonlarına ve maillerine erişme imkanı sunan internet sitelerine sahiptir. Ve bu siteler üzerinden İncil'in seslendirmesine ve filmleştirilmiş versiyonuna erişilebilir (bkn: <https://www.kutsalkitap.org>). Bununla birlikte din değiştirerek Hristiyan olanların hayatlarını, din değiştirme sebeplerini, bu süreci ve Hristiyanlığa dair daha pek çok şeyi anlattıkları video kanalları (bkn: <https://youtube.com/@KanalHayat;>) ve zor durumdaki insanlarla iletişime geçebilmelerini sağlayan bir “*dua hattı*” da mevcuttur (Canbolat, 2004: 130). Nitekim Türkiye'deki Hristiyanlar tarafından tanınmış bir web sitesi olan “*kutsalkitap.org*” adresi de 6 şubatta meydana gelen ve 10 şehri etkileyerek ülkemizi yasa boğan deprem hadisesinin ardından web sitesinin girişine “*Sizinleyiz*” başlığını atmış, konuşmak, dertleşmek ve dua isteyen kimselerin kendilerine ulaşabileceğini belirten bir yazı paylaşmıştır (bkn: <https://www.kutsalkitap.org>).

Evlilik

Evlilik, insan hayatının dönüm noktalarından biridir. İnsan, böyle önemli bir yola ancak sevdiği, güvendiği ve değer verdiği biriyle çıkabilir. Fakat sevmek, güvenmek ve değer vermek bazı durumlarda ortak bir hayat kurmak için yeterli gelmeyebilir. Farklı inançlara ve yaşam tarzlarına sahip olan çiftler, ortak bir paydada buluşabilmek adına inandıkları değerlerden vazgeçebilir ve bu inançların yerlerine yenilerini yerleştirebilir. Böyle bir durumda evlilik, din değiştirmeyi etkileyen bir faktör olarak zikredilir.

Farklı dinlere mensup olan çiftlerden bazıları ilişkinin daha sağlıklı ilerleyeceği düşüncesiyle partnerinden din değiştirmesini talep ederken bazıları da duyduğu sevgiyle eşinin dinine yönelebilmektedir. Bu durum özellikle evliliğin bir ön koşulu olarak karşılaşıldığında kişiyi ilişkisini bitirmekle dinini değiştirmek arasında bir seçim yapmaya itmektedir. Kararını din değiştirmekten yana kullanan kişi, bu tercihini partnerine duyduğu

bağlılığın dinine duyduğu bağlılıktan daha fazla olması sebebiyle yapmış olabileceği gibi onun mensup olduğu dine ilgi duyduğu için de yapabilir. Yani evlilik, din değiştirmeye cesaret edemeyen bireyi teşvik edici bir vasıta olarak da görülebilir (Peker, 2019: 292-293). Başka bir dine duyduğu samimi hislere evlilik vasıtasıyla yönelen birey, ilişkisini bitirse bile eski dinine dönmeyebilir.

Canbolat, katılımcılarından biri olan Serkan Bey'in, din değiştirerek Hristiyan olduğunu fakat daha sonra Müslüman bir kızla evlenmek istediğini dile getirmektedir. Serkan Bey görüşmede evleneceği kızın ailesinin evlilik şartı olarak Serkan Bey'in yeniden Müslüman olmasını talep ettiğini, bu durumdan haberdar olan kilise liderininse kendisine ilişkiyi bitirmesini söylediğini ve hatta kendisini başka bir kızla tanıştırmak istediğini belirtmektedir. Serkan Bey bu tavırdan rahatsızlık duymuş ve inancını sorgular hale gelmiş olsa da kilise liderinin evlilikler ile din değiştirme arasındaki ilişkinin bilincinde olduğu görülmektedir (Canbolat, 2004: 10-11). Köse'nin katılımcılarından biri olan Barbara, eşinin nazik tavırlarından etkilenmiş, bu tavırların İslam'dan kaynaklandığını düşünmüş ve evlendikten 6 ay sonra Müslüman olmuştur. Bir başka katılımcı olan Jason ise din değiştirmesine hem kız arkadaşına duyduğu ilginin hem de İslam'a beslediği sempatinin etki ettiğini söylemiştir. Fiona da başlarda eşi için ismen Müslüman olduğunu, ancak daha sonra İslam'ı benimsediğini ve eşinden ayrılmasına rağmen bu dini terk etmediğini dile getirmiştir (Köse, 2019: 152-158).

Evlilik hem yeni bir eve hem de yeni bir aileye açılan kapı niteliğindedir. Bu sebeple eşler, birbirlerine hoş görünmek istedikleri kadar birbirlerinin ailelerine de hoş görünmek isteyebilir. Dolayısıyla partnerinin akrabaları tarafından sevmek ve kabullenilmek isteyen birey, bunu din değiştirme vasıtasıyla başaracağını düşünebilir (Peker, 2019: 293). Ancak başkalarının onayını almak adına yapılan bu değişiklik, eski diniyle olan bağlarını tam anlamıyla koparamayan bireyi rahatsız edecektir. Bu da huzursuzluk hissinden kurtulamayan bireyin bir süre sonra eski dinine dönmesine yol açabilir.

Evliliğin ardından eşini daha yakından tanıma ve mensup olduğu din hakkında konuşma fırsatı yakalayan birey, girdiği tartışmalarda daha önce detaylı düşünmediği konuları sorgular hale gelebilir. Mevcut kabullerini sorgulayan ve bunlara kendi dininde tatmin edici cevaplar bulamayan bu birey, duyduğu şüpheden dolayı gerginlik hissedebilir. Hissettiği gerginlikten arınmak istediğinde de ya sorgulamayı bırakarak kendi inançlarını

irdelemeden kabul eder ya da sorularına yanıt bulduğu bir başka dine geçer (Peker, 2019: 293).

Din değiştirme birey için devrim niteliğinde bir değişimdir. Bu değişim birey kadar ailesini de yakından ilgilendirmektedir. Verdiği bu karar, aile bireylerini de dinî değişime sürükleyebilir. Köse'nin araştırmasında yer alan Helen'in durumu buna örnek gösterilebilir. Nitekim o, Müslüman olmaya karar veren kocasının izinden gittiğini ifade etmektedir (Köse, 2019: 152). Canbolat da araştırmasında yer alan iki kişinin eşinin din değiştirmesinden etkilenerak din değiştirdiğini tespit etmiştir (Canbolat, 2004: 126). Yapıcı da yaptığı analizde katılımcılarından %12.12'sinin birbirlerinden etkilenerak din değiştiren eşler olduklarını tespit etmiştir (Yapıcı, 2007: 232).

Bu bağlamdaki bir diğer önemli etkense aile içerisindeki uyumsuzluğu giderme isteğidir. Özellikle evlilik neticesinde dünyaya gelen çocuğun hangi dinin inançlarına göre yetiştirileceği büyük bir soru işaretidir. Ailedeki parçalanmışlığı gidermek isteyen eşlerden biri, din değiştirerek ailenin bütünlüğünü korumaya çalışabilir. İlişkinin başında, dünyaya gelen çocukları babalarının dinlerine göre yetiştireceğine söz veren Sarah'ın durumu buna örnektir. Okula başlayan çocuklarını din ile de tanıştırmak isteyen Sarah, eğitim almaları için onları camiye götürmüş ve bu süreçte kendisi de İslamiyet'i benimsemiştir (Köse, 2019: 155). Bu duruma Şensoy'un araştırmasında yer alan iki denek de örnek gösterilebilir. Şensoy, din değiştirerek Hristiyanlığın Ortodoks mezhebini benimseyen bir katılımcısının tutucu bir Katolik olan eşi ile uyum sağlayabilmek adına mezhep değiştirerek Katolik olduğunu ifade etmiştir. İslamiyet'ten Protestanlığa geçen bir diğer katılımcısının ise yine eşiyle aynı paydada buluşabilmek amacıyla mezhep değiştirerek Ortodoksluğa geçtiğini söylemektedir (Şensoy, 2019: 43-44).

Neticede farklı dinlere mensup bireylerin evliliklerinin pek çoğunda bireylerin din değiştirmekle ilişkiyi sonlandırmak arasında bir karar vermek zorunda kaldığı söylenebilir. Verilen kararda da bireyin eşine mi yoksa dinine mi daha çok bağlılık gösterdiğinin önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Travmatik Tecrübeler

İnsan, başına gelen iyi-kötü her olayın izlerini bilinçaltının derinliklerinde gizlemektedir. Özellikle hastalık, ölüm, boşanma, işsizlik, iflas gibi hayatını önemli ölçüde

değiştiren travmatik olaylar, bireyin tüm hayatını gözden geçirmesine sebebiyet verebilmektedir. Ve hatta daha önce üzerinde düşünülmeyen pek çok konu daha derin düşünülme üzere kişinin düşünce dünyasını meşgul edebilir. Bu evrede birey, din ile olan ilişkisini de gözden geçirebilir (Köse ve Ayten, 2019: 153). Yaşanan tüm bu travmatik tecrübeler onun din ile olan ilişkisinde pozitif bir etki uyandırabileceği gibi negatif yönde bir etkiye de sebebiyet verebilir (Peker, 2019: 289).

Loflang ve Stark bireyin, dinî değişim yoluna gitmeden önce mutlaka aşırı strese düşeceğini ifade etmektedir (Peker, 2019: 289; Peker, 2010: 220). Galanter tarafından Birleşik Kilise üyeleri üzerinde araştırma yapan Galanter ve arkadaşlarının, üyelerden %39'unun ciddi duygusal sıkıntılarının ardından kiliseye dahil olduğunu tespit etmesi de bu durumu teyit etmektedir. Onlar, bu katılımcılardan %30'unun uzman yardımı almak zorunda kaldığını, %6'sının da hastanede tedavi gördüğünü dile getirmiştir (Galanter vd., 1979: 166). Tanınmış kişilerin dini değişim hikayelerini inceleyen Krailsheimer (1980) de çalışmasında ele aldığı isimlerin travmatik tecrübeler yaşadıklarını ve bu durumun onları dinî değişime tetiklediğini söylemektedir.

Anlam Arayışı ve Entelektüel Cevaplar

İnsan, fiziksel anlamda rahata kavuştuğunda huzura erişeceğini ve mutluluğu yakalayacağını düşünse de modern hayat hala onu depresyon, kaygı ve bunalım gibi ruhsal sıkıntılardan arındıramamaktadır. Aksine tüm bu gelişmeler onda var olan şüpheciliği, ümitsizliği, yetersizliği ve doyumsuzluğu gündün güne körüklemektedir (Şentürk ve Yakut, 2014: 46-47). Çünkü tüm gelişmelere rağmen ölüm kelimesi sözlüklerden silinememekte, insanın nereden gelip nereye gittiği hala netleştirilememektedir. Bu belirsizlik insanı aklını kullanmaya itmekte ve tatmin edici bir cevap aramaya yöneltmektedir.

Frankl, bu türden sorulara yönelerek tatmin edici bir cevap bulamayan ve varoluşsal boşluğa düşen insanların ilk belirti olarak can sıkıntısı çektiklerini söylemektedir. Ona göre, depresyon, şiddet eğilimi, madde bağımlılığı gibi durumların ardında da doldurulamayan bir varoluşsal boşluk bulunmaktadır ve bu durumlardan ancak boşluğun doldurulmasıyla gerçek anlamda kurtulunabilir (Frankl, 2020: 120-122; Frankl, 2019 17-43). Araştırmacılardan bazılarına göre ise insan, nereden geldiği, nereye gideceği ve neden

var olduğu gibi varoluşsal sorularına telkin ve teskin edici cevaplara din vasıtasıyla ulaşabilir (İmamoğlu, 2019: 87). Bu görüşü destekleyen Frankl da dinî, “*süper anlam*” olarak nitelendirmiştir (Kıraç, 2013: 175).

Dinden uzak bir hayat süren, kardeşinin ölümünün ve girdiği bir depresyonun ardından da hayatın anlamını sorgulamaya başladığını söyleyen Tolstoy, aklında belirmeye başlayan soruları önce önemsiz gördüğünü ve zaten cevaplamak istese mutlaka tatmin edici bir cevaba ulaşabileceğini düşündüğünü ancak daha sonra onları yok saymaya çalışmanın işe yaramadığını ve göz ardı etmeye çalışsa bile onlardan kaçamadığını fark etmiştir. Sonraları bu soruların hayatî derecede önem taşıdığını anlamış ve ölümle sonuçlanacak bir hayatta mal ve şöhret sahibi olmanın anlamsız olduğunu düşünmüştür. Anlamı olmayan bir hayatın kendisini intihara sürüklediğini fark etmesi üzerine de bu anlamı dinde aramaya koyulmuştur (Tolstoy, 2017).

Tolstoy’da olduğu gibi hayatın anlamını arayan insan, bulduğu cevaplarla dinî değişim yoluna gidebilmektedir. Bu durumun en tanınmış örneklerinden bir diğeri Nizamiye Medresesi’ndeki vazifesinden ayrılarak uzun bir süre kabuğuna çekilen, ardından da taklitlerden sıyrılarak ve aradığı cevaplara ulaşarak Nişabur’a dönen Gazali’dir. Gazali bu yolculuğu “*El-Munkiz Mine’d-Dalal*” kitabında dile getirmiştir (Gazali, 2021).

Köse ve Ayten kendisine kanser teşhisi konduğunu fakat daha sonra kanser olmadığını öğrenen Nick’in yaşadığı değişimi de bu duruma örnek olarak göstermektedir. Yaşadığı bu olayın ardından ölümün çok yakın olduğunu fark ettiğini ve böylece bir anlam arayışına giriştiğini söyleyen Nick, inandığı dinin kendisini tatmin etmediğini fark etmiş ve Kur’an’ı okumasının ardından kendisini tatmin eden cevapların İslam’da olduğunu keşfetmiştir (Köse ve Ayten, 2019: 156). Peker ise Muhammed Ali’nin de böyle bir arayışın ardından İslam’a geçtiğini söylemektedir (Peker, 2010: 218). Neticede anlam arayışın ve entelektüel sebeplerin de din değiştirme üzerinde etki sahibi olduğu, ancak bu durumun diğere sebeplere nazaran daha az gözlemlendiği söylenebilir.

2.4.3. Din Değiştirmede Demografik Değişkenler

Dinî değişim çalışmaları sadece bireyi din değiştirmeye götüren etkenleri incelemekle kalmamış bu durumun yaş, cinsiyet, eğitim ve ekonomik durum gibi

faktörlerle olan ilişkisini de incelemiştir. Bu bağlamda ilk olarak yaş ile din değiştirme arasındaki ilişkiye bakılabilir.

Araştırmalar özellikle ergenlikte yaşanan kimlik krizinin bu noktada önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. İsyân döneminde olan ergenlerden üçte ikisi ailelerinden edindikleri öğretileri sorgulamakta, ardından da eleştirmektedir. Bu noktada dinî inançlar da süzgeçten geçirilmekte ve böylece birey daha dindar olmaya ya da dinden uzaklaşmaya gidebilmektedir (Çayır, 2008: 106-107). Bilim adamları Amerika’da sık sık dinî değişim vakalarının görülmesini bu durumun bir gençlik fenomeni haline gelmesine bağlamışlardır. Kişilik gelişimi sırasında ergenlerin önce stres ve bunalıma girdikleri ardından çevrelerindeki bütün değerleri sorgulayarak arayışa düştükleri görülmektedir (Hökelekli ve Çayır, 2006: 27)

G. Stanly Hall de insanların ergenlik döneminde din değiştirmeye daha meyilli olduklarını düşünmektedir. Bu sebeple araştırmalarında 12-25 yaş aralığındaki gençler üzerinde yoğunlaşmıştır (Canbolat, 2004: 41-42). Hocasının görüşlerini destekleyen Edwin Starbuck ise bu hipotezi bir adım daha ileri taşıyarak din değiştirmenin kızlarda 13, erkeklerde 16 yaşta zirveye ulaştığını iddia etmiştir (Canbolat, 2004: 41-42; Çayır, 2008: 10-11). McKeefery’nin araştırması bu yaşın kızlarda 15, erkeklerde 16 olduğunu göstermektedir (akt: Argyle ve Beit-Hallahmi, 1992: 322). Argyle ve Beit-Hallahmi ise çeşitli araştırmaların sonuçlarından yola çıkarak bu yaşın 10 ila 20 yaş arasında konumlandırılabilirliğini söylemektedir (Argyle ve Beit-Hallahmi, 1992: 322).

Neticede pek çok çalışmanın dinî değişimin daha çok ergenlik döneminde yaşandığı sonucunu ortaya koyduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra Hökelekli ve Çayır ergenlik yaşının uzadığını, buna bağlı olarak ergenlikteki din değiştirme vakalarının 30 yaşına kadar sarktığını düşünmektedir (Hökelekli ve Çayır, 2006: 31). Nitekim katılımcılarına dinden dönme yaşlarını soran Tezokur’un çalışması da deneklerden %31,25’inin 15-20, %37,50’sinin 21-25, %25’inin 26-30, %6,25’inin de 41-50 yaş aralığında dinden döndüğünü göstermektedir (Tezokur, 2007: 200). Bu sonuçlar aynı zamanda sadece ergenlikte değil daha sonraki dönemlerde de dinî değişim vakalarının gözlemlenebildiğini göstermektedir. Örneğin Köse’nin katılımcılarının %1,4’ü 11-16 yaş, %25,7’si 17-22 yaş, %61,5’i 23-45 yaş, %11,4’ü 46-65 yaş aralığında İslam’a geçmiştir (Köse, 2019: 80).

Burada ele alacağımız bir diğer demografik değişkense cinsiyettir. Çayır’ın araştırmasındaki katılımcılardan %35,6’sı kadın, %64,4’ü erkektir (Çayır, 2008: 166).

Canbolat'ın araştırmasındaki katılımcılardan %36,6'sı kadın, %63,4'ü erkektir (Canbolat, 2004: 8). Hökelekli ve Çayır katılımcılarındaki 13 kişi erkek, 12 kişi kadındır (Hökelekli ve Çayır, 2006: 30). Kotoriç'in katılımcılarından ise %28,572'si kadın, %71,428'i erkektir (Kotoriç, 2019: 43).

Muhtelif araştırmalarda yer alan erkek sayısının kadın sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Canbolat, araştırmasında kadın-erkek arasında ciddi bir fark ortaya çıksa da ziyaret ettiği kiliselerde bu kadar büyük farka rastlamadığını söylemektedir (Canbolat, 2004: 8). Çayır ise aradaki farkı erkeklerin kadınlardan daha sosyal olmalarına bağlamaktadır (Çayır, 2008: 166).

Medeni durum ile din değiştirme arasındaki ilişkiye bakıldığında ise Hökelekli ve Çayır'ın katılımcılarından %40'ının evli, %56'sının bekar, %5'inin ise boşanmış olduğu görülmektedir (Hökelekli ve Çayır, 2006: 31). Tezokur'un katılımcılarından %31,25'inin evli, %68,75'inin bekar (Tezokur, 2007: 200), Canbolat'ın katılımcılarından %46,3'ünün evli, %53,7'sinin bekar (Canbolat, 2004: 9), Çayır'ın katılımcılarından %40'ının evli, %53,3'ünün bekar, %5,6'sının ise boşanmış (Çayır, 2008: 167) olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak din değiştiren bireylerin daha çok bekar bireylerden meydana geldiği söylenebilir.

Eğitim durumu ile din değiştirme arasındaki ilişki incelendiğinde Hökelekli ve Çayır'ın katılımcılarından %28'inin ilkokul, %36'sının ortaokul, %28'inin lise, %8'inin ise ön lisans mezunu olduğu görülmüştür (Hökelekli ve Çayır, 2006: 32). Tezokur'un katılımcılarından %6,25'i ilkokul, %18,75'i ortaokul, %50'si lise, %25'i ise lisans veya ön lisans mezunudur (Tezokur, 2007: 200). Canbolat'ın katılımcılarından %2,4'ü okur-yazar değildir, biri lise terktir, biri de üniversite öğrencisidir. Geriye kalanlardan %7,3'ü ilkokul, %17,1'i ortaokul, %36,6'sı lise, %31,79'u lisans ya da ön lisans mezunudur (Canbolat, 2004: 10). Çayır'ın katılımcılarından %11,1'i ilkokul, %40'ı ortaokul, %34,4'ü lise, %14,4'ü ise lisans ya da ön lisans mezunudur (Çayır, 2008: 167). Bu sonuçlardan yola çıkarak din değiştirenlerin daha çok ortaokul ve lise mezunu olduğu iddia edilebilir.

Son olarak ekonomik durum ile din değiştirme arasındaki ilişkiye bakıldığında ise Hökelekli ve Çayır'ın araştırmasındaki katılımcılardan %60'ının düşük, %12'sinin orta, %12'sinin yüksek, %16'sının ise çok yüksek gelir düzeyine sahip ailelerden geldiği tespit edilmiştir (Hökelekli ve Çayır, 2006: 32). Tezokur'un katılımcılarından %6,25'inin düşük, %68,75'inin orta, %18,75'inin iyi, %6,25'inin ise çok iyi sosyo-ekonomik düzeydeki

ailelerin çocukları olduğu görülmektedir (Tezokur, 2007: 201). Canbolat'ın katılımcılarından %7,3'ünün düşük, %26,8'inin orta, %58,5'inin iyi, %7,3'ünün ise çok iyi ekonomik düzeye sahip ailelere mensup olduğu gözlemlenmiştir (Canbolat, 2004: 14). Çayır'ın katılımcılarından %11,1'i düşük, %17,8'i ortanın altı, %54,4'ü orta, %12,2'si ortanın üstü, %4,4'ü ise yüksek gelir düzeyine sahip olduğunu düşünmektedir (Çayır, 2008: 168). Yapıcı ise katılımcılarından %6,06'sının maddi sıkıntılar çektiğini, %6,06'sının da ekonomik gelir elde etmek ve yurtdışına çıkmak istediğini dile getirmektedir (Yapıcı, 2007: 232).

2.4.4. Süre Bakımından Din Değişirme

Psikologlar dinî değişimi süre bakımından ânî, aşamalı ve toplumsallaşma şeklinde üç grupta incelemişlerdir. Bunlardan ilki olan ve literatürde “*bunalımlı dinsel değişim*” (crisis conversion) ve “*kendiliğinden gerçekleşen dinsel değişim*” (self-surrender conversion) olarak da yer alan “*âni dinsel değişim*” (sudden conversion), bireyin din değiştirme sürecinin oldukça kısa olduğu bir değişim türünü ifade etmektedir (Kayıklık, 2005: 12). Âni ve dramatik olan bu dönüşümde birey birdenbire başka bir inancın bünyesine girer ve onu deneyimlemeye başlar. Böyle bir değişim yaşayan bireylerin düdüklü tencerede biriken buhar gibi içerisinde yetersizlik, suçluluk ve hayal kırıklığı gibi duygular sakladığı bu duyguları daha fazla bastıramayacağı bir evreye geldiğinde ise âniden patladıkları düşünülmektedir. Bu durum, bilinçaltında bastırılan duyguları yüzeye çıkarmayı sağladığından bireye rahatlatıcı bir etki vermektedir (Paloutzian, 1996: 146).

Âni dinsel değişimde görülen üç aşama vardır. Birey önce iç sıkıntısı çekmeye ve hayatı anlamsız bulmaya başlar. Ardından derûnî duygularla tanrıya yönelir. Sonunda da huzura erişir (Meadow ve Kahoe, 1984: 91–92; Kayıklık, 2005: 12; Kirkpatrick, 2006: 145). Dinî değişim konusunda gerçekleştirilen bir araştırma sonuçları da deneklerden %55'inin dinî değişim yaşamadan önce kendilerini günahkâr hissettiklerini ve dine yönelmelerinin ardından rahat bir nefes aldıklarını göstermektedir (Bahadır, 2010: 60). Kayıklık Hz. Ömer'in yaşadığı dinsel değişimi bu duruma örnek olarak göstermektedir (Kayıklık, 2005: 12).

Kademeli din değiştirmede ise süreç, birkaç gün ile birkaç sene arasında değişiklik gösterebilir. Bu süreçte birey, yeni bir dinî yaşantıyı gözden geçirir. Kafasında entelektüel

sorular belirir ve bunların cevaplarını tanıdığı yeni dinde arar. Aklındaki sorulara cevaplar bulduça reddetme evresinden kabul etme evresine doğru yol alır. Bu din değiştirme türü diğer iki din değiştirme türüne nazaran entelektüel bir nitelik taşır. Fakat bu kişileri entelektüel bir arayışa götüren sürecin arka planında da genellikle hayal kırıklıkları yer alır (Paloutzian, 1996: 147; Kayıklık, 2005: 12-13). Bu dinsel değişim türünde “*istek/irade*” ön plana çıktığından James bu değişimi “*iradî dinsel değişim*” (volitional) olarak isimlendirmiştir (akt: Meadow and Kahoe, 1984: 92). Hem Gazalî hem de Tolstoy bu durumun önemli örneklerindedir (Gazali, 2021; Tolstoy, 2017; Kayıklık, 2005: 13).

Son olarak dinsel toplumsallaşma ise bireyin ne zaman yeni bir dinin fikirlerini benimsemeye başladığını hatırlamadığı ve hayatın akışında olarak bu öğretileri benimsediği dinsel değişim türüdür. Bu tür dinî değişim, âni ya da aşamalı din değiştirmede olduğu gibi belirli bir süreci kapsamaz. Birey farkında olmadan, hayatın akışında bu değişimi yaşadığı için bazı psikologlar bunun “*bilinçsiz din değiştirme*” (unconscious conversion) olduğu görüşündedir. Değişimin doğal akışında gerçekleşmesi bu kişilerin “*din değiştiren*” olup olmadıkları sorusunu beraberinde getirmiştir (Paloutzian, 1996: 147).

2.4.5. Din Değiştirme Tipleri

Lofland ve Skonovd, araştırmacıların din değiştirme sürecinde bireylerde bazı faktörlerin daha baskın olduğunu vurgulamasının üzerine “*entelektüel, duygusal, mistik, deneysel, yeniden uyanışçı*” ve “*cebri*” olmak üzere 6 tür din değiştirme motifinin bulunduğunu dile getirmiştir (Lofland ve Skonovd, 1981; Çayır, 2005: 281). Buna göre dinî değişim yaşayan tüm bireyler bu süreç içerisinde 6 motiften birinin özelliklerini göstermektedir. Fakat ortaya konan motifler yaşanan değişimin tek bir etkene indirgenmesi anlamına da gelmemektedir. (Şensoy, 2019: 51-52). Yani birey bir ya da birden çok motifin etkisi altında kalabilir. Önemli olan ağırlıklı olarak hangi motifin etkisinde kaldığının keşfedilmesidir. Ayrıca yaşanan çağ bir motifin ön plana çıkmasını desteklerken başka bir motifin geri plana itilmesine de sebep olabilir (Köse ve Ayten, 2019: 159).

Bu motiflerden ilki entelektüel motiftir. Her ne kadar din değiştiren bireyin asıl olarak entelektüel sebeplerin etkisinde kalması arzulansa da entelektüel motif diğerlerine nazaran çok daha az gözlemlenmektedir. Bu motifte birey, tercih edeceği dinî çeşitli

mecralardan araştırır ve onun hakkında bilgi sahibi olur. Din değiştirme kararı, çok uzun veya çok kısa olmayan bir sürecin ardından verilir ve bu süreçte birey, o dinin mensuplarıyla iletişime geçmek zorunda değildir. Onu dinî değişime götüren asıl etken de diğer insanların düşünceleri değil kendi entelektüel sebepleridir (Lofland ve Skonovd, 1981: 376). Şensoy'un önce Kutsal Kitap'ı okuyarak sorulacak sorular biriktirdiğini sonra da sorularına yanıt bulmak amacıyla kilise ile iletişime geçtiğini dile getiren katılımcısı bu motifin bir örneğidir (Şensoy, 2019: 52).

Bir diğer motif ise mistik motiftir. Bu motifte birey, mesaj içeren bir rüya görür, gaipden ses işitir ya da mantıkla açıklayamadığı sıra dışı bir tecrübe yaşar (Şensoy, 2019: 53). Yani kendisini sarsan mistik bir deneyim yaşar (Köse ve Ayten, 2019: 161). Ardından da bu tecrübenin etkisiyle din değiştirme yoluna gider. Şensoy'un, sağlığına kavuşmak için babasıyla birlikte dua ettiğini, duasının kabul olması üzerine din değiştirmeye karar verdiğini söyleyen katılımcısının yaşadığı da tam olarak böyle bir tecrübedir (Şensoy, 2019: 54).

Üçüncü sırada zikredeceğimiz motif ise deneysel motiftir. Bu motifte birey, dinî deneyerek keşfetmeye çalışır (Inaba, 2004: 38). Çeşitli dinlerin ibadetlerine, bayramlarına ve yaşam tarzlarına uyum sağlayarak kendisine uygun olup olmadığını anlamak ister. Kendisine uygun bir din bulduğunu düşününceye kadar da bu arayışını sürdürür (Şensoy, 2019: 54). Yapılan araştırmalar İslam'a geçenlerden pek çoğunun din değiştirmeden önce bu dinî deneyimlemeye çalıştığını göstermiştir (Köse ve Ayten, 2019: 162).

Duygusal motif ise bireyin, bir dinin mensuplarıyla kurduğu yakınlığın etkisiyle dinî değişime sürüklenmesini ifade etmektedir (Köse ve Ayten, 2019: 162). Buradaki birey, inançlarını tercih edeceği dinin mensuplarıyla kurduğu bağlar üzerinden temellendirir. Şensoy'un papazla kurduğu dostluk üzerine din değiştirmeye karar verdiğini söyleyen bir katılımcısı ile eşinden etkilenerek din değiştirdiğini dile getiren katılımcıları bu motifin birer örneğidir (Şensoy, 2019: 56).

Yeniden uyanış olarak adlandırılan bir diğer dinî değişim motifi ise bireyin, yoğun duygularla kendi dine yönelmesini ifade etmektedir (Köse ve Ayten, 2019: 163). Bu aşamada bireyi tetikleyen bir unsur bulunmaktadır (Şensoy, 2019: 56).

Dinî değişimde gözlemlenen son motif ise cibrî (zoraki) motiftir. Nadiren karşılaşılan bu motifte beyin yıkama, programlama ve zihin kontrolü gibi yöntemlerin kullanıldığı düşünülmektedir (Şensoy, 2019: 57). Özellikle yeni dinî akımların

yaygınlaştırılması için kullanıldığı iddia edilen bu motifin, bireyi bir grubun ya da yöneticinin boyunduruğu altına soktuğu söylenebilir (Köse ve Ayten, 2019: 163).

2.4.6. Din Değiştirmenin Sonuçları

Din, yemeden içmeye, giyimden kuşama her yönüyle insan hayatını derinden etkileyen bir sistemdir. Dolayısıyla bu sistemde meydana gelen bir değişiklik bireyin kimlik değişikliğine gitmesine sebebiyet verecektir. Bu değişimin ardından birey hayata daha farklı gözlerle bakacak ve daha pozitif duygular içerisine girecektir (Zavalsız, 2012: 196-197; Peker, 2010: 228).

Nitekim Zavalsız da araştırmasındaki deneklerin din değiştirmelerinin ardından hayatlarına çeki düzen verdiklerini dile getirdiklerini tespit etmiştir. Buna göre denekler öfke, kavga, depresyon, yalan, küfür ve ikiyüzlülük gibi olumsuzlukları terk edip sevgiye, affetmeye, alçakgönüllülüğe ve sabra yönelmiştir. Uyuşturucu, sigara ve gayr-i meşru ilişkiler gibi kötü alışkanlıklarını bırakıp daha ahlaklı bir yaşam sürmeye başlamışlardır (Zavalsız, 2012: 196-197).

Zira bir kimse, dinî inancını değiştirdiğinde yeni bir dinin ahlak kurallarını benimseyecek, ibadetlerini yerine getirecek ve bayramlarını kutlayacaktır. Yani yeni bir grubun üyesi olmaya çalışacaktır. Bu aşamada tepki görmekten çekindiği için bu durumu yakın arkadaşlarından ve akrabalarından saklayabilir. Eğer saklamazsa da sarsıcı bir tepkiyle karşılaşabilir. Fakat bu tepki onu yolundan döndürmek yerine yeni dinin kollarına daha çok itecektir. Çünkü çevresiyle iletişimini kesmesi yeni bir sosyal çevre edinmesini zorunlu kılacak, o da kendisine kucak açan yeni dindaşlarına yönelecektir (Peker, 2010: 228-229).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

3.1. Din Değiştirmeye Etki Eden Psiko-Sosyal Faktörlerle İlgili Bulgular ve Yorumlar

Araştırmalar din değiştiren bireylerin bu kararı vermelerinde tek bir etkenin söz konusu olmadığını, pek çok etkenin aynı anda fakat farklı derecelerde etkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın katılımcılarından elde ettiğimiz veriler de diğer çalışmalarda olduğu gibi süreç üzerinde pek çok unsurun etkili olduğunu göstermiştir.

3.1.1. Aileyle Kurulan İlişkiler

Araştırmalar din değiştirme ile aile ilişkileri arasında önemli bir bağlantı bulunduğunu göstermektedir. Bu sebeple araştırmamızda katılımcılara aile ilişkileriyle ilgili bazı sorular yöneltilmiştir.

Tablo 3
Anne-babanın sağ olup olmadığına dair bulgular

	N	%
Anne-baba sağ	15	78,94
Anne sağ, baba din değiştirmeden önce vefat etti	1	5,26
Anne sağ, baba din değiştirdikten sonra vefat etti	1	5,26
Baba din değiştirmeden önce, anne ise din değiştirdikten sonra vefat etti	2	10,52
Toplam	19	100

Bu sorulardan ilki olan “Anne-babanız sağ mı?” sorusuna *Tablo 3*’te de görüldüğü üzere katılımcılardan %78,94’ü (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K10, K11, K13, K15, K16, K17, K18) “her ikisi de sağ” yanıtını vermiştir. Bunun yanısıra %5,26’sı annesinin sağ, babasının ise din değiştirmeden önce vefat ettiğini; %5,26’sı annesinin sağ, babasının din değiştirdikten sonra vefat ettiğini; %10,52’si ise babasının din değiştirmeden önce,

annesinin ise din değiştirdikten sonra vefat ettiğini ifade etmiştir. Neticede katılımcılardan %15,78'inin (3 kişi) (K12, K14, K19) din değiştirmeden önceki süreçte babasını yitirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca babası vefat ettiğinde K12 bebek yaşta, K19 14 yaşında, K14 ise 25 yaşında olduğunu dile getirmiştir.

Din değiştirme üzerine araştırma yapan Köse ve Yapıcı'nın da bu konuda benzer sonuçlar elde ettiği görölmektedir. Katılımcılarına çocukluk ve ergenlik travmalarıyla ilgili sorular yönelten Köse (2019: 65), katılımcılarından %13'ünün annesini ya da babasını kaybettiğini gözlemlerken; din değiştiren 33 kişinin otobiyografilerini inceleyen Yapıcı (2007: 230) ise elindeki verilere bakarak katılımcılarından %9,09'unun anne-babasından birini kaybettiğini tespit etmiştir.

Tablo 4
Anne-babanın Birlikte Olup Olmadığına Dair Bulgular

	N	%
Anne-baba birlikte	12	63,15
Anne-baba vefat sebebiyle birlikte değil	3	15,78
Anne-baba boşanma sebebiyle birlikte değil	4	21,05
Toplam	19	100

Katılımcılara “Anne-babanız birlikte mi?” sorusu da yöneltilmiştir. *Tablo 4*'ten de anlaşılacağı üzere katılımcılardan %63,15'i (K1, K4, K5, K6, K8, K10, K11, K13, K15, K16, K17, K18) anne-babasının birlikte olduğunu; %15,78'i (K12, K14, K19) vefat, %21,05'i ise (K2, K3, K7, K9) boşanma sebebiyle birlikte olmadığını ifade etmiştir. Anne-babasının boşandığını ifade eden katılımcılardan K3, kendisi küçükken; K7 ve K9 ortaokula giderken; K2 ise askere gittiği dönemde ebeveynlerinin boşandığını dile getirmiştir. Yani bu katılımcılardan en büyüğü bile anne-babası boşandığında ergenlik evresindedir.

Bununla birlikte anne-babasının sağ olduğunu ifade eden katılımcılardan birisi olan K3, “*Anne-babam ben küçükken boşandı. Dedemin ve anneannemin yanında, anne-babamdan ayrı olarak büyüdüm.*” demektedir. Buna göre katılımcılardan %15,78'i (3'ü) (K12, K14, K19) ölüm, %15,78'i (3'ü) (K2, K7, K9) boşanma sebebiyle babasından uzakta büyürken; %5,26'sı (1'i) (K3) ise boşanma sebebiyle hem anne hem babasından uzakta

büyümüştür. Ayrıca babasının vefatı sebebiyle ergenlik yıllarını babasız geçirdiğini dile getiren K19 da kendisinin yurtdışında dünyaya geldiğini ve anne-babası orada çalıştığı için 6 yaşına ulaşınca kadar Türkiye’de dedesinin ve ninesinin yanında yaşadığını ifade etmektedir. Netice itibariyle katılımcılardan %36,84’ünün (7’sinin) parçalanmış bir aile içerisinde yetiştiği söylenebilir.

Köse (2019: 66) de katılımcılarından %26’sının çocukluk ve ergenlik döneminde babasından uzakta olduğunu, %36’sının ilgisiz bir babaya sahip olduğunu, %38’inin ise babalarıyla ilgili her şeyin normal olduğunu düşündüğünü tespit etmiştir. İnançsızlık psikolojisini araştırdığı çalışmasında katılımcılarına anket uygulayan Sevinç (2017: 232) ise katılımcılarına çocukluk yıllarında babalarının yanlarında olup olmadıklarını sormuş ve %13’ünden “kısmen”, %13’ünden ise “hayır” cevabını almıştır.

Benzer araştırma verilerinden de anlaşılacağı üzere özellikle baba ile kurulan ilişki bireyin din ile kurduğu ilişki üzerinde oldukça belirleyicidir. Bu doğrultuda yalnızca babasız büyümenin değil, ilgisiz ya da uzakta olan bir babayla büyümenin de bireyleri mevcut inançlarından uzaklaşmaya ittiği söylenebilir. Bu hipotezi teyit edebilmek amacıyla araştırmamızda katılımcılara ebeveynleriyle olan ilişkileri de sorulmuştur.

Tablo 5
Ebeveynlerin çocuklarına karşı olan tutumlarına dair bulgular

	N	%
İlgili Anne-Baba	8	42,10
İlgili Anne- Vefat etmiş Baba	1	5,26
İlgili Anne - Mesafeli Baba	3	15,78
Korumacı Anne – Mesafeli Baba	2	10,52
Çatışmacı Anne - Mesafeli Baba	1	5,26
Çatışmacı Anne – İlgili baba	1	5,26
Çatışmacı Baba	1	5,26
Mesafeli anne-baba	1	5,26
Yorum yapmayan katılımcılar	1	5,26
Toplam	19	100

Katılımcılara aileleriyle ilgili olarak “Anne-babanızın size karşı olan tavırları nasıldır?” sorusu da yöneltmiştir. *Tablo 5*'te görüleceği üzere katılımcılardan %42,10'u (8'i) (K2, K4, K5, K8, K10, K14, K15, K16) verdikleri cevaplarla “ilgili bir anne-baba” profilinden bahsederken %5,26'sı (1'i) (K12) ise babasını erken yaşta kaybettiğini dile getirerek yalnızca “ilgili bir anne” profilinden söz etmiştir. Geriye kalan katılımcılardan 9'u (toplamda %47,36'sı) (K1, K6, K7, K9, K11, K13, K17, K18, K19) annesiyle, babasıyla ya da her ikisinin ilgisiz, mesafeli, korumacı ya da çatışmacı olduğunu söyleyerek ebeveynlerinden biri ya da ikisiyle bir ilişki sorunu içerisinde olduğunu ifade ederken 1'i (%5,26'sı) ise anne-babasıyla olan ilişkisi hakkında bilgi vermemiştir. Netice itibarıyla katılımcılardan %36,84'ü (7'si) mesafeli; %5,26'sı (1'i) ise çatışmacı bir babaya sahip olduğunu söylemektedir.

Olumlu bir ilişki tasvir eden katılımcılardan 2'si (K4, K12) bebeklik döneminde babasından uzak kaldığını ifade etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak K4, “*Babam benim bebeklik dönemimde Almanya'daymış ve ben 1-2 yaşındayken geri dönmüş.*” derken K12 ise “*Babam öldükten sonra bize annem sahip çıktı. Kesinlikle dışarıdan birinden ya da amcalarımdan destek görmedik.*” demektedir. Bir diğer katılımcı olan K17 ise “*Babam işçiydi ve genelde şehirdışında çalışırdı. Çalışmak için gittiğinde 6 ay kadar gittiği şehirde kalırdı.*” şeklindeki sözleriyle çocukluk yıllarında babasından önemli bir süre uzak kaldığını ifade etmektedir. Aynı katılımcı “*Liseyi başka bir şehirde yatılı olarak okudum ama oradaki insanlarla anlaşamadığım ve olumsuz şeyler yaşadığım için lise sonuncu sınıfta eve döndüm.*” diyerek ergenlik dönemini hem anne hem de babasından uzak geçirdiğini söylemiştir. K10 da tıpkı K17 gibi liseyi şehirdışında okuduğunu bu sebeple de ailesinden uzak bir ergenlik dönemi geçirdiğini dile getirmektedir. Son olarak K14 ise bebeklik döneminde anne-babasından ayrı yaşamadığını ancak annesinin kendisiyle ilgilenemediğini “*Hatırlayamayacak kadar küçük olduğum yaşlarda anneannem rahatsızlanarak görme yetisini kaybetmiş. Böylece annem, anneannemle, ablam da benimle ilgilenmek zorunda kalmış.*” şeklindeki sözleriyle ifade etmiştir.

Yine *Tablo 5*'te görüleceği üzere 3 (K9, K13, K18) katılımcı anne-babasıyla olan ilişkisini “ilgili anne-mesafeli baba” profili olarak tasfir etmektedir. Nitekim bu katılımcılardan biri olan K9'un “*Annem bana karşı her zaman iyiydi. Babamın da hatırladığım birkaç kavganın dışında problemi yoktu. Ama içki alışkanlığı aramızı bozmaya yetiyordu. Bu sebeple ona içten içe kızıyor ve ondan utanıyordum.*” şeklindeki

ifadeleri babasıyla çatışmalı bir ilişkiye girmemesine rağmen sıcak bir ilişki de kuramadığını göstermektedir. Bununla birlikte K18 *“Genellikle aramız iyiydi. Kararlarımaya saygılı davrandılar. Zaman zaman fikir ayrılıkları yaşansa da çok büyük sıkıntılar yaşamadık. Bununla birlikte babamla aynı evde yaşamamıza rağmen çok yakın bir ilişkimiz yoktu. Beraber çok vakit geçirmezdik.”* diyerek mesafeli bir babaya işaret ederken K13 ise ebeveynleriyle olan ilişkisini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Annem her zaman yanımda destekçimdi. Eğitimimde de hayatımda da her zaman arkamdaydı. Neyi yapmak istesem, neyi denemek istesem ‘Tamam kızım, ben sana güveniyorum. İstedğini yapabilirsin.’ derdi. Babam ise pek karışmazdı. Aslında babam bana karşı biraz ilgisiz bile sayılabilirdi. Nitekim benimle annem, ağabeylerimle ise babam ilgilenirdi. Fiziksel olarak hep yanımda olsa da ruhsal olarak uzaktı, bunu hissedirdim. Ama sanırım bu, biraz da babamın fitratından kaynaklanan bir şeydi. Bu yüzden de ailedeki çoğu görevi annem üstlenirdi.”

Bunların yanısıra 2 (K1, K7) katılımcı da “korumacı anne-mesafeli baba” profiline sahip ebeveyni olduğunu dile getirmiştir. Nitekim K1 aradaki ilişkiyi *“Bize karşı annem korumacı, babamsa mesafeli davranırdı. Evimizde babamın ağzından çıkan her şey kanun hükmündeydi. Bu yüzden babamızın bizi sevmesine alışkın değildik. Ama ağzından çıkan her şeyi saygıyla dinler ve ona itaat ederdik.”* sözleriyle ifade ederken K7 ise şunları söylemektedir:

“Aslında her ikisi de bana karşı iyiydi. Annem hemen hemen her şeyimle ilgilenirdi. Çok yokluk çektik ama ballı süt içmeden uyuduğum bir gece hatırlamıyorum. Belki de tek çocuk olduğum için annemin aşırı korumacı bir etkisi vardı üzerimde. Aslında onun da bu anlamda dengesiz olduğunu söyleyebilirim. Çünkü beni bazen de çok rahat bırakırdı. Öyle ki çocukluğum sokaklarda geçti, oyun oynadım, gezdim, arkadaşlarımla evine gittim. Hiçbir zaman bana ‘şu saatte evde ol’ gibi bir şey söylemedi. Ama bir yandan da sanki ne yaptığımı hep biliyordu. Yani üzerimde hep bir kontrolü vardı. Bununla birlikte babam da hiç kötü davranmadı bana. Aksine iyi davrandı. Ama o sorumluluklarını yerine getirmekte biraz yetersizdi. Elinden geldiğince sevgiyle davranmaya çalışmış olsa da bence daha fazlası elinden gelmedi. Bu

yüzden annemle babam boşanmadan önce de babamla duygusal olarak uzak kalmıştık birbirimizden.”

Bunların dışında 2 katılımcı daha mesafeli baba figüründen bahsetmektedir. Bunlardan ilki olan K6,

“Annemle babam göçmenlerdi ve iki farklı kültürden geliyorlardı. Evde dil ve kültürden kaynaklanan bir çatışma vardı. Baba tarafım annemi hiç sevmediği için evde gergin bir ortam olurdu. Bu gergin ortam yüzünden annem de babam da çocuk sahibi olmak istememiş. Ama çocuk yapmaları için 3 yıl kadar bir süre ailelerinden baskı görmüşler. Ardından da ‘mecburen’ çocuk yapmışlar. Fakat annem sorumluluk almak istememiş ve 9 yıl kadar süren bir depresyona girmiş. Biz çok da büyük olmayan bir evde babannemlerle birlikte yaşırdık. O evde annem sık sık kendisini yatak odasına kilitleyip gün boyu ağlardı. Yani çocukluğum boyunca o, bu hislerle mücadele etmeye çalıştı. Babamsa tüm gün çalışırdı. Çünkü annemin her zaman pek çok isteği vardı. Bu talepleri karşılamaya çalışan babam önce iki işe, ardından da üç işe birden gitmeye başladı. Babamdan fiziksel olarak uzak kalmasam da duygusal olarak uzak hissettiğim zamanlar oldu. Sonra babannem hastalandı ve annem onunla ilgilenmek zorunda kaldı. Yani bu süreçte evde biri aklî yönden yetersiz, diğeri ise depresyonda olan iki kadın vardı. Annem çok ağır bir depresyonda olduğu için çocuklukluğumda ondan aşırı derecede şiddet gördüm. Ama şiddete uğradığımı hiçkimse bilmiyordu. Zaten çoğu zaman da tuhaf davranıyordu. Mesela beni dövse de ağlamamı yasaklıyordu. Bana çok küçük olduğum dönemlerde bile ‘Ağlayamazsın, çünkü canın yanmıyor.’ gibi şeyler söylüyordu. Sanırım o dönem kendi hissettiklerini bana yansıtıyordu. Bazen beni aynanın karşısına geçirir ve bana ‘sen güzel değilsin, hiçkimse seni sevmeyecek, hayatın boyunca asla mutlu olamayacaksın’ gibi telkinlerde bulunurdu. Beni dövdüğünde yaralarım görünmesin diye de bana sürekli kapalı kıyafetler giydirirdi. Zaten hiçbir zaman da yüzüme vurmazdı. Bu süreçte babam işlerinden dolayı günde anca 4-5 saat evde kalabiliyordu. Sürekli kapalı kıyafetler giydiğim için de annemden şiddet gördüğümü asla anlamıyordu. Birgün cesaret ettim ve babama her şeyi söyledim. Babamsa

bana 'Başına her ne geliyorsa bence sen onu hakediyorsun!' dedi. O günden sonra kendimi her şeye kapattım ve hissiz gibi yaşamaya başladım."

şeklindeki sözleriyle "çatışmacı anne-mesafeli baba" figürüne işaret ederken K17 ise

"Babam işçiydi ve genelde şehirdışında çalışırdı. Çalışmak için gittiğinde 6 ay kadar gittiği şehirde kalırdı. Çocukluğumda babam eve geldiği zamanlar aramız iyi olurdu. Ama bu durum ergenliğe girmemle biraz değişti. Annemle ise hiçbir zaman çok yakın bir bağım olmadı. Annem de babam da benden sürekli başarılı olmamı beklerdi. Buna karşın bana pek de sevgi göstermezler, aksine bana karşı sürekli yargılayıcı bir tavır takınırlardı."

sözleriyle annesinin de babasının da "mesafeli" bir tavrı olduğuna dikkat çekmektedir.

Son olarak K19:

"Babamın bana karşı olan tavırları iyiydi. Annemin de babam vefat etmeden önceki tavırları kötü değildi. Ama babam vefat ettikten sonra annem, genç biriyle birlikte yaşamaya başladı. O süreçten sonraki tavırları hoşuma gitmiyordu. Babamın yaptırdığı yazlığı o genç adama hediye etmişti mesela. Nitekim benim evliliğim de aramızdaki ilişkinin bozulmasından kaynaklandı. Askerden döndükten sonra annemlerle birlikte yaşadım ve o süreçte toplumdan utandım. Böylece 'Ne olursa olsun ben artık evlenmeliyim' dedim ve evlendim."

diyerek "çatışmacı anne-İlgili baba" profilinden bahsederken; K11 ise "Ben ilk çocuktum ve babamla hiçbir zaman iyi bir ilişkim olmamıştı." diyerek babasıyla arasındaki "mesafeli" ilişkiye dikkat çekmektedir.

Diğer araştırma verilerinin de elde ettiğimiz bulguları desteklediği görülmektedir. Nitekim Köse (2019: 67), katılımcılarından %62'sinin babasız ya da ilgisiz bir babayla büyüdüğünü ifade ederken; katılımcılarına babalarıyla olan ilişkilerini soran Çayır (2008: 174-178) ise %58,9'undan "mesafeli", %11,1'inden de "problemlili" bir ilişkiye sahip oldukları cevabını almıştır. Aynı katılımcılara anneleriyle olan ilişkileri sorulduğunda ise %27,8'inden "mesafeli", %2,2'sinden ise "problemlili" cevabı alınmıştır. Ayrıca katılımcılarının %28,9'u "baskıcı ve otoriter", %5,6'sı "İlgisiz", %3,3'ü "aşırı kollayıcı", %44,4'ü "demokratik", %17,8'i ise "İlgili" bir aile ortamında büyüdüğünü ifade

etmektedir. Yani Çayır'ın katılımcılarının toplamda yalnızca %62,2'si demokratik ya da ilgili bir aile içerisinde yetiştiğini ifade etmektedir. Canbolat (2004: 64-70) ise araştırmasında yer alan 41 katılımcıya çocukluk döneminde anne-babalarıyla olan ilişkilerini sormuş ve %12,2'sinin babasıyla; %2,4'ünün de annesiyle “kötü” bir ilişki içerisinde olduğunu tespit etmiştir. Aynı katılımcılara anne-babalarıyla ergenlik döneminde nasıl bir ilişkiye sahip olduklarını sorduğunda ise %22'sinden babasıyla, %4,9'undan da annesiyle “kötü” bir ilişki içerisinde olduğu cevabını almıştır. Ayrıca yetiştikleri aile ortamından da bahseden bu katılımcılardan %19,5'i “otoriter”, %7,3'ü “ilgisiz”, %17,1'i “aşırı koruyucu”, %53,7'si “demokratik” bir aile içerisinde yetiştiğini ifade etmiştir. Son olarak Yapıcı (2007: 230) ise katılımcılarının arasında babasından nefret edenlerin bulunduğunu ve %9,09'luk kısmının ciddi anlamda baba özlemi çektiğini dile getirmektedir.

Bununla birlikte anne-baba arasındaki problemler de çocukların ebeveynlerine olan bakışlarını ve aile bütünlüğünü derinden etkileyebilmektedir. Bu sebeple katılımcılara ebeveynlerinin birbirleriyle olan ilişkilerine dair sorular da yöneltilmiştir.

Tablo 6
Anne-babanın birbirleriyle olan ilişkilerine dair bulgular

	N	%
Geçimli-uyumlu anne-baba	9	47,36
Geçinemeyen-uyumsuz anne-baba	7	36,84
Bilgi vermeyen	3	15,78
Toplam	19	100

Bu doğrultuda katılımcılara “Anne-babanızın birbirlerine karşı olan tutum ve tavırları nasıldır?” diye sorulmuş ve *Tablo 6*'da görüldüğü üzere katılımcıların verdiği cevaplardan yola çıkarak %47,36'sının (K4, K5, K8, K10, K13, K14, K15, K16, K18) “geçimli-uyumlu”; %36,84'ünün (K2, K6, K7, K9, K11, K17, K19) ise “geçinemeyen-uyumsuz” bir anne-baba ilişkisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan 3 katılımcıdan 2'si (K1, K3) anne-baba ilişkisi hakkında detaylı bilgi vermemiş; 1'i (K12) ise babasını bebeklik döneminde kaybettiği için soruyu yanıtlayamamıştır.

Tablo 7
Anne-babanın ilişkideki profiline dair bulgular

	N	%
Baskın Baba	1	5,26
Baskın Anne	3	15,78
Problemlı Baba (sorumsuzluk, alkol, şiddet, gece hayatı)	3	15,78
Problemlı Anne (kumar, sigara)	1	5,26
Problemlı Anne ve Baba (inat)	1	5,26
Diğer	10	52,63
Toplam	19	100

Katılımcılardan anne-babalarının nasıl bir ebeveyn profiline sahip olduklarıyla ilgili bilgiler de istenmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplardan yola çıkarak hazırlanan *Tablo 7*'den de anlaşılacağı üzere katılımcılardan %5,26'sı (K1) baskın bir babaya, %15,78'i (K2, K6, K13) baskın bir anneye, %15,78'i (K7, K9, K11) problemlı bir babaya, %5,26'sı (K19) problemlı bir anneye, %5,26'sı (K17) da problemlı anne ve babaya sahip olduğunu dile getirmiştir.

K1 *"Biz baba-erkil bir aileydik."* şeklindeki sözleriyle babasının baskın bir karakter olduğuna işaret ederken, K2, K6 ve K13 ise annelerinin baskın bir karaktere sahip olduğunu dile getirmişlerdir. Nitekim K2,

"Annem dominant bir karaktere sahipti. Bir türlü arayı bulamıyorlardı. Hep geçimsiz bir aile içerisindeydim." ifadelerini kullanırken, K6 *"Annemle babam göçmenlerdi ve iki farklı kültürden geliyorlardı. Bu yüzden evde dil ve kültürden kaynaklanan hep bir çatışma vardı. Babamın tarafı annemi hiç sevmediği ve evde sürekli gergin bir ortam olduğu için annem depresyona girdi. Çocukkenki tartışmalarını çok hatırlamıyorum ama 15'li yaşlarımdan hatırladığıma göre annem her zaman baskın bir karakterdi."*

ifadelerini kullanmıştır. Son olarak K13 ise

"Her Türk-Anadolu anne-babasınada olduğu gibi bizim evde de tartışmalar oluyordu. Bu tartışmalar daha çok geçmişe dayalı şeylerden kaynaklanıyordu. Babamın yaptıklarının, annemin yaptıklarının başa kakılması durumu vardı. Annem babama göre

daha baskın bir karakterdi. Ama bunların haricinde öyle çok büyük şeyler de yoktu. Yine de her Anadolu genci gibi benim de travma diyebileceğim şeyler var.”

demektedir. Annesinin, babasının ya da her ikisinin problemlili olduğunu dile getiren katılımcılara baktığımızda ise problemin kaynağında “sorumsuzluk”, “alkol”, “şiddet”, “kumar” ve “inat” gibi sebeplerin yattığı tespit edilmiştir. Örneğin K19’un “*Babam sigara içmeyen sakın, evcimen bir adamdı. Annemse sigara içen, parayla kumar oynayan bir kadındı. Annem İslam’ı savunan biri olmasına rağmen bunları yapar, babam da ona kızardı. Tartışmaları da zaten daha çok bu konularla ilgiliydi.*” diyerek problemin, annesinin kumar ve sigara alışkanlığından kaynaklandığını dile getirmektedir.

Problemin babasında olduğunu düşünen katılımcılardan biri olan K7 “*Annem babama karşı her zaman çok iyi, çok hizmetkardı. Babamsa biraz sorumsuz bir insandı ve ailesiyle çok ilgilenmezdi. O yüzden aynı evde yaşadığımız döneme dair babamla ilgili çok fazla iyi şey hatırlamıyorum.*” demekte ve “sorumsuzluk” konusuna dikkat çekmektedir. Bir diğer katılımcı olan K11 “*Ailemizde şiddetin boyutları biraz yüksekti.*” diyerek sadece “şiddet”e, K9 ise “*Ebeveynlerim boşanmadan önce babamın alkol ve gece hayatı gibi problemleri vardı. Babam alkol yüzünden gerekli gereksiz hareketler yapar, bazen de anneme şiddet uygulardı.*” diyerek hem “alkol”e, hem “gece hayatına” hem de “şiddet”e vurgu yapmıştır.

Son olarak “*Çok kavga ediyorlar ve sürekli boşanma aşamasına geliyorlardı. Evde çok fazla tartışma ve gürültü vardı. İkisi de aynı derecede inatçıydı. Birbirlerine karşı üstünlük kurma isteği ve her ikisi de benim istediğim olacak derdi. Bunu ikisi birden söylediği için ikisinin istediği de olmaz, bu sebeple de evde sürekli kavga çıkardı.*” diyen K17, inatçı bir anneye ve inatçı babaya sahip olduğunu, bu yüzden de geçimsiz ve uyumsuz bir aile ortamında büyüdüğünü dile getirmiştir.

Neticede aşağıda verilen *Tablo 8*’de de görüleceği üzere katılımcılardan %42,10’u (K1, K6, K7, K9, K11, K13, K17, K18) babasıyla mesafeli ya da problemlili bir ilişkiye sahip olduğunu; %31,57’si (K2, K6, K9, K11, K17,19) aile içerisinde kavga, şiddet ve huzursuzluğun hakim olduğunu; %26,31’i (K2, K9, K10, K17, K19) bir dönem anne-babasıyla kötü bir ilişki içerisinde olduğunu ya da iletişimi kestiğini; %21,05’i (K2, K3, K7, K9) anne-babasının boşandığını; %21,05’i (K3, K4, K10, K17,19) bebeklik, çocukluk ya da ergenlik döneminde bir süre annesinden, babasından ya da her ikisinden uzak kaldığını; %15,78’i (K12, K14, K19) babasının vefat ettiğini; %21,05’i (K2, K10, K12,

K17) çevresi ve ailesi tarafından koşullu sevildiğini; 10,52'si (K6, K17) din değiştirme sürecine girmeden önce ailesinden baskı gördüğünü; %5,26'sı (19) babası vefat ettikten sonra annesinin yeni bir ilişkiye başladığını ve bundan olumsuz etkilendiğini; %5,26'sı (K9) babasının bağımlılıkları olduğunu; %10,52'si (K3, K19) ise anne-babasından uzakta (dede-ninesiyle büyüme) büyüdüğünü dile getirmiştir. Dolayısıyla katılımcılardan yalnızca %21,05'i ailesiyle ilgili bir problemi olduğundan bahsetmemiştir.

Tablo 8
Din değiştirmeden önceki süreçte aile ilişkilerindeki sorunlara dair bulgular

	N	%
Babayla mesafeli ya da problemlili ilişki	8	42,10
Aile içi şiddet/kavga/huzursuzluk	6	31,57
Anne-babayla kötü ilişkiler/iletişimi kesme	5	26,31
Anne-babanın boşanması	4	21,05
Bebeklik, çocukluk ya da ergenlik döneminde anne-babadan uzak kalma	4	21,05
Babanın vefatı	3	15,78
Ailesi ve çevresi tarafından koşullu (uslu, başarılı ya da dindar olma şartıyla) sevilme	4	21,05
Dini değişim sürecinden önce aile baskısı, şiddet (psikolojik, fiziksel)	2	10,52
Babanın vefatından sonra annenin yeni ilişkiye başlaması	1	5,26
Babanın bağımlı olması (alkol, gece hayatı)	1	5,26
Anne-babadan uzakta (dede-nine ile) büyüme	2	10,52
Aile ile ilgili problemi olmayan katılımcılar	4	21,05
Toplam	19	100

Elde ettiğimiz bu veriler konuyla ilgili daha önce yapılmış araştırma sonuçları ile de uyum içerisindedir. Köse'nin (2019: 82) katılımcılardan 17'sinin (%24) ergenlik dönemini mutsuz ve stresli geçirdiği ve bu 17 kişiden 16'sının çocukluk yıllarında da mutsuz olduğu tespit edilmiştir. Yapıcı (2007: 230), katılımcılarından %27,27'sinin mutsuz bir çocukluk geçirdiğini; %21,21'inin de anne-babasını ilgisiz, otoriter ve şiddete eğilimli olarak tanımladığını gözlemlemiştir. Hökelekli ve Çayır (2006: 39-40) da deneklerinden %16'sının mutsuz çocukluk tecrübelerine, %16'sının da bozuk aile ilişkilerine sahip

olduğunu tespit etmiştir. Canbolat (2004: 66) katılımcılarından %17,1'inin çocukluk ya da ergenlik yıllarında travmatik bir tecrübe edindiğini gözlemlemiştir. Kotoriç (2019: 53) ise katılımcılarına “Genel olarak çocukluğunuzu nasıl yaşadınız?” sorusunu yöneltmiş ve %8,571'inden “çok mutsuz”, %60'ından ise “genelde mutsuz” cevabını almıştır. Netice itibariyle hem bu araştırmanın hem de benzer araştırmaların verilerine dayanarak din değiştirme ile sorunlu aile ilişkileri arasında önemli bir bağlantı bulunduğu söylenebilir.

3.1.2. Çevreyle Kurulan İlişkiler

Bilindiği üzere ülkeler laik bir yönetim anlayışına sahip olsalar bile genellikle vatandaşları mensup oldukları dinler ile özdeşleştirilmektedir. Örneğin Akla, Arap ya da Türk ülkelerinden bahsedildiğinde İslamiyet; Batı ülkelerinden bahsedildiğinde ise Hristiyanlık gelmekte ve o bölgelerde yaşayan her bir fert, bölgede hakim olan dinin bir mensubu gibi görülmektedir. Yani Türkiye'nin herhangi bir mahallesinde dolaşan biri, yolda gördüğü hemen her Türk'ün aynı zamanda bir Müslüman olduğunu düşünmektedir. Her ne kadar her Türk ya da Arap Müslüman; her Avrupalı ya da Amerikalı da Hristiyan olmasa da yapılan bu özdeşleştirme, dinî ve millî kimliğin birleştirilmesi olarak nitelenebilir.

Bu durum, bir millete duyulan öfkenin o milletle özdeşleştirilen dine de yansıtılmasına ve hatta o dinin tam karşısında duran bir başka dine yönelmesine de sebebiyet verebilmektedir. Nitekim 11 Eylül olaylarından sonra Batı'da İslamiyet'e olan ilginin de Batı'ya duyulan öfke sebebiyle arttığı düşünülmektedir (Köse, 2019: 87). Batı medyasında yer alan haberlere göre 11 Eylül olaylarının ardından Avrupa ve Amerika'da İslamiyet'e doğru büyük bir yönelim olmuş ve Müslüman olmak isteyenlerin sayısında Almanya'da 4 kat, Hollanda'da ise 10 kat artış yaşanmıştır (akt: Köse, 2019: 87).

Bu araştırmada da katılımcılardan bazılarının, o dönem çevrelerinde gördükleri bazı şeylerden rahatsızlık duydukları fark edilmiştir. Belirttiğimiz üzere Türkiye, Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu bir ülke olduğu için bireylerin içinde bulunduğu çevre, aynı zamanda Müslüman profilini de temsil etmektedir. Fakat çalışmada katılımcıların din değiştirmeden önceki müslüman algıları ayrıca ele alındığından çalışmanın bu bölümünde yalnızca “Din değiştirme sürecinizden bahsedebilir misiniz?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenmiş ve katılımcıların çevre ile olan ilişkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Katılımcılardan %26,31'i (5 kişi) (K2, K7, K9, K17, K19) din değiştirme sürecinden bahsederken çevresindeki insanların olumsuz, çelişkili, dışlayıcı ve baskıcı tavır ve davranışları olduğundan bahsetmişlerdir.

Bu katılımcılardan birisi olan ve “*Lise çağlarıma ulaştığında ise içime kapanık ve kendini rahat ifade edemeyen bir çocuk olduğum için çevremden sözel ve fiziksel şiddet gördüm.*” diyerek baskı ve şiddete maruz kaldığına değinen K2,

“*Müslüman bir ailenin içerisinde doğdum. Çocukluğum acı içinde geçe de mutlu olduğum zamanlar da oldu. Ailemle iftar sofrasına oturmak, teravih namazına gitmek beni mutlu ediyordu. Ama bir süre sonra daha çocuk yaşta olmama rağmen inancımı sorgulamaya başladım. Çünkü insanların yaptıklarıyla anlattıklarının bir olmadığını ve onların aslında iki yüzlü davrandığını fark ettim. Bir yandan yaratıcının insanı sevdiğini söylüyorlardı diğer taraftan da çocuk olmama rağmen yaramazlık yaptığımda ‘Allah taş eder’ ve ‘Allah çarpar’ gibi cümleler kuruyorlardı. Uslu bir çocuk olursam Allah’ın beni seveceğini söylüyorlardı. Yaratıcının beni hem sevip hem de dövecek olması kafamda soru işaretleri oluşmasına sebep oluyor ve beni sorgulamaya itiyordu.*”

demek suretiyle ve din değiştirme sürecinde insanların çelişkili ve Allah’ı kötöleyici sözlerine maruz kaldığını dile getirmektedir. K17 ise

“*Liseyi başka bir şehrin fen lisesinde yatılı olarak okudum. Orada herkes çok hırslıydı ve inanılmaz bir rekabet ortamı vardı. Herkes ders çalışıyor ve birbirinin notlarını kontrol ediyordu. Ama benim karakterim öyle değildi. Hırslı olmaya çok fazla katlanabilen biri değilim. Bu yüzden orada insanlarla anlaşamadım ve olumsuz şeyler yaşadım. Benim için önemli olan birilerini kırmamak ve üzmemektir. Bu yüzden lise sonuncu sınıfta eve döndüm. Eve döndüğümde ailemde yurttakinden daha kötü bir ortamla karşılaştım. Çok yalnız ve daralmış hissettim. Annem tıp fakültesini kazanmamı istiyordu ama ben sayısal bir bölüm seçmek istemiyordum. Yapamıyordum. Yapamamak benim başarısız hissetmeme sebep oluyordu. Yani depresyon gibi bir şey yaşıyordum.*”

diyerek aile ve arkadaş ortamında sıkıntılı bir ilişki sürecinden geçtiğini belirtmiştir. Bir diğer katılımcı olan K7 çevre baskısına maruz kaldığını şu sözleriyle ifade etmektedir:

“*Sınıfta kalışımın ve çevre baskısı görüşümün ardından lise hayatımı hep okuyarak geçirdim. Din felsefesinde çeşitli yazarları, kitapları ve Arapça bilmediğim için Kur’an’ın*

Türkçe mealini okumuştum. Ama Kur'an'ı okuduğum o dönem, camiye gitmiyor ve ibadet etmiyordum. Sadece kendime 'Ben Türkiye'de doğdum. Türkiye'de doğup Alevî kültüründe büyüdüğüm için de Alevî/Müslüman oldum. Muhtemelen Hindistan'da doğsaydım Budist, Batı'da doğsaydım Hıristiyan olacaktım. O zaman bu kitapları alıp hiçbir inancın tesirinde kalmadan, sadece bir insan olarak objektif bir şekilde okumalıyım.' demiştim."

Bu sözler çevre baskısının katılımcıda bir değişim yarattığını ve onu inançsal arayışlara kadar götürdüğünü göstermektedir. Bir diğer katılımcı ise K19'dur. Bu katılımcı

"O zamanlar evlenmişim ve camiye gitmeye başlamıştım. 5 vakit namazımı camide kılıyordum. Namaz kılıyordum ama nasıl kıldığımı da bilmiyorum. Sadece 3 duanın ezberini biliyordum ve en arkaya geçip diğer insanların yaptıklarını yapıyordum. Bunları öğrenmek hoşuma gidiyordu. Hatta bir gün bana 'Ezanı sen okur musun?' demişlerdi ve bu çok hoşuma gitmişti. Sonra cami içerisinde Alevîler hakkında kötü konuşulduğunu, Alevî esnaflardan alışveriş yapmayın denildiğini duydum ve kendi kendime 'Bu insanlarda hiç sevgi yok mu acaba? Camiye gidiyorlar ama hala kötülük peşindeler.' dedim."

demektedir. K9 da o süreçte benzer bir durum yaşadığını şu şekilde dile getirmiştir:

"Başlarda devlet yurdunda kalıyordum ama kaldığım yurdun koşulları çok iyi değildi. Arkadaşlarımızdan biri bir gün 'Biz güzel, geniş bir yurttan kalıyoruz, ama Sünnî bir cemaate ait' dedi. Ben 'Benim cemaatle ne işim olur, öyle yerlerde kalamam' deyince arkadaşım, 'Problem olmaz, kabul ederler, gel görüşelim.' dedi. Gidip görüştim. Hocamız da 'Gel, kal. Binamız büyük. Yeter ki çok saygısız bir hareket yapma, onun dışında önemli değil.' dedi. Aslında hocamız da iyi bir hocaydı, severim kendisini. Sadece Ahmet'i yurttan atması sebebiyle anlaşmazlığa düşmüştük. Ama hakkını helal etsin isterim, yurttan ayrılırken de helalleşmiştik zaten. Böyle sevgiyle, hoşgörülle kabul edilince insan, 'bunlar kötü insanlar değil, Müslümanların içinde de iyi insanlar var demek ki' diye düşünüyor. Bu anlamda insanların tanıklıkları çok önemli. Çünkü hacı, hoca, dede dediğimiz insanların konuştukları ile yaptıkları birbirinden farklı olunca özellikle genç yaşlardaki insanlar inançla ve dinle ilgili hayal kırıklığına uğruyor. Yurttaki ortam benim hoşuma gitmişti, perşembe akşamları yapılan sohbetlerine katılmaya başladım. Gün içinde ya da akşamları hocalarımız geliyor ve seçtiğimiz bir konu üzerinde tartışıyorduk. O konuda Kur'an ne diyor, sahih hadisler ne diyor ona bakıyorduk. Sonra Ahmet'le kaynaşmaya başladık. Şafii mezhebine mensup olan Ahmet, bizimle yaşıtı ama çok olgun, çok heyecanlı bir çocuktü. Bize o, bir şeyler anlatırdı. O zamanlar çok etkilenmişim ondan. Sonra onun

önderliğinde beraber namaz kılmaya başladık. Fakat bu durum Ahmet ile yurdun abileri arasında biraz sorun çıkmasına sebep oldu. Ona, 'artık kendine başka bir yer bul' diyerek kibarca kovdular. Biz de 'Niye böyle bir şey yapıyorsunuz? O, sevdiğimiz bir kardeş. Burada kalması gerekiyor. Nereye gidecek şimdi tek başına?' gibi şeyler söylemeye başladık. Fakat 'Ben böyle uygun gördüm' cevabını alınca 'Biz de yurttan ayrılmayı uygun görüyoruz' dedik. Ardından Ahmet'le birlikte ev tuttuk ve hep beraber yaşamaya başladık." K9, bu olaydan sonra dine küsmediğini söylese de böyle bir olay yaşaması elbette ki zihnindeki Müslüman profiline zarar vermiş olmalıdır.

3.1.3. Bireylerin Ebeveynleri ve Din ile Olan İlişkileri ve Dinî Eğitim Süreci

Din değiştirmede etkili olan bir diğer etkense bireyin ve çevresinin dinî bilgi düzeyidir. Ayrıca din eğitimi sırasındaki tecrübeler de oldukça önemlidir.

Tablo 9
Ebeveynlerin mensup oldukları mezhebe dair bulgular

	N	%
Sünnî	15	78,94
Alevî	3	15,78
Nusayrî	1	5,26
Toplam	19	100

Bu amaçla katılımcılara ilk olarak "Anne-babanızın inançları ve din ile olan ilişkileri nedir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı bu soruya Müslüman ailelerden geldikleri cevabını vermiş ve *Tablo 9*'da görüldüğü üzere bunlardan %78,94'ü (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K9, K11, K12, K13, K14, K16, K17, K18, K19) Sünnî; %15,78'i (K7, K8, K10) Alevî, %5,26'sı (K15) ise Nusayrî (Arap Alevîsi) mezhebine bağlı bir aileden geldiğini belirtmiştir. Benzer şekilde Yapıcı ve Canbolat da katılımcıları arasında Alevî ailelerden gelen bireylerin bulunduğunu fark etmiştir. Alevî bir aileden geldiğini söyleyenlerin oranı Yapıcı'nın (2007: 226) araştırmasında %9,09; Canbolat'ın (2004: 96) araştırmasında ise %30,77 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 10
Ebeveynlerin din ile olan ilişkisine dair bulgular

	N	%
Dindar Anne ve Baba	4	21,05
Dine İlgili Anne ve Baba	2	10,52
Dine İlgili Anne ve Dinsiz Baba	1	5,26
Dine İlgisiz Anne ve Baba	4	21,05
Dine İlgisiz Anne ve Dindar Baba	1	5,26
Dine İlgisiz Anne ve Dinsiz Baba	1	5,26
Yorum Yapmayan Katılımcılar	6	31,57
Toplam	19	100

Katılımcıların anne-babalarının dinle olan ilişkileri de araştırılmış ve verdikleri bilgilerden yola çıkarak *Tablo 10* hazırlanmıştır. *Tablo 10*'da da görüleceği üzere ebeveynlerin din ile olan ilişkileri “*dindar*”, “*dine ilgili*”, “*dine ilgisiz*” ve “*dinsiz*” şeklinde kategorize edilmiştir. Bu tasnifte, ibadetlerini ara ara da olsa yerine getirmeye çalışan ebeveynler “*dine ilgili*”, dinle ilgili bir çabası bulunmayanlar ise “*dine ilgisiz*” olarak ifade edilmiştir.

Tablo 10'da görüldüğü üzere katılımcıların ebeveynlerinden %21,05'i (K4, K12, K13, K17) “*dindar*”, %10,52'si (K2, K10) “*dine ilgili*”, %21,05'i (K8, K15, K18, K19) ise “*dine ilgisiz*” bir anne-baba profili çizmiştir. Diğer katılımcılardan %5,26'sı (K11) “*dine ilgili anne ve dinsiz baba*”, %5,26'sı (K16) “*dine ilgisiz anne ve dinsiz baba*”, %5,26'sı (K1) de “*dine ilgisiz anne ve dindar baba*” profiline sahip ebeveynleri olduğunu söylemiştir. Geriye kalan %31,57'lik kısım bu konu hakkında detaylı bilgi vermemiştir.

Babalarını “*dinsiz*” olarak tanımladığımız katılımcılardan olan K11 “*Ben Müslüman ve şafi mezhebine mensup bir ailede büyüdüm. Aslında babamın Müslüman olduğunu da söyleyemem pek. O daha çok yarı ateist yarı deist bir adamdı. Ama annem inancına bağlı bir insandı.*” derken; K16 “*Annem de babam da kimlikte Sünnî-Müslümanlardı. Ama babam dünya görüşü olarak daha materyalist ve deist gibiydi. Ben onu deist olarak tanımlayabilirim ama kendisi böyle bir isimlendirme yapmaz. Annem de teoride Müslüman olsa da pratikte İslam'la ilgili hiçbir şey yapmaz.*” demektedir. Bu durum babalarının kendilerini tanımlamak için “*deist*”, “*ateist*” ya da “*materyalist*” gibi

kavramlara başvuramalarına rağmen bu çerçevede bir dindarlık sergilediklerinin göstergesidir.

Anne ve babasını “dine ilgisiz” olarak tanımladığımız katılımcılardan olan K8: *“Anne-babam Alevî Müslümanlardı. Daha doğrusu kimliklerinde Müslüman yazdığı için öyle olmak zorundaydılar. Zaten Alevî mezhebi de Müslümanlıkta çok kabul gören bir mezhep değil.”* demektedir. K18 ise aynı durumu: *“İkisi de kimlikte Müslüman ama dinî konularla ilgisi olmayan insanlar.”* Sözleriyle ifade etmektedir. Aynı kategorideki K19 dine epey uzak bir aile içerisinde yetiştiğini şu sözleriyle dile getirmektedir:

“Ailemiz aslen göçmen. Ama biz Osmanlı zamanında Müslüman olmuşuz. Annem de babam da pek de dindar olmayan Müslümanlardı. Öyle ki Sünnî olmamıza rağmen onların camiye gittiklerini hiç görmedim. Babam vefat ettiğinde 14 yaşındaydım ve o zamana kadar onunla din hakkında hiçbir şey konuşmamıştım. Annemin de namaz kıldığını ya da camiye gittiğini hiçbir zaman görmedim, sadece çok sık dua ederdi. Ama kendi kafasında o, koyu bir Müslümandı.”

Aynı kategoride ele aldığımız ve mülakatın başka aşamalarında *“Din değiştirmeden önce hiç ezan sesi duymadım. Çünkü büyüdüğüm yerde cami yoktu.”* ve

“Diğer Alevîler cem evine giderler. Ama bizde öyle bir şey yok. Biz bayramdan bayrama türbeye ziyarete gidiyorduk. Düzenli namaz kılmazlardı, etrafımızda cami de yoktu. Çünkü bizde cami kültürü yoktu. Zaten ben de hayatımda hiç camiye gitmedim. Babam da camiye gitmemiş, onun babası ve dedesi de. Yani cami kültürümüz hiç yok. O zamanlar biz nasıl Müslümanız demiyordum çünkü etrafımızdaki herkes öyleydi. Ben bizim yaşadığımızdan daha farklı bir Müslümanlık olduğunu bile bilmiyordum. Daha sonraları bir camiye girmiştım ve burası aslında kiliseymiş galiba burayı değiştirmişler diye düşündüm.”

diyen K15 ise şu ifadeleriyle dine ilgisiz ve Hristiyanlık’la yakın temas halinde olan bir ailede yetiştiğini gözler önüne sermektedir:

“Annem de babam da Nusayrî mezhebine bağlı Müslümanlar. Ben dine çok da ilgili olmayan bir ailede büyüdüm. Elbette Müslümandık ama gerçekten bir Müslüman gibi yaşamıyorduk. Yine de Tanrı’yı severek büyütülyorduk. Bir yaratıcımız vardı. Annem hep, “Allah var, O’na güvenmeliyiz, O’na güvenirse

daha iyi bir yaşamımız olur, O bizim her şeyimiz” gibi şeyler söylüyordu. Ama ben aslında hep Tanrı’yı arayarak büyümüşüm, bunu iman ettikten sonra anladım. Yani Müslüman olduğum dönemde O’nun varlığını bulamamış ve O’nu aramıştım... Doğup büyüdüğüm yer ise insanların camiden çıkıp kiliseye gittikleri çok kültürlü bir şehirdi. Öyle ki o şehirde kilisenin hemen yanında havra, havranın hemen yanında da cami yer alırdı. Küçüklüğümde ailem tarafından milyon defa kiliseye götürülmüşümdür. Annem çarşıya giderken bile kiliseye uğradığımızı hatta oradan sonra da camiye geçtiğimizi anlatır. Onlar bana farklı dinleri farklıymış gibi göstermedi. Benim için insan insandı ve sonuçta herkes tek bir Allah’a inanmaktaydı.”

Yer verdiğimiz kategorilerden bir diğeri ise K1’den yola çıkarak oluşturduğumuz “dine ilgisiz anne ve dindar baba” kategorisidir. K1 bu durumu “Annemin dinle pek ilişkisi yok ama babam kendimi bildim bileli ibadetlerini yerine getiren biridir. Baba tarafındaki akrabalarım arasında imamlık gibi vazifeleri olan insanlar da bulunmaktadır.” diyerek ifade etmektedir.

Bir sonraki aşamada ise anne-babasını “dine ilgili” olarak tanımlayan katılımcılar yer almaktadır. Nitekim K2, “İkisi de Müslüman olduğunu söyler ama ibadetlerini belirli günlere sığdırırlardı. Orucu Ramazan’da tutarlar, namazı cumadan cumaya kılarlardı.”; K10 ise “Her ikisi de Müslüman ve Alevîydi. Alevî ibadetleri perşembe akşamları yapılır. Onun dışında görgü cemleri falan da var. Mümkün olduğunca görgü cemlerine katılıyorlardı. Ama çalıştıkları için perşembe ibadetlerine çok katılmıyorlardı. Ama muharrem orucuna ve muharremdeki diğer etkinliklere de katılıyorlardı. Dindar diyebilir miyiz bilmiyorum ama dinini yaşamaya çalışan bir aileydik diyebiliriz.” demektedir.

Son olarak 4 katılımcı hem anne hem de babasının “dindar” olduğunu dile getirmiştir. Bunlardan birisi olan K12: “Muhafazakar bir aileden geliyorum. Çevrem hep imamdı. Amcalarım, babam ve baba tarafındaki pek çok akrabam imamdı ve İslamiyet’e bağlı insanlardı.”, K13: “Annem de babam da Sünnî mezhebine bağlı Müslümanlar. Annem çok dindar , çok inançlı bir kadın. Hatta onun ibadet bağımlısı olduğunu bile söyleyebilirim. O derece İslam’a, Kur’an’a ve sünnete bağlıdır. Babam ise anneme nazaran daha az ibadet eder.”, K4: “Sünnî, dindar bir ailede büyüdüm.” ve K17: “Annem de babam da Sünnî mezhebine bağlı Müslümanlar. İkisi de namaz kılıp, Kur’an okuyan çok

dindar insanlar.” demektedir. Bu ifadeler dindar ailede yetişen her çocuğun anne-babasının dininde kalmayacağını önemli birer göstergesidir.

Bununla birlikte katılımcılara “*Anne-babanız da din değiştirdi mi?*” sorusunu sormamış olmamıza rağmen içlerinden 2’si (K8, K9) kendisinden sonra anne-babasının da din değiştirerek Hristiyan olduğunu ifade etmiştir. Bu katılımcılardan K8: “*Hristiyanlığın müjdesi annemle babama ulaştıktan sonra onlar da Hristiyan oldu.*” derken, K9: “*Annem ben iman ettikten 8-9 ay kadar sonra, babam ise vefat etmeden 6 ay kadar önce Hristiyanlığı kabul etti.*” ifadelerini kullanmıştır.

Bu bağlamda araştırmadan elde edilen verilerin konu ile ilgili olarak yapılan diğer araştırma sonuçları ile de benzerlik içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Hökeleklî ve Çayır’ın (2006: 34) araştırmasındaki katılımcılardan %28’i dine ilgisiz, %24’ü inanan ama ibadet etmeyen, %8’i de ateist olan bir anne-babaya sahip olduğunu dile getirmiştir. Çayır (2008: 180-186)’ın araştırmasındaki bireylerden %7,8’i dine ilgisiz, %27,8’i inanan ama ibadet etmeyen bir anneye; %11,1’i inançsız, %18,9’u dine ilgisiz, %35,6’sı da inançlı ama ibadet etmeyen bir babaya sahip olduğunu belirtmiştir. Yapıcı (2007: 226)’nın araştırmasındaki katılımcılardan %18,18’i dine ilgisiz, %9,09’u inançsızlığa eğilimli bir aileye mensup olduğunu söylemiştir. Köse (2019: 70), katılımcılarından %85’inin kiliseye üye olmayan ailelerden geldiklerini ve genellikle ailelerini inanmakla birlikte kiliseye gitmeyen kişiler olarak tanımladıklarını dile getirmiştir. Kotoriç (2019: 45) de katılımcılarından %54,285’inin inanan ama ibadet etmeyen, %5,714’ünün de inançlarına bağlı olmayan anne-babalara sahip olduklarını tespit etmiştir.

Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru ise “Eski dininiz hakkında dinî eğitim aldınız mı? Aldıysanız bu süreç nasıldı? Ne kadar bilgi sahibisiniz?” sorularıdır. Katılımcıların tamamı “okul”, “kurs”, “akrabalar”, “sohbet”, “cemaat yurdu”, “kitap” veya “TV-internet” gibi bir yolla din hakkında az ya da çok bilgi edindiğini dile getirmiştir.

Tablo 11’de görüleceği üzere %47,36’sı (K1, K2, K5, K6, K8, K13, K14, K15, K17) “*Kur’an kursu*”; %31,57’si (K7, K8, K10, K13, K16, K19) “*okul dersleri*”; %26,31’i (K1, K2, K11, K12, K13) “*aile büyükleri ve akrabalar*”; %26,31’i (K4, K7, K9, K13, K18) “*din adamlarıyla ve dindarlarla sohbet*”; %10,52’si (K3, K9) “*cemaat yurdu*”; %21,05’i (K4, K13, K16, K18) “*kitap*”; %5,26’sı (K18) ise “*TV ve internet*” vasıtasıyla dinî eğitim aldığından bahsetmiştir.

Tablo 11
Katılımcıların din eğitimlerine dair bulgular

	N	%
Kur'an Kursu	9	47,36
Okul Dersleri (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi vs.)	6	31,57
Aile Büyükleri ve Diğer Akrabalar	5	26,31
Din Adamlarıyla ve diğer Dindarlarla Sohbet	5	26,31
Cemaat Yurdu	2	10,52
Kitap	4	21,05
Televizyon ve İnternet	1	5,26
Toplam	19	100

Dinî eğitimin bireylere ulaşması noktasında özellikle okullarda verilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin ve camilerde verilen Kur'an kurslarının önemli bir yere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Fakat okullarda ve camilerde verilen bu eğitimlerin katılımcıların dinî bilgi seviyelerine ciddi bir katkı sağlamadığı, onlara yalnızca Kur'an okumayı ve İslamiyet hakkında yüzeysel bilgileri öğrettiği tespit edilmiştir. Yani bu iki mecrada verilen eğitimin bireyleri yeterli dinî bilgi seviyesine ulaştırmadığı, daha da önemlisi bu kurumların verdiği eğitimin öğrencilerin manevi taraflarına yönelik olmadığı söylenebilir.

Yine de katılımcılardan önemli bir kısmının okul ya da kurs vasıtasıyla sistematik bir dinî eğitim aldığı söylenebilir. Bunlardan biri olan ve hem çocukluk hem de ergenlik yıllarında sistematik bir din eğitimi aldığını dile getiren K13, o süreci şu şekilde özetlemektedir:

“Evet din eğitimi aldım. Annem gerçekten çok güçlü bir Müslümandı. Bu yüzden ilk dinî eğitimimi ondan aldım. Çocuklara ‘Kimin ümmetisin?’, ‘Kimin kulusun?’, ‘Peygamberinin anne-babasının adı ne?’ gibi sorular sorulur ya hep, biz de çok küçük yaştan itibaren bu tarz sorularla başladık. 3 yaşımdayken namaz sürelerini ezbere bildiğimi söylerler. Çok iyi hatırlamıyorum ama (annem) 3 yaşımdan itibaren bana bunları ezberletmeye başlamış. Daha sonra Kur'an kursuna ve başka özel kuruluşlara gittim. Yaz tatillerinde resim kursu gibi bir faaliyete katılmak istediğimde de annem beni mutlaka dinî bir kuruluşa gönderdi. Yani bir dersimiz resim olursa diğer dersimiz siyer olurdu. İlkokula ve ortaokula kadar bu böyle sürdü. O zamana kadarki en yoğun eğitimim annem tarafından verildi. Aslında ortaokulun son zamanlarında ailemin sürekli dinî kurumlara

yönlendiren bu tavrı beni biraz rahatsız etmeye başlamıştı. Ama sanırım bu biraz da sınav stresinden kaynaklıydı. Çünkü arada kalıyordum. Yani ders çalışmam lazımdı ama oraya da gitmem gerekiyordu. Çünkü oraya benim için para ödeniyordu.. Bunun gelgitlerini yaşamıştım. Travma diyebileceğim bir şey de var aslında bu konuda. Annem bir cemaate mensuptu ve ben o cemaatin zikirleri arasında büyüdüm. Kadınların sessiz zikir çekişleri, ilahi söyleyişleri, hepsi hafızamda. Zikir çeken bir kadının bayıldığını hatırlıyorum. Ne olduğunu anlayamamıştım. Çok üzülmiştim. Bu sahneyi gördüğümde en fazla 8 yaşındaydım ve o anda neredeyse ağlayacaktım. Bunun dışında herhangi bir şey olmadı. Sonra İmam Hatip lisesinde okumaya başladım. O yıllarda çok hırslıydım çünkü istediğim liseyi kazanamamış ve İmam Hatip'e gitmiştim. Ama orda gerçekten çok iyi, çok kıymetli hocalarım vardı. Onlara saygı duymamın sebebi de davranışları ve insanlıklarıydı. Bana çok şey kattılar. İmam Hatip'e güle oynaya gitmemiştim ama sonra kendime "Madem İmam Hatip'e başladın o zaman hakkıyla bitir, bir İmam Hatipli ol" gibi telkinlerde bulunmuştum. Çünkü istediğim liseyi kazanamadıysam olduğum yerde en iyisi olmalı, İslâmiyet'i çok iyi öğrenmeli ve hocaların gözdesi olmalıydım. O sıralar başörtülü değildim. Sırf bu vicdanî sebeplerden liseye başlayınca tesettüre büründüm. Mensup olduğumuz cemaat liderinin kitabının okumalarına gittim. Bir akrabamızın komşusunda toplanıp okumalar yapılır ve orada uzun uzun konuşurduk. Onun dışında çok sevdiğim bir hocamın yaptığı tefsir okumalarına da katılırdım. Hafta sonlarımı bu şekilde doldururdum. İmam Hatip'te beni rahatsız eden sadece bir nokta vardı. O da hocalarımın sorularına yanıt vermek istemeyişi ya da veremeyişiydi. Onlara felsefi sorular soruyordum. Bir süre sonra bana 'Çok araştırma, namazını kıl, duanı et, yoksa kafan çok karışacak' gibi şeyler söylemişlerdi. Bu cevaplardan tatmin olmadım. Onlar benim için değerli, dinî anlatan öğretmenlerdi. Bu yüzden sorularına nasıl cevap veremezler diye düşünüp onlara kızıyordum. Bana bir cevap vermeliler diyordum. O döneme ait çokça kötü anım ve anlamlandıramadığım şey var. Bir yandan seküler dünyaya diğer yandan İmam Hatip'in içinde olanlara bakıyordum. Asla orta yolu bulamadıklarını görüyordum. Mesela lisenin ilk yıllarında bir okul gazetesi çıkarmaya karar vermiştik ve ben çok ünlü bir sanatçıyla röportaj yapmıştım. Ardından da o sanatçıyla annemin ve babamın da içinde yer aldığı bir fotoğraf çekilmiştim. Fakat fotoğrafı gazeteye koyarken ailemin olduğu bölümü kırpılmıştım. Çünkü okulun öğrencisi bendim ve gerisi onları alakadar etmezdi. Bu fotoğraf gazetede yer aldıktan sonra bir hocamdan çok büyük linç yedim. Sonra adım diğer hocaların ağzında da dalga dalga dolaşmaya başladı. O hoca, sınıf içerisinde 'Genç bir kızın böyle

bir erkekle fotoğraf çekilmesi ve bu fotoğrafın basılması doğru mu?’ gibi şeyler söylemişti. Çok üzülmişim. Çünkü orada bir şey yapmaya çalışıyordum ama onlar alakasız bir noktaya takılmışlardı. O normal bir fotoğraftı, sadece adamın yanında duruyordum. Bu durum beni çok üzünce olanları anneme anlattım. Annem de okula gelip müdürle konuştu ve hem müdür hem de öğretmen benden özür diledi. Ama yine de çok üzülmişim. Bunu neden bu kadar sert söylemek zorundaydı? Ya da söylemek zorunda mıydı? Ben küçük diyebilecekleri bir kızdım. Bunu daha kibar söyleyebilir ya da en azından sınıfın ortasında söylemeye bilirdi. Oradayken bu tarz çok şey oldu. Özellikle araştırmalarımın yoğunlaştığı dönem olan lise son yıllarımda biraz yalnız kaldım. Lise son, ergenlik döneminin zirvesi diyebileceğimiz bir zaman. 17-18 yaşlarımdaydım. Her şeyi ben bilirim havalarına girmiştim ve kötü alışkanlıklar edinmeye başlamışım. Araştırmalarım yoğunlaştıkça arkadaşlarımdan benden uzaklaştığını fark ettim. Yapmadığım şeyler uydurup hocalarıma söylüyorlardı. Bunlar birer travma olarak kaldı ama onun dışında her zaman iyi ki İmam Hatip’e gitmişim diyorum. Çünkü oraya gitmeden ne İmam Hatip’in manasını ne Anadolu şehirlerinin arka planını ne hocaları ne de İslam’ı anlayamazdım. Beni araştırmaya imam hatip teşvik etti. Oradan çok değerli hocalar kazandım. Okuduğum bölüme de orası teşvik etti. Bazıları bir kızın sadece ilahiyat ve tıp okumasından yana olsa da ben onları dinlemedim. Bunlar dışında güzel günlerdi. Ben de her ergenin yaşayacağı türden yalnızlıklar ve zorluklar çektim.”

Bir diğeri olan K3 ise:

“Eski dinim hakkında bir eğitim aldım. Ortaokulu bir cemaat yurdunda okudum. Orada bize namaz nasıl kılınır, namazda hangi sureler okunur, oruç nasıl tutulur, orucu neler bozar gibi şeylerin anlatıldığı geleneksel bir eğitim verilirdi. Yani İslam’ı kendime yetecek kadar biliyordum. Eğitim aldığım dönem 14 yaşındaydım ve o yurttan “hu” zikirleri çekilirdi. Haftada bir kez sabah namazından önce kalkar ve bu zikri çekerdik. Birgün kendi kendime ‘Biz ne yapıyoruz?’ dedim. Sorgulamalarım da orada başladı zaten. Çünkü o ortamda anlam veremediğim şeyler vardı. Çok küçüktük, buna rağmen sabahları ‘Kalkın mücahitler!’ denir, hoparlörlerden ilahiler çalınır ve ranzalarımıza vurulurdu. Soğuk suların olduğu bir yurttan sabah namazına kalkardık. Bunu ne için yapıyoruz dediğimde bana, ‘Allah öyle istiyor’ dediler.

Biz de öyle devam ettik. Ama sorguladığımda bunlar bana anlamsız geliyordu. Çünkü askeri bir sistemde gibiydik.”

şeklindeki sözleriyle sistematik eğitim aldığını fakat bunu içselleştiremediğini ifade etmektedir. Onunla aynı doğrultuda olarak K6 da:

“Eski dinim hakkında Türkiye'deki klasik sistemin öğrettiği kadar bilgi sahibiydim. Ailem beni 7 yıl boyunca her yaz camideki Kur'an kursuna gönderdi. O zamanlar 6,7,8 yaşlarındaydım. Bu süreçten aldığım zevk her dönem değişiyordu. Zaten öğretmenler de değişiyordu. Benim için en önemlisi zorunluluk haline gelen şeylerin olmasıydı. Çünkü orada şunu yapman lazım, bunu yapman lazım, böyle davranman lazım, şöyle davranman lazım gibi şeyler söyleniyordu. Mesela biz kızlar, erkek çocuklardan farklı katlarda ders alıyorduk. Dersteyken erkek olan arkadaşlarımızla konuşamıyorduk. Ders çıkışında da konuşamıyorduk. Bana göre bu saçmaydı. Ailem, Türkçeyi sonradan öğrendiği için camide aldığım Arapça eğitimi mantıksız buluyordu. Bu sebeple bana Türkçe eğitim verecek bir hanım buldular. Buldukları bu kişi camide de tanınan ve hocalık yapan biriydi. Yazları her gün önce camiye, camiden sonra da o hanımın evine giderdim. Bana genellikle camide öğrendiğimiz şeylerin Türkçesini öğretirdi. Onun dışında öğrendiğim özel bir şey yoktu. Aslında o ablanın evinde iki ayrı öğretmenim vardı. Bu öğretmenlerden birinden bir dönem, diğerinden de diğer dönem eğitim almıştım. O ablalardan bir tanesi kambur ve hiç evlenememiş biriydi. Tüm bunlara rağmen hayata karşı çok sevinçliydi. Diğer abla ise çok iyi ama çocuklarına karşı sinirli biriydi. Sanırım biz başkasının çocukları olduğumuz için bize karşı sinirli değildi. O yıllarda camide, bende büyük bir kopma yaratacak bir şey öğrenmiştim. Hocamız bize veda hutbesinden bahsederken önce 'eşleriniz eğer sözünüzü dinlemezse iki kere uyarın ve hala dinlemezlerse dövebilirsiniz'; sonra da 'biz zaten kadınların erkeklerden aşağı olduğunu biliyoruz' demişti. Bu benim için travmatize bir şeydi.”

demekte ve içselleştiremediği bir dinî eğitim sürecinden geçtiğini itiraf etmektedir. Okul eğitimi dışında dinî eğitim almadığını ifade eden K10 ise okuldaki eğitim sürecinden şu şekilde bahsetmektedir:

“Hayır, dinî eğitim almadım. Sadece okuldaki eğitimimiz, derslerimiz vardı. Onun dışında o süreçte hiçbir eğitim almadım. Alevî olduğumuz için çok namaz kılmayan bir aileydik. Ailem hala kılmıyor. Duaların Arapçalarıyla da çok işimiz yoktu. Alevî ibadetine katılırdık ve orada hep Türkçeleri okunurdu. O yüzden benim için Arapçaları ezberlemek büyük bir travmaydı. Aynı zamanda öğretmenin bizi masaya çıkartıp namaz kıldırılması da benim için büyük bir travmaydı. Çünkü hiçbir zaman yapamamıştım. Ve sınıftaki tek Alevî çocuk bendim. O yüzden hep bir dışlanma hissettim öğretmenlerim tarafından. Hristiyan olana kadar ise zaten hiç Kur’an okumamıştım.”

K6’nın ve K10’un dile getirdikleri din eğitimi alanında yapılanların gözden geçirilmesi gerektiğini de düşündürmektedir. Özellikle dinî eğitimde ana dilinin arka plana atılması birey ile din arasında bağ kurulmasını zorlaştırdığını ortaya koymaktadır.

Sistematik bir Kur’an kursu eğitimi aldığı söyleyen K14 ise şöyle demektedir:

“Yaşadığımız yerde yazları yaylaya çıkılır. Biz de çıkardık. Orada cami hocalarımız olurdu. Mahallenin çocukları toplanır onların yanına giderdik. Yaz boyunca Arap alfabesini ve sureleri öğrenirdik. Çok küçük yaşlarda başımda örtüyle yaylada oraya gidip geldiğimi hatırlıyorum. Arkadaşlarımla olmak çok güzeldi. Arap alfabesini ve sureleri öğrendiğimiz yeşil kaplı küçük ince bir kitabımız vardı. Cami bahçesinde bir ceviz ağacı vardı. Hoca bizi o ağacın altına oturturdu, biz de sureleri ezberlerdik. Hocayla kurduğumuz ilişkide olumlu ya da olumsuz bir şey hatırlamıyorum. Ben daha çok arkadaşlarımla gidip geldiğimi, onlarla vakit geçirdiğimi hatırlıyorum. Yani camiden, okullardan ve ailemden gördüğüm kadar din eğitimi aldım.”

Kur’an kursuna din değil dil eğitimi almak amacıyla gittiğini ifade eden ve bu açıdan diğer katılımcılardan ayrılan K15 ise o süreci şöyle tarif etmektedir:

“Ben Arapça ve Kürtçe olmak üzere iki dil konuşulan bir ailede büyüdüm. Ailem fasih Arapça konuşmadığı için onu da öğrenmek istiyordum. Köyde çocukların gittiği bir Kur’an kursu vardı. Orada çocuklara önce harfleri öğretip, sonra da Kur’an okumaya geçiriyorlardı. Din eğitimi almak istemiyordum. Buna rağmen Arapçayı daha iyi öğrenebilmek için Kur’an kursuna gittim. Orada hafif düzeyde Sünnî bir dinî eğitim aldım. O dönem birilerinin İsa’yı sorduğunu ama kurstaki öğretmenimizin bu sorulara cevap

vermediğini hatırlıyorum. Bu bana biraz tuhaf gelmişti. Hatırladığım tek şey bu. Ama güzeldi. Kötü bir şey, şiddet ya da ağır bir dinî eğitim yoktu. Ben namaz kılmayı, mezheplerin ayrımlarını, ilk sure ezberlerimi orda öğrenmiştim. Orası da Tanrı'nın bir eviydi, bana öyle gelirdi. Birgün hocaya namazla ilgili bir şey sormuştum ve bana biz Sünnî namazı kılıyoruz demişti. Sünnî namazı ile Alevî namazı arasındaki farkı da bilmiyor, öğrenmeyi de çok istemiyordum. Bence hocamız da pek bilmiyordu. Çünkü o da köyden biriydi. Yine de daha önce Arabistan'da çalışmıştı ve ilahiyat mezunuydu. Din eğitimi aldığım o dönem 2. sınıfa gidiyordum. Namaz kılmayı öğrettiklerinde severek öğreniyordum. Bazen bize Kur'an'dan hikayeler anlatılıyordu. Bunlar bana eğlenceli geldiği için kulak kabartarak dinliyordum ama bunların da dinî yönden çok ağır bir tarafı yoktu. Belki de öğretmenlerimiz bize merhametli davrandığı için bu böyleydi. Kursta küçük, büyük, kız, erkek karışıktık. Gidiyorduk, kitabı okuyorduk, sureyi ezberliyorduk ve hoca bizi geçiriyordu. Yine de yaklaşık 5 yıl Kur'an'a bir türlü geçemedim. Her sene aynı aşamada kalıp durdum.”

K16'nın şu sözleri ise din eğitimi veren kişilerin tavır ve davranışlarının bireylerde bir “dindar algısı” oluşturduğunu ortaya koymaktadır:

“Okullarda verilen din eğitimi dışında İslami bir din eğitimi almadım. Lise yıllarımda öğrenciler tarafından pek de sevilmeyen bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenimiz vardı. Somurtkan, robotik bir karakterdi. Onu unutmuyorum mesela. İlişkisel ve insan merkezli bir yaklaşımı yoktu. Başka bir dönemdeki hocamız ise daha espriliydi. O döneme dair en çok aklımda kalan şeyse lise 1. sınıfta daha çok İslam'a yönelmeye karar vermiş olmamdı. İslam'ı daha bilinçli ve daha adanmış bir şekilde yaşamak istiyordum. Kur'an okumaya ve namaz kılmaya başlamıştım. Kur'an'da Maide suresinin 116. ayetini gördüm. Bu ayet beni en çok şaşırtan ve aklımı en çok kurcalayan ayetti. Bu ayete göre Hristiyanlar Allah-İsa-Meryem olmak üzere üç ilaha inanıyorlardı. Din Kültürü öğretmenime gidip Hristiyanlar gerçekten Allah-İsa ve Meryem'in ilah olduğuna mı inanıyor diye sordum. O da bana ‘evet’ cevabını verdi. Verdiği cevabı unutmadım ve daha sonra internette araştırdım. Ardından da Hristiyanlığın herhangi bir mezhebinde böyle bir inanışın

olmadığını gördüm. Öğretmenin verdiği o yanlış bilgi, öğretmenin benim aklımda olumsuz bir imajla kalmasına sebep oldu. Bu olay İslam'a yönelik şüphelerimin başladığı o zamanda aklımda yeni sorular belirmesine kapı aralamıştı.”

Din ile olan ilişkisinin ailesinin tarikat mensubu olmasıyla birlikte zedelendiğini ifade eden K17 ise şunları dile getirmektedir:

“Ailem çok dindar. Annem de babam da namaz kılan ve Kur'an okuyan insanlar. Ben de öyleydim ve 6-7 yaşlarımdan itibaren her yaz tatilinde Kur'an kursuna gittim. Küçükken hafız olmamı isteyen hocalar olmuştu. Ailemse üniversiteyi bitirmemi istedi.. Kur'an kursuna genelde ilkokul öncesinde düzenli olarak gidiyordum ve oraya gitmeyi seviyordum. Oradaki cami hocalarını da seviyordum. Olumsuz bir şey yaşamadım, genel olarak olumlu şeyler vardı. Çünkü orada başarılıydım. Liseden sonra da ailem bir tarikata gitmeye başladı. Benim düşüncelerim de o noktadan sonra daha fazla değişmeye başladı. Ailemin tarikata girmesinden biraz olumsuz etkilendim.”

Son olarak Almanya'da ana dilinde eğitim aldığını söyleyen K19 şöyle demektedir:

“9-10 yaşlarımda Alman okulunda okurken haftada bir defa Türk öğretmen gelir ve bana İslam dini dersi verirdi. Bu benim hoşuma giderdi ama Kur'an'ı Türkçe okuduğum için o yaşta bile kafamda soru işaretleri belirmişti. İslam inancını araştırmaya başladığım dönem 5 vakit namazımı camide kılıyordum. Ama nasıl namaz kılınacağını bilmiyordum. 3 duanın ezberini biliyordum. Camide en arka sıraya geçip diğerleri ne yaparsa ben de aynısını yapıyordum. Bunları öğrenmek hoşuma gidiyordu. Hatta bir gün bana 'Ezani sen okur musun?' demişlerdi ve bu çok hoşuma gitmişti. Sonra cami içerisinde Alevîler hakkında kötü konuşulduğunu, Alevî esnaflardan alışveriş yapmayın denildiğini duydum. Bu sözler beni düşündürdü. Bu insanlarda hiç sevgi yok mu, camiye gidiyorlar ama hala kötülük peşindeler dedim.”

Bu bölüme kadar zikredilen katılımcılardan tamamı uzun ya da kısa bir süre okul ya da kurs gibi sistematik bir dinî eğitim aldığını ifade etmiş katılımcılardır. Söylediklerinden de anlaşılacağı üzere bu katılımcılardan önemli bir kısmı “okul” ve “cami” dışında da bir unsurdan dinî bilgi edinmiştir. Bir de sistematik eğitim aldığını belirtmeksizin “cemaat

yurdu”, “sohbet”, “akraba” “kitap”, “Tv ve internet” gibi bir yolla dinî eğitim aldığını söyleyen katılımcılar bulunmaktadır.

Bunlardan biri olan ve yaptığı okumalar, katıldığı sohbet ve tartışmalar sayesinde eski dinî hakkında oldukça bilgili olduğu anlaşılan K4 din değiştirmeden önceki süreçte din ile olan ilişkisini şu şekilde dile getirmektedir:

“Ben küçük yaşlardan itibaren dindarlığım ile bilinirdim. 7 yaşındayken namaza başladım. Teravihlere gider, oruç tutardım. Zaten sık sık da oruç tutardım. Meal, tefsir ve Kütüb-ü Sitte okurdum. Her gece yatmadan önce mutlaka Kur’an okurdum. Üniversiteden sonra Amerika’ya gittim ve orda master yaptım. Okulum bittikten sonra orda kalıp ticarete atıldım. Oraya ilk gittiğimde Hristiyan öğrencilerle buluştum ve onlara karşı İslam’ı ben savundum. Onlar da bana Hristiyanlığı anlatırlardı. Nezaket çerçevesinde konuşup tartışırdık. Epey hoş tartışmalarımız/münazaralarımız olurdu. Ticarete atılmamdan sonra da her cuma akşamı Amerika’da yaşayan Türklerle buluşmaya başladık. Çoğu zaman benim evimde buluşurduk Birlikte Kur’an, meal ve tefsir okur, dua ederdik. Sonrasında da imam hatip mezunu biriyle evlendim.”

Eski dinî hakkında bilgi seviyesinin iyi olduğunu söyleyebileceğimiz bir diğer katılımcı olan K9 ise bir süre cemaat yurtlarında kaldığını ve sürekli sohbetlere katıldığını dile getirmektedir. K9 o süreçte yaşadıklarını şu şekilde ifade etmektedir:

“Özel bir dinî eğitim almadım ama bir cemaatin yurdunda uzun süre kaldım. Yurttaki ilk zamanlarımda biraz ateizme yakındım. Yine de beni yurda aldılar, kabul ettiler. Orada Ahmet adında Şafi bir arkadaşımız vardı. Onunla olan sohbetlerimiz başladı ve kendisini çok sevdim. Onun aracılığıyla namaz kılmaya başladık. O zamanlar Şafii ile Hanefi arasında ne fark var diye düşünmediğimizden namazı onun arkasında kılar ve bize onun öncülük etmesini isterdik. Ama bu durum yurttaki hocalarımızın pek de hoşuna gitmedi. Çünkü bize kendileri öncülük etmek istiyorlardı. Bu yüzden de Ahmet’i yurttan attılar. O atılınca arkadaşlarımızla birlikte yurdu protesto ettik ve böylece yurttan ayrıldık. Sonra 4 arkadaş birlikte ev tuttuk. Ahmet’in başka bir şehirde 8 sene medrese eğitimi almış Yasin adında bir abisi vardı. Bir süre sonra Yasin de bize taşındı ve yaklaşık bir sene boyunca birlikte yaşadık. Oradayken her

sabah, sabah namazından 1-1.5 saat önce kalkar ve sohbet ederdik. Yasin de bu sohbetlerde bize neyi nasıl yapmamız gerektiğini anlatırdı. Fırsat buldukça gün içinde de sohbet ederdik. Dolayısıyla herhangi bir akademik eğitim almasam da bu şekilde epeyce bilgi sahibi oldum. Daha sonra okulla ilgili nedenlerden dolayı arkadaşlarımla kaldığım o evden de ayrıldım. Ama onlarla güzel bir arkadaşlığımız vardı. Dolayısıyla cemaatte kaldığım ve arkadaşlarımla eve çıktığım o dönemde kendimle ilgili olumsuz bir şey yaşamadım. Bugün de İslam'ı çok iyi biliyorum. Hatta ilahiyat fakültelerinden gelen öğrenci arkadaşlar İslam ilahiyatı hakkındaki bilgimle yüzleştiklerinde çok şaşırıyorlar. Çünkü gerçekten eğitimim var. Kendi okuduklarım dışında girdiğim ortamlardan da çok şey öğrendim.”

K3 de tıpkı K9 gibi bir süre cemaat yurdunda kaldığını ve o süreçte hissettiklerini şöyle ifade etmiştir:

“Ortaokulu bir cemaat yurdunda okudum. Namaz nasıl kılınır, namazda hangi sureler okunur, oruç nasıl tutulur, orucu ne bozar gibi şeylerin anlatıldığı geleneksel bir eğitimdi. Yani kendime yetecek kadar biliyordum. Eğitim aldığım dönem 14 yaşındaydım ve biz orada “hu” zikirleri çekiyorduk. Bunu haftada bir kez sabah namazlarından önce yapardık. Birgün kendi kendime “Biz ne yapıyoruz?” dedim. Sorgulamalarım da orada başladı zaten. O ortamda anlam veremediğim şeyler vardı. Çok küçüktük. Sabah “Kalkın mücahitler!” denilir, hoparlörlerden ilahiler çalınır ve ranzalarımıza vurulurdu. Sabah namazına kalkardık, sular da soğuk olurdu. Bunu ne için yapıyoruz dedim, Allah öyle istiyor dediler. Biz de öyle devam ettik. Ama sorguladığımda anlamsız geliyordu. Askeri bir sistemde gibiydik.”

Dinle ilgili bilgilerini daha çok kitap ve TV ve sohbet gibi vasıtalarla edindiğini dile getiren K18 ise şunları söylemektedir:

“İslam diniyle ilgili bir eğitim almadım. Ama araştırmayı, okumayı çok seven bir insandım. Sık sık Kur'an'ı ve ona ek olarak yazılan diğer kaynakları okurdum, televizyondan ve videolardan dindar kişileri takip ederdim. Gerçi o zamanlar pek video yoktu ama elimden geldiğince onları takip eder, izlerdim. Camilere gider cami imamlarıyla sohbetler ederdim. Bazen babam sabahın erken saatlerinde bayram namazlarına katılır ve oğlu olarak beni de yanında götürürdü. O duyguyu severdim, kendimi Tanrı'ya yakın hissederdim. Hem de babamla birlikte olduğum için mutlu

olurdum. Bir de gittiğim camilerdeki imamlar genellikle Hristiyanlık hakkında bilgi sahibi değildi. Ama insancıl bir şekilde yaklaşır ve yardımcı olmaya çalışır, kitaplar hediye ederlerdi. Kibar olmaları da güzeldi.”

K12 ise dindar bir çevreden geldiğini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Dinî bir eğitim almadım. 14-15 yaşlarımdayken Kur’an’ın Arapçasını okumayı öğrenmiştim sadece. Ama çevrem hep imamdı. Amcalarım, babam, baba tarafım hep imamdı. Müslümanlık inancına bağlı kişilerdi. Böyle bir ortamda büyüdüğümüz için ben de küçük yaşlardan beri camiye giden, namaz kılan ve Kur’an okuyan biriydim. İleriki yaşlarımda beni etkileyen bazı şeyler oldu. Benim küfre hiç tahammülüm yoktur. Camiye sürekli olarak gittiğim dönem oradaki amcalardan bazılarının cami içinde bile küfürlü konuştuğuna şahit olurdum. Bu yüzden bir yerden sonra bu ortamda bulunmak istemiyordum dedim. Camiye gitme alışkanlığım kırıldı. Böylece başka camilere gitmeye başladım ama oralarda da hep bir yargı, baskı ve ortam bozukluğu olduğunu hissediyordum.”

Son olarak K11’de K12 gibi dindarların olumsuz davranışlarına şahit olduğunu ifade etmektedir:

“Tam bir eğitim diyemeyiz ama ben de her çocuk gibi Kur’an öğrenmek için hacıya hocaya gittim. Sağdan soldan duyduklarım ile da kendimi geliştirmeye çalıştım. Ama lisede veya lisansta dinî bir eğitim almadım. Ben 17 yaşında evlendim. Evlendiğimde eşim çok iyi bir Müslümandı. İnancına bağlı, her gün Kur’an okuyan ve beş vakit namazını kılan biriydi. Hatta bana Kur’an okumayı da eşim öğretti. 22-23 yaşlarımdayken ilk arayışlarım başladı ve araştırıp soruşturmaya başladım. İslam’ı araştırırken inançları ile eylemleri örtüşmeyenlerle karşılaştım ve hayal kırıklığı yaşadım.”

Katılımcıların bu anlatımlarından yola çıkarak camiye, kuran kursuna veyahut dinî bir cemaate gitmenin ve dinî bilgi elde etmenin tek başına insanı dindar yapmadığı; tüm bunların yanında birey ile din arasında bir gönül bağının da kurulması gerektiği, aksi halde dindarların da dinden uzaklaşabileceği görülmektedir.

Din değiştirme konusu üzerinde çalışan başka araştırmacılar da katılımcıların din eğitimi alıp almadıklarını merak etmiştir. Bu doğrultuda Çayır (2008: 197), katılımcılarına İslamiyet hakkındaki bilgilerini nereden aldıklarını sormuş ve katılımcıların %21,1’inden “ailemden”, %45,6’sından “okuldan”, %8,9’undan “Kur’an kurslarından”, %4,4’ünden

“tarikat ve cemaatlerden”, %5,6’sından “mahalle camisinden”, %8,9’undan ise “kitle iletişim araçlarından” cevabını almıştır.

Yapıcı (2007: 227) da incelediği otobiyograflardan yola çıkarak bireylerin dinsel hayatları hakkında bir tasnifte bulunmaya çalışmıştır. Belirttiğine göre katılımcılarından %87,88’i dini bilgi düzeyi zayıf ve sağlıklı bir din eğitimi alamamış olan kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca %6,06’sı din değiştirmeden önceki süreçte inançsız, %55,55’i inançlı ama dine ilgisiz, %6,06’sı ailesinin memnuniyeti için ibadetlerini yerine getiren, %15,15’i inançlarını yerine getirmeye çalışan ve dindar olan, %6,06’sı ise dini-ruhsal ihtiyaçlarını gidermek için ezoterizm ve okültizmle ilgilenen bireylerdir.

Katılımcılarına ailelerinden dinî bilgi alıp almadıklarını soran Canbolat (2004: 97) ise katılımcılarından %34,1’inin bu soruya “hayır” cevabını verdiğini dile getirmektedir. Zavalı’nın (2012: 190) araştırmasına bakıldığında ise katılımcılarından %47’si aileleri tarafından dinî anlamda bilgilendirilmediğini; %41’i de İslam dini hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını söylemiştir.

Tablo 12
Katılımcıların Hristiyanlıkla ilgili bilgi seviyelerine dair bulgular

	N	%
Kitap Okumaları	5	26,31
Kitap Yazarlığı/Çevirmenliği	2	10,52
Seminer Programları	2	10,52
Hristiyan Teoloji ve İncil Okulu	4	21,05
Kilise Eğitimleri	4	21,05
Pastörlük Vazifesi	7	36,84
Detaylı Bilgi Vermeyen katılımcılar	8	42,10
Toplam	19	100

Katılımcıların eski ve yeni dinî bilgi düzeylerini kıyaslayabilmek ve böylece dine ilgisiz bireyler olup olmadıklarını anlayabilmek amacıyla dinî bilgi seviyelerinden bahsederken bahsettikleri eğitimler ve dinî vazifeleri de anlaşılmaya çalışılmıştır. *Tablo 12*’de görüldüğü üzere katılımcılardan %26,31’i (K1, K6, K7, K9, K19) Hristiyanlıkla ilgili kitaplar okuduğundan, %10,52’si (K3, K4) kitap yazarlığı ya da çevirmenliği

yaptığından, %10,52'si (K1, K4) seminer programlarına katıldığından, %21,05'i (K1, K4, K9, K10) Hristiyan teolojisi ya da İncil Okulu şeklinde bir eğitim aldığından, %21,05'i (K1, K9, K13, K19) kilise eğitimi aldığından, %36,84'ü (K1, K2, K4, K5, K9, K10, K19) ise pastörlük vazifesi yaptığından bahsetmiştir. Fakat bu sonuçlar katılımcılardan yalnızca %36,84'ünün pastör olduğu ya da yalnızca %26,31'inin Hristiyanlıkla ilgili kitaplar okuduğu anlamına gelmemektedir. Yapılan tasnif tamamen katılımcıların bu soruya verdikleri serbest cevaplar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Bu veriler Türkiye'de Hristiyanlığa dair resmi bir mecranın bulunmamasına rağmen din değiştirenlerin ciddi derecede dinî eğitim aldıklarını da göstermektedir. Nitekim pek çoğu yalnızca kitaplardan faydalanmadıklarını, bunun yanısıra kilise önderlerinden ya da yabancı mecralardan da dinî eğitim aldıklarını söylemektedir. Bu noktada üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise din değiştiren bu bireylerin bir eğitim sürecinden geçtikten sonra pastörlük gibi vazifelere yerleştirilmesidir. Nitekim doğma büyüme Hristiyan olan yabancı din adamları yerine Türkiye'de Müslüman bir ailede doğup büyüyen ve din değiştirme yoluyla Hristiyan olan kişilerin pastörlük gibi vazifelere getirilmesi hem bu bireylerin içinde buldukları gruba olan aidiyetlerini güçlendirmekte hem de din değiştirme sürecine yeni giren bireylere motive edici bir ortam hazırlamaktadır. Dolayısıyla din değiştiren bireylere bazı vazifeler verilmesi onların din ile olan bağlarını güçlendirmede önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konunun daha net anlaşılabilmesi için verilen cevaplardan yola çıkarak “yüksek” düzeyde Hristiyanlık hakkında dinî bilgiye sahip olduğunu düşündüğümüz 4 katılımcının cevaplarını zikretmek gerekmektedir. Bu katılımcılardan biri olan K3 “*İbranice dil uzmanıyım ve Kutsal Kitap'ın çevirisini yapabilecek kadar dinî bilgi sahibiyim.*” derken; mülakat sırasında oldukça büyük bir kitaplığın önünde oturan K1 ise,

“Arkamdaki kütüphaneye okumadığım hiçbir kitabı koymadım. Türkiye'de Hristiyan teolojisiyle ilgili eğitim veren bir okul yok. Bu yüzden ilk olarak kilise önderlerinden eğitim aldım. Bu, aslında havarilerin de uyguladığı bir eğitim metodu. Eski kilise liderim 3 sene boyunca bana liderlik eğitimi verdi. Sonrasında yurtdışı kaynaklı hatırı sayılır seminer programlarına katıldım. Eğitim sürecimde çok şanslıyım. Çok değerli insanlardan eğitim alma fırsatı yakaladım. Bunların arasında Kutsal Kitap'ı Türkçeye çeviren insanlar da vardı. Son olarak Almanya'daki bir teoloji okuluna kayıt yaptırdım ve hala oradan eğitim almaktayım.”

demektedir. Türkiye'deki tanınmış bir liseden ve tanınmış bir üniversiteden mezun olduğunu, ardından da Amerika'da eğitim alıp orada kendisine bir yaşam kurduğunu ancak din değiştirmek istediğini ailesine söyledikten sonra ailesi tarafından meşhur bir psikiyatri kliniğine yatırıldığını söyleyen K4 ise,

“Türkiye’de yaşadıklarımın sonra bir kiliseye gitmeye başladım ve vaftiz oldum. Kilisedeki insanlar bana İslam ile ilgili çok soru sordular. Onlara seminerler verdim. Kendim de seminer dersleri aldım. Türkiye’ye döndüm ve bir Hristiyan kuruluşunda finans müdürü olarak çalıştım. Bir üniversitede teoloji üzerine yüksek lisansa başladım ve oradan da İyi Çoban ilahiyat seminerlerine geçtim. İki kitap yazdım. Bu kitaplardan birinde ateistlere ve deistlere, imanlı bilim insanlarının yapmış olduğu argümanları anlattım. Diğerinde ise 20 makale ile Hristiyanlığa dair temel soruları cevapladım. Şuan youtube kanalımın paylaşımlar yapıyorum ve Türkiye’deki bir kilisede önder (pastör) olarak hizmet ediyorum. Buradan önce de başka bir kilisede pastör yardımcısı olarak hizmet etmiştim.”

demektedir. Zikrettiğimiz bu 4 katılımcıdan sonuncusu olan K9 ise şunları söylemektedir:

“Ben, birisinin bana ‘Tanrı sevgidir’ demesiyle değil, ciddi araştırmalarla iman ettim. Okuduğum üniversiteden okul birincisi olarak mezun olduktan sonra bir süre meşhur bir markanın fabrikasında çalıştım. Fakat yüreğimde çokça kiliseye girme arzusu vardı. Çünkü birçok insan Mesih’ten bihaber yaşıyordu ve benim onlara Mesih’i anlatmam gerekiyordu. Fabrikada sadece para için duruyordum ama para birinci önceliğim olamazdı. Bu yüzden istifa ettim ve kilisede eğitimim başladı. Yurt dışında açık öğretim olarak ilahiyat fakültesini bitirdim. Kilisede de “diz dibi” denilen bir eğitim aldım. 2002 yılından beri de büyük bir şehirde pastörlük yapıyorum. Yani 20 yıllık bir pastörüm.”

Özetle belirtmek gerekirse katılımcılardan önemli bir bölümünün Kur’an okumak ve namaz kılmak dışında İslamiyetle ilgili yeterli düzeyde dinî bilgi birikimine sahip olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum üzerinde, bazı katılımcıların dinî hassasiyeti düşük aileler içerisinde yetişmesinin, dinî hassasiyeti olan ebeveynlerin dinî konularda çocuklarına baskıcı tutum sergilemesinin, din eğitimi alınan süreçte karşılaşılan olumsuz Müslüman örneklerinin, en önemlisi de katılımcıları yeterince dinin manevi yönü ile tanıştırlanamamış olan okul ve camilerden aldıkları eğitimlerin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim aynı bireylerin yeni dinleri olan Hristiyanlık hakkında hatırı sayılır düzeyde bilgi

sahibi olması, onların dine ilgisiz bireyler olmadıklarını, doğru yöntemler uygulandığında “din adamı” kimliğine dahi bürünebildiklerini göstermektedir.

Bu sebeple Müslüman araştırmacılara, kiliselerde uygulanan eğitim metotlarını incelemeleri ve İslam’ın ruhuna ve Hz. Peygamber’in uygulamalarına uygunluk gösteren eğitim metotlarını din eğitim metodu olarak kullanmaları gerektiği hususu önem arz etmektedir. Zira Bu metotlardan en önemlisi ana dilinde verilen din eğitimleridir. Elbette ki Kur’an Arapça olarak nazil olmuştur ve aslına sadık olarak muhafaza edilmelidir. Ancak O’nun asıl gönderiliş amacı, muhtevasının anlaşılması ve yaşanmasıdır. Bu bağlamda içerdiği ilkelerin anlaşılabilmesi ve dinin içselleştirilebilmesi için din eğitiminde Kur’an’ın Arapça aslının yanısıra mealine de özel bir önem gösterilmesi gerektiği söylenebilir. Ayrıca eğitimcilerin ve ebeveynlerin “*dinî vazifelere zorlama*” yerine “*dini vazifeleri sevdirmeye*” mottosuyla hareket etmesi de dinin içselleştirilmesini kolaylaştıracaktır.

Son olarak Kosova’da din değiştirmenin psiko-sosyal sebeplerini araştıran Rahimi’nin (2013: 121-122) de katılımcılarına benzer bir soru yönelttiği ve katılımcılarına Hristiyanlığa dair bilgilerini nereden edindiklerini ve bu süreçte en çok nelerden etkilendiklerini sorduğu görülmektedir. Bu soruya katılımcılarından 2’si protestan okullarından, 6’sı protestan derneklerinden, 6’sı protestan arkadaşlarından, 2’si protestan kiliselerinden, 1’i derneklerden ve evanjelist gruplardan, 1’i Yahova şahitlerinden, 2’si ise Hristiyan kitle iletişim araçlarından bilgi edindiği cevabını vermiştir. Bu anlamda Rahimi’nin katılımcılarının da dine ilgili oldukları ve dini eğitim anlamında kiliselerden, okullardan ve derneklerden yararlandıkları söylenebilir.

3.1.4. Misyonerlik Faaliyetleri ve Gayri Müslimlerle Kurulan İlişkiler

Din değiştirme sürecindeki önemli etkenlerden biri de katılımcıların farklı inançlardan insanlarla iletişime geçmesidir. İletişime geçilen insanlar Hristiyanlık gibi bir başka dinin mensubu olsa da deizm, ateizm ve agnostisizm gibi farklı bir inanca mensup olsa da bireyi düşünme ve sorgulama anlamında etkileyebilmektedir. İnternetin yaygınlaşması ve Türkiye’nin önemli bir turizm kenti olması gibi etkenler hem yabancılarla iletişim kurmayı hem de farklı inançlarla tanışmayı kolaylaştırdığından bu konuda bireye yön verebilmektedir.

Tablo 13
Katılımcıların gayrimüslimlerle iletişimlerine dair bulgular

	N	%
Din değiştirmeden önce	8	42,10
Din değiştirme sürecinde	10	52,63
Din değiştirdikten sonra	1	5,26
Toplam	19	100

Bu sebeple katılımcılara “Din değiştirmeden önce farklı dinlerden ilişkileriniz/arkadaşlarınız oldu mu?” sorusu da yöneltilmiştir. *Tablo 13*’de görüleceği üzere katılımcılardan %42,10’u (K2, K4, K5, K10, K13, K15, K18, K19) “din değiştirmeden önce”; %52,63’ü (K1, K6, K7, K8, K9, K11, K12, K13, K14, K16, K17) “din değiştirme sürecinde; %5,26’sı (K3) ise “din değiştirdikten sonra” farklı dinlerden insanlarla iletişime geçtiğini söylemiştir. Bu veriler din değiştirme ile yabancılarla kurulan ilişkiler arasında önemli bir bağlantı bulunduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bu katılımcılardan özellikle de %31,57’sinin (6’sının) (K4, K5, K13, K15, K18, K19) farklı inançlardan insanlarla aynı sosyal çevreyi paylaştığı fark edilmiştir. Nitekim bunlardan biri olan K5, “*Hristiyan arkadaşım yoktu ama bizim nesilde ateist, agnostik çoktu. O zamanlar böyle arkadaşlarım vardı.*” derken; eğitim için Amerika’ya gittiğini ve okulunu bitirdikten sonra oraya yerleştiğini söyleyen K4 “*Amerika’daki ilk yıllarımda Hristiyanlarla dinî içerikli tartişmalara katılırdım. Sonrasında kendi iş yerlerim olduğu için ticaretle meşguldüm ve pek sosyal hayatım yoktu. Evden işe, içten eve gidip geliyordum. Türklerle biraz münasebetim vardı. Başka dinlerden ciddi bir arkadaş çevrem olmadı.*” demektedir. Aynı katılımcı din değiştirme sürecinden bahsettiği sırada “*2014 yılında bir kişi mağazalarımın birine İngilizce ufak bir İncil bıraktı. Bu beni tetikledi ve okumaya başladım.*” demektedir. K13 ise “*Özellikle Budizm’i ve spiritüel inançları araştıran, yoga yapan ve Müslüman olmayan bir arkadaşım vardı. O zamanlar arkadaşıma karşı çok büyük bir ön yargım vardı. Ona karşı kendi değerlerimi savunmuş, ‘sen nasıl böyle şeyler söylersin’ gibi sözlerle onu yalnızlaştırmış ve biraz şikayet etmiştim.*” şeklindeki sözleriyle o zamanlar farklı görüşlere sahip olduğu için arkadaşını eleştirdiğini ifade etmektedir. Bu veriler yabancılarla girilen dinî tartişmaların ve

misyonerlik faaliyetleri kapsamında yapılan İncil dağıtmalarının insanları din değiştirme sürecine girme konusunda tetiklemediğini göstermektedir.

K15 ve K19 ise diğer katılımcılardan çok daha erken yaşlardan itibaren başka dinlere mensup insanlarla i içe olduklarını ifade etmişlerdir. Nitekim K15 *“Halamlar ben 5 yaşındayken Mesih’e iman etmiş. Kuzenlerim her yaz tatilinde bize gelirdi ama bir yaz gelmedi. Halamlara kuzenlerimin neden gelmediğini sorduğumda bana, onların Hristiyan çocuk kamplarına gittiklerini söylediler. Bunun üzerine ‘Ben de o kamplara katılmak istiyorum.’ dedim ama ‘Olmaz, sen Müslümansın.’ Cevabını aldım... Ayrıca doğup büyüdüğüm şehir de 3 dinden insanın barış içinde yaşadığı bir yerdı.”* demektedir. Kuzenlerinin din değiştirmiş ve Hristiyan çocuk kamplarına katılmış olması, buna karşın Müslüman olması sebebiyle kendisinin o kamplara katılamayacak olması kuzeni ile kendisi arasında din farkı olduğunu idrak etmesine ve muhtemelen onun gibi olmak istemesine sebebiyet vermiştir.

K19 ise *“Ailem çalışmak için Almanya’ya gitmiş. Ben de orada doğdum. Sonra 6 yaşıma gelinceye dek Türkiye’de anneannemin yanında kaldım. Sonra yine Almanya’ya gidip oradaki bir Alman ilkokulunda okumaya başladım. Ortaokulu da Almanya’da tamamladım.”* demektedir. Topluma karışmaya başladığı yaşlardan itibaren yabancı bir ülkede, yabancı öğrencilerle birlikte olduğunu ifade eden bu katılımcı hayatının ileriki dönemleri için ise *“Çalıştığım yerde Yunanlı bir papaz grubuyla tanışmıştım. O papazlardan biri çok az Türkçe biliyordu. Bana karşı olan davranışları ve sevgisi ilgimi çekmişti. Çünkü Hristiyan olmamama rağmen Yunanistan’dan bana kart göndermiş, beni telefonla aramıştı. Ben o kartları bugün bile saklıyorum. Aynı dönem Yunan turistlerle dolu bir otobüsü yakıldığını duymuştum ve onların bize olan sevgisiyle, bizim onlara olan nefretimizi görmüştüm.”* demektedir. Bu cümleler dindaşlarının yanlışları karşısında oluşan bir hayal kırıklığını ve başka bir din mensubunun olumlu davranışları karşısında duyulan şaşkınlığı göstermektedir.

K18 ise din değiştirme sürecinden bahsederken 14 yaşında Tv’de bir Müslüman ile bir Hristiyanın tartıştığı bir dinî tartışma programı izlediğini, ertesi gün okul arkadaşından İncil istediğini söylemektedir. Böylece Hristiyanlığı araştırmaya başladığını dile getiren bu katılımcı *“Sonrasında daha çok merak ettim ama o zamanlar videolar izleyebileceğim bir platform yoktu, yalnızca bir Hristiyan forum sitesi vardı. Bu yüzden aklıma takılan şeyleri*

oraya yazardım. Oradakilere o kadar çok soru sordum ki bir süre sonra insanlar bana 'Kiliseye gidip bir pastöre sor.' demeye başladı." demektedir. O zamanlar mezhepler hakkında bilgisi olmadığı için bir Ermeni kilisesine gittiğini, Türkçe olmayan bir âyine katıldığını fakat kilise cemaati tarafından pek sıcak karşılanmadığı için 8-9 yıl kadar bir süre kiliseden uzak bir şekilde Hristiyanlığı araştırmaya devam ettiğini ifade etmektedir. Bu da onun hem Tv hem internet hem de okul hem de kilise yoluyla farklı dinden insanlarla iletişime geçtiğini, fakat kilisede beklediği ilgili göremediği için 8-9 yıl kadar bir süre gecikmeli olarak din değiştirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla dindarların özellikle ibadet mekanlarındaki davranışlarının, jest ve mimiklerinin din ile tanışmak ya da yakınlaşmak isteyen bireyler üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etki oluşturduğunu göstermektedir.

K2 ve K16'nın da dinî arayış içerisinde olmanın doğal bir sonucu olarak farklı dinlerden insanlarla tanıştıkları görülmektedir. Nitekim K2:

"Tanrı'ya karşı büyük bir kırgınlığım ve kızgınlığım vardı. Bu yüzden liseden önce dinsel arayışlarım oldu ve Satanistlerin arasına dahil oldum. Çünkü çevrem, hem 'yaratıcı çocukları sever', 'çocukların dualarını kabul eder' gibi şeyler söylüyor hem de 'yaramazlık yaparsan Allah çarpar', 'taş eder', 'yakar' diyordu. Oysa yaratıcı bu kadar gaddar olamazdı. Duyduğum bu sözler beni İslam'dan uzaklaştırdı ve ben Satanizme yöneldim." derken; K16 ise *"Hristiyanlığı araştırmaya başladığım dönemde lise 1. sınıfım. Sınıfta kaldığım için aynı ders yılını tekrar okumuş ve sınıf tekrarı yaptığım o sene İsa mesih'e iman etmeye karar vermiştim. Yani 1 yıl kadar bire süre Hristiyanlığı araştırdım. O süreçte kiliseye gitmedim ama Hristiyanlığı iyice öğrenmeye başladıktan sonra kiliselere mail atmaya başlamıştım."* demektedir.

Bunların yanısıra 2 katılımcı (K11, K12) ise Hristiyanları potansiyel bir düşman gibi görerek büyüdüğünü ifade etmektedir. Öyle ki K12 *"Farklı dinlerden arkadaşlarım yoktu. Hatta o zamanlar bir düşmanım olsa o, kesin bir Hristiyan olurdu. Çünkü öyle görüp öyle bilmiştim. Onlara karşı kesinlikle bir ilgim yoktu."* derken K11 de onunla aynı doğrultuda olarak:

"Hristiyan biriyle arkadaş olmam imkansızdı çünkü onlara düşman olarak yetiştiriliyorduk. Hristiyanların kapılarının önünden geçtiğimizde bile büyüklerimiz ve dinî

önderlerimiz bizi, onların kapılarına taş atmaya yönlendiriyordu. Onların ellerinden bir şey almamızın ve hatta selam vermemizin bile haram olduğunu söylüyorlardı. Yaşadığım yerde çok fazla Hristiyan vardı ama asla onlarla iletişim kurmazdık, kuramazdık. Kapılarının önünden geçerken onlara taş atar ve küfrederdik.”

demektedir. Hristiyanları “*düşman*” bilerek büyüyen bireylerin güleryüzlü, sempatik ve iyi niyetli Hristiyanlarla karşılaştıklarında beklentilerinin boşa çıkması sebebiyle şoka uğradıkları ve karşılarındakinin davranışlarını abartılı şekilde “*iyi*” olarak algıladıkları söylenebilir. Buradan yola çıkarak Müslümanları kutsallaştırmanın Müslümanlardan gelen kötülükler karşısında kırılmaya, gayrimüslimleri düşmanlaştırmanın da gayrimüslimlerden gelen iyilikler karşısında hayranlık duymaya sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu konuda ifrata ve tefrite gidilmemesinin en makul yöntem olduğu söylenebilir.

En yenisi 3, en eskisi ise 25 yıldır Hristiyan olan katılımcılara dinî bilgi seviyeleriyle ilgili olarak “*Yeni dininiz hakkında bilgi sahibi misiniz?*” sorusu da yöneltilmiştir. Katılımcılardan 3’ü (K8, K16, K18) bu soruyu yanıtsız bırakırken 1’i (K17) “*evet*” cevabını vermekle yetinmiştir. Geri kalan katılımcıların cevaplarından yola çıkarak 4’ünün (K1, K3, K4, K9) “*yüksek*”; 11’inin (K2, K5, K6, K7, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K19) ise “*iyi*” derecede dinî bilgi sahibi olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Hristiyanlarla tanışma aşamasında edinilen ilk izlenimin de din değiştirmeyi teşvik edici bir unsur olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda katılımcılara “*Din değiştirme ve yeni dininizle tanışma sürecinizden bahsedebilir misiniz?*” sorusuna verdikleri cevaplar da incelenmiş ve katılımcılardan %94,73’ünün (K1, K2, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19) o süreçte bilinçli ya da tesadüfi olarak bir Hristiyan’la iletişime geçtiği fark edilmiştir. *Tablo 14*’de görüleceği üzere katılımcılardan 52,63’ü (K6, K7, K9, K11, K12, K13, K14, K15, K17, K18) bu süreçte Hristiyanların olumlu davranışlarından ya da kendisine yakın hissetmesinden etkilendiğini; 26,31’i (K6, K8, K11, K12, K15) arkadaşının ya da akrabasının din değiştirdiğini ya da din değiştirme sürecinde yanında olduğunu; 21,05’i (K10, K13, K14, K17) karşı cinsten bir Hristiyan’la yakınlık kurduğunu ya da partnerin Hristiyan olmaya karar verdiğini; %31,57’si (K4, K7, K9, K12, K13, K16) Hristiyanların/Hristiyanlığın aslında Müslümanların anlattığı gibi olmadığını fark ettiğini; %15,78’i (K2, K8, K19) Hristiyanlık sempatisi oluşturan dizi ya

da film izlediğini; 15,78'i (K4, K15, K19) de Hristiyanlığın hakim ya da yoğun olduğu bir bölgede yaşadığını dile getirmiştir.

Tablo 14
Din Değişirme Sürecinde Hristiyanlarla Kurulan İlişkilere Dair Bulgular

	N	%
Misyonerlerle/Hristiyanlarla iletişime geçtiğini söyleyen katılımcılar (tanışma, online olarak konuşma, görüşme, kilise ziyareti, dinî tartışmalara katılma ya da izleme)	18	94,73
Hristiyanların olumlu davranışları, Hristiyanlara karşı hissedilen yakınlık (sıcakkanlı, güler yüzlü vs.)	10	52,63
Akraba ya da arkadaşın din değiştirmesi ya da din değiştirme aşamasında yanında olması	5	26,31
Karşı cinsten bir Hristiyan'la yakınlık kurma/Partnerin Hristiyan olmaya karar vermesi	4	21,05
Hristiyanların/Hristiyanlığın Müslümanların anlattığı gibi olmadığını fark etmek	6	31,57
Hristiyanlık sempatisi oluşturan filmler/diziler	3	15,78
Hristiyanlığın hakim ya da yoğun olduğu bir bölgede yaşayarak Hristiyanlarla temas kuran	3	15,78
Din değiştirme sürecinde Hristiyanlardan bahsetmeyen katılımcılar	1	5,26
Toplam	19	100

Din değiştirme sürecinde Hristiyanlarla iletişime geçtiğini, onların olumlu davranışlarından etkilendiğini ve bu sırada arkadaşının da kendisine eşlik ettiğini dile getiren K6, o süreci şu şekilde anlatmaktadır:

“İçinde bulunduğum ortam sebebiyle uzun zamandır hayattan kopma noktasındaydım. Sonra istemediğim bir şehirde istemediğim bir bölümü kazanarak üniversiteye başladım. Okula öylesine gidiyordum ve zaten gittiğimde de derslere girmiyordum. Sadece kütüphaneye gidip orada kitap okuyordum. Birgün arkadaşımınla birlikte bir binanın önünden geçerken “Ben tarihle ilgili bir bölüm okuyorum ama hiç okula gitmedim. Bu bina tarihi bir bina. İçeri girsek mi?” dedim ve içeri girdik. İçeride üç

erkek ve bir kadından oluşan bir dua topluluğu varmış. İlginç olan o bina 20 yıldır kullanılmamasına rağmen devletin kullanılmayan binaları vakfa dönüştüreceğine dair kanun çıkarmasının ardından haftada bir kullanılmaya başlanmış. Yani bina, sadece salı günleri saat beşte açılmış. O gün biz de salı günü, saat beşte ordaydık. İçeri girip insanlarla sohbet ettik. Yaşça büyük beyefendilerden biri, bana karşı çok ilgili davrandı ve sorular sordu. Hayatım hakkında bilmek istedikleri vardı. Adamın hayatım hakkında bilgi sahibi olmak istemesi dikkatimi çekti. Onun soruları aracılığıyla aslında bu soruların cevabını hiç bilmediğimi, bunları hiç düşünmediğimi fark ettim. Üniversite okuyordum ama mezun olunca ne olmak istediğimi bilmiyordum. Önümüzdeki 5 yıl için planımın ne olduğunu da bilmiyordum. Kaldı ki bu soruların hiçbiri dinle alakalı da değildi. Adam gayet normal bir sohbet açmıştı ve bu benim ilgimi çekmişti. Sonra bu adamın inandığı kitabı okumaya karar verdim. Böylece İncil aldım ve haftada 50 sayfa okumaya başladım. Sonra o kilisedeki Diyakoza (papaz yardımcısı) gittim ve 'sizin tanrınız gerçek değil, siz yalan söylüyorsunuz' gibi saldırgan söylemlerde bulundum. O da beni dinledi ve 'tamam, hadi gel bir daha konuşalım, hadi gel bir daha okuyalım, hadi sorunlarını ben bir daha dinleyeyim' gibi şeyler söyledi. Bana karşı hep çok sabırlıydı. Bu durum beni etkiledi. Böylece 2 ay boyunca her hafta tekrar tekrar gittim ve İncil okudum. Bu süreçte hep saldırgandım. Bence beni onların sabrı da etkiledi. Sonra o ağabey bana 'Biz yabancıyız, Türkçemiz yeterli değil, sen de İngilizce bilmiyorsun. Seni Türk bir kadınla tanıştırsak daha hoş olmaz mı?' diye sordu. Böylece beni Türk Hristiyan bir kadınla tanıştırdılar. O hanımefendi bizimle müjdeyi paylaştı. İsa'nın nasıl doğduğunu, nasıl öldüğünü, bizim günahlarımız için nasıl çarmıha gerildiğini kısaca anlattı. En sonunda da 'İşte kapıda durmuş kapıyı çalıyorum. Eğer sen kapıyı açarsan ben içeri gireceğim sen ve ben birlikte yemek yiyeceğiz.' ayetini okudu. Bunun üzerine ben, 'Centilmen bir Tanrı olabilir mi?' diye düşünmeye başladım. Kapıyı çalan, kapıda bekleyen bir Tanrı olabilir miydi? Bu da beni etkiledi. Sonra 'Madem öyle, bir deneyeyim.' Dedim. Çünkü zaten İsa eğer gerçekten centilmense ben vazgeçip gittiğimde de bana hiçbir şey yapmaz diye düşünmüştüm. Böylece 3 dakikada iman ettim. Kadın inanmadı ve 'Emin misin?' diye sordu. 'Evet' dedim ve iman edip kiliseye gitmeye başladım. O süreçten sonra kadının mensup olduğu Türk kilisesine gitmeye başladım Türk kilisesinde kanun, def gibi Türk müzik aletleri çalıyorlardı. Bu bambaşka bir ortamdı benim için. Herkes Türk'tü ve birbirlerini çok iyi tanıyordu. Yıllardır birliktelerdi ve hatta bazıları birbiriyle akrabaydı. Bu, benim için çok ilginç bir deneyimdi. Her hafta gidiyordum ve bana 'seni çok seviyoruz, sen bizim için çok

değerlisin, sen artık ailedensin, artık kardeş olduk' gibi şeyler söylüyorlardı. Ben ise 'Aile içreñ bir şey. Neden ben sizinle aile olmak isteyeyim ki?' diye düşünüyordum. Kafamda sürekli sorular vardı. Zaten şimdiye kadar insanlardan da Hristiyanlar hakkında hep kötü şeyler duymuştum. Bu yüzden 'kesin kötü bir niyetleri var, kesin bir çıkarları var da ben bilmiyorum' diye düşünüyör ve gardımı koruyordum. Zaten normalde de mesafeli biriydim ama onlara karşı daha temkinliydim. Tüm bunlar olurken kiliseye ilk kez beraber girdiğim arkadaşım da iman etmişti. Böylece 2 ay boyunca her hafta o ablanın bulunduğu Türk kilisesine gittik ve ablayla buluştuk. O abla bizimle Kutsal kitap çalıştı, dua etti ve bize yemek yaptı. Bizim için çabaladı. Bense hiç konuşmuyor, tepki vermiyor, sadece dinliyordum. Dinliyordum ama anlattıklarını almıyordum. Ablaysa benim için hep orada duruyordu."

İstenmeyen bir çocuk olarak "mecburen" dünyaya geldiğini ve annesi tarafından hem psikolojik hem de fiziksel şiddete maruz kaldığını, bu şiddetten haberdar olan babasının ise kendisine "Bence başına gelen her şeyi hak ediyorsun." dediğini dile getiren K6 için Hristiyanların güler yüzlü, kibar, anlayışlı ve sabırlı tavırları oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Din değiştirmeden önceki süreçte Hristiyan bir arkadaşınız var mıydı sorusuna:

"Hristiyan biriyle arkadaş olmam imkansızdı çünkü onlara düşman olarak yetiştiriliyorduk. Hristiyanların kapılarının önünden geçtiğimizde bile büyüklerimiz ve dinî önderlerimiz bizi, onların kapılarına taş atmaya yönlendiriyordu. Onların ellerinden bir şey almamızın ve hatta selam vermemizin bile haram olduğunu söylüyorlardı. Çok fazla Hristiyan vardı ama asla onlarla iletişim kurmazdık, kuramazdık. Kapılarının önünden geçerken taş atardık, küfrederdik."

diye cevap veren K11 ise din değiştirme sürecinde kendisinden çok farklı ama bir o kadar da kendisine benzeyen bir Hristiyan'la tanıştığını şu şekilde dile getirmektedir:

"Aslında daha önce Hristiyanlıkla ilgili bazı şeyler duymuş ve hatta dalga geçmiştim. Beraber çalıştığım yaşlı bir arkadaşım bana 'Sen güzel bir adamsın ama bu Allah'a isyanın kötü.' derdi. Bense inançlardan bahsedildiği zaman oralı olmazdım. Bana 'Bir de İncil oku, kiliseye gel' derdi. Bense onunla dalga geçip 'İslamiyet son din, son inanç' diyordum. Ona 'Son dini dokunmatik telefon varsayalım. Ben o son dini bile kafamdan silip attım. Sen bana gel, tuşlu telefon daha iyi diyorsun.' diyordum. Bir akşam yine kafamı uyuşturmak için kardeşimi aradım. Kardeşim bana haber vermeden o

arkadaşın teşviki ile kiliseye gitmiş. Bunu öğrenince ben de kiliseye gittim ve orada Tanrı'yla konuştuğunu iddia eden bir adamla karşılaştım. Başta bunu çok aptalca buldum ama bir yandan da merak ettim. Alay etmek için onu dinlemeye başladım. Adam Doğulu, ileri derecede ülkücü, kendi değerleri olan eski bir Müslüman'dı. Yani benim tam tersimdi. Çünkü ben kürt ve toplumdaki dışlanmış biriydim. İki zıt kutup gibiydik ama yaşadıklarımız neredeyse aynıydı. Ona 'İyi, güzel konuşuyorsun da muhtemelen şizofrensin.' dedim. Tanrı'nın konuştuğu bir insan nasıl olabilirdi? Kendi inancıma dönüp baktım. Vahiy Hz. Muhammed'le kesilmişti. Zaten o da Cebrail aracılığıyla vahiy almıştı. Ona 'Sen kim oluyorsun da Tanrıyla konuşuyorsun?' dedim. Ama o bana 'Müslümanken kimse bana al bu kitabın sana ne dediğini öğren veya araştır demedi, bana Arapçayı nasıl okuyacağım öğretildi ve hep Arapça okumam teşvik edildi.' diyerek beni utandırdı. O günden sonra 5-6 ay boyunca Kur'an'ı araştırdım”

Bu süreçten sonra, önce Kur'an'dan uzaklaştığını, sonra da İncil okumaya başladığını dile getiren K11'in üzerinde de bahsettiği Hristiyan'ın önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca hikayeden anlaşılacağı üzere bu süreçte kardeşi de Hristiyanlık ile ilgilenmektedir. Misyonerlerin olumlu davranışlarından etkilendiği anlaşılan bir diğer katılımcı ise K12'dir. K12, kızının hastanede yattığı bir dönemde başından geçenleri şu şekilde dile getirmiştir:

“Bir gün kızım hastalandı. Sonra da İncil için görüştüğüm arkadaşlar iş yerime geldi. O dönem aklımda hem 'Tanrı varsa nerede?' gibi ateistik sorular hem de İslamiyet'le ilgili başka sorular vardı. İslam'la ilgili sorularımı neden onlara sordum bilmiyorum ama arkadaş bana Kur'an hafızı olduğunu söyledi. Sonra da sorularına Kutsal Kitap'tan cevaplar verdi. Bunun üzerine ona Kutsal Kitap'ı nerden bulabileceğimi sordum. O da bana kiliseye gelmek isteyip istemediğimi sordu. Bir akşam eşime bir şey isteyip istemediğini sordum ve yemek istediğini söyleyince 'hemen geliyorum' dedim. Ama sonra ne olduysa kendimi kilisenin önünde buldum. Aklım hastanedeydi ama ayaklarım beni kiliseye getirmişti. Aslında kilisenin eski bir bina olmasını beklemiştim ama orası bir daireydi. O günü dün gibi hatırlıyorum. Perşembe günü saat yediydi. Kiliseye girdiğimde dua toplantısı vardı. Ben burada ne işim var, kızım hasta, oraya gitmeliyim diye düşünüyordum. 15-20 kişiden oluşan bir grup beni çok sıcak karşıladı, oturtup bana çay verdiler. Böylece tapınma başladı ve ilahiler söylendi. Ardından bana 'Bir dua konun var mı?' diye sordular. Kızımın hasta olduğunu söyleyince grup kızım için dua etti. Ben o 15

kişinin sesini ayrı ayrı işittim. Nasıl bir ruhsal ortamdaydım bilmiyorum ama muazzam bir esenlik içindeydim. Üzerimden büyük bir yük kalkmış, hiç derdim, sıkıntım yokmuş gibi hissetmiştim. Biraz sohbet ettikten sonra hastaneye gittim.”

Din değiştirmeden önceki süreçte farklı dinlerden arkadaşınız var mıydı diye sorulduğunda *“Farklı dinlerden arkadaşlarım yoktu. Hatta o zamanlar benim bir düşmanım olsa o, kesin bir Hristiyan olurdu. Çünkü öyle görüp öyle bilmiştim.”* cevabını veren K12'nin, hem inanç anlamında kafasında soru işaretleri taşıdığı hem de kızının hastalandığı böyle bir dönemde Hristiyanlardan beklemediği bir tavırla karşılaşması ve doğal olarak bundan etkilenmesine ve Hristiyanların aslında hiç de kendisine anlatıldığı gibi insanlar olmadığını düşünmesine sebep olmuştur.

Hristiyanların/Hristiyanlığın kendisine anlatıldığı gibi olmadığını düşünmeye başlayan bir diğer katılımcı ise K7'dir. K7, din değiştirme sürecinin ilk aşamalarından *“Kendi kendime verdiğim araştırma kararına rağmen Kur'an-ı Kerim'den sonra başka bir kitap okumadım. Çünkü kültürümüzdeki söylemlerin etkisiyle diğer kitaplara “bozulmuş kitaplar” olarak bakıyordum.”*

dediğini fakat olayların kiliseye gitmesinin ve Hristiyanlarla tanışmasının ardından düşüncelerinin değiştiğini şu şekilde dile getirmektedir:

“Kitapları okuduktan sonra ‘İbadet ediyorsunuz? İbadet için nereye gidiyorsunuz? Hangi günler ibadet ediyorsunuz?’ gibi sorular sordum. Kadın da bizi kiliseye davet etti. Böylece ilk defa kiliseye gittim. Beni etkileyen bir diğer şeyse kilisede kadın ve erkeklerin yan yana oturmaları ve beraber ibadet etmeleriydi. Bizi sıcak bir şekilde karşıladılar. Ve ‘Nasılsınız? Buraya oturmak ister misiniz?’ şeklinde kibar bir yaklaşım sergilediler. O zaman kendi kendime ‘Buradaki insanlar ne kadar sıcak ve samimiler.’ demiştim. Kadınlar ve erkekler beraber ilahi söylüyor, söylerken de içlerinden bazıları ağlıyordu. Başlarda insanları etkilemek amacıyla pazar günleri seçtikleri birkaç kişiyi yerleştirdiklerini düşündüm ve onları yargıladım. Fakat o insanlarla olan ilişkiyi devam ettirdiğimde durumun öyle olmadığını anladım. Şuan kilisede vaaz veren biri olarak da görüyorum ki bazıları benden çok daha iyi Hristiyanlar. Bazı insanlar inançlarını çok daha fazla uyguluyor, içten ve derin yaşıyor. 10-12 yıllık tecrübelerimin ardından o ilk yargımdan dolayı pişmanlık duyuyorum. İşte böylece ‘Burada daha fazla kalmalıyım, daha fazla soru sormalıyım, daha fazla araştırmalıyım.’ dedim. O zamana kadar Hristiyanların sadece İncil'e inandıklarını ve İslamiyet'te olduğu gibi kendilerinden önceki kitapların

bozulduğunu söylediklerini sanıyordum. Meğer öyle değilmiş. Bu da beni etkiledi. Dinlere olan güvenim bu anlayış yüzünden sarsıldığı için Hristiyanlıkta böyle bir anlayışın olmadığını görmek bana tekrar güven verdi.”

Bir başka katılımcı olan K9 ise misyonerlerle nasıl tanıştığını ve İncil'in kendisine anlatıldığı gibi olmadığını nasıl fark etmeye başladığını şu sözleriyle dile getirmektedir:

“O caddede hocalarımızla ve kardeşlerimizle birlikte Kadir gecesi için bir toplantı yapacaktık. Oraya giderken kocaman bir tepsi baklava almıştık. Çünkü bulunduğumuz ortamı seviyorduk. Sarıklarımızı sardık, oturduk, akşam yemeğimizi yedik. Sohbet başladı. Sohbeti yapan hocamız aynı zamanda bir tıp doktoruydu. Okuduğumuz kitaptan ve hayattan örnekler vererek bize bir şeyler anlatıyordu. Konunun bir yerinde İncil'den bahsetti ve ‘Aslında Tevrat’ta ve İncil’de de Muhammet (sav.) efendimizden bahsediliyor. Ama Tevrat da değişti, İncil de. Kur’an değişmedi. Biz Kur’an’ın yolundan gidiyoruz.’ dedi. Biz de hocamız ne söylediye ‘başımızın üstüne’ diyorduk ve sorgulamadan tam olarak inanıyorduk. O geceden kısa bir süre sonra şehirde bir kitap fuarı açıldı. Kitap okumayı çok sevdiğim için ben de fuara gittim. Fuarını gezerken bir stantta Kitab-ı Mukaddes yazan bir kitap gördüm. Kitab-ı Mukaddes yazınca onun Kur’an olduğunu, onu satanların da cemaat mensubu olduğunu sandım. Bizim cemaatten de birileri olabilir diye düşünerek heyecanlı bir şekilde yanlarına gidip ‘Selamün aleyküm’ dedim. Güler yüzle ‘Aleyküm selam’ dediler ve olumsuz bir tepki vermediler. Kitaplara bakmaya başladım ve bunların benim düşündüğüm tarzdan kitaplar olmadığını anladım. İçlerinde ‘Tanrı’nın telefon numarası’ gibi bazı kitaplar vardı ve hiç Kur’an yoktu. Sonra tekrar Kutsal Kitap’ı gördüm ve üzerinde Tevrat, Zebur ve İncil yazdığını fark ettim. Bunu fark edince ‘Burada ne işleri var?’ diye düşündüm. Hani Müslüman mahallesinde salyangoz satmak denir ya ben de öyle algıladım. Rahatsız oldum ve kaşlarım çatıldı. Sonra stanttan ayrıldım. Ama bir yandan da kafama ‘Neden Tevrat, Zebur ve İncil bir arada?’ sorusu takıldı. Tevrat Yahudilere, İncil Hristiyanlara, Zebur da Davut’a verilmiş bir kitap diye biliyordum. Ama Zebur’un hangi dinin kitabı olduğunu bilmiyordum. Çünkü daha önce hiç öğreten olmamıştı. Kafama bu takıldı. Sonra garip bir şekilde bir şey beni çekmeye başladı. Önce kızdım ama sonra bunlar kim diye merak ettim. Hristiyan desem Tevrat okuyorlardı, Yahudi desem İncil okuyorlardı. Sonra yanlarına gidip ‘Siz kimsiniz, Hristiyan mısınız, Yahudi misiniz, hangi dine inanıyorsunuz?’ gibi sorular sordum. Hristiyan olduklarını söylediklerinde ‘Ama burada Tevrat da var’ dedim. Bunun üzerine ‘Biz Tevrat da

okuyoruz' dediler. 'Tevrat değişmedi mi?' diye sordum, 'Değişmedi, Tanrı'nın kitabı değişmez. Zebur ve diğer peygamberlerin yazıları da dahil olmak üzere hepsini okuyoruz.' dediler. İlginç geldi ama benim kafamda onlar hala değişmiş kitaplardı. Hocamızla ettiğimiz sohbetlerde bu kitapların bahsi geçtiği için aklıma 'Bir tane Kutsal Kitap alayım, sohbet sırasında konu geçerse hocamızla sohbet etmek için bir fırsat olur, bahsettiğiniz kitapları buldum derim' düşüncesi geldi. O zamanlar sohbeti seviyordum ve bunu bir fırsat olarak görüyordum. O yüzden bir tane Kutsal Kitap aldım. Onlar da yanında birkaç kitapçık hediye ettiler. Tamamen yeni bir şey olduğu için insan bir taraftan da merak ediyor. İçinde ne yazıyor kitabın, nasıl değişmiş, papazlar neler yazmış diye merak ederek okumaya başladım. Yaratılış kitabından okumaya başladığımda ilk bölümün İslam'la epey benzer olduğunu gördüm. Dünya'nın altı günde ve 'ol' sözüyle yaratıldığından, insanın yaratılışından ve Aden bahçesinden bahsediliyordu. Orada bahçenin konumunun İslam'da anlatılandan farklı bir boyutta olduğunu gördüm. Sonra Adem'den başlayarak çok kronolojik bir şekilde Nuh'a; Nuh'tan İbrahim'e; İbrahim'den İshak ve Yakup'a ve onların çocuklarına kadar uzanan bir anlatım gördüm. Daha önce Kur'an'ı okumuş bir adam olarak, değişmiş bir kitabın nasıl bu kadar düzenli olabildiği düşündüm. Kur'an'da hiçbir zaman peygamberlerin ve ismi geçen diğer kişilerin o kadar düzenli bir kronolojiyle anlatıldığını görmemiştim. Sonra da 'Biz değiştiğine inanıyoruz ama gerçekten değişti mi?' diye düşündüm. Ardından da araştırmaya karar verdim. Tekrar kitap fuarına gidip oradaki arkadışlara Türkçe olarak basılan bütün Hıristiyan kitaplarını almak istediğimi söyledim. 2 saat sonra gelmemi istediler ve döndüğümde bana 2 poşet dolusu kitap verdiler. Onları alıp eve gittim. Evimizde büyük bir kütüphanemiz vardı. Bu kütüphanede çeviriler arasında farklı görüşler olabildiği için 3-4 adet farklı Kur'an meali de bulunuyordu. Salondaki büyük yemek masasına oturdum ve hem Kutsal Kitap'ı hem de mealleri okumaya başladım. Hatta o zaman okuduğum kitaplardan birisi hala burada yanımda. Okurken kitabın üzerine de aklıma takılan sorularla ilgili notlar almıştım. İncil değişmişti ama ne zaman değişmişti? Kur'an bunu nerede söylüyordu? Tüm bunları araştırmaya başlamıştım. Kur'an'da o kitapların değiştirildiğine dair bir şey bulamadım. Sadece Yahudi din adamları için 'Onlar ağızlarını eğip büklerler ve kitapta olmayanı varmış gibi söylerler.' ifadesine rastladım. Zaten bu cümle de kitabın bozulduğu değil, din adamlarının kitapta olmayan şeyleri söylediği anlamına geliyordu. Hangi surede yer aldığını hatırlamıyorum ama 'Tevrat Allah'ın nuru ve ayetidir. Ve biz onu tasdik edici olarak İncil'i; İncil, Allah'ın nuru ve ayetidir ve biz onu tasdik edici olarak Kitab'ı

(Kur'an'ı) indirdik.' şeklinde bir ayet vardı. Bu ayeti görünce Kur'an'da; İncil'in, Tevrat'ı tasdik etmek için gönderildiğini söylediğini anladım. Yine Kur'an'a göre Kur'an da İncil değiştiği için değil, onu tasdik etmek için gönderilmişti. Bunları görünce bu sefer de hocalarımız niye Kur'an'ın söylediklerinden farklı bir şey söylüyor diye araştırmaya başladım."

İmam hatip mezunu olduğunu ve dindar bir annenin kızı olarak dinle yakın temas halinde yetiştiğini ifade eden K13 de;

"Arkadaşım ile buluşmaya gittiğimde onunla birlikte ilk kez bir ev kilisesine gittim. Beni kilisedeki 5 kişilik grupla tanıştırdı. İçlerinde iki çift ve bir de arkadaşım vardı. Ben de dahil olunca 6 kişi olmuştuk. 3 hafta boyunca her pazar oradaki ibadetlere katıldım. İlk kez böyle bir şey görüyordum. Türkçe ilahi söylüyorlardı, eğlenip gülüyorlardı. Ben bu durumu çok anlayamadım. Bana hep bilmediğim şeyleri anlatıyorlardı... Ardından İncil siparişi verdiğimde benimle iletişime geçen kıza ulaştım ve yüz yüze görüşmek istediğimi söyledim. Görüşüp konuştuk ve ben o gün ilk kez kurumsal bir Protestan kilisesine gittim. Oradaki insanları yavaş yavaş tanımaya başladım. Benim için çok ilginç bir tecrübeydi. Çünkü İsa Mesih'ten bahsediyorlardı ama İsa benim için bir peygamberdi. Bana Hristiyanlık hakkında beklediğimden çok daha farklı şeyler anlatıyorlardı. O sıralar İmam Hatip'ten, annemden, arkadaşlarımdan ve kitaplardan öğrendiğim Hristiyanlıkla gerçek Hristiyanlık arasında dağlar kadar fark olduğunu fark ettiğim ve sanki kafamdan aşağı kaynar sular döküldü. Bana anlatılan Hristiyanlığın çok eksik, yanlış ve neredeyse iftira derecesinde absürt olduğunu fark ettim. Bunlar beni Hristiyanlığa daha çok yaklaştırdı. Hristiyanlığın neden bu kadar farklı anlatıldığını, insanları neden manipüle ettiklerini ve İslam hocalarının neden gerçeklerden bahsetmediklerini anlamaya çalışıyordum. Sonra demek ki bilmiyorlar, demek ki araştırmamışlar diye düşündüm."

Diyerek o süreçte hem dahil olduğu Hristiyan grubunun gülüp eğlenmesini yadırgadığını hem de duyduğu Hristiyanlık ile gördüğü Hristiyanlık arasında fark olduğunu gözlemlediğini söylemektedir.

Bu konuda zikredilebilecek bir diğer faktör ise Hristiyanların yoğun olduğu bölgelerde yaşamaktır. Katılımcılardan %15,78'i uzun bir süre Hristiyanların yoğun olduğu bir bölgede yaşadığından bahsetmiştir. Bu katılımcılardan birisi eğitim için yurtdışına yerleştiğini ve orada kendisine iş kurduğunu dile getiren K4'tür. K4 o dönem yaşadıklarını şu sözleriyle anlatmaktadır:

“Üniversiteden sonra Amerika’ya gittim ve orda master yaptım. Okulum bittiğinde de orda kalıp ticarete atıldım. Oraya gittiğim ilk yıllar Hristiyan öğrencilerle buluşurdum, nezaketle tartışırdık. Onlar Hristiyanlığı anlatırdı, ben de İslam’ı savunurdum. Onlarla epey hoş tartışmalarımız oldu. Daha sonra ticarete atıldım. O dönem her cuma akşamı Amerika’da yaşayan Türklerle buluşurduk. Çoğu zaman da benim evimde buluşuyorduk. Beraber Kur’an, meal ve tefsir okur, dua ederdik. Sonra imam hatip mezunu biriyle evlendim ve bir kızım oldu. Ticarete büyüyorduk, mağazalarımız, galerilerimiz oluyordu. 2014 yılında bir kişi mağazalarımın birine İngilizce ufak bir İncil bıraktı. Bu beni tetikledi ve okumaya başladım.”

Aile, iş, eğitim, kariyer ve maddi imkanlar gibi konularda hayatında hiçbir sıkıntı olmadığını, ayrıca dindar bir ailenin dine ilgili bir çocuğu olarak yetiştiğini söyleyen K4’ü tetikleyen en önemli etkenin Hristiyanlarla girdiği dinî tartışmalar ve dükkanına bırakılan küçük bir İncil olduğu söylenebilir. Bu durum misyonerlik faaliyetlerinin din değiştirmedeki “*ana sebep*” olmasa bile büyük bir çığa sebep olan küçük bir kar topu niteliğinde olduğunun göstergesidir. K4 sözlerinin devamında “...Eskiden dinini severek yaşayan, çevresine de İslam’ı anlatan birisiydim. Ama orda konuşan İsa Mesih ile İslam’da bize anlatılan İsa Mesih’in aynı olmadığını anladım.” demekte ve kendisine anlatılan Hristiyanlık ile gördüğü Hristiyanlık arasında fark olduğuna da değinmektedir.

Bir diğer katılımcı olan K19 ise Almanya’da doğduğunu, okula çağlarına kadar Türkiye’de kaldığını fakat sonra tekrar Almanya’ya taşındığını söylemektedir. O süreçte başından geçenleri ise şu şekilde dile getirmektedir:

“9-10 yaşlarımda Alman okulunda okurken haftada bir defa Türk öğretmen gelir ve bana İslam dini dersi verirdi. Bu benim hoşuma giderdi. Ama Kur’an’ı Türkçe okuduğum için o yaşta bile kafamda bazı soru işaretleri belirmişti. O dönem bir Alman hoca istersen Hristiyan din dersine de katılabilirsin demişti. Ben de katılmak istediğimi söyledim. Katolik mezhebinin derslerine mi yoksa Protestan mezhebinin derslerine mi katılmak istediğimi sordu. Katolik mezhebinde çok fazla heykel olduğu için Protestan mezhebinin derslerine katılmak istediğimi söyledim. Çok sonraları fark ettim ki o günkü karnemde Hristiyan din dersi notlarım İslam din dersi notlarımdan daha iyiymiş.”

Türkiye’nin farklı dinlerden insanları barındıran bir şehrinde büyüdüğünü ifade eden K15 ise:

“Doğup büyüdüğüm şehir insanların camiden çıkıp kiliseye gittikleri çok kültürlü bir şehirdi. Kilisenin hemen yanında havra vardı, onun hemen yan tarafında da cami. Bana farklı dinler farklıymış gibi gösterilmedi. Benim için insan insandı. Sonuçta hepimiz tek bir Allah’a inanıyorduk. Öyle ki küçüklüğümde milyon defa kiliseye götürülmüşümdür. Annem çarşıya giderken bile öylesine kiliseye uğradığımızı ve hatta oradan sonra da camiye gittiğimizi anlatır. Ama bilinçli olarak ilk kez lise yıllarımda, 14 yaşımıdayken kiliseye gittiğimi hatırlıyorum. Yaz aylarıydı ve halamlar bize gelmişti. Onlar pazar günleri düzenli olarak kiliseye ibadete gidiyorlardı. O gün bana ‘Biz çarşıdaki kiliseye gidiyoruz, sen de gelmek ister misin?’ demişlerdi. Ben de olur demiştim. İlk kez o gün kiliseye gittiğimi hatırlıyorum. Kiliseye girdiğimde yabancı bir yere gitmişim gibi hissetmedim hiç. Sanki eve gelmişim gibiydi. İlahileri de ilk o zaman duymuştum ve kulağında kalmıştı. Kiliseden çıkıp eve dönerken yol boyunca sorular sormuştum.”

demektedir.

Bu katılımcıların dışında da Hristiyanların yoğun olduğu doğu illerinde yetişen katılımcılar (K11, K12) bulunmaktadır. Fakat Hristiyanları düşman bilerek yetiştirildiğini söyleyen bu katılımcıların, din değiştirme sürecine varıncaya kadar Hristiyanlarla yakın ilişkiye girmedikleri anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte misyonerlik sadece kiliselerde, internette ya da sokaklarda yürütülen bir faaliyet de değildir. Aynı zamanda dizi ve filmler yoluyla da varlığını sürdürmektedir. Öyle ki araştırmamızda yer alan katılımcılardan %15,78’i din değiştirme sürecinden bahsederken izlediği filmlerin kendisinde Hristiyanlara karşı bir sempati uyandırdığını söylemiştir. Bu konuda K2: *“Çocukluğumda izlediğim dizilerde hem Meryem’e bir saygı ve sevgi duyulduğunu hem mum yakma ve haç gibi Hristiyanlığın sembolik öğeleri olduğunu görüyor ve bunlara sempati duyuyordum. Öyle ki izlediğim dizilerden hac çıkartmayı öğrenmiş ve okulda bile bunu yapmaya başlamıştım.”* şeklinde söylemlerde bulunurken K8 ise: *“Hristiyanlığı çocukken de seviyordum. Yani bir yerde, bir filmde haç gördüğümde bu beni acayip derecede etkiliyordu. Haçın bende farklı bir yeri vardı. Onu görmek hoşuma gidiyordu. Hatta liseye ilk başladığım yıl gidip küçük, gümüş bir haç almış ve küpeme takmıştım. O haç hala boynumda duruyor.”*; K19 da benzer şekilde: *“Birgün paskalya zamanı komşularımızla birlikte evde oturuyorduk. Televizyonda İsa’nın filmi başladı ve biz hep beraber onu izledik. İsa’yı peygamber olarak gördüğüm o dönemde bu film çok hoşuma gitmiş ve ondan etkilenmişim. Bu adam ne kadar da iyi bir*

peygamber, insanlara hiç kötülük yapmadığı halde O'na ne kadar çok kötülük yaptılar diye düşünmüştüm.” demektedir.

Bu noktada ilgili soruya verilen cevaplardan elde edilen verilerin, diğer araştırma sonuçları ile de paralellik gösterdiği gözlemlenmiştir. Nitekim Yapıcı (2007: 234)'nın araştırmasındaki katılımcılardan %27,27'sinin internet, %27,27'sinin arkadaş, %18,18'inin gazete ya da dergiden İncil talep etme, %3,03'ünün tanıştığı bir Hristiyan, %3,03'ünün dil öğretmeni, %12,12'sinin kilise ziyareti, %18,18'nin İncil edinme, %3,03'ünün ise derste Kutsal Kitab'ı okuma vasıtasıyla Hristiyanlıkla tanıştığı görülmektedir. Hökelekli ve Çayır (2006: 37)'ın araştırmasında ise deneklerden %32'si arkadaş, %16'sı internet, %16'sı misyonerler, %12'si İncil okuyarak, %12'si kilise, %8'i eş, %4'ü de gazete ilanı vasıtasıyla Hristiyanlıkla tanıştığını dile getirmiştir. Canbolat (2004: 127) ise katılımcılarından %22'sinin Hristiyanlarla sohbet, %24,4'ünün sonradan Hristiyan olanlar, %22'sinin de kitle iletişim araçları vasıtasıyla Hristiyanlıkla temasa geçtiğini ifade etmektedir.

Yapılan araştırmalardan elde edilen bu veriler misyonerlik faaliyetlerinin din değiştirme üzerinde bir miktar etkili olduğunu düşündürse de esasen zikredilen yolların hemen hepsi misyonerlik faaliyetlerinin birer türevidir. Hökelekli ve Çayır (2006: 38)'in araştırmasında sözü edilen ve İngilizce öğretmeni vasıtasıyla Hristiyanlıkla tanıştığını söyleyen katılımcı bu duruma örnek gösterilebilir. Bu katılımcının anlattığına göre kursta tanıştığı İngilizce öğretmeni kendisini evine davet etmiş ve böylece katılımcı ile yakınlık kurmuştur. Ardından da ona okuması için İncil'den kısa hikayeler vermiş ve farkında olmadan onu Hristiyanlıkla tanıştırmıştır. Aslında bir Hristiyan olan öğretmen bu durumu ancak iki yıl sonra öğrencisine söylemiştir.

Neticede tüm bu veriler misyonerlerin en etkili silahının “tatlı dil” olduğunu ve ataların “tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır” diyerek çok önemli bir tespit bulduğunu göstermektedir. Nitekim görüldüğü üzere tatlı dil, sadece yılanı delikten değil, insanı da dinden çıkarabilmektedir. Tam da bu sebeple din eğitimi sırasında özellikle tatlı dil ve nezaket konusuna hassasiyet gösterilmelidir.

3.1.5. Romantik İlişkiler

Din değiştirmedeki en önemli duygusal faktörlerden biri de romantik ilişkilere dir. Yapılan araştırmalar hem farklı dinden birine ilgi duyanın hem de partnerin farklı bir

dine ilgi duymaya başlamasının bireyi dinî değişime götürebildiğini göstermektedir. Bu araştırmada katılımcıların tamamına eşleriyle nasıl tanıştıkları sorusu sorulmamıştı. Fakat din değiştirme sürecinden bahseden bazı katılımcıların bu süreçte partnerlerinden de etkilendikleri tespit edilmiştir.

Tablo 15
Romantik ilişkilerin din değiştirmeye etkisine dair bulgular

	N	%
Partnerin Hristiyan olmaya karar vermesi	2	10,52
Bir Hristiyan'la tanışıp evlenme	1	5,26
Duygusal yakınlık kurduğu partnerinin Hristiyan olduğunu öğrenme	1	5,26
Böyle bir durum yaşamayan katılımcılar	15	78,94
Toplam	19	100

Nitekim *Tablo 15*'te de görüleceği üzere katılımcılardan %10,52'si (K14, K17) partnerinin din değiştirmeye karar verdiğinden, %5,26'sı (K10) bir Hristiyanla tanışıp evlendiğinden, %5,26'si (K13) duygusal yakınlık kurduğu partnerinin Hristiyan olduğunu öğrendiğinden bahsetmiştir. Toplamda katılımcılardan %21,05'inin (4 kişi) din değiştirme sürecinde romantik ilişkisinden etkilendiği tespit edilmiştir.

Partnerinin din değiştirmeye karar vermesiyle birlikte din değiştirme sürecine girdiğini dile getiren K14 o dönem yaşadıklarını şu şekilde dile getirmektedir:

“Nasıl din değiştirdiğim konusuna gelince eşim biz evlendikten sonra askere gitmişti. O sıralar oğlum da henüz üç yaşındaydı. Bizi bırakıp gitmesi eşimin canını sıkıyordu. Oradayken gazetede ‘Sizin için dua edebilirim’ şeklinde bir ilan görmüş ve beni ve çocuğumuzu çok özlediği için ‘Bizim Müslümanlar işi epey geliştirmişler, gazeteye ilan veriyorlar. Telefon açıp dua isteyeyim.’ diye düşünmüş. Aramış, onlar da ‘Tabii ederiz ama dualarımızın karşılığında bir gelişme olursa lütfen bizi haberdar edin ki kabul olduğunu bilip şükrederim.’ demişler. Eşim onların Müslüman olmadığını anlamamış ve onların bu söylediklerine şaşırılmış. Sonra eşime ‘Daha önce İncil’i okudunuz mu?’ diye sormuşlar. Kayınpederimin bir İncil’i varmış ama yıllar önce kayınvalidem onu atmış. O yüzden eşim ‘İncil’i biliyorum ama evimize girmesiyle çıkması bir oldu. Ben okumayı seven biriyim, İncil’i okumayı da isterim.’ demiş. Böylece İncil’le tanışıp okumaya başlamış. İzne

geldiğinde bana da İncil getirdi ve 'Ben çok iyi hissediyorum. Aklımdan geçen birçok sorunun cevabını buluyorum. Sen de oku' dedi. Ben ise çok kızıp tepki gösterdim. Kitabı aldım ama 'okumayacağım' dedim. Sonra kitabı kitaplığa kaldırmak ya da bir kutuya koymak yerine gözümün önünde olacağı bir yere koydum. Bir süre sonra Ramazan ayı geldi. Ben o kitabın önünde 'Bak, benim inancım doğru!' dercesine namaz kılıp, dua edip, oruç tutum. Daha o kitabı okumadan bile kendimi onun karşısında haklı çıkarmaya çalışıyordum. Fanatik duygularla adeta onunla savaşıyordum. Sonra eşim askerden döndü. Artık İsa Mesih'i yüreğinde ve aklında kabul etmeye başlamıştı. Gazete ilanıyla tanıştığı arkadaşlar onu yaşadığımız şehirdeki Hristiyanlarla da tanıştırdı. Böylece eşim onların topluluğuna katılmaya başladı. Ben de merak ediyordum ve onunla gidiyordum. O dönem yüreğimde çok garip şeyler olmaya başladığını hissettim. Uzak hissettiğim Tanrı sanki yavaş yavaş bana doğru yürüyordu. Biraz görkemden ve o Tanrı'dan çekinmeye başladım. Yaklaşmasını istiyordum ama bir yandan da bundan korkuyordum."

Din değiştirmeden önceki süreçte dinî vazifelerini sürekli olarak yerine getirmese bile her zaman İslam inancına sadık olduğunu dile getiren K14, şüphesiz ki bu süreçte en çok eşinden etkilenmiştir. Eşinin bu süreçteki sadece K14'ü İncil'le ve Hristiyanlarla tanıştırmakla kalmamış, K14'ün gördüğü rüyaları da Hristiyanlıkla bağdaştırmıştır. Benzer bir olay yaşadığından bahseden bir diğer katılımcı ise K17'dir. K17 o süreci şu şekilde dile getirmiştir:

"O dönemde internetten Müslüman biriyle tanıştım. Farklı şehirlerdeydik ama aramızda romantik bir ilişki başladı. Sadece internetten konuşuyorduk ve o bana destek oluyordu. Hafız, hem kendisi hem de ailesi oldukça dindar olan birisiydi ve benim için dua ettiğini söylüyordu. Noel'e yakın bir zamanda bana artık Hristiyan olmaya karar verdiğini söyledi. Bunu duyunca şok geçirdim. Çünkü hayatımda hiç öyle bir şey duymamıştım. Çünkü sadece din kültürü kitaplarında 4 İncil'den bahsedildiğini biliyordum. O insanlara saygı duymalıyım ama benim bir seçim hakkım yok diye düşünüyordum. Başka bir inanç seçme özgürlüğüne sahip olduğumu bilmiyordum. Onun böyle bir şey söylemesi bende şok etkisi yaratmıştı. Bunun üzerine daha fazla bunalıma girdim. Onun söylediklerini dinliyordum. Birgün bana İncil okumamı söylemişti. İncil'in değiştirilmiş olduğunu biliyordum. Değiştirilmiş olan kısımlarını bulma amacıyla İncil okumaya başladım."

K10 ise travmatik bir tecrübe yaşamasının ardından din değiştirmeye karar verdiğini ama ancak onunla karşılaştıktan sonra gerçek bir imana ulaştığını şu sözleriyle dile getirmektedir:

“Bana göre ben artık bir Hristiyan’dım. Ama aslına bakarsak Hristiyan değildim. Müslümanken cem evine ve camiye gitmeyen, inandığım dinin kitabını okumayan bir Müslümandım. Hristiyan olduktan sonra da Kutsal Kitap okumamın ya da kiliseye gitmemin benim için bir önemi olmayacağını düşünüyordum. Zaten o zamanlar Kutsal Kitap’ın bile ne olduğunu bilmiyordum. Yaratıcıya inandığım için hayatımın iyi olacağını düşünmeye başlamıştım. Daha önce saçma bulduğum şeyin gerçek olabileceğini düşünüyorum ve bu ihtimale inanıyordum. Bir gün iş çıkışı büyük bir caddede yürürken kafede konuştuğumuz Hristiyan arkadaşı gördüm. Yolumun üstünde olduğu için selam verip evime giderim diye düşündüm. Yanında eşi ve bir arkadaşı vardı. Yanındaki arkadaş şuan benim eşim. Onunla ilk tanışmamız da orada oldu. Aslında çarşamba grubuna katılıyordum ama eşimi daha önce hiç görmemiştim. O gün eşimle tanıştık ve o bana 2 saat boyunca Kutsal Kitap’ı baştan sona anlattı. Benimle müjdeyi paylaştı. Ona ‘Ben zaten Hristiyan’ım, anlatmana gerek yok.’ diyor ve her seferinde sözünü kesiyordum. O ise ‘Hayır bekle, daha bitmedi’ diyordu. En sonunda bana ‘Madem Hristiyan olduğunu söylüyorsun o zaman birlikte dua edelim ve bunu ikrar et.’ dedi. Çünkü Kutsal Kitap’ta İsa’nın kurtarıcı olduğunu ağızla açıklayarak yani ikrar ederek kurtulursun diye bir ayet vardı. O akşam dua ettik ve tövbe ettim. Huzur ve esenlik hissetmeme rağmen bir türlü dolmadığını hissettiğim o boşluk o akşam doldu. Hani yemek yesek de doymayız ya. Ben işte o akşam doydum.”

Katılımcılardan 2’si ise romantik bir ilişkiye başladıktan sonra partnerinin Hristiyan olduğunu öğrendiğini söylemiştir. Bu katılımcılardan ilki olan K13:

“Her zaman, herkese sorduğum sorularım vardı. Kader hakkında asla cevaplandıramadığım, hikayeler uydurup ‘Sence İslam buna ne der?’ dediğim sorularım vardı. Ama sürekli bildiğim cevapları alıyordum. O arkadaşşıma sorana kadar bu soruları tekrar tekrar sorup durdum. Arkadaşım, sorularıma beklediğimden çok daha farklı cevaplar verdi. Bu benim için sıra dışı bir deneyimdi. Sonra ona daha fazla soru sordum ve her seferinde daha farklı cevaplar aldım. Böylece tekrar araştırmaya başladım. Artık ailemin yanında olmadığım için eve hem kutsal kitaplar hem de kutsal kitaplarla alakalı başka kitaplar almaya başladım. Spiritüel, dini ve felsefî kitaplar okumaya başladım. Ama

yine de hep 'Ben bir Müslümanım' diyordum. Öyle ki bunu son raddeye kadar söyledim. Başta, sipariş ettiğim kitaplardan sadece popüleritesi spiritüel ve felsefi kitapları okudum. Yani Kutsal Kitap'la alakalı kitapları okumadım. Sonra tatil için o arkadaşımın okuduğu başka bir şehre gittim ve onunla yüz yüze görüştim. Görüşmeden önce bana Hristiyan olduğunu açıklamıştı. Bu görüşmeyle birlikte ilk kez bir Hristiyan'la tanıştım. Hristiyan olduğunu çok uzun süre gizlemişti benden. Bilmiyorum, belki tepkimden korktu ya da inancından henüz emin değildi. Ama onu tanıdığım ilk zamanlardan beri farklı şeylerle ilgilenen, tuhaf biriydi. Mesela hem müezzinlik yapar hem İslam'la dalga geçerdi. Eskiden turist olarak dekoru görmek ve mum yakmak gibi amaçlarla çeşitli Katolik ve Ortodoks kiliselerine gitmiştim. Ama arkadaşımın buluşmaya gittiğinde ilk kez bir ev kilisesine gittim. Beni kilisedeki 5 kişilik grupta tanıştırdı. İçlerinde iki çift ve bir de arkadaşım vardı. Ben de dahil olunca 6 kişi olmuşuk. 3 hafta boyunca her pazar oradaki ibadete katıldım. İlk kez böyle bir şey görüyordum. Türkçe ilahi söylüyorlardı, eğlenip gülüyorlardı. Ben bu durumu çok anlayamadım. Bana hep bilmediğim şeyleri anlatıyorlardı. Okuduğum şehre döndüğümde de benim artık okumam geriyor dedim.”

diyen K13'e bahsettiği arkadaşla romantik bir ilişkisi olup olmadığı sorulduğunda ise o kişinin eski erkek arkadaşı olduğunu söylemiştir.

Özetle katılımcılardan %21,05'inin din değiştirme sürecinde romantik ilişkilerinden etkilendiği tespit edilmiştir. İlginç olan ise bu katılımcıların tamamının kadın olmasıdır. Yapılan başka araştırmalar da romantik ilişkilerin din değiştirme üzerinde etkili olduğu ve özellikle kadınların ilişkilerinin etkisinde kalarak din değiştirdiğini göstermektedir. Örneğin Köse (2019: 152-155), Hristiyanlık'tan İslam'a geçen İngilizler üzerinde yürüttüğü araştırmasındaki katılımcılardan %20'sinin bir Müslüman ile evli ya da nişanlı olduğunu gözlemlemiştir. Bu katılımcılardan sadece birisi, din değiştirmeden önce inandığı dini ile sıkı bir bağının olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılarından %16'sının aşk ve evlilik vasıtasıyla din değiştirdiğini söyleyen Hökelekli ve Çayır (2006: 41) ise bu katılımcılardan tümünün kadın olduğunu ve içlerinden iki tanesinin evlendikten sonra eşinin Hristiyan olduğunu öğrendiğini söylediğini belirtmektedir.

3.1.6. Suçluluk ve Günahkarlık Duygusu

Din değiştirmede etkili olan bir diğer faktörse suçluluk, günahkarlık ve günahlardan temizlenememe duygusudur. Katılımcılara din değiştirme süreçlerinden ve travmatik tecrübelerinden bahsetmeleri istendiğinde bazı katılımcıların din değiştirme sürecinde suçluluk ve günahkarlık duygusuyla bağdaştırılabilecek cevaplar verdikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 16

Din değiştirme sürecinde suçluluk/günahkarlık duygusunun etkisine dair bulgular

	N	%
Günahlardan arınamama/günahkarlık hissi	2	10,52
Günahkar olduğunu hissettiren bir olay yaşama	2	10,52
Hristiyanlıkla tanıştıktan sonra değişmeye/dönüşmeye/arınmaya başladığını düşünme	5	26,31
Çarmıh hadisesinin kesin kurtuluş olarak vaat edilmesi	2	10,52
Toplam	19	100

Katılımcılara din değiştirme süreçlerinden ve travmatik tecrübelerinden bahsetmeleri istendiğinde bazı katılımcıların din değiştirme sürecinde suçluluk ve günahkarlık duygusuyla bağdaştırılabilecek cevaplar verdikleri gözlemlenmiştir. Bu cevaplar doğrultusunda hazırlanan *Tablo 16*'da görüleceği üzere katılımcılardan %10,52'si (K10, K11) o süreçte yoğun bir suçluluk ve günahkarlık duygusu yaşadığını, %10,52'si (K10, K11) günahkar hissettiren bir olay yaşadığını, %26,31'i (K2, K6, K11, K12, K16) Hristiyanlıkla tanıştıktan sonra değişmeye/dönüşmeye yani günahlarından arınmakta olduğunu düşünmeye başladığını, %10,52'si (K8, K19) de din değiştirme sürecinde Hristiyanlığın kesin bir kurtuluş vaadetmesinden etkilendiğini dile getirmiştir.

Bu katılımcılardan biri olan K10;

“Birgün üyesi olduğum siyasi partinin şehir dışındaki mensuplarından birisi gece yarısına doğru evime geldi ve bana aşık olduğunu söyledi. Ama ben ona karşı bir şey hissetmiyordum. Zaten aramızda da öyle bir ilişki yoktu. Elinde büyük bir bıçak vardı. Telefonumu da alarak hem kendini hem de beni öldürmek istediğini söyledi. O an ne yaptığını bilmiyorum. Bağıramıyor ve bir yandan da korkuyordum. Ölmekten korkuyorum

ama aslında o anki duygularımı da şu an tam sentezleyemiyorum. Ama yalnızlık hissimin ve Tanrı arayışımın o an başladığını düşünüyorum. Nasıl olduğunu bilmiyorum ama bence Kutsal Ruh'un bendeki konuşmasıyla o kişiyi ikna ettim. Ona 'Beni öldürdükten sonra sen kendini öldürür müsün emin olamıyorum, hadi gel birlikte yüksek bir binaya gidelim ve oradan birlikte atlayalım.' Dedim. Onu alıp binaya götürmekle kandırdım ama o an bu fikrin nasıl aklına geldiğini bilmiyorum. Sonra onu evime yakın bir karakola götürdüm. Bu olay hayatımın en dip noktasıydı. Ölüm çukuru dediğimiz çukurun da dibiydi. Çok kötü hissetmişim. O gece belki de yıllar sonra ilk kez dua ettim. O'na 'Yaratıcı, sen mutlaka varsın! Beni yarattıysan ortada bırakamazsın, benimle ilgilenmek zorundasın!' dedim. Hristiyanlık inancında hiçbir kötülük Tanrı'dan gelmez. Tanrı kötülükle ayartmadığı gibi kötülükle de ayartılmaz. Bu yüzden o sürecin Tanrı'dan geldiğini düşünmüyorum. Ama Tanrı'nın o süreci iyi kullandığını düşünüyorum. O süreçte günahkar olduğumu anladığımı ve dünyasal bilgeliğimin altında yatan kötülüğümün ve günahımın ortaya çıktığını söyleyebilirim."

şeklindeki sözleriyle din değiştirme sürecinde yaşadığı bir olayla yoğun bir suçluluk/günahkarlık duygusu yaşadığını ifade etmiştir. K10 ile aynı duyguları yaşadığını ifade eden K11 ise:

"4-5 yıl kadar bir süre uyuşturucu bağımlıyım. Bu bağımlılığın üçüncü yılında uyuşturucudan vazgeçme, tövbe etme, namaz kılma ve oruç tutma kararı almıştım. O süreci daha kolay atlatmak ve biraz uyuyabilmek için uyku ilaçları almaya başlamıştım. Fakat bir gün 7 yaşındaki kızım biz fark etmeden benim ilaçlarımdan almış ve 10 adet içmiş. O gün benim için Tanrı'ya karşı büyük bir isyan günü olmuştu. O günden sonra deistik bir dönem yaşadım. İlahi bir güçten yardım beklemeyi bırakıp hayatımı kendim değiştirmeye ve kendi kararlarımı kendim almaya karar verdim. Yaşadığım şehri değiştirdim. Doğu'daki bir şehirden ayrılarak Batı'daki bir şehre yerleştim ve orada 3-4 yıl kadar yaşadım. Ama orada da aynı şeylere devam ettim. Hatta yağmurdan kaçarken doluya tutuldum. Doğu'nun İslami yönü çok baskındı ve uyuşturucu kullandığımda benden herhangi bir koku almadıkları için beni yargılayamıyorlardı. Ama alkole karşı aşırı hassasiyetleri vardı. Bu yüzden orada yaşarken çok fazla alkol tüketmiyordum. Fakat Batı'ya yerleştikten sonra alkol bağımlısı da oldum. Bağımlıydım, dışarıda yaşamak istemiyordum ama artık maddi durumum da yetmiyordu. Bunun yanı sıra eşim inancına o kadar çok bağlıydı ki haram olduğu için alkollü evin içine bile sokamazdım. Ama bir gün eve 2-3 şişe alkol getirdim ve

eşime 'Dışarıda olunca çok içip, evin yolunu bulamıyorum. Lütfen evde içeyim ve dışarda daha fazla zarar görmeyeyim.' diye yalvardım. Evde içtikten sonra eşime o kadar çok şiddet uyguladım ki bayıldı. Onu ayılıp şiddet uygulamaya devam ettim. Sonunda da kapının önüne çıkıp büyük bir isyanla bağırmaya başladım. Komşular bile dışarı çıkmıştı. Allah'a çok büyük küfürler ediyordum ve 'Artık yeter, benim canımı almaktan başka şansım yok. Kurtar artık beni bu hayattan ya da değiştir.' diyordum."

diyerek o dönem suçluluk/günahkarlık duygusu hissettiğini ve hatta bunu hissettiren olaylar yaşadığını da dile getirmiş ve

"Kızım mutfakta annesine 'Anne, babama ne oldu? Onu ne değiştiriyor? Niye böyle değişti babam?' diye soruyordu. Ben değişimin farkında değildim ama tüm bunlar İncil'i okuduğum zamanlarda olmuştu. Ben farkına varmadan o aslında hayatımı değiştirmeye başlamıştı. Uzun yıllar uyuşturucuyu bırakmaya çalışmama rağmen İncil'e rastladığım o dönemde farkında varmadan her şeyden uzaklaşmışım. İki hafta boyunca evden çıkmadım. Uyuşturucu da alkol de kullanmadım"

şeklindeki sözleriyle de Hristiyanlıkla tanışmasının ardından değişip dönüşmeye başladığını ifade etmektedir. Bazı katılımcılarsa o süreçte bir suçluluk ve günahkarlık duygusu hissettiğinden bahsetmemiş, yalnızca Hristiyanlıkla tanıştıktan sonra değişip dönüşmeye başladığını ifade etmiştir. Bu katılımcılardan biri olan K2:

"Ardından apartman dairesinde yer alan bir ev kilisesine gittim ve 'Kurtuluşun İsa'da olduğuna inandığım için artık kendimi adamak istiyorum.' dedim. Bana 'Emin misin?' diye sordular, 'evet' dedim. Böylece hayatımda değişmez sandığım pek çok şey değişmeye başladı. Uyuşturucu bağımlılığımı bıraktım, günahlarımı terk ettim, kendi değerimi fark ettim, Tanrı tarafından sevildiğimi hissetmeye başladım... Şuan ise hayatım inanılmaz derecede yolunda ilerliyor."

demektedir. Benzer şekilde K12 de:

"Böylece daha çok İncil okumaya ve daha çok kiliseye gitmeye de başlamıştım. Artık bambaşka biriydim. Aradığım ve inanmak istediğim Tanrı işte buydu. İman etmek istedim, 'İsa benim Rabbim ve Kurtarıcımdır' dedim. İsa hakkında yeni şeyler öğrendim. Vaftiz dersleri aldım. Aslında o dönem psikopat biriydim. Evli olmama rağmen defalarca intiharı düşünmüştüm ve bu yüzden vücudum jilet izleriyle doluydu. Çevremdekilere beni sorsanız 'ondan uzak dur' derlerdi. Ama sonra insanlar da bendeki değişikliği gördü. Ben

çevremdeki kötülerden uzaklaşmadan onlar benden uzaklaştı. Çünkü önceleri çok uyuşturucu kullanan biriyken artık onlara 'içmeyin, yapmayın' demeye başlamıştım. Beni böyle kabul edemezlerdi. Bir akşam eşim 'Senin neyin var?' diye sordu. Bir şeyim yok deyince 'Farklı cümleler kullanıyorsun, yemeğe oturmadan dua ediyorsun. Sen böyle biri değildin. Hem bana hem de ailene karşı tavırların çok değişti. Bazı kitaplar okuduğunu gördüm. Onlar neyin nesi?' dedi. Ben de ne olacaksa olsun deyip her şeyi anlattım. Bir Müslümanın diyeceği gibi bana 'Günah işliyorsun, yapma. İsa da bir peygamber, Muhammet de.' dedi. Bunun üzerine ondan İncil'i okumasını istedim. Bana 'Seni kıramayacağım, seni değiştiren kişiyi tanımak isterim.' ” dediğini belirterek bundan sonra hızla hayatının değiştiğini ve hatta bunun başkaları tarafından bile fark edildiğini dile getirmiştir. K16 ise:

“Ve böylece 2007 yılında İsa Mesih'e iman etmeye karar verdim. Henüz 16 yaşında olduğum için çok ağır günahlarım yoktu. Ama İsa Mesih'e iman ettikten sonra imandan önceki hayatımın kötü olduğunu fark ettim. Sürdürdüğüm hayatın kötü olduğunu ve eskisi gibi olmamam gerektiğini anladım. Ve Tanrı beni pek çok konuda değiştirdi. Şimdi de değiştirmeye devam ediyor tabi ama iman ettiğim ilk zamanlarda da hemen pek çok şeyi değiştirmişti. Mesela küfürlü konuşmayı, arkadaşlarıma kötü davranmayı, ilişkilere bencilce bakmayı bırakmıştım. Yani İsa'nın yaşayan bir kişi olduğunu kendi hayatımda deneyimledim.”

demektedir. Son olarak K6 ise uzun süredir bastırıldığı duygularını Hristiyanlıkla tanışmasının ardından dışa vurduğunu ve bunun kendisi için büyük bir değişim olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Çok uzun yıllardır hiç ağlamamıştım. Çünkü ağlamanın hiçbir anlamı yoktu benim için. Ama o şey benim tekrar duygularımı açmamın adımı oldu. Tanrı'nın beni duyması ve bana cevap vermesi beni çok etkiledi. Bu olay her şeyi değiştirdi. Tanrı iyiydi ve iman etmeyeceğimi bilmesine rağmen bana şifa veriyordu. O gerçekten iyiydi ve bunun benim iyi biri olup olmamamla da ilgisi yoktu. O gün duygularım çok büyük ölçüde açıldı.”

Bu açıdan bakıldığında din değiştiren bireylerin Hristiyanlığın kesin bir kurtuluş vaatmesinden de etkilendiği söylenebilir. Nitekim katılımcıların %10,52'si din değiştirme sürecinde kesin kurtuluş vaaadinin kendisini etkilediğini dile getirmiştir. Bu bağlamda K19 “Ayrıca İncil kesin olarak Cennet'i vaadediyordu” derken K8:

“İncil’de yaratılış ve İsa’nın niçin dünyaya geldiği gibi konuları okuyunca aradığım cevapları buldum ve ağabeyimden 2 ay kadar sonra da ben vaftiz oldum. Çünkü net bir şey olmalıydı. İnsanı kendi yaptıkları asla kurtaramazdı. Çünkü bana göre ben doğruysam, bir başkasına göre de o doğru olacaktı. Mesela Müslümanlıkta hacca gideceksin, oruç tutacaksın, namaz kılacaksın gibi ifadeler yer alıyor ama bunlar çok ucu açık şeyler. Ayrıca bir kerede benim sorunumu da asla çözmez. Benim sorunumu çözecek olan çarmıhta gerildi. Ve ben O’na inandığım an, tüm günahlarımdan kurtuldum. İşte benim aradığım buydu.” demektedir.

Yapıcı (2007: 229) da araştırmasındaki katılımcılardan %42,42’sinin günahkarlık hissi yaşadığını ve bu histen kurtulmaya çalıştığını ifade etmektedir.

3.1.7. Olağanüstü Tecrübeler

Özellikle Hristiyanlığa geçişlerde sıkça rastlanan bir diğer etkense olağanüstü tecrübelerdir. Bu çalışmada da din değiştirme ve Hristiyanlıkla tanışma süreçlerinden bahseden katılımcıların önemli bir bölümünün süreç içerisinde olağanüstü bir tecrübe yaşadığından bahsettiği görülmektedir.

Tablo 17

Din değiştirme sürecinde yaşanan olağanüstü tecrübelerle dair bulgular

	N	%
Olağanüstü tecrübe yaşama (ses, görüm, rüya vb.)	8	42,10
Yaşanılan olayları işaret olarak algılama	13	68,42
Ait olunan toplumun inancını terk etmekten duyulan rahatsızlığa karşı telafi edici bir işaret alma	2	10,52
Allah’tan beklediği işareti/karşılığı görememe	4	21,05
Toplam	19	100

Tablo 17’de görüleceği üzere katılımcıların %42,10’u (K2, K4, K6, K10, K11, K12, K14, K19) olağanüstü bir tecrübe yaşadığından bahsederken, %68,42’si (K1, K2, K4, K6, K7, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K17, K19) da yaşadığı bir olayı işaret olarak algıladığını dile getirmektedir. Bunun yanı sıra %10,52’si (K14, K19) ait olduğu toplumun

inancını terk etmekten dolayı rahatsızlık duyarak Tanrı'dan bununla ilgili bir işaret aldığını; %21,05'i (K1, K2, K11, K17) ise o dönemde Allah'tan bir işaret/karşılık beklediğini fakat bunu göremediğini söylemektedir.

Eşi din değiştirme sürecine girince kendisinin de böyle bir sürece dahil olduğunu ve bu dönemde olağanüstü bir tecrübe yaşadığını ifade eden K14 o süreci şu şekilde anlatmaktadır:

“Hem Kutsal Kitabı hem de Mesihî ve Yahudiliği anlatan kitapları okudukça kitaplar arasında kaybolmaya başladım. Gerçekten zorlayıcı bir dönemdi. Gerçek olan şeyi istiyordum. Yaşadığım şey gerçek mi? Gerçekse kendisini bir an önce açıklasın ve ben onunla tanışayım diyordum. Birgün İsa Mesih'in yaşamını anlatan bir kitabı okurken çok ağladım. Çok yorgun hissediyordum. Kitabı kapadım ve elimi kitabın üzerine koydum. Sonra yüreğten ‘Rab, eğer gerçek olan buysa bana lütfen ışığını göster. Bana göster çünkü işin içinden çıkamıyorum.’ dedim. Çünkü bir taraftan kendi inancına da fanatik derecede bağlıydım. Ona sadakatsizlik yapmak benim için korkunç bir duyguydu. O duygular içerisinde kıvranıyordum. Bir yandan da ruh beni çağırıyor, kendisini hissettiriyor, bana açıklamak istiyor ve geliyordu. Ama korkumdan sanki görmek ve anlamak istemiyor, anlasam da anlayamaz hale geliyordum. Böyle bir savaşın içerisindeydim. Sonra o duayı ettim. O gece bir rüya gördüm. Rüyamda bir ışık evimin salonuna doğru süzülüyordu. Çizgi filmlerde ıslıl ıslıl bir şey dolanır ya hani, tıpkı onun gibiydi. O ışık evimin her köşesine yayılıyordu ve ben o ışığa bakıyordum. Işık banyoya, mutfığa, yatak odasına ve çocuk odasına kadar yayılıyordu. Bense ışığın heyecanı ile birden gözümü açtım. Sonra eşime gün içinde ‘Bana ışığını göster’ diyerek ettiğim duadan ve gördüğüm rüyadan bahsettim. O kadar heyecanlıydım ki anlatırken dilim karışıyordu. Eşim de bana ‘Mesih sana daha ne gösterebilir bilmiyorum’ dedi. Çünkü o artık inancını çok benimsemişti. Ama ben henüz öyle değildim. Sonra eşim uyumaya devam etti ama ben heyecandan, sevinçten, korkudan uyuyamadım. Sonra okuduklarımı biraz daha sakin bir şekilde okumaya başladım. Çünkü Tanrı sanki bana ‘Ben seni duyuyorum ve cevaplıyorum’ diyordu. O kadar uzak hissettiğim Tanrı, üzüntü ve keder anında istediğim şeyi bana çok net bir şekilde göstermişti. Bu benim için olağanüstü bir şeydi. Bana o kadar yakın olması içimdeki korku hissini sevince çevirmeye başlamıştı. Önceden dua ettiğimde de beni duyduğunu hissediyordum ama artık sanki benimle konuşan bir Tanrı vardı. Ve sanki bana ‘Ben senin sorunu cevaplayacağım, sormaya ve konuşmaya devam et.’ diyordu. Böylece

sevinçle okumaya ve ibadetlere katılmaya devam ettim. Yaşadığım yer Hristiyanlık için önemli merkezlerden biriydi. Oradaki kiliselerden birinde İsa'nın doğumunu kutlayacaktık. Topluluk olarak gittik. Henüz iman etmemiştim ama bana kürsüde bir metin okuma görevi verilmişti. Okudum. O kadar buluşmak istiyordum ki artık bir yandan içim kaynıyordu. Bulduğumuz kilise yüksek tavanlı, işlemeli eski bir kiliseydi. Gözlerimi kapattığımda orada kanat çırpan melekleri görüyordum. Meleklerde bir sevinç vardı ve hepsi bana bakıyordu. Başka insanlar da olmasına rağmen melekler bana bakarak bir coşku ve sevinç yaşıyordu. Gözlerimi açıp gördüklerimi kilisedeki bir kardeşe anlattım. Tebessüm etti ve tören başlayacağı için bunu sonra konuşalım dedi. Sonra okumam gereken metni okumaya başladım. Dua edilirken gözlerimi kapadığımda yine meleklerin o coşkusunu gördüm. Gözlerimi açınca kayboluyordu hepsi. Daha sonra Rabbe gösterdiğim yakınlıktan dolayı göklerde bir sevinç oluyormuş gibi hissettim. Yüreğimden ve düşüncelerimden bana gelen duygu tam olarak buydu. Bu benim hayalim değildi, benden gelmiyordu. Çünkü insan kendi hissiyatı ile ona gönderilen hissiyatı ayırt edebilir. O gün yüreğim sanki tamamen Rabbin elindeydi. Sonra diğer Hristiyan kardeşlerle birlikte eve döndük. Bayram havasındaki buluşma benim evimde devam etti. Yemek yemeden önce bir şey söylemek istediğimi söyledim. Ve 'Ben İsa Mesih'i Rab ve Kurtarıcı olarak kabul ediyorum' dedim. Böylece iman ettim." demektedir. Fakat ait hissettiği toplumun dinî değerlerine sırtını dönmekten dolayı rahatsızlık duyduğunu dile getiren K14 o süreçte telafi edici de bir rüya gördüğüne de değinmiştir. Bu rüyayı şöyle anlatmaktadır:

"İman ettiğim gece bir rüya daha gördüm. Rüyamda takım elbise giymiş bir portre gördüm. Ve bakınca enteresan bir şekilde o kişinin Davut peygamber olduğunu anladım. Sonra çok derinden gelen bir ses duydum. O ses bana 'Sen Davut'un soyundansın' diyordu. O anda okuduğum, öğrendiğim ve iman ettiğim o gerçek sanki bir onay buldu. Gerçekten inanılmaz bir rüyaydı benim için. Zaten her şey tamamdı, iman etmiştim ama bu rüya tamam dediklerimi de tamamlamıştı. Rüyadaki takım elbisenin neyi ifade ettiğini hala çözümleyemedim. Ama soy çok eskiye dayanan bir şey. Bu rüyayla ben kime ait olduğumu anlamış oldum. Bu rüyayla bana açıklanan şey de kime ait olduğumdu. Kime ait olduğumu demek ki o zamana kadar bilmiyormuşum."

Bu rüyadaki takım elbisenin ne anlama geldiği meçhul olsa da Yahudilerin ve dolayısıyla da Hristiyanların atası olarak bilinen "Davut" karakterinin neyi temsil ettiği aşikardır. Bu mesaj katılımcı için açıkça "Sen ait olduğun topluma ihanet etmiyorsun, bu

topraklar Hristiyanlığın doğup büyüdüğü topraklar, sen de bu topraklara aitsin.” demektedir. Zaten katılımcı da bu rüyadan sonra nereye ait olduğunu ve inandığı gerçeğin onay bulduğunu dile getirmektedir.

Bu konudaki bir diğer örnek de babasının vefatının ardından annesinin kendisinden küçük biriyle yaşamaya başladığını, bu sebeple de annesiyle arasının açıldığını dile getiren K19’dur. K19 önce:

“O dönem Hristiyanlığa hiç ilgim yoktu ve hatta karşıydım. Öyle ki daha 13-14 yaşlarımdayken Almanya’da bir kiliseye gitmiş ve İsa’nın başını aşağıya indirmiştim. Kendimi Türk, İslam inancını da bir kültür olarak görüyordum. 18 yaşında annemle beraber Türkiye’ye geldim. Askere gittim ve bir rüya gördüm. O rüyayla birlikte Hristiyanlıkla ilgilenmeye başladım. Rüyada bana Hristiyanlıkla ilgili bir çağrı vardı. Mezarlıklar normalde korkunç yerlerdir. Ama ben haçların olduğu çok güzel bir mezarlıkta olduğumu gördüm. Mezarlık gibi de değildi aslında, çok güzel bir yerdi. Bir ses bana “Sen buraya aitsin!” diyordu. Bunun üzerine araştırmaya başladım. Ama araştırmaya başlarken, Müslüman olduğum için önce kendi inancımı öğrenmem lazım dedim.”

diyerek yaşadığı tecrübeden ve araştırma sürecine girişinden bahsetmekte sonra da *“Birgün arkadaşlarım beni meşhur bir cemaat liderinin bulunduğu bir camiye götürdüler. Ben oraya kot pantolon giyerek gitmiştim ama diğer herkes şalvarlıydı. Oradayken de içimde yine aynı sesi duydum. O ses bu sefer de ‘Sen buraya ait değilsin!’ diyordu. Böylece camiye gittiğim o dönemde kiliseye de gitmeye başladım.”* diyerek kiliseye gitmeye başladığını dile getirmektedir. Aynı katılımcı:

“Böylece camiye gittiğim o dönemde kiliseye de gitmeye başladım. O zamanlar Protestan kiliseleri olmadığı için Ermeni ve Rum Ortodoks kiliselerine gidiyordum ama oralardan da hoş karşılanmıyordum. Sanki bu adam niye geliyor der gibiydiler. Korkuları vardı. Öyle ki bir papaz bana ‘Hristiyan olmana gerek yok. Neden buraya geliyorsun? İyi insan olsan yeter.’ demişti. Ben de söylediği bu şeye içten içe kızmıştım. Çünkü bir papaz nasıl olur da bana böyle bir şey söyleyebilirdi? Ben de yanlış bir yoldayım diye düşündüm ve artık camiye de kiliseye de gitmemeye karar verdim. Kilise kapısından çıkarken ‘Allah’ım ben sana inanıyorum ama dinlere inanmıyorum.’ diyerek dua ettim. Aynı ay içerisinde bir işte çalışmaya başladım ve hiç tanımadığım birisi tarafından bir Protestan kilisesine davet edildim. O kiliseye gittiğimde kilisenin kapısında Gagavuz Türkleriyle

karşılaştım. Gagavuz Türkleri gerçek Türklerdir ve Hristiyan'dırlar. Ben milliyetçi ve vatanını seven birisi olarak onları görünce şaşırđım. O zaman 'Türk olmak Müslüman olmak değilmiş.' diye düşünđüm. Yani Türklerin de başka bir dine mensup olabileceklerini anladım" demektedir. Özellikle gittiği kilisede Gagavuz Türkleriyle karşılaşması, onun Hristiyanlığa yönelmekten alıkoyan milliyetçi duygularına karşı bir telafi kalkanı oluşturmuştur. Tüm bunların üst üste gelmesinin onun din değiştirme sürecine girmesinde teşvik edici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Olağanüstü tecrübe yaşadığını dile getiren bir başka katılımcı ise K2'dir. Hem çocukken izlediği dizilerden dolayı Hristiyanlığa sempati duyduğunu hem de kavga ve huzursuzluğun hakim olduğu bir aile ortamında büyüdüğünü dile getiren K2, o süreçte Allah'tan bir karşılık görmek istediğini fakat bir türlü beklediği cevabı allamadığını şu şekilde dile getirmektedir:

"Aile içinde şiddetin hakim olduğu o dönemde ebeveynlerim Allah senin dualarını kabul eder dediği için sıkıntılarımızın geçmesine yönelik dualar ediyordum. Ama asla dualarıma bir yanıt alamıyor ve bu sebeple ağlıyordum. Lise çağlarıma ulaştığımda ise içime kapanık ve kendini rahat ifade edemeyen bir çocuk olduğum için çevremden sözel ve fiziksel şiddet gördüm. Kur'an okumak gibi çeşitli vesilelerle kendimi motive etmeye çalışsam da bu durumlar beni daha büyük bir karamsarlığa itiyordu. Anne-babamın birbirine fiziksel şiddet uyguladığı bir gün daha fazla dayanamayarak kendimi odaya kapattım ve Allah'a 'Sen gerçekten var mısın? Eğer varsa lütfen kendini bana göster. Çünkü senin varlığına çok ihtiyacım var. Hani sen çocukları seviyordun. Yoksa benden vaz mı geçtin? Neden bana cevap vermiyorsun?' diye bağırmaya başladım. O anda odamın içini çok güçlü bir uğultu, onun ardından da güçlü bir ışık sardı. Bu ışık mahallemi aydınlatabilecek güçteydi. Işığın içerisinde oluşan girdaptan bana bir el uzandı. Bu sırada elin bilek kısmında bir yara olduğunu fark ettim. Böyle bir olayla ilk kez karşılaştığım için korkup dışarıya kaçtım. Benim korkulu halimi gören anne-babam birbirlerine şiddet uygulamayı bırakıp bana ne olduğunu sordu. Gördüğüm şeyi anlattığımda da durumumdan dolayı birbirlerini suçlamaya başladılar. Bu olaydan çok etkilendim ve sebebini araştırmaya başladım. Cami imamı da dahil olmak üzere çevredekilere bu durumu anlatıp neden olabileceğini soruyordum. Onlarsa bana ak sakallı dedenin beni ziyaret ettiğini ve bunu kimseyle paylaşmamam gerektiğini söyleyip duruyorlardı. Oysa ben sakal değil, yalnızca bir el görmüştüm ve bu cevap beni tatmin etmiyordu."

Bu süreçte olağanüstü bir tecrübe de yaşadığını dile getiren K2, bu tecrübeyi anlamlandırmak istemiş fakat bir türlü kendisini tatmin eden bir cevaba ulaşamadığını dile getirmiş ve sonunda da *“İncil’i okuduktan sonra küçükken gördüğüm yaralı elin çarmıhta yaralanan İsa Mesih’in eli olduğunu idrak ettim. O bana kendisini ben daha çocukken göstermişti.”* şeklinde yorumlamıştır. Yaşadığı olağanüstü hadiseyi Hristiyanlıkla bağdaştırması da onu din değiştirme konusunda önemli derecede teşvik etmiştir. Hristiyanlıkla tanışmasının ardından olağanüstü bir tecrübe yaşadığını belirten bir diğer katılımcı da K6’dır. K6:

“Böylece 1-2 ay boyunca hiç kiliseye gitmedim. Kiliseden hiç kimseyle de görüşmedim. Eve kapanıp dua etmeye başladım. Çünkü Tanrı’nın gerçek olmadığını düşünmeye başlamıştım. Yatıp kalkıp ‘Tanrım sen gerçek misin? Gerçeksen kendini bana göster!’ diyordum. Bu süreçte sanki deli gibiydim. Hep Tanrı’yla konuşmaya çalıştım ama O’ndan hiç cevap almadım. 2. ayın sonunda hasta olmuştum, sesim gitmişti ve hareket edemiyordum. Birgün bir abla beni aradı ve ‘Sen ilahi söylemeyi çok seversin, ilahi söylesene’ dedi. Ben ‘Zaten sesim yok. Nasıl söyleyebilirim’ diye düşünürken ‘İçinden de söyleyebilirsin, Tanrı düşüncelerini duyar.’ dedi. Telefonu kapatıp ilahi düşünmeye başladım. Gittiğim ilk kilisede ilahiler hep Kutsal Kitapta yer alan belli ayetlerden oluşur ve 3-4 ilahi değişimli olarak söylenip dururdu. Bu sebeple orada söylenen ilahilerin sözlerini ezberlemek mümkün değildi. Fakat ben ilahinin başını söylesem ortası, ortasını söylesem sonu aklıma gelmiyordu. Sonunda zihnimden ‘Tanrım bak ben sana ilahi söylemek için o kadar çabaladım ama sen buna bile izin vermedin. Demek ki sen gerçekten gerçek değilsin.’ diye geçirdim. Bir anda nasıl olduysa bir kadın sesi duydum. O ses daha önce hiç duymadığım ama sonraları gerçekten de var olduğunu öğrendiğim bir ilahiyi söylüyordu. İlahinin sözlerinde ‘O seni sevdi, kurtardı seni Rap sultan’ diyordu. Sonra ben de söylemeye başladım. Söyledikçe kısılan sesim geri geldi, vücudum hareket etmeye başladı. Yataktan kalkıp yatağı toparlarken aklımda bir ayet belirdi. Ayette ‘İsa dedi ki, kalk ve şiltenin topla.’ diyordu. Bu ayeti İsa’nın bana söylediği bir şey olarak yorumlamadım. Fakat çok bencildim. Tanrı gerçek olamazdı. Bunun imkanı yoktu. Başıma onca kötü şey gelirken o neredeydi? Bunu kabullenmek zordu benim için. O yüzden O’nunla yüzleşmek istemedim. Önceleri mensup olduğum uygunsuz bir siyasi parti vardı. O partiye dönmeye karar verdim. Partiyle görüştüm fakat artık onlar da benim güven teşkil etmediğimi düşünüyorlardı. Partideki liderle görüştüm ve o bana ‘Sana üç şart koyacağız, eğer onları kabul edersen seni partiye kabul edeceğiz.’ dedi. İlk şart olarak ‘Tanrı’ya

inanmayacaksın' dedi. 'Tamam' dedim. İkinci olarak 'Kiliseye gitmeyeceksin.' dedi. Zaten kiliseye gitmediğim için o şartı da kabul ettim. Üçüncü olarak da 'İsa'ya inanmayacaksın ve O'nun çarmihinin boş olduğunu kabul edeceksin' dedi. İşte orda beynimde şimşekler çakmış gibi hissettim. Çarmihinin boş olduğunu kabul etme fikri beni çok rahatsız etti. Aslında ilahi olayında İsa benimle konuşmuş ve bana şifa vermişti. Ama ben anlamamıştım. Onu kabullenmek yerine hayatıma devam etmişim. O şartı duyduğumda ise İsa'nın benim için bir şey yaptığını gördüm ve İsa'nın çarmihinin boş olduğunu kabul etmedim. Tüm bunlardan sonra Tanrı beni çok iyi tanıyor ve kendisine iman etmeyeceğimi bildiği halde o gün bana şifa verdi diye düşündüm. Bu aslında, 'Tanrı iyidir' demektir. Tanrı iyiyse insanlar da iyi olabilirdi. Sonra masadan kalktım ve kiliseye doğru koşmaya başladım. Bu sırada kafamda 'Kiliseyi terk ettim, Kutsal kitap okumuyorum, hayatımda hep başka şeyler var, tüm bunlara rağmen Tanrı'nın yüreğine girebilir miyim?' sorusu vardı. Oraya gittiğimde 2 aydır ne yaptığımı bilmedikleri ve siyasi parti geçmişim olduğu için insanlar bunu tuhaf karşıladı. Sonra tapınma ve ilahiler başladı. Ama hala kafamda 'Ya Rab, yüreğine girebilir miyim?' sorusu dolaşıyordu. Ardından yanıma kibar bir abla gelerek 'Ben Tanrı'dan bir söz duyduğuma inanıyorum. Senin için olduğunu düşünüyorum. Ama belki de ben yanlış duymuşumdur. Sana söylesem ve sonra hemen gitsem olur mu?' dedi. Ben de buz gibi bir ses tonuyla 'söyle' dedim. Abla da bana 'İçeri girebilir miyim?' dedi. O anda duygusal bir patlama yaşadım ve kilisenin ortasında ağlamaya başladım. Çok uzun yıllardır hiç ağlamamıştım. Çünkü ağlamanın hiçbir anlamı yoktu benim için. Ama o şey benim tekrar duygularımı açmamın adımı oldu. Tanrı'nın beni duyması ve bana cevap vermesi beni çok etkiledi. Bu olay her şeyi değiştirdi. Tanrı iyiydi ve iman etmeyeceğimi bilmesine rağmen bana şifa veriyordu."

diyerek Tanrı'dan bir işaret görmek istediğini, ardından olağanüstü bir tecrübe yaşayarak bu işareti aldığını ama bu sefer de inanmadığını söylemektedir. Sonun da işaret sayacağı ikinci bir olay yaşadığını ve böylece gerçek anlamda iman ettiğini dile getirmektedir. Benzer bir tecrübe yaşadığından bahseden bir diğer katılımcı da K12'dir. K12:

"Bir kuzenim vardı, bütün ihtiyaçlarımı karşıladığı için eğer bir Tanrı varsa işte o benim kuzenimdir diyordum. Birgün sosyal medyada 'Ücretsiz İncil ister misiniz?' diye bir reklama denk geldim ve gerçekten gelir mi diye merak ederek sipariş verdim. Yine de İslamiyet'ten kalma düşüncelerim ve korkularım vardı. Ayrıca İncil'in değiştirilmiş bir

kitap olduğunu düşünüyordum. Bu durumu kuzenimle de paylaşmışım. Bana 'İncil de ayındır ama Kürtçesi varsa okumak isterim' demişti. Bu sefer de Kürtçe İncil siparişi verdim. Sipariş verdiğim sitenin görevlileri görüşmek isteyince görüşmeye çok olumlu bakmasam da kabul ettim ama aramızda pek sohbet olmadı. Sonra getirdikleri Kürtçe İncil'i kuzenime verdim ve o da okudu. Ama sonra çıkan bir kavgada kuzenim gözlerimin önünde öldürüldü. Onu kaybettikten sonra büyük bir travma yaşadım. Ne olduysa o anda oldu ve Tanrı'nın 'Senin Tanrın benim!' dediğini duydum. Kuzenimi kaybetmenin acısını, üzüntüsünü yaşıyordum. Hani yolda yürürken birden aklınıza alakasız şey gelir ya öyle bir anda 'Tanrın benim!' gibi bir şey dendiğini hissettim. Bir yandan üzüntümü yaşamak ve yasımı tutmak isterken diğer yandan da İncil'e yönelmek istiyordum. Yani bir yandan İncil'i okumak isterken diğer yandan da istemiyordum. Sonra elime alıp neden korkayım ki diyerek okumaya başladım."

demekte ve Tanrısını kaybettiğini düşündüğü bir anda "Senin Tanrın benim!" sözünü işittiğini söylemektedir. Sonra aynı katılımcı devam etmekte ve

"... Kuşularım ve kaygılarım vardı. Yine de beni kitaba yönlendiren bir şey hissediyordum. Bir gün kızım hastalandı. Sonra da İncil için görüştüğüm arkadaşlar iş yerime geldi. O dönem aklımda hem 'Tanrı varsa nerede?' gibi ateistik, hem de İslamiyet'le ilgili sorular vardı. İslam'la ilgili sorularımı neden onlara sordum bilmiyorum ama o arkadaş bana Kur'an hafızı olduğunu söyledi. Sonra da sorularıma Kutsal Kitap'tan cevaplar verdi. Bunun üzerine ona Kutsal Kitap'ı nerden bulabileceğimi sordum. O da bana kiliseye gelmek isteyip istemediğimi sordu. Bir akşam eşime bir şey isteyip istemediğini sordum ve yemek istediğini söyleyince 'hemen geliyorum' dedim. Ama sonra ne olduysa kendimi kilisenin önünde buldum. Aklım hastanedeydi ama ayaklarım beni kiliseye getirmişti. Aslında kilisenin eski bir bina olmasını beklemiştim ama orası bir daireydi. O günü dün gibi hatırlıyorum. Perşembe günü saat yediydi. Kiliseye girdiğimde dua toplantısı vardı. Ben, burada ne işim var, kızım hasta, oraya gitmeliyim diye düşünüyordum. 15-20 kişiden oluşan bir grup beni çok sıcak karşıladı, oturtup bana çay verdiler. Böylece tapınma başladı ve ilahiler söylendi. Ardından bana 'Bir dua konun var mı?' diye sordular. Kızımın hasta olduğunu söyleyince grup kızım için dua etti. Ben o 15 kişinin sesini ayrı ayrı işittim. Nasıl bir ruhsal ortamdaydım bilmiyorum ama muazzam bir esenlik içindeydim. Üzerimden büyük bir yük kalkmış, hiç derdim, sıkıntım yokmuş gibi hissetmişim. Biraz sohbet ettikten sonra hastaneye gittim. Doktor eşime ertesi gün kızıma

ilaç vereceklerini ve kızımın yoğun bakıma girme ihtimalinin olduğunu söylemiş. Sabah olunca eşimi hastanede bıraktım ve işe gittim. Ben gidince doktor kızımın tahlillerini incelemiş ve onun iyi olduğunu söylemiş. Ertesi gün de kızım taburcu oldu. Böylece 'Kızım acaba dua ettiğimiz için mi iyileşti?' diye düşünmeye başladım. Ama sonra bunun olamayacağına karar verdim. Ama kızım eve döndükten sonra işe giderken yine o sesi işittim. O ses 'Tanrın benim' diyordu. Sonra bu konuyu pastörle görüşmeye başladım. Böylece daha çok İncil okumaya ve daha çok kiliseye gitmeye de başlamıştım.'"

diyerek hem bir kez daha olağanüstü bir tecrübe yaşadığına hem de işaret olarak yorumladığı bir olayla karşılaştığına değinmektedir.

Üniversiteden sonra Amerika'ya yerleştiğini ve orada kendisine güzel bir hayat kurduğunu, sonra bir misyonerin dükkanına İncil bırakmasıyla birlikte İncil okumaya başladığını söyleyen K4 de olağanüstü bir tecrübe yaşadığından bahsetmektedir. K4 yaşadığı tecrübeyi ve hayatının hızla değiştiğini şu sözleriyle dile getirmektedir:

"Orada konuşan İsa Mesih ile İslam'da bize anlatılan İsa Mesih'in aynı olmadığını anladım. Böylece arada kaldım ve akşamları dua etmeye başladım. Çünkü bir yaratıcıya inanıyorduk ama o kimdi? Yaratıcının bana yardım etmesi için bir dönem akşamları yatmadan önce dua ettim. Eşim de bu durumun farkındaydı. Çünkü Tanrı sizi biraz içten dışa değiştiriyor. Sonra işlerimin yoğun olduğu bir dönemde eşimle kızımı tatil için Türkiye'ye gönderdim. Zaten birkaç hafta sonra kendim de gidecektim. Birlikte birkaç hafta Türkiye'de kalıp sonra da Amerika'ya dönecektik. Ama Amerika'da yalnız kaldığım o dönemde gece dua ederken Rab'den bir görümlle İsa Mesih'i gördüm. Yaşadığım şey ruhsal bir deneyimdi ve insanı biraz yoruyordu. Uyanıktım, ruhsal bir olaydı. Yakazeten deniyor ya o tarz bir görümdü. İsa Mesih'i gördüğümde O'nun Rab olduğunu anladım. Yüreğim sıkıldı, 'Rab' dedim. Ve benim Hristiyan olmamı istediğini anladım. Hristiyan olabilirdim ama o an annem-babamdan korktum. Çünkü hassas, duygusal ve dindar insanlardı. Anlamayıp, karşı çıkıp, üzüleceklerdi. Ayrıca annem şeker ve kalp hastasıydı. Yüreğim biraz sıkıldı ve 'Peki annem-babam?' dedim. Sonra eşime telefonda 'Ben İsa Mesih'i rüyamda gördüm ve Hristiyan olmaya karar verdim.' dedim. O ise bana direkt 'Ben seni boşarım.' dedi. Eşim de dindar bir aileye mensuptu ve abileri bu durumu kabul etmezdi. Çok sert bir tepki vermişti. Böyle bir tepki vereceğini ben de bilmiyordum. Türkiye'ye döndüğümde erkek kardeşime 'İsa Mesih'i rüyamda gördüm ve Hristiyan olmaya karar verdim.' dedim. O zamanlar hiç Hristiyan tanımiyordum. Kardeşim başta bir

reaksiyon vermedi ama ertesi gün eski tanıdıklarımızdan bir abiyle birlikte beni psikoloğa götürmek istediklerini söylediler. Ben de 'olur' dedim. Teklifini kabul ederken 20-30 dakikalık bir seansa gireceğimi, tanıklığımı anlatacağımı, onların da içinin rahat edeceğini düşünmüştüm. Çünkü Amerika'da 6 tane mağazası olan ve bir araba galerisine ortaklık yapan biriydim. Pek çok diplomam vardı. Kötü bir şey olacağını düşünemedim. Sonra beni Türkiye'nin tanınmış psikiyatri hastanelerinden birine götürdüler. Girişte telefonumu aldılar ve üst kata çıkartıp bana testler yapacaklarını söylediler. 4. kata çıkıp sürgülü kapıların içerisinden geçtik ve kendimi bir anda 15-20 tane akıl hastasının içerisinde buldum. Orada doktorlar danışanla konuşacaklarında danışanı ufak bir odaya alıyorlardı ve onunla uzun uzun konuşuyorlardı. Ben de anlattım. Onlara 'Bu sadece benim başıma gelmiş olamaz, İncil'de Pavlus da var. O da koyu bir Yahudi iken görümle iman etti. Bana inanmıyorsanız İncil'i okuyun.' dedim. Ama 15 gün kadar orada hapis kaldım. Bana ilaçlar veriyorlar ve dış dünyayla irtibat kurmama imkan vermiyorlardı. Sonra oradan çıktığımda onlara tazminat davası açacağımı, çünkü dünyanın hiçbir yerinde 'Ben İsa Mesih'i gördüm, Hristiyan oldum' diyenlerin akıl hastanesine tıklmadığını, buradaki yaşadıklarım sebebiyle Amerika'daki işlerimin kötüye gitmesi durumunda da davacı olacağımı söyledim. Ardından da onlara internetten sahibi olduğum mağazaları gösterdim ve 15 günün ardından beni bıraktılar. Bırakmadan önce iki defa Türkiye'nin tanınmış psikiyatristlerinden birinin başhekimlik yaptığı kurulun önüne çıkmıştım. Sonuç olarak konuşup tartıştık ve sonunda beni bıraktılar. Ben de apar topar Amerika'ya döndüm. Ama o zamandan beri eşim Amerika'ya dönmedi. Sonra da boşanma davası açtı ve şuan kızımınla görüşmemi engelliyor. Biraz o bakımdan sıkıntı yaşıyorum. Ama onun haricinde Rab her şeyimi düzenledi."

Dolayısıyla hayatıyla ilgili her şeyin yolunda gittiği bir dönemde dükkanına İncil bırakılmasıyla İncil okumaya başlaması ve inancıyla ilgili şüpheye düşürmesi onu bir işaret beklemeye itmiştir. Bu sürecin ardından da olağanüstü bir tecrübe yaşamış ve bu tecrübeyi Hristiyan olması için bir işaret olarak algılamıştır.

Bir Hristiyan'la tanıştıktan sonra hayatının altüst olduğunu ve depresyon sürecine girdiğini, bu sürecin ardından da travmatik bir tecrübe yaşayarak Tanrı'dan yardım beklediğini dile getiren K10 da olağanüstü bir tecrübe yaşadığından bahsetmiştir:

"O gün hayatımın dönüm noktası oldu ve her şey değişti. Bahsettiğim o başarılı kişi gitti. Yaklaşık 4-5 ay süren bir depresyon süreci yaşadım. O süre içerisinde agresifim.

Ailemle ve arkadaşlarımla bütün ilişkilerim bozulmuştu. Derslerimde ve iş yerimde de başarısız birine dönüşmüştüm. 4-5 ay süren o süreç, benim için hayatımdaki en büyük travmaydı. Öğrenciyken büyük bir şehrin göbeğinde tek başıma bir evde kalmış ama maddi sıkıntı çekmemiştim. Ama o depresyon sürecinde ekmek alacak paraya muhtaç kaldım. Ailemden de isteyemiyordum. Çünkü nasıl ve neden olduğunu hiç bilmediğim bir şekilde her şey bozuldu. En sevdiğim arkadaşlarım, en güvendiğim yoldaşlarım bile beni yalnız bıraktılar ve benim için depresif bir dönem başladı. Bu depresif dönemde bir şey arıyordum ama ne aradığımı bilmiyordum. Önce aradığım şeyin parada olduğunu düşündüm. Ama sonra o güne kadar hep param olduğunu, yine de aynı yalnızlığın içinde hissettiğimi fark ettim. Sonra aradığım şeyin erkeklerde olabileceğini düşündüm. Ve o 4-5 aylık süreç, hayatımda en çok erkek arkadaşımın olduğu dönem oldu. Ama aradığımı yine bulamadım. Birgün üyesi olduğum siyasi partinin şehir dışındaki mensuplarından biri gece yarısına doğru evime geldi ve bana aşık olduğunu söyledi. Ama ben ona karşı bir şey hissetmiyordum. Zaten aramızda da öyle bir ilişki yoktu. Elinde büyük bir bıçak vardı. Telefonumu da alarak hem kendini hem de beni öldürmek istediğini söyledi. O an ne yaptığını bilmiyorum. Bağırıyor ve bir yandan da korkuyordum. Ölmekten korkuyorum ama aslında o anki duygularımı da şu an tam sentezleyemiyorum. Ama yalnızlık hissimin ve Tanrı arayışımın o an başladığını düşünüyorum. Nasıl olduğunu bilmiyorum ama bence Kutsal Ruh'un bendeki konuşmasıyla ben o kişiyi ikna ettim. Ona 'Beni öldürdükten sonra sen kendini öldürür müsün emin olamıyorum, hadi gel birlikte yüksek bir binaya gidelim ve oradan birlikte atlayalım.' dedim. Onu alıp binaya götürmekle kandırdım ama o an bu fikrin nasıl aklına geldiğini bilmiyorum. Sonra onu evime yakın bir karakola götürdüm. Bu olay hayatımın en dip noktasıydı. Ölüm çukuru dediğimiz çukurun da dibiydi. Çok kötü hissetmişim. O gece belki de yıllar sonra ilk kez dua ettim. O'na 'Yaratıcı, mutlaka varsın; beni yarattıysan ortada bırakamazsın, benimle ilgilenmek zorundasın.' dedim. Hristiyanlık inancında hiçbir kötülük Tanrı'dan gelmez. Tanrı kötülükle ayartmadığı gibi kötülükle de ayartılmaz. Bu yüzden o sürecin Tanrı'dan geldiğini düşünmüyorum. Ama Tanrı'nın o süreci iyi kullandığını düşünüyorum. O süreçte günahkar olduğumu anladığımı ve dünyasal bilgeliğimin altında yatan kötülüğümün ve günahımın ortaya çıktığını söyleyebilirim. O gece O'na 'Yaratıcı, eğer varsan bana kendini göster, beni yaratıp bu çukurun içine atamazsın, beni karanlıkta bırakamazsın.' dedim. Ben ağlayarak dua ederken gözlerim kapandı ve herhangi bir sebebe bağlayamadığım bir ses işittim. O ses bana 'Kızım, buradayım. Bana gel!' diyordu. O ses bende çok büyük bir etki yarattı.

Duyduğum ses bana büyük bir huzur verdi. Karanlık, küçücük, camsız bir evde de öyle bir ses duysanız korkarsınız. Ama ben korkmadım. Sadece huzur, esenlik ve yalnız olmadığımı hissettim. Sonra da bir ışık hüzmeleri gördüm. Hala emin değilim ama biliyorsunuz ki Hristiyanlıkta Tanrı ışıktır. Gördüğüm ışığın Tanrı olup olmadığını bilmiyorum ama Tanrı olduğunu düşünüyorum. Kafedeki Hristiyan arkadaşın tanrının çocuğu olmaktan bahsetmesi ve işittiğim sesin 'kızım' demesi bana Hristiyanlığı çağırıyordu."

Uzun süre uyuşturucuyla ve suçluluk/günahkarlık duygusuyla mücadele ettiğini ve bu süre zarfında daima Allah'tan bir yardım görmeyi beklediğini söyleyen K11 de olağanüstü bir tecrübe yaşadığından bahsetmiştir. O süreci anlatan K11:

"2009-2010 yıllarında bir iş kazası geçirdim ve bacağım ciddi bir hasar aldı. Çok yorgun olduğum bir gün 'Kim olduğunu bilmiyorum. Seni tanımıyorum. O yüzden de Rabbim, Allah'ım ya da Tanrım diye yalvaramıyorum. Ettiğim dua içten olmaz. Yaptığımı alçaklık olarak görme, çünkü seni tanımıyorum. Artık yalanlara inanmaktan da sıkıldım.' dedim. Sonra bir görüm gördüm. Tam bir uyku halinde değildim ama hafif içim geçmişti. Çünkü eşimin ve kızımın sesini hala duyuyordum. Kendimi çok derin bir karanlığın içinde görüyordum, hatta kendimi bile görmüyordum. Sadece karanlık vardı. Sonra çok uzaktan küçücük bir ışık belirdi. Işığa doğru yürümeliyim ki önümü görmeliyim dedim. Yoksa takılıp düşecektim, ki zaten aynı zamanda düşüyordum. Düşmek benim için çok tehlikeliydi çünkü bacağımı kaybedebilirdim. Ben ışığa üç adım atsam sanki o bana otuz adım geliyordu. Işık, yaklaştıkça karşımda duran ihtişamlı ve büyük bir çarmıh şeklini aldı. Konuşuyordum, kendi sesimi de duyuyordum. Sadece bir çarmıh ve o çarmıhın yaydığı muhteşem ışığı görüyordum. Sonra, normalde benim şu an korkmam lazımdı dedim. Çünkü bu, görkemli ve ihtişamlı, korkutucu ve ürpertici bir şeydi ama enteresan bir şekilde korkmuyordum. Sonra çarmıh benimle konuşmaya başladı. Bana ne aradığımı sorudu, ben de 'Tanımıyorum, İsa mıdır, Allah mıdır, Tanrı mıdır kim olduğunu bilmiyorum ama ben onu arıyorum.' dedim. Bana, 'O aradığın benim, şimdi kalk ve beni takip et!' dedi ve bir anda her şey gözlerimin önünden kayboldu" demekte ve şu şekilde devam etmektedir:

"...Bir gün yürüyerek işe giderken bir anda bacağıma inanılmaz bir ağrı saplandığını hissettim. Kendimi fark ettiğimde kilisenin kapısının önünden geçiyordum. Kiliseye girdim, içerde birkaç sandalye vardı Tanıklığını dinlediğim o adam da konuşma yapıyordu. Adam konuşmasını bitirdiğinde içerideki 10-11 kişinin hepsi yanıma geldi. Ayağa kalktım, dışarı çıkmak istedim ama çıkamıyordum. Bir şey beni orda tutuyordu. Bir

yandan da korkuyordum. Bana üç defa “Hazır mısın?” diye sordu ve enteresan bir şekilde ağzımdan “evet” cevabı çıktı. O zaman “Rab İsa Mesih’in huzurunda diz çökeceksin!” dedi ve bir anda bütün bedenim boşaldı. Diz çöktüm. Ağlıyordum ama neye ağladığımı bilmiyordum. Bacağım için de ağlıyordum çünkü diz çökmüştüm ve bu dizim için hiç iyi bir durum değildi. Ama hiç ağrı hissetmiyordum. Yine de bu duyguyu garipsemedim çünkü kaza geçirdiğim zaman da hiç ağrı hissetmemiştim. Bu sırada yüreğimin içinde de daha önce hiç bilmediğim, tatmadığım bir duygu oluşmuştu. Bir tarafım bu duyguyu elinden kaçırmak istemiyordu. Daha önce envaiçeşit uyuşturucu kullanmışım ama kendimi hiç böyle mutlu, huzurlu ve sakin hissetmemiştim. Bacağımı artık kaybedeceğimi sanmışım ama buna rağmen ‘Olsun, zaten yıllardır bacağımdan çok çekiyorum, belki de protez bacak benim için daha iyisidir.’ diye düşünüyordum. Kilisedeki o adamsa yaklaşık yarım saat dua etmişti. Artık bedenimi hissetmiyordum. Duasını bitirdiğinde ayağa kalktım ve bacağımda daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir güç hissettim. Bacağımdaki o gücü tıp bugün bile açıklayamıyor. İman etme sürecim bu şekilde oldu. Bunun ardından daha derin okumalara ve araştırmalara başladım.”

Din değiştirme sürecinde Allah’tan bir karşılık beklediğini ama bir türlü karşılık göremediğini söyleyen K1 de:

“Bu süreç ve neyin doğru neyin yanlış olduğu kararını vermek çok zordu. Allah’ı ya da Tanrı’yı sınamaya ve hangisi doğruysa onu deneyimlemeye çalışıyordum. O’ndan işaret beklesem de O’na nasıl hitap edeceğimi bilmiyordum. Bununla birlikte bazen O’na ‘yabancıların Tanrısı’ diyordum. Tanrı’yı deneyimleyebilir miyiz bilmiyorum ama o dönem benim için işaret sayılabilecek olaylar yaşadım. Mesela bir gün eşim beni aradı ve oğlumuzun 4 zayıf dersi olduğunu, bu yüzden de mezun olamayacağını söyledi. Bunun üzerine ‘Yabancıların Tanrısı eğer doğruysan kendini göster!’ diye dua etmeye başladım. Aradan birkaç dakika geçmeden eşim beni tekrar aradı ve oğlumuzun 4 değil, 2 zayıf olduğunu söyledi. Bir süre sonra oğlumuzun zayıf olan o 2 dersten de geçer not aldığını öğrendim. Buna benzer pek çok işaret deneyimledim.” demekte ve Tanrı’dan geldiğine inandığı bazı işaretler olduğunu söylemektedir. Benzer bir durumdan bahseden son katılımcı ise K17’dir. K17 de:

“Sevgi var ama neden ben Tanrı’nın o sevgisini alamıyorum ve neden Tanrı beni insanlarla cezalandırmaya çalışıyor diye düşünüyordum. Sonra o arkadaşım İsa’ya, İsa’nın adıyla dua etmemi söyledi. Bu başta bana garip geldi. Adıyla dua etmek aslında

besmele çekmek gibi bir şeydi. Ama ben o zamanlar besmelenin anlamını da bilmiyordum. Daha doğrusu anlamını biliyordum ama anlamıyordum. Bu yüzden arkadaşımın İsa'nın adıyla dua et demesini de anlayamamıştım. İsa deyince ne olacak diye düşünüyordum. Okuldan eve genelde kardeşimle birlikte dönerdik. Ama bir gün ben okuldan geç çıktım ve yanımda kardeşim yoktu. İssiz bir yolda yürüyordum ve çevremde okuldan da kimse yoktu. Arkamdan sapık gibi bir adam gelmeye başladı. Hatırlayınca bile hala ürkiyorum. Çok korktum. Kaçsam beni tutabilirdi, hızlı koşamıyordum. Bağırısam çevrede sesimi duyacak hiç kimse de yoktu. İçimden 'Allah'ım beni kurtar, ne yapacağımı bilmiyorum, bir mucize olsun' gibi şeyler söyleyerek dua etmeye başladım. Müslüman olmama rağmen kendi inancımın Tanrısından bir cevap gelmedi. Çok korkuyordum ve zaten kafam karışıktı. Aklıma arkadaşımın İsa'nın adıyla dua et dediği geldi. Ve 'İsa, sen Tanrı'ysan, senin inancın doğruysa, senin yolun doğruysa beni buradan kurtarabilecek olan sensin. Bunu şuanda denemek istiyorum, lütfen beni kurtar.' diye dua ettim. 30 saniye sonra da yolun köşesinde kardeşimin belirlediğini gördüm. Oradan nasıl geldi bilmiyorum, bu benim için bir mucizeydi. Ben orada 'Tamam, Tanrı sensin, ve ben artık senin yolunda gitmeye karar verdim.' dedim. Ardından da daha fazla İncil okumaya başladım." demekte ve bu olayın ardından iman ettiğini dile getirmektedir. Hristiyanlığı araştırmaya başladıktan sonra rüyalarının da değiştiğini dile getiren K13:

"Çünkü kafam karışmaya, sorularım farklılaşmaya ve inancım zayıflamaya başlamıştı. Acaba bu şeytanın vesvesesi mi diyordum. Sonra bu durum rüyalarımın kadar girmeye başladı. Rüyalarım da farklılaşmıştı ve artık film sahnesi gibi rüyalar görüyordum. Bunlardan birinde hani Orta Çağ'dan kalma gri duvarları, bordo şamdanları ve piyanosu olan çok eski binalar olur ya öyle bir yerde olduğumu gördüm. Kata geldiğimde bir ses 'Bu kat Şeytan'ın katı' diyordu. Sonra da orada işaretler gördüm. Ardından birinin bana 'Kendi hayatını kurmak istiyorsan bu işaretleri takip etmelisin' dediğini duydum. Gördüğüm bu rüyayı anneme anlattığımda annemin bana söylediği ilk şey 'Sen tarikatları mı araştırıyorsun?' demek olmuştu. Bense sadece 'Evet, araştırıyorum' demiştim. Annem de bana araştırma, seni korkutuyorlar, bu tarz işlere girme gibi öğütler vermişti." diyerek gördüğü rüyadan bahsetmekte ve bu olaydan sonra kendisini Hristiyanlıkla tanıştıran arkadaşını tekrar görmeye gittiğini söylemektedir. Bir diğer katılımcı olan ve Hristiyanlıkla ilgilendiğini annesine söylemesinin ardından iblisle yüz yüze savaşmaya başladığını hissettiren olaylar yaşadığını dile getiren K15 bu süreci şu şekilde dile getirmektedir:

“Birgün annem sofrayı toplarken ona ‘Ben galiba Hristiyan olacağım. Hristiyanlığı araştırıyorum.’ dedim. İşte o anda bahsettiğim sevgi dolu annem gitti ve sanki başka bir kişilik gelip onun içine girdi. Her şey tersine dönmüştü. Zaten Hristiyan inancına göre de Mesih’e iman etmeye gelen biri olduğunda İblis, bir şeyleri kullanabilir. Çünkü o anda ruhsal savaşlar başlamış olur. Ben önceleri bunun farkında değildim. Ama annem öyle birine dönüştü ki bu sebepten ondan çok dayak yedim. Annem beni çok dövdü ve bunlar doğru değil dedi. Beni telefonumu almakla ve okula göndermemekle tehdit etti. Ama bunlar beni durduramadı. Sürekli Kutsal Kitap okumaya ve dua etmeye devam ettim. Sonra kiliseden birine annemin bana yaptıklarını anlattım ve ‘Sizce onun yaptıkları doğru mu, ne yapmalıyım?’ dedim. Onlar da bana ruhsal savaşlardan bahsettiler. Zaten İsa bile acı çekmişti, O Tanrı’ydı ama O’nu bile kabul etmemişlerdi. Ruhsal savaşlardan dolayı annenin kabul etmemesinin doğal olduğunu, onun yüreğini Tanrı’nın değiştirebileceğini, bunun için de dua etmem gerektiğini söylediler. Tanrı onu değiştirebilir demeleri bana cevap olarak yetmişti. Önceden de Allah bizim hayatımızdaydı. Ama ben O’nun birini değiştirebileceğini ve bizimle bu kadar yan yana olabileceğini bilmiyordum. Tüm bunlardan sonra annem için çokça dua etmeye başladım. Hristiyanlığı araştırdığımı babama da söylemiştim. O bana Kutsal Kitabı daha önce kendisinin de okuduğunu, bu konuda bana karışmayacağını, çünkü benim yanlış bir şey yaptığımı düşünmediğini ve sadece annem için de dua etmem gerektiğini söyledi. Büyüyordum ve her gece annem için dua ediyordum. Dua etmeyi unuttuğum her gece sanki annem değişiyordu. Ama dua ettiğim gecelerde hiç sorun olmuyordu. Bu durum bana iblisle yüz yüze savaşıyor muyum gibi hissettiriyordu. Sanki ben iblisi deniyordum. Mesela bazen dua etmeden uyuyordum, sabah olduğunda annem telefonlarımı bağıarak açıyordu. Ya da o gün dayak yiyordum. Dayak yiyorum derken terlik fırlatmaktan falan bahsediyorum, ağır bir şiddeti kastetmiyorum. Ama her şeyi engellemeye çalışıyordu. Bana okula gitme, o okulu kazanma, onu yapma, bunu yapma gibi şeyler söylüyordu. Bunlar aslında çok küçük şeylerdi ama beni sevgi dolu büyüttükleri için bana büyük şeylermiş gibi geliyordu. Annemin birazcık kızması bile beni üzüyordu.”

Yaşadığı olayları “iblisle yüz yüze savaşmak” olarak yorumlayan K15’in annesinin her tepkisinde Hristiyanlığa daha sıkı bağlarla bağlandığı söylenebilir. Bu konuda örnek gösterebileceğimiz son katılımcı ise K7’dir. K7 başından geçen olayları şu şekilde anlatmaktadır:

“Ama artık neden kurunun yanında yaşı da yakıyorum diye düşünmeye ve diğer kitapların ne söylediğini merak etmeye başladım. Daha önce gezmek için bir antik kente gitmiş ve oradan anı olarak bir çarmıh almıştım. Birgün çekmecede duran o çarmıha denk geldim ve ‘Acaba Hz. İsa ne yaptı?’ dedim. Böylece Hristiyanlığı araştırmaya başladım. Annemle birlikte yaşadığımız o dönemde olabildiğince düzgün bir hayat yaşamaya çalışıyor ve ondan hiçbir şeyi gizleyip saklamıyordum. Öyle ki bilgisayarımın ekranını bile onun rahatça görebileceği bir şekilde yerleştirmiştim. Annem de ara sıra yanıma uğrar, ne yapıyorsun diye sorardı. Ben de Hz. İsa'nın hayatını, İncil’le Kur’an arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları araştırıyorum derdim. Bu araştırmaları yaptığım dönem, annemin iş yerindeki ofisi değişti. O bölümdeki yeni ofis arkadaşı Hristiyan Türk bir kadındı. Kadın, masasında Hristiyanlıkla ilgili şeyler bulunduğu için anneme açıklama yapma gereği hissetmiş ve ‘Ben Hristiyan’ım, masamda o yüzden bu kitaplar var.’ demiş. Annem ‘tamam’ deyince de ‘Eğer inancımı merak ederseniz size de anlatırım.’ demiş. Annem de kendisinin ilgilenmediğini ama benim ilgilenebileceğimi söylemiş. Sonrasında annem, benimle arkadaşı arasında bir nevi kurye oldu. Bana gelip arkadaşının Hristiyan olduğundan bahsetti, ben de ‘Acaba elinde Hristiyanlıkla ilgili kitap var mıdır?’ diye sordum. Kadın da ertesi gün annem vasıtasıyla bana kitaplar ve filmler gönderdi. Gönderdiği kitapları bitirince onları anneme verdim ve varsa yeni kitaplar göndermesini istedim. Onları da okuduktan sonra İncil göndermesini istedim. Sonra yine annem aracılığıyla bana İncil gönderdi. İncil’de öyküsel bir anlatım vardı ve bu anlatım beni daha da içine çekmişti... Burada beni, Hristiyan nüfusunun az olmasına rağmen araştırma yapmaya başladığım sırada annemin Hristiyan bir ofis arkadaşına denk gelmesi de etkilemişti. Çünkü annem bir devlet kurumunda çalışıyordu ve araştırsak belki de o kurumda anca birkaç Hristiyan çıkacaktı. O yüzden ‘Bu bir işaret olabilir mi? Acaba daha fazla mı araştırmalıyım?’ diye düşündüm. Çünkü ulvî ya da dinî şeyler okudukça insan bu tarz şeylere dikkat etmeye başlıyordu. Çekmecedeki haçı görmem, annemin ofisinin değişmesi, ofis arkadaşının Hristiyan bir kadın olması gibi şeyler olmuştu. Kitapları okuduktan sonra ‘İbadet ediyor musunuz? İbadet için nereye gidiyorsunuz? Hangi günler ibadet ediyorsunuz?’ gibi sorular sordum. Kadın da bizi kiliseye davet etti. Böylece ilk defa kiliseye gittim.”

Katılımcıların anlatımlarından da anlaşılacağı üzere özellikle yoğun bir arayış sürecinde olan, böyle bir arayış döneminde depresyona ya da depresif hale bürünen bireyler, rüya, ses, ya da görüm yoluyla olağanüstü bir tecrübe yaşadığına inanabilmekte

ya da karşılaştığı olayları Tanrı'dan gelen bir işaret olarak algılayabilmektedir. Tanrı'dan bir işaret beklediğini söyleyenlerin durumu psikoloji literatüründeki “algıda seçicilik” durumuyla ilişkilendirilebilse bile olağanüstü tecrübe yaşadığını söyleyenlerin durumu biraz daha farklıdır.

Özellikle depresyon süreci geçiren ve Tanrı'dan işaret beklediği süre içerisinde olağanüstü bir tecrübe yaşadığını söyleyen bireylerin olağanüstü tecrübe yoluyla psikolojik olarak rahatladıkları söylenebilir. Bu durum “Acaba zihin kendisini rahatlatmak istediği için böyle bir tecrübe yaşanmış olabilir mi?” sorusunu beraberinde getirmektedir. Yaşanılan tecrübenin gerçek olup olmadığı elbette ki tartışılabilir. Fakat açıkça görünen odur ki tecrübe gerçek olsa da olmasa da bireyin hayatını ciddi manada değiştirebilmektedir. Bu durumun katılımcılarımız arasındaki en ilgi çekici örneği dindar bir ailenin dindar bir ferdi olarak yetişen, Türkiye'nin en iyi okullarından mezun olan, ardından da eğitim için Amerika'ya giderek eğitimi bitince oraya yerleşip mağazalar zinciri kuran ve bu süreçte dindar bir kadınla evlenerek bir kız çocuğu dünyaya getiren K4'tür. K4, yaşadığı tecrübeyi ailesiyle paylaşmasının ardından 15 gün boyunca psikiyatri kliniğine yatırıldığını, babasının “*Ben Hristiyan evlat istemiyorum, seni evlatlıktan reddederim.*” sözlerine maruz kaldığını, karısıyla boşandığını, kızını göremediğini ve Amerika'daki işlerini terk ederek Türkiye'deki bir kilisede pastör olmaya karar verdiğini dile getirmiştir. Bu sürecin imanlı biri için bile oldukça zorlayıcı olduğu oldukça nettir.

Başka çalışmalara bakıldığında ise o çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edildiği gözlemlenmiştir. Nitekim Yapıcı (2007: 236) araştırmasında yer alan katılımcılardan %27,27'sinin “görülen rüyalar ya da vizyonlar” neticesinde Hristiyanlıktan etkilendiğini söylemektedir. Çayır'ın (2008: 216) katılımcılarına yönelttiği, “Hristiyanlığa ilgi duymanızda, görmüş olduğunuz rüya etkili oldu mu?” sorusuna katılımcılardan %5,6'sı; “Ağır bir hastalıktan kurtulmanız etkili oldu mu? sorusuna %4,4'ü; “Özel bir durumda İsa'nın size yardım etmesi etkili oldu mu?” sorusuna da %13,3'ü “evet” cevabını vermiştir. Bu cevaplar da olağanüstü tecrübe kategorisinde değerlendirilebilir. Köse (2019: 145) ise din değiştirerek Müslüman olan katılımcılarının %26'sının mistik bir tecrübe yaşadığını ve din değiştirme sürecinde en çok bu tecrübenin etkisinde kaldığını söylemektedir.

3.1.8. Travmatik Tecrübeler

Katılımcılara “Din değiştirmeden önce travmatik bir tecrübe yaşadınız mı?” sorusu da yöneltilmiştir.

Tablo 18
Din değiştirmeden önce yaşanan travmatik tecrübelerle dair bulgular

	N	%
Anne-baba arasında şiddet/kavga/boşanma	6	31,57
Anne-babadan uzakta (dede-nine ile) büyüme	2	10,52
Babanın vefatı	3	15,78
Arkadaşın/akrabanın vefatı	3	15,78
Depresyon/depresif dönem	5	26,31
Partnerden ayrılık/ayrı kalma	2	10,52
Ortaokul ya da lise için evden ayrılma	3	15,78
Çevre/aile baskısı	4	21,05
Kendisinin ya da yakınının hastalanması/kaza yapması	3	15,78
Din eğitimi sırasında yaşanan sıkıntılar/kötü örnekler	3	15,78
Koşullu sevilme (başarı, dindarlık vs.)	3	15,78
şiddet görme	2	10,52
Baba sevgisinden ve korumasından mahrum kalma	1	5,26
Babanın bağımlı (alkol ve gece hayatı) olması ve iflas etmesi	1	5,26
Arkadaşlarla problem yaşama	1	5,26
Annenin kendisinden yaşça küçük biriyle ilişki yaşaması	1	5,26
Evlilikle ilgili problemler	1	5,26
İftiraya uğrama ve evden kovularak sokakta yaşamaya başlama	1	5,26
İstenmeyen bir çocuk olarak dünyaya gelme ve bu sebeple annenin depresyona girmesi	1	5,26
Dışlanma	2	10,52
Rehin alınma	1	5,26
Günahkarlıktan hissi ve günahlardan kurtulma konusunda Allah’ın yardımını görememe	1	5,26
Taşınma	1	5,26
Toplam	19	100

Her ne kadar katılımcılardan %42,10'u (K1, K4, K5, K8, K9, K15, K16, K18) bu soruya “travmatik tecrübe yaşamadım” cevabını vermiş olsa da bireylerin aile ilişkileri ve din değiştirme süreçleri incelendiğinde gerçekte yalnızca %36,84'ü (K1, K4, K5, K8, K15, K16, K18) önemli sayılacak bir travmatik tecrübe yaşamadığı tespit edilmiştir.

Bu sebeple katılımcıların özellikle “Din değiştirmeden önce travmatik bir tecrübe yaşadınız mı?”, “Yeni dininizle tanışmanızdan ve din değiştirme sürecinizden bahsedermisiniz?” ve “Anne-babanızın birbirine karşı olan tavırları nasıldı?” sorularına verdikleri cevaplardan yola çıkarak yaşadıkları travmatik tecrübeler tespit edilmiş ve *Tablo 18* hazırlanmıştır.

Tabloda 18'de görüldüğü üzere katılımcılardan %31,57'si (K2, K3, K7, K9, K11, K17) anne-babası arasında şiddet, kavga ya da boşanma olduğunu; %10,52'si (K3, K19) anne-babasından uzakta dedesinin ve ninesinin yanında büyüdüğünü; %15,78'i (K12, K14, K19) babasının vefat ettiğini; %15,78'i (K10, K12, K14) arkadaşının/akrabasının vefat ettiğini; %26,31'i (K2, K6, K10, K13, K17) depresyona girdiğini ya da depresif bir dönem geçirdiğini; %10,52'si (K10, K14) partnerinden ayrıldığını ya da bir süreliğine ayrı kaldığını; %15,78'i (K3, K10, K17) ortaokul ya da lise döneminde okul için evden ayrıldığını; %21,05'i (K2, K7, K10, K17) çevre ya da aile baskısına maruz kaldığını; %15,78'i (K11, K12, K17) kendisinin ya da yakınının hastalandığını, zehirlendiğini ya da kaza yaptığını; %15,78'i (K9, K10, K13) din eğitimi sırasında yaşadığı kötü tecrübelerden etkilendiğini; %15,78'i (K10, K12, K17) koşullu sevildiğini; %10,52'si (K2, K6) şiddet gördüğünü; %5,26'sı (K6) baba sevgisinden ve korumasından mahrum kaldığını; %5,26'sı (K9) babasının bağımlı olduğunu ve iflas ettiğini; %5,26'sı (K17) arkadaşlarıyla problem yaşadığını; %5,26'sı (K19) babasının vefatının ardından annesinin kendisinden yaşça küçük biriyle ilişki yaşadığını; %5,26'sı (K19) evliliğiyle ilgili problemler yaşadığını; %5,26'sı (K2) iftiraya uğrayarak evden atıldığını ve böylece sokakta yaşamaya başladığını; %5,26'sı (K6) istenmeyen bir çocuk olarak dünyaya geldiğini ve bu sebeple annesinin uzun süre depresyonda kaldığını; %10,52'si (K10, K11) dışlandığını; %5,26'sı (K10) rehin alındığını; %5,26'sı (K11) yoğun günahkarlık duyguları yaşadığını ve günahlarından kurtulmak için Allah'tan yardım beklediğini ama bir karşılık alamadığını; %5,26'sı (K19) ise taşınmadan dolayı kötü bir dönem geçirdiğini dile getirmiştir.

Bu tecrübelerle katılımcıların “Din değiştirmeden önce travmatik bir tecrübe yaşadınız mı?” sorusuna verdikleri cevaplardan üzerinden örnek olarak gösterilebilir. Örneğin K14 bu soruya:

“Hatırladığım en travmatik olay lise yıllarıma ait ama olayın benimle bir ilgisi yok. Lisede bir okul gezisi organize edilmiş ve bunun için bir otobüs tutulmuştu. Geziye ben de katılacaktım ama ablam bize geleceği için gitmekten vazgeçmiştim. Diğer ablamın oğluyla aramızda çok az bir yaş farkı vardı ve geziye hem ablamın oğlu olan o yeğenim hem de sınıf arkadaşlarım katılmıştı. Fakat yolda gezi otobüsü uçurumdan yuvarlanmış ve çok ölen olmuş. Benim arkadaşlarımsa hastaneye kaldırılmış. Olayı duyunca biz de hemen hastaneye koştuk. Hastanede kazadan kurtulan bir arkadaşımın ayakta ve iyi olduğunu görmüştüm. Meğer o arkadaşım iç travma geçiriyormuş. Ona bir şey olmadı diye düşünürken ertesi gün onun da ölüm haberini aldık. O beni çok derinden sarsmıştı. Bu olayın dışında bir şey olmadı hayatımda. Evlendikten sonra eşim askere gitmişti, bir de bu ayrılık üzmiştü. Ama bu bir travma değildi. Eşim yokken her sabah ezanında uyanır, ezanı duyardım. Ve kalbim dışarı çıkacakmış gibi çarpmaya başlardı. Bu durumun ne olduğunu isimlendiremezdim. Eşim de askerliğini rahat bir yerde yapmıştı. Yani yaşadığım şey ona bir şey olur korkusu değildi. O dönem çocuğum 2 yaşındaydı. Belki bilinçaltımda çocuğuma bir şey olur kokusu yaşamış olabilirim. Ama yaşadığım şehirde de yalnız değildim. Hem eşimin akrabaları hem de benim akrabalarım vardı. Yalnızlığın verdiği bir duygu muydu bilemiyorum.”

cevabını vermiştir. Eşinin askerdeyken kendisinden ve çocuğundan uzak kaldığı için üzöldüğünü ve gazetede “Sizin için dua etmemizi ister misiniz?” şeklinde bir ilan görerek bilmeden misyonerleri aradığını ve sonrasında da din değiştirdiğini söyleyen K14’ün ayrılığın etkisinde kalıp kalmadığı bilinmese de eşinin böyle bir travma yaşadığı ve din değiştirme sürecine kadar süröklendiği söylenebilir. K14’ün ise özellikle yaşanılan kaza sebebiyle arkadaşını kaybetmesinden etkilendiği görölmektedir. Nitekim o, mülakatın başka bir bölümünde o olaydan sonra küçük yaşta olmasına rağmen ölüm üzerine düşünmeye başladığını ve bu konudaki belirsizlikten rahatsız olduğunu söylemektedir. Aslında dinî bir arayışı olmamasına rağmen din değiştirmesiyle birlikte kafasında yer alan “belirsizlik düşüncesinin” yerini “kesin bir kurtuluş” düşüncesinin aldığını da ifade etmiştir. Bir diğer örnekse K19’dur. K19:

“14 yaşımıdayken babamın vefat etmesi ve kısa bir süre sonra annemin kendisinden genç biriyle yaşamaya başlaması dışında Türkiye’ye gelişimin de benim için travmatik olduğu söylenebilir. Çünkü Almanya gibi bir yerden gelip askere gitmiş, sonra Almanya’ya dönmek istemiştim. Ama bir süre dönememiştim. Bunun dışında evliliğimde de eşimin ailesi biraz problemliydi. Kaynanam İslam’ı savunmasına rağmen büyülerle uğraşan birisiydi. Öyle ki bir gün kardeşimin yatağında yatmış ve yatakta büyüler bulmuştum. Bunları yaşadığımda henüz Hristiyan değildim ve benim için kötü bir örnek olmuştu.” Demektedir. Mülakatın başka aşamalarında da özellikle annesinin birlikteliğinden rahatsız olduğunu vurgulayan K19 için bu olayın önemli bir travma olduğu söylenebilir. Nitekim din değiştirme sürecinden bahsederken de:

“Ben 14 yaşındayken babam vefat etti. Ablam da evlendiği için annemle tek başıma yaşamaya başladım. Annem, babam vefat ettikten 3 sene sonra yani 40’lı yaşlarındayken benden sadece birkaç yaş büyük olan birisiyle yaşamaya başladı. Bu durum beni çok etkiledi ve doğal olarak buna karşı çıktım. Neredeyse çocuğu yaşındaydı, böyle bir şey olamazdı. Babamın kazandığı paralara bu genç Türk, hiç çalışmadan sahip olmuştu. Annem villamızı o adama hediye etmişti. Sonra bu tür şeylerin İslam’da çok fazla olduğunu düşündüm. Çünkü İslam peygamberi bile annemle aynı şeyi yapmış, kendisinden yaşlı ve zengin bir kadınla evlenmişti. Sonrasında da kendisinden yaşça çok küçük birisiyle birlikte yaşamıştı. Bu beni çok etkiledi, zihnimde çok büyük soru işaretleri belirdi ve sorgulamaya başladım. Böylece daha 14’lü yaşlarımdan itibaren İslam peygamberine antipati duymaya başladım. Yaptıklarının yaşadığım şeylerle bağlantılı olması beni çok etkilemişti. Aslında o dönem İslam’ın ahlak kurallarını beğeniyor ve Türk olduğum için kendimi Müslüman sayıyordum. Ama peygambere pek inanmıyordum. Yani İslam’a inanıp, onun peygamberine inanmıyordum.” demiştir. Uzun yıllar Almanya’da Hristiyan bir çevreyle yaşayan K19, bu olayın ardından peygamberle olan bağlarını koparmış ve yavaş yavaş bir arayış sürecine girmiştir. Bir başka örnek de K11’dir. K11:

“Bir noktadan sonra günah hayatıma o kadar çok egemen olmaya başlamıştı ki artık bunun neden olduğunu sorguluyordum. Gerçekten o kişi olmak istemiyordum. Ailemde yüksek derecede şiddet vardı. Genetik mi yoksa karakterle mi alakalı bilmiyorum ama aynı şey eşimle kurduğum ailede de oldu. Eşime çok fazla şiddet uygulayan bir adamdım. Eşim de bu durumdan çok muzdaripti. Birkaç travma yaşadım. 4-5 yıl kadar bir süre uyuşturucu bağımlısıydım. Bu bağımlılığın üçüncü yılında

uyuşturucudan vazgeçme, tövbe etme, namaz kılma ve oruç tutma kararı almıştım. O dönem 26 yaşlarındaydım. Hayatımı tekrardan düzene sokacaktım. Maalesef bu kararımın ilk dönemleri eşim benden dolayı çok acı çekti. O süreci daha kolay atlattım ve biraz uyuyabilmek için uyku ilaçları almaya başladım. Fakat bir gün 7 yaşındaki kızım biz fark etmeden benim ilaçlarımdan almış ve 10 adet içmiş. O gün benim için Tanrı'ya karşı büyük bir isyan günü olmuştu. Ona 'Ben sana yaklaşmaya ve hayatımı değiştirmeye çalışırken eğer gerçekten varsa neden böyle bir şeyin olmasına izin verdin, bütün günah benim olduğu halde sen neden çocuğumun böyle bir şey yapmasına izin verdin?' demiştim. Şu an o gün başıma gelen şeyin Allah'la bir ilgisi olmadığını biliyorum. Fakat o gün yaşadıklarım İslamiyet'ten kopmamdaki en büyük nedenlerden birisi olmuştu. Bunun yanı sıra eşim hiçbir zaman şiddeti hak etmiyordu. Ama benim bir türlü dindiremediğim bir öfkem vardı. O ise inancına haddinden fazla bağlıydı. Tövbekâr, hocalarına giden, rabbitalar yapan, istihareye yatan biriydi. Başkaları günde 5 vakit namaz kılıyorsa, eşim benim kurtulabilmem için günde belki de 35 vakit namaz kılıyordu. Başkaları ayda yılda bir kez Kur'an okuyorsa eşim her ay en az bir defa Kur'an'ı hatmederdi. Benim için sürekli dua ediyordu. Bu yüzden eşime uyguladığım her şiddetten sonra Tanrı'ya karşı büyük bir isyanım içerisine düşerdim. Çünkü o kadın masum ve günahsızdı. Allah'a 'benim canımı al artık' diyordum. Eşim her şeye rağmen benim için dua ettikçe hem daha günahkar hissediyordum hem de en azından onun hatırına neden beni değiştirmiyor diye düşünüyordum. İnsan kendi niyetini bilir. Ben gerçekten değişmek istiyordum ve tüm bu kötü şeyleri yapmak istemiyordum. Hani bazen çok aciz hissederiz ve bize yardım edecek ilahi bir güç bekleriz ya o gücün desteğini hiçbir zaman göremiyordum. Benim en büyük travmalarımın biriydi belki bu. Bir şey hissetmiyordum, hiçbir şey duymuyordum, hiçbir yardımını görmüyordum." demektedir. Bu sözler uzunca bir süre günah bataklığından kurtulmaya çalıştığımı fakat kurtulmaya çalıştıkça daha çok battığımı göstermektedir. Bu süreçte değişip dönüşmemesinden ve kızı üzerinden cezalandırıldığını düşünmesinden dolayı da Allah'a karşı büyük bir öfke beslemiştir. Bir diğer örnek de K7'dir. K7 başından geçenleri:

"31 yaşına gireceğim ama bir yakınımı kaybetmedim hiç. Belki yaklaşık 8-10 sene önce anne-babamın ayrılması dahil edilebilir bu konuya. Bunun dışında hayatımda büyük bir şey olmamasına rağmen bir genç için travmatik sayılabilecek bir şey daha yaşadım. Lisede devamsızlıktan sınıfta kaldım. Akrobalarım o dönem bana, bu çocuk okumayacak,

serseri olacak şekilde bir baskı yapmıştı. Ertesi sene kaldığım ders yılını tekrar okudum ve en yüksek not ortalamasıyla okul birincisi oldum. Biraz hırs yaptım ve akrabalarımı okuyup okumayacağımı, serseri olup olmadığını göstermek istedim. Bu durum belki travmatik bir etki yaratmış olabilir bende. Aslında olumsuz bir durum da değil, belki de beni daha fazla okumaya, araştırmaya, kendimi tanımaya itmişti. Ve ben bu konu üzerine şu ana kadar pek de düşünmemiştim. Şimdi siz sorunca sınıfta kalışımın ve çevre baskısı görüşümün üzerimde etkisi olduğunu fark ettim. O duruma maruz kalınca ben de yapabilirim, başarabilirim diye düşündüm. Akrabalarımın söylemlerine karşı bir isyan gibiydi bu benim için. Şimdi düşününce o süreçten sonra gerçekten de lise hayatımı hep okuyarak geçirdim. Din felsefesinde çeşitli yazarları, kitapları ve Arapça bilmediğim için Kur'an'ın Türkçe mealini okumuştum.” şeklindeki sözleriyle dile getirmektedir. Buna göre o, “bu çocuk okumayacak” söylemlerine karşı hırslanmış ve daha lise çağlarında olmasına rağmen din felsefesi gibi felsefi kitaplar okumaya başlamıştır. Zaten onun din değiştirme süreci de bu dönemde başlamıştır. Burada örnek olarak zikredeceğimiz son katılımcı ise K10’dur. K10, başından geçen birkaç travmayı şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Alevî olduğumuz için çok namaz kılmayan bir aileydik. Duaların Arapçalarıyla da çok işimiz yoktu. Alevî ibadetine katılırdık ve orada hep Türkçeleri okunurdu. O yüzden benim için Arapça sure ezberlemek büyük bir travmaydı. Aynı zamanda öğretmenin bizi masaya çıkartıp namaz kıldırılması da büyük bir travmaydı. Çünkü hiçbir zaman yapamamıştım. Sınıftaki tek Alevî çocuk da bendim. O yüzden öğretmenlerim tarafından hep dışlandığımı hissettim. Lise yıllarında ailemden ayrı kalışım da üzerimde etkili oldu. Sonuçta 13 yaşında bir kız çocuğuydum. Büyük bir şehirden küçücük bir kasabaya gitmişim. Orada 2 yıl boyunca hem anneannemle hem de anneannemin annesiyle birlikte yaşadım. 2 yılın ardından yurda geçtim. Okuduğum kasabada çok fazla Alevî yoktu. Arkadaşlarımsa bana sürekli tesettüre girmem için baskı yapıyor ve başörtüsü sana çok yakışıyor gibi şeyler söylüyorlardı. Bu konuda yaşadığım en büyük travma da buydu bence. Bu baskılar sonucunda bir gün başörtüsü taktım ve okula gittim. Fakat anneannem bunu duymuş ve çok kızmıştı. Halbuki amacım sadece başörtüsünün bana yakışıp yakışmadığını anlamaktı. Hani gençler arkadaş baskısıyla sigaraya zorlanır ya ben de arkadaş baskısıyla kapanmaya zorlanmıştım. Ama beni arkadaşlarımdan ziyade anneannemin tepkisi etkilemişti. Bunların dışında da iki büyük travmam var. Birincisi 9 yıl önce annemin amcasını kaybetmemizdir. Anneannemlerde kaldığım dönem amcasının cenazesi

anneannelerin evinden kalkmıştı. Bu benim için çok travmatik bir durumdu çünkü kendisini de çok seviyordum. O benim yaşadığım ilk ölüm ve gördüğüm ilk cenazedeydi. Ve ben o zamanlar henüz 14 yaşındaydım. Cenazeyi benim kaldığım odaya koymuşlardı ve bu sebeple bir süre o odada yatamamıştım. Bu benim için çok etkileyiciydi. Diğer travmam ise bir ayrılıkla ilgiliydi.”

Her ne kadar K10 bu soruya verdiği cevapta bahsetmemiş olsa da onun yaşadığı en büyük travma, kendisine aşık olan bir adam tarafından bıçakla rehin alınmasıdır. Nitekim o da bu olayın kendisini günahkâr hissetmesine ve bir Tanrı arayışına düşmesine sebep olduğunu dile getirmiştir.

İnsan hayatının her evresinde travma yaşayabilir. Her travmalı insan da din değiştirme sürecine girmeyebilir. Fakat örneklerde de görüldüğü üzere yaşanan travmalar din değiştirme sürecine atılan ilk adımda teşvik edici bir etken olabilmektedir.

Elde ettiğimiz bu verilerin din değiştirme alanında yapılan diğer araştırma verileri ile de uyum içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim Köse (2019: 122), çalışmasındaki deneklerden %60'ının din değiştirme öncesinde ayrılık, boşanma, hastalık, ölüm, kaza ve hapis gibi bir ya da birden fazla travmatik tecrübe geçirdiğini tespit etmiştir. Ayrıca din değiştirdikten sonra sufi olma yoluna giden deneklerin diğer deneklere nazaran geçmişte daha çok travmatik tecrübe yaşadığını da fark etmiş ve bu oranın %78 olduğunu ifade etmiştir. Yine bu deneklerin bir gruba ait hissederek hayata tutunmaya çalıştıklarını, sufiliği de bu sebeple tercih ettiklerini iddia etmektedir (Köse, 2019: 254).

Çayır (2008: 170) ise katılımcılarına “Çocukluk döneminde aşırı dayak yeme, taciz, evden kovulma, sevdiğiniz birinin ölümü vb. bir tecrübe yaşadınız mı?” sorusunu yönelmiş ve katılımcılarından %28,9'undan “evet”, %70'inden ise “hayır cevabını almıştır. Katılımcılarına “Çocukluk veya ergenlik yıllarınızda sizi etkileyen önemli bir travmatik tecrübe yaşadınız mı?” sorusunu yönelten Canbolat (2004: 66) ise %17,1'inden “evet”, %82,9'undan ise “hayır” cevabı almıştır. Son olarak Zavalı (2012: 193) da araştırmasında yer alan katılımcılardan %31'nin travmatik bir tecrübe yaşadığını tespit etmiştir.

3.1.9. Entelektüel Sebepler

Din değiştirme sürecinde etkili olan bir diğer faktör ise entelektüel sebeplerdir. Entelektüel sebepler nadiren dinî arayış süresinin fitilini ateşleyen bir nitelik halini alabilmektedir. Bu etken çoğu zaman diğer etkenlerin ardından gelen ikinci bir adım niteliğindedir. Yani birey, yaşadığı bir travmanın ya da eşinin din değiştirmesinin ardından hayatı ve inançlarını sorgulamaya, farklı inançları ve dünya görüşlerini araştırmaya yönelebilir.

Tablo 19
Entelektüel etkenlere dair bulgular

	N	%
İncil/Kutsal Kitap okuma ve etkilenme	13	68,42
İslam'la ve Kur'anla ilgili şüpheler, sorgulamalar yaşama	7	36,84
Din değiştirmeden önce farklı inanışlara mensup olma ya da onları araştırma (satanizm, taoizm, hinduizm, ateizm, deizm, materyalizm vb.)	7	36,84
Kur'an-Kutsal Kitap karşılaştırması yapma	5	26,31
Tanrı arayışı (nerede, kim, nasıl biri)	4	21,05
Politik ideolojilere yönelme ya da siyasal parti üyeliği	4	21,05
Dinî tartışmalara katılma/tartışma izleme	4	21,05
Varoluşsal sorgulamalar	3	15,78
Çeşitli felsefi ve dinî kitaplar okuma	3	15,78
İncil dışı kaynaklar okuma	4	21,05
Kutsal Kitap'ın değiştirildiğiyle ilgili kanıt bulamama	2	10,52
İslamiyet-Hristiyanlık karşılaştırması yapma	1	5,26
Toplam	19	100

Araştırmamızda yer alan katılımcıların din değiştirme süreçleri incelendiğinde katılımcılardan %68,42'sinin (K3, K4, K5, K7, K9, K11, K12, K13, K14, K15, K17, K18, K19) İncil/Kutsal Kitap okuduğu ve etkilendiği; %36,84'ünün (K3, K7, K11, K12, K13, K16, K19) İslam'la ilgili şüpheler/sorgulamalar yaşadığı; %36,84'ünün (K2, K3, K7, K9, 10, K11, K13) din değiştirmeden önce farklı inançlara mensup olduğunu ya da onları araştırdığı; %26,31'inin (K7, K9, K12, K13, K16) Kur'an ile Kutsal Kitap'ı karşılaştırdığı;

%21,05'inin (K7, K8, K12, K16) Tanrı'yı aradığı; %21,05'inin (K3, K6, K10, K16) politik ideolojilere yöneldiği ya da siyasal bir partiye üye olduğu; %21,05'inin (K4, K10, K16, K18) dinî tartışmalara katıldığı ya böyle tartışmaları izlediği; %15,78'inin (K1, K14, K18) varoluşsal sorgulamalar yaşadığı; 15,78'inin (K3, K7, K13) çeşitli felsefî ve dinî kitaplar okuduğu; %21,05'inin (K5, K7, K14) İncil dışı Hristiyan kaynakları okuduğu; %10,52'sinin (K9, K16) Kutsal Kitap'ın değiştirildiğiyle ilgili kanıt bulamadığı; %5,26'sının ise İslamiyet'le Hristiyanlık karşılaştırması yaptığı tespit edilmiştir.

Katılımcılardan %15,78'i din değiştirmeden önce varoluşsal sorgulamalar yaşadığını belirtmiş olsa da bunlardan sadece %10,52'sinin (K1, K18) din değiştirmesindeki ana sebebin varoluşsal sorgulamalar olduğu söylenebilir. Diğer katılımcının ise bu tarz soruları, yaşadığı bir travmanın etkisiyle sorduğu fakat bu sorular vasıtasıyla araştırma sürecine girmediği tespit edilmiştir. Varoluşsal sorgulamalar sonucunda Hristiyan olan katılımcılardan birisi K1'dir. K1:

“İlk sorgulamalarım 2008 yılında 38 yaşımdayken aklıma ölümden sonra ne olacak gibi garip soruların gelmesiyle başladı. Sonrasında araştırmaya başladım fakat çok fazla bilgi kirliliği vardı. Bunlara maruz kalmayan kaynaklar bulmakta zorlanıyordum. Tam olarak neyi araştıracağımı da bilmiyordum. Sonrasında geneli Amerikalı misyoner olan birilerine ulaştım. Ben sorularımı sordum, onlar da yanıtladı. 1 seneden fazla bir süre beraber ders yaptık. Sonra bana kiliseye katılmak isteyip istemediğimi sordular. Ben de ‘Yıllardır sizden bu soruyu bekliyordum’ cevabını verdim. Bu süreçte ve neyin doğru neyin yanlış olduğu kararını vermek çok zordu.”

demekte ve her şeyin aklındaki sorulara cevaplandırmaya çalışmasıyla başladığını ifade etmektedir. Hristiyanlığı araştırma sürecine benzer soruları sorarak başladığını ifade eden bir başka katılımcı ise K18'dir. K18:

“Süreç çok eskiye dayanıyor. Ben her zaman kendi kendine sorular soran ve o sorular üzerine düşünen bir insandım. Arkadaşlarım dışarda oyun oynarken ben ‘Allah bizi neden yarattı? Bizden ne istiyor? Ne yapmalıyız? Öldükten sonra nereye gideceğiz’ gibi sorular sorar, bunlar üzerine düşünürdüm. 14 yaşındayken dönemin en başarılı dinî tartışma programlarından birini izlerdim. O dönem insanlar Hristiyanlığı çok merak ediyorlardı ve hatta bu bir akım haline gelmişti. Öyle ki Hristiyanlık haberlere çıkan, popüler bir konuydu. Bir akşam o programa bir Müslüman bir de Hristiyan temsilci konuk olmuş ve tartışmıştı. Hristiyan temsilci tartışma sırasında bir meseleye İsa'nın ‘Bir

yanacağına tokat atana diğer yanacağını çevir.’ sözünü örnek gösterdi. Sonra Müslüman temsilci de ‘Böyle bir mantık olabilir mi! Düşman ülkemize gelse ve birkaç şehrimizi ele geçirse biz onlara buyurun geri kalanlarını da alın mı diyeceğiz?’ dedi. Ben de Müslüman temsilciyi haklı, ayeti ise saçma buldum. Ertesi gün okuldan bir arkadaşşıma ‘Sizde İncil var mı? Ben İncil okumak istiyorum.’ dedim. Arkadaşım var dedi, getirdi ve ben böylece ilk kez İncil okudum. Ancak anlatımı Kur’an’dan farklı olduğu için ilk okuyuşumda kutsal bir kitap okumuşum gibi hissetmedim. Bana daha çok bir hikaye kitabı gibi gelmişti. Sonrasında daha çok merak ettim ama henüz açıklamalı videolar izleyebileceğim bir platform yoktu. Ama bir tane Hristiyan forum sitesi vardı. Aklıma takılan şeyleri sürekli oraya yazıyordum Ama artık insanlar bana ‘kiliseye gidip bir pastöre sor’ demeye başlamışlardı. Çünkü o kadar çok soru soruyordum ki onları bezdirmiştim. O dönem mezhepler hakkında da bilgim yoktu. Bir kiliseye gittim ve âyine katıldım ama o kilise Ermeni kilisesiymiş. Ayin de Türkçe değilmiş. Bu yüzden orada yapılanlardan hiçbir şey anlamadım. Ayinden sonra da görevliyle konuşmak istedim ama utanıp çekindim. Sadece benimle ilgilen sin diye görebileceği bir yerde durdum. O gün hiç kimse benimle ilgilenmedi, yüzüme bakmadı ve hatta kaçarcasına benden uzak durdu. Ben de bu duruma alındım ve Hristiyanlık böyle bir şeyse çok kötüymüş diye düşündüm. Böylece o gün hevesim kaçmış oldu. O günden sonra 2008 yılına varıncaya dek yani 8-9 yıl kadar bir süre hiç kiliseye gitmedim. O süre içerisinde de aslında kararsızdım ve araştırmaya devam ediyordum. Kur’an bilgisi yüksek olan bir arkadaşım vardı, onunla buluşur, tartışırdım. Okumalarım da devam ederdim. Biraz araştırdım, biraz araştırmayı bıraktım derken aradan 8 yıl kadar bir süre geçti. Okurken aklıma takılan soruları bir deftere not alır ama cevaplarını bulamazdım. Sonunda bu böyle olmayacak diye düşünerek kiliseleri araştırdım ve bir mail adresine ulaştım. O mail adresine 23 yaşında olduğumu, Hristiyanlığı araştırdığımı, kafamda soru işaretleri olduğunu belirten bir mail attım. Kilisenin pastörü de beni davet etti. Gidip onunla tanıştım, çok kibar birisiydi, benimle de çok güzel ilgilenmişti. Sorularımı sordum, o da bıkip usanmadan sorularım a yanıt verdi. Ayrıca bana kiliseye gidenlere verilen temel Hristiyanlık eğitimini vermeyi teklif etti. Yaklaşık 2 ay boyunca beraber o dersleri yaptık. Bugüne kadar aradığım her şeyin cevabını Kutsal Kitap’ta buldum. İkna oldum ve doğru olan budur dedim. 2009’da da vaftiz oldum.”

K18, zaten varoluşsal sorgulamaları olan biri olduğunu fakat izlediği bir dinî tartışma programının ardından ilk kez İncil okumaya karar verdiğini dile getirmiştir. Bir diğer katılımcı ise eşinin etkisiyle din değiştirme sürecine girdiğini ifade eden K14’tür. O,

eşinden önceki süreçte özellikle ölümle ilgili sorularının olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Benim deizme ya da ateizme yöneldiğim bir dönem olmadı hiç. Ben o dönemlerde de Tanrı’ya saygı gösterdim. Şuan ki gibi olmasa da Tanrı’yı sever ve İslamiyet’in gereklerini yerine getirirdim. Sürekli kılmam da en azından Ramazan ayında namazımı kılmaya çalışır, orucumu da tutardım. Ailemin yerine getirdiği dinî aktivitelere katılırdım. Tanrı’ya duyduğum saygıdan dolayı ‘Tanrı var mı, yok mu, varsa neden kötülükler var’ gibi sorularım hiçbir zaman olmadı. Ama Cennet ve Cehennem konusunu düşündüğümde öldükten sonra nerede olacağımı hiçbir zaman net olarak bulamadım. Yani ‘Ben nerede olacağım?’ sorusu beni çok meşgul ederdi.”

Katılımcının bu tür düşüncelere yönelmesindeki en önemli etken ise sınıf arkadaşını bir kaza sebebiyle hayatını kaybetmesidir.

K16 ise girdiği dinî/politik tartışmaların etkisiyle araştırma sürecine girdiğini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Lise insan bilincinin biraz daha dünyaya açılmaya başladığı bir dönem. O dönemde ben de biraz politik ideolojilere yönelmeye başlamıştım. Kendimi komünist olarak tanımlıyordum. Ama en yakın arkadaşlarımdan biri cemaat üyesiydi ve dindar bir Müslümandı. Bu dünya görüşünü çocukluğundan itibaren ailesinden almıştı ve yaşam tarzıyla düşünce tarzı da çelişkili değildi. Klasik Sünnî dünya görüşüne sahipti. Diğer arkadaşım ise daha milliyetçi biriydi. Aynı zamanda muhafazakar bir tarafı da vardı. En yakın iki arkadaşım böyle insanlardı. Biz o dönem kendi aramızda fikir tartışmaları yapardık. Bir gün arkadaşlarımdan haklı olduğunu düşündüm. Eğer İslam Allah’tan gelen bir dinse siyaset ve medeni hal de dahil olmak üzere her şey İslam’a göre yönetilmeliydi. Kendimde bir çelişki olduğunu fark etmiştim. Çünkü hem Allah’a ve İslam’a inanıp hem de İslam’ın pratiklerine inanmamak çelişkili bir durumdu. Ardından da Allah’ın olduğuna inanıyorsam her şeyimi O’na göre ayarlamam gerekir diye düşünüp daha dindar bir hayat sürmeye karar verdim. Liseye gittiğim ilk dönem bu kararı verdim ve uygulamaya çalıştım. Arkadaşlarımla görüştim, birkaç defa bir cemaatin evine gittim, fıkıh kitapları ve Kur’an meali okumaya başladım. Bu süreçte yavaş yavaş içimde şüpheler oluşmaya başlamıştı. Kur’an’ı ilk kez okuduğumda İslam’ın hayal ettiğim ve beklediğim gibi olmadığı hissiyatına kapıldım. Çok insancıl, 21. yüzyıla çok uygun bir içerik beklemiyordum tabii ki ama beklediklerimin de fazlasıyla tersiydi. Özellikle fıkıh kitaplarına baktığımda daha

farklı bir dünya gördüm. İslam'ın, sanki hiç bilmediğimiz, bize hiç öğretilmeyen, bizim de hiç keşfetmediğimiz bir şey gibi olduğunu fark etmiştim. Başlarda birkaç şey öğrenince çok zor olduğunu düşündüm ama yine de yerine getirmeye çalıştım. Fakat bu süreçte beni en çok etkileyen şey Maide suresinin 116. ayeti oldu. O ayette 'Ey İsa! Sana biz mi o insanlara beni ve anamı Allah'ın yanında iki ilah edinmiş dedik?' diyordu. Daha sonra farklı ayetler de dikkatimi çekmeye başladı. Onlardan birinde 'Yahudiler Üzeyir Allah'ın oğludur dediler ve kafir oldular' diyordu. Bir diğerinde de 'Hristiyanlar Allah, için üçüncüsüdür dediler ve kafir oldular' deniyordu. Gerçekten böyle inançlar var mıydı? Bu soru işaretlerinin ardından Kur'an'ı tekrar baştan sona okumaya ve okurken aklıma takılan her şeyin altını çizip onlara cevap aramaya karar verdim. Kur'an'ı ikinci kez okumaya, onu okurken bir yandan da Hristiyanlığı araştırmaya karar vermiştim. Hristiyanlığı araştırmak istememin sebebi İslam'ın karşısında yer alan din hangisidir diye düşündüğümde cevap olarak onu görmüş olmamdı. Çünkü Budizm bu coğrafyalara yabancıydı, zaten onun hakkında sağlıklı kaynak da bulamazdım. Yahudilik etnik kökene dayanan bir dindi. Hristiyanlık ise dünyadaki en yaygın din olarak İslam'ın karşısında duruyordu. Aslında Hristiyanlığı 'Hristiyanlığın ne kadar saçma bir din olduğunu görürsem İslam'a olan inancım güçlenir ve böylece imanım tam olur' diye düşünerek araştırmaya başlamıştım. Bu konuda yaptığım şeylerden ilki internetten bilgi edinmekti. İşin ilginç tarafı 2007-2010 yılları arasında internette Hristiyanlık hakkında fazlasıyla Türkçe kaynak vardı. Ama günümüzde o kaynakların %50'si bile mevcut değil. O kaynaklar artık daha çok Hristiyanların kendi içlerinde kullanılıyor. Ama o zaman kaynak yönünden aşırı zengin bir ortam vardı. Öyle ki Miami'deki ilahiyat fakültesinin ders kitabı olarak kullandığı kaynakların Türkçe versiyonlarına bile ulaşabiliyordum. İnternette dolaşırken kiliselerin 18 yaşından küçüklere İncil veremediklerini öğrendim. Bu yüzden gidip babamla konuştum. Kiliseye gidip ücretsiz İncil, birkaç kitap ve İsa Mesih'in hayatını anlatan kasetler aldık. Sonra eve geldik ve ben bir yandan bunları okumaya diğer yandan da İslam'ı araştırmaya başladım. Bu süreç 1 yıl kadar sürdü. Ertesi sene tekrar lise birinci sınıfı okurken yarıyıl tatilinde İsa Mesih'e iman ettim. Bu bir yıl içerisinde İncil'i bitirdim, ardından Tevrat ve Zebur'u da okudum, aynı zamanda Kur'an'ı da ikinci kez hatmetmiştim. Hristiyanlık hakkında aklıma takılan soruları da hem kendim araştırıyordum hem de kiliselere mail atarak Hristiyanlara soruyordum."

Sözlerinin devamında bu süreçte kendisini etkileyen 3 unsur olduğunu belirten K16, bu unsurlardan birinin İncil'in değiştirildiğine dair itibar edilebilir bir kanıt bulamaması olduğunu söylemektedir.

Dinî bir tartışmaya dahil olduğunu ifade eden bir diğer katılımcı ise K10'dur. O güne kadar dinle çok yakın bağlar kurmadığını söyleyen K10, girdiği bir dinî tartışmanın ardından hayatının değişmeye başladığını şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Gece sabaha kadar ders çalışır, sabahtan akşam beşe kadar işe gider, akşam beşten de gece yarısına kadar mensubu olduğum siyasî partinin işlerine koştururdum. Tüm bunların yanı sıra sosyal hayatım da vardı. Okuduğum bölüm, dahil olduğum siyasî parti ve iş ortamım sebebiyle bir sürü arkadaşım olmuştu. Sonra hem daha iyi bir işte çalışmaya hem de ikinci üniversitemi okumaya başladım. Sonra hayatımda çok ilginç bir şey oldu. Arkadaşlarımdan biriyle birlikte bir kafeye gittik ve Hristiyan biriyle konuştuk. Arkadaşım bir şeyler sordu ama ben hiçbir şey sormadım. Çünkü o dönem Müslümanlıkla ya da Alevilikle çok derin bir ilişkim olmadığı için inancımdan kolayca kopmuş ve içinde bulunduğum siyasî oluşumdan dolayı materyalizme yönelmiştim. İnsan öyle bir siyasî oluşumun içerisinde olunca otomatik olarak inancı da etkileniyordu. Kendimi ateist değil de materyalist olarak tanımlamıştım. Sanırım Müslüman çevreden gelen biri için Tanrı'nın olmadığını söylemek çok kolay olmadığından düşüncemi yumuşatarak her şeyin maddeden geldiğini söyler olmuşum. O gün arkadaşım kafede Hristiyan arkadaşına bir şeyler sordu. Hristiyan arkadaş da günahın tanımı, Kutsal Kitap'ın günaha bakışı, Tanrı'nın günaha bakışı, günahın kurtuluş yolu gibi şeyleri anlatmaya başladı. Anlattıkları arasında en çok günahın kurtuluş yolunu saçma bulmuştum. Bir insan nasıl olurda çarpmıya gerilip bütün dünyanın günahı için ölebilir diye düşünmüştüm. Bu çok saçma diyerek masadan kalktım ve konuyu kapattım. Ama masadayken o arkadaş bize Tanrı'nın çocukları ve arkadaşı olmayı, Kutsal Kitap ayetlerinden yola çıkarak tek tek açıklamıştı. Yine de ben günahın kurtuluş konusuna takılmıştım. Belki de o gün günahın farkına vardım. O gün hayatımın dönüm noktası oldu ve her şey değişti. Bahsettiğim o başarılı kişi gitti. Yaklaşık 4-5 ay süren bir depresyon süreci yaşadım. O süre içerisinde agresifim. Ailemle ve arkadaşlarımla bütün ilişkilerim bozulmuştu. Derslerimde ve iş yerimde de başarısız birine dönüşmüştüm. 4-5 ay süren o süreç, benim için hayatımdaki en büyük travmaydı. Öğrenciyken büyük bir şehrin göbeğinde tek başıma bir evde kalmış ama maddî sıkıntı çekmemiştim. Ama o depresyon sürecinde ekmek alacak paraya muhtaç kaldım. Ailemden

de isteyemiyordum. Çünkü nasıl ve neden olduğunu hiç bilmediğim bir şekilde her şey bozuldu. En sevdiğim arkadaşlarım, en güvendiğim yoldaşlarım bile beni yalnız bıraktılar ve benim için depresif bir dönem başladı. Bu depresif dönemde bir şey arıyordum ama ne aradığımı bilmiyordum. Önce aradığım şeyin parada olduğunu düşündüm. Ama sonra o güne kadar hep param olduğunu, yine de aynı yalnızlığın içinde hissettiğimi fark ettim. Sonra aradığım şeyin erkeklerde olabileceğini düşündüm. Ve o 4-5 aylık süreç, hayatımda en çok erkek arkadaşımın olduğu dönem oldu. Ama aradığımı yine bulamadım.”

K10 yaşadığı depresyon sürecinin ardından bıçakla rehin alınma gibi büyük bir travmatik olayla karşılaştığını ve o travmanın etkisiyle iman ettiğini dile getirmektedir.

Dahil olduğu dinî tartışmalardan etkilenmiş olabilecek bir diğer katılımcı ise K4'tür. K4, eğitim için Amerika'ya gittiğini, orada zaman zaman nezaket çerçevesi içerisinde Hristiyanlarla dinî konular hakkında tartıştığını, onlara karşı İslam'ı savunduğunu ama dükkanına bırakılan bir İncil'i okumaya başlamasıyla birlikte dinî değişim sürecine girdiğini ifade etmektedir.

Bu süreçte çeşitli dinî, felsefi ve politik kitaplar okuduğunu söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan K3:

“Lise dönemlerimde önce ateist sonra da deist oldum. 14-15 yaşlarımda çok meraklı bir çocuktum. Sürekli okuyordum ama Kur'an'ı Türkçe olarak değil, Arap alfabesiyle okuyordum. Güneydoğu'daki bir şehirde yaşarken liseyi okumak için Akdeniz'deki bir başka şehre gittim. Orada hep erkeklerin olduğu bambaşka bir ortamla karşılaştım ve onlarla tanışınca daha çok merak etmeye başladım. Lise çağlarımda Komünist manifestoyu, türlerin kökenini, politikayı, Aristoteles'in kitaplarını ve Platon'un Devlet'ini okudum. Aslında kendime bir önder aramaya başlamıştım. Çünkü bana, dünyada takip edebileceğim, yol çizen bir önder gerekiyordu. İslam'da bunu tam olarak oturtamamıştım çünkü orada yaklaşmadığım bir profilden bahsediliyordu. Önderi takip etmek için önderin söylevlerini ya da öğretisini takip etmemiz gerekirdi. Ama bu çok zor görünüyordu. Bu yüzden hep bir önder aradım ve dünyada hep aynı şeyin söylendiğini gördüm. Herkesin doğrusu kendine göre aynıydı, herkesin doğrusu kendine göre gerçektir. Oysa bunlar beni tatmin etmiyordu. Çünkü hepsi kendisinin ve toplumunun gelişimiyle ilgili şeylerdi, değişik ekonomik fikirlerdi. Yani her şey önder aramamla başladı. İncil'i okuduğumda ise Mesih profili beni etkiledi. Çünkü Mesih, dünyanın bahsettiklerinin tam tersi şeylerden bahsediyordu. Kısasa kısası değil, lütfu ve affetmeyi, biriktirmeyi değil,

dağıtmayı anlatıyordu. Oraya baktığımda bütün dünyanın dengeleriyle oynayan bir sistem gördüm ve İsa'yı takip etmeye karar verdim. İslam'da bunu bulamamıştım. Yaşım küçüktü ama bazı çocuklar yaşına göre olgun olabilir. Hayat da beni ailemin durumundan dolayı 14 yaşındayken bile 24 yaşındaymış gibi olgun olmaya itmişti. Aslında İslam zihnimde bir sorun teşkil etmiyordu ama hissetmemeye başlamıştım. Ondan sonra da sorguladım. Vicdanımda bir karşılık bulamıyordu. Ben, 'Allah öyle istiyorsa öyledir!' diyemedim. Ben, 'Neden Allah böyle istedi?' dedim." diyerek aslında kendisine bir önder, bir dünya görüşü aradığını ifade etmektedir. Sınıfta kaldığı için çevre baskısı gördüğünü ve bu dönemde çeşitli kitaplar okumaya başladığını söyleyen K7 ise süreci şöyle özetlemektedir:

"Sınıfta kalışımın ve çevre baskısı görüşümün ardından lise hayatımı hep okuyarak geçirdim. Din felsefesinde çeşitli yazarları, kitapları ve Arapça bilmediğim için Kur'an'ın Türkçe mealini okumuştum. Ama Kur'an'ı okuduğum o dönem, camiye gitmiyor ve ibadet etmiyordum. Sadece kendime 'Ben Türkiye'de doğdum. Türkiye'de doğup Alevî kültüründe büyüdüğüm için de Alevî/Müslüman oldum. Muhtemelen Hindistan'da doğsaydım Budist, Batı'da doğsaydım Hristiyan olacaktım. O zaman bu kitapları alıp hiçbir inancın tesirinde kalmadan, sadece bir insan olarak objektif bir şekilde okumalıyım.' demiştim. Çünkü bir yaratıcının varlığına inanıyordum. Lisenin sonuna doğru Kur'an'ı okudum, bitirdikten sonra deist bir yaklaşımla hayatıma devam etmeye başladım. Kendi kendime verdiğim araştırma kararına rağmen Kur'an-ı Kerim'den sonra başka bir kitap okumadım. Çünkü kültürümüzdeki söylemlerin etkisiyle diğer kitaplara 'bozulmuş kitaplar' olarak bakıyordum. Başta bu söylem diğer kitaplardan uzak durmama sebep olsa da sonraları bu durum bana garip gelmeye başladı ve böylece sorgulama sürecine girdim. Eğer Allah kâdir olansa ve her şeye egemense kendi sözünün 3 defa değiştirilmesine nasıl müsaade etmişti? Ve neden Kuran'ı Kerim'e gelince fikrini değiştirmişti? Neden bir yere kadar kendi sözünün insanlar tarafından değiştirmesine müsaade ederken, bir yerden sonra kendine gelmiş ve artık buna izin vermemeliyim demişti? Bu sorular benim dinlere olan inancımı sarsmıştı. Ama artık neden kurunun yanında yaşı da yakıyorum diye düşünmeye ve diğer kitapların ne söylediğini merak etmeye başladım. Daha önce gezmek için bir antik kente gitmiş ve oradan anı olarak bir çarmıh almıştım. Birgün çekmeceye duran o çarmıha denk geldim ve 'Acaba Hz. İsa ne yaptı?' dedim. Böylece Hristiyanlığı araştırmaya başladım. Annemle birlikte yaşadığımız o dönemde olabildiğince düzgün bir hayat yaşamaya çalışıyor ve ondan hiçbir şeyi gizleyip saklamıyordum. Öyle ki bilgisayarımın ekranını bile onun rahatça görebileceği bir şekilde yerleştirmiştim. Annem de ara sıra yanıma uğrar, ne

yapıyorsun diye sorardı. Ben de Hz. İsa'nın hayatını, İncil'le Kur'an arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları araştırıyorum derdim. Bu araştırmaları yaptığım dönem, annemin iş yerindeki ofisi değişti. O bölümdeki yeni ofis arkadaşı Hristiyan Türk bir kadındı. Kadın, masasında Hristiyanlıkla ilgili şeyler bulunduğu için anneme açıklama yapma gereği hissetmiş ve 'Ben Hristiyan'ım, masamda o yüzden bu kitaplar var.' demiş. Annem 'tamam' deyince de 'Eğer inancımı merak ederseniz size de anlatırım.' demiş. Annem de kendisinin ilgilenmediğini ama benim ilgilenebileceğimi söylemiş. Sonrasında annem, benimle arkadaşı arasında bir nevi kurye oldu. Bana gelip arkadaşının Hristiyan olduğundan bahsetti, ben de 'Acaba elinde Hristiyanlıkla ilgili kitap var mıdır?' diye sordum. Kadın da ertesi gün annem vasıtasıyla bana kitaplar ve filmler gönderdi. Gönderdiği kitapları bitirince onları anneme verdim ve varsa yeni kitaplar göndermesini istedim. Onları da okuduktan sonra İncil göndermesini istedim. Sonra yine annem aracılığıyla bana İncil gönderdi. İncil'de öyküsel bir anlatım vardı ve bu anlatım beni daha da içine çekmişti. Başlarda devamını merak ettiğim bir roman gibi okudum onu. Fakat okurken İsa'nın çok tutkulu, çok kutsal, çok merhametli, çok sevgi dolu olduğunu fark ettim. İyi olan her şeyin başına 'çok' koyun. İşte benim kitabı okuyunca İsa'da bulduğum şey tam olarak buydu. Kur'an'ı okuduğumda ise aynı şeyi hissetmemiştim. Zaten Kur'an'da Hz. Muhammed'i de çok net bir şekilde görememişim. Bu süreçte kafamda hep bu iki kitabı kıyaslıyordum. Ve İncil'i okuduğumda 'İnsanlar arasında eğer gerçekten bir kutsal varsa, günahsız varsa, merhametli olan varsa o İsa'dır' demişim. Yine de hala Hristiyanlık doktrinlerine hakim değildim. Öyle ki İncil okuduğumda İsa'nın Tanrı mı peygamber mi olduğunu henüz kavrayamamışım. Tüm kimliklerden bağımsız bir insan olarak eğer günahsız, kutsal, sevgi dolu biri varsa o İsa'dır.' demişim. İsa kendisini çarmıha geren insanlar için 'Baba, onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar.' demişti. Ona hakaret ettiler, tükürdüler, aralarında giysilerini paylaştılar. Buna rağmen o, 'Baba onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar, onların günahlarını sayma' dedi. Bunu okuduğumda sanki bir film izliyormuşçasına ağlayasım gelmişti. Aslında İncil'i okurken İsa, benim arkadaşlığımı edindi. Özellikle müjdelere dediğimiz Matta, Markos, Luka, Yuhanna İncillerini bitirdiğimde tam olarak bunu hissettim. O hikaye gerçekten beni çok etkilemişti. Daha önce Ali'nin hayatını anlatan İncil'e benzer bir kitap da okumamışım hiç. Hatta muhtemelen Alevîlere olan tepkimden dolayı Ali, Kerbela gibi Alevîler için önemli kavramları da detaylı olarak araştırmamışım. Ama Hristiyanlıkla Alevîlik arasında bir benzerlik olduğunu gördüm. Belki o benzerlikler de Hristiyanlığa sıcak bakmama sebep

oldu biraz. Çünkü Aleviliğe ne kadar tepkili olsam da sonuçta o benim büyüdüğüm kültürdü. Ve bu beni etkilemiş olabilirdi. Burada beni, Hristiyan nüfusunun az olmasına rağmen araştırma yapmaya başladığım sırada annemin Hristiyan bir ofis arkadaşına denk gelmesi de etkilemişti. Çünkü annem bir devlet kurumunda çalışıyordu ve araştırsak belki de o kurumda ancak birkaç Hristiyan çıkacaktı. O yüzden 'Bu bir işaret olabilir mi? Acaba daha fazla mı araştırmalıyım?' diye düşündüm. Çünkü ulvî ya da dinî şeyler okudukça insan bu tarz şeylere dikkat etmeye başlıyordu. Çekmecemdeki haçı görmem, annemin ofisinin değişmesi, ofis arkadaşının Hristiyan bir kadın olması gibi şeyler olmuştu. Kitapları okuduktan sonra 'İbadet ediyor musunuz? İbadet için nereye gidiyorsunuz? Hangi günler ibadet ediyorsunuz?' gibi sorular sordum. Kadın da bizi kiliseye davet etti. Böylece ilk defa kiliseye gittim."

K7, sözlerinin devamında dinlere olan güveninin "önceki kitaplar bozulmuş kitaplardır" öğretisi sebebiyle sarsıldığını ama o gün Hristiyanların sadece İncil'e değil, önceki kitaplara da iman ettiklerini öğrendiğini ve böylece kaybettiği güvenin tekrar kazanıldığını söylemektedir. Benzer bir süreç yaşadığını ifade eden bir diğer katılımcı da K13'ür. K13:

"İslamiyet'i araştırıyordum ama başka inançlar da vardı. İmam Hatip'te üstün körü görsek de benim onları araştırmaya ilgim vardı. Yine de ailemin yanında yaşıyor olmam beni hep durdurdu. Ailemle yaşarken de evime farklı dinlerin kutsal kitaplarını almak isterdim ama annemin bunları kabul etmeyeceğini biliyordum, o kitapları evde okuyamazdım. Hatta bir ara sipariş vermeye yeltendim ama sonra vazgeçtim. Daha sonra öğrendim ki aynı durumu abim de yaşamış. Eve bir İncil sipariş etmiş ama annem onu görür görmez yakmış. Bu durumu ben de yaşamak istemedim. Sonra şehir dışında bir üniversiteyi kazandım ve ailemden uzakta yaşamaya başladım. Üniversitenin ilk yıllarında inancımdan biraz uzaklaştım. Çünkü yeni bir hayata, yeni arkadaşlara, yeni okula, yeni şehre alışmaya çalışıyordum. Üçüncü sınıfta ise bir arkadaşım vesilesiyle içimde tekrar araştırma isteği Alevlendi. Her zaman, herkese sorduğum sorularım vardı. Kader hakkında asla cevaplandıramadığım, hikayeler uydurup sence İslam buna ne der dediğim sorularım vardı. Ama sürekli bildiğim cevapları alıyordum. O arkadaşıma sorana kadar bu soruları tekrar tekrar sorup durdum. Arkadaşım, sorularıma beklediğimden çok daha farklı cevaplar verdi. Bu benim için sıra dışı bir deneyimdi. Sonra ona daha fazla soru sordum ve her seferinde daha farklı cevaplar aldım. Böylece tekrar araştırmaya başladım. Artık

ailemin yanında olmadığım için eve hem kutsal kitaplar hem de kutsal kitaplarla alakalı başka kitaplar almaya başladım. Spiritüel, dinî ve felsefî kitaplar okumaya başladım. Ama yine de hep 'Ben bir Müslümanım' diyordum. Öyle ki bunu son raddeye kadar söyledim. Başta, sipariş ettiğim kitaplardan sadece popüleritesi olan spiritüel ve felsefî kitapları okudum. Yani Kutsal Kitap'la alakalı kitapları okumadım. Sonra tatil için o arkadaşımın okuduğu başka bir şehre gittim ve onunla yüz yüze görüştim. Görüşmeden önce bana Hristiyan olduğunu açıklamıştı. Bu görüşmeyle birlikte ilk kez bir Hristiyan'la tanıştım. Hristiyan olduğunu çok uzun süre gizlemişti benden. Bilmiyorum, belki tepkimden korktu ya da inancından henüz emin değildi. Ama onu tanıdığım ilk zamanlardan beri farklı şeylerle ilgilenen, tuhaf biriydi. Mesela hem müezzinlik yapar hem İslam'la dalga geçerdi. Eskiden turist olarak dekoru görmek ve mum yakmak gibi amaçlarla çeşitli Katolik ve Ortodoks kiliselerine gitmiştim. Ama arkadaşımın buluşmaya gittiğimde onunla birlikte ilk kez bir ev kilisesine gittim. Beni kilisedeki 5 kişilik grupla tanıştırdı. İçlerinde iki çift ve bir de arkadaşım vardı. Ben de dahil olunca 6 kişi olmuştuk. 3 hafta boyunca her pazar oradaki ibadetlere katıldım. İlk kez böyle bir şey görüyordum. Türkçe ilahi söylüyorlardı, eğlenip gülüyorlardı. Ben bu durumu çok anlayamadım. Bana hep bilmediğim şeyleri anlatıyorlardı. Okuduğum şehre döndüğümde de benim artık okumam gerekiyor dedim. Çünkü o ana kadar okuduğum hiçbir spiritüel kitap beni tatmin edememişti. Sonra hem Kuran'ı hem de Eski ve Yeni Antlaşma'yı okumaya başladım. Sorularım daha da derinleşince korkmaya başladım. Bu gerçek bir korkuydu. Yanlış bir şey mi yapıyorum acaba diye vicdanım sızlıyordu. Çünkü kafam karışmaya, sorularım farklılaşmaya ve inancım zayıflamaya başlamıştı” şeklindeki sözlerinin devamında Kur'an'la Kutsal Kitap'ı karşılaştırdığını, Hristiyanlığın aslında hiç de Müslümanlar tarafından anlatıldığı gibi olmadığını söylemektedir. Sözlerinin sonunda da:

“Sorularımın doruk noktasında Kur'an'ı bir kenara bırakıp tamamen Kutsal Kitap'a yöneldim ve oradaki Tanrı'yı daha çok sevdim. O zamana kadar beni değiştirmiş olduğuna inandırdıkları için okumadığım Tevrat, Zebur ve İncil'in ne kadar kıymetli ve güzel olduğunu gördüm. Beni etkileyen bir diğer şeyse Kutsal Kitap içerisinde yer alan bazı ayetlerin aynısını Kur'an'da, sünnette ve hadislerde görmüş olmamdı. O ayetleri görünce bunların aslında Hz. Muhammed'e değil, İsa Mesih'e ait olduğunu anladım. Mesela 'Bir elin verdiği diğer el görmesin' cümlesi İncil'de geçiyor. Yine İncil'de İsa Mesih'in insanlara verdiği balığın bereketlendiğinin anlatıldığını gördüm. Bu bize Hz.

Muhammed için anlatılan bir şeydi. Bunlar beni çok etkilemişti ve bu kitapları benim için daha ilgi çekici hale getirmişti. O kitaplarda kollarını kocaman açmış bir Tanrı gördüm.”

demekte ve bu sözleriyle Kur'an'a olan güveninin tamamen sarsıldığını ifade etmektedir. Din değiştirme sürecinde Kur'an ile Kutsal Kitap'ı karşılaştırdığını söyleyen bir başka katılımcı ise K9'dur. K9, o süreçle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Fuarını gezerken bir stantta Kitab-ı Mukaddes yazan bir kitap gördüm. Kitab-ı Mukaddes yazınca onun Kur'an olduğunu, onu satanların da cemaat mensubu olduğunu sandım. Bizim cemaatten de birileri olabilir diye düşünerek heyecanlı bir şekilde yanlarına gidip “Selamün aleyküm” dedim. Güler yüzle “Aleyküm selam” dediler ve olumsuz bir tepki vermediler. Kitaplara bakmaya başladım ve bunların benim düşündüğüm tarzdan kitaplar olmadığını anladım. İçlerinde “Tanrı'nın telefon numarası” gibi bazı kitaplar vardı ve hiç Kur'an yoktu. Sonra tekrar Kutsal Kitap'ı gördüm ve üzerinde Tevrat, Zebur ve İncil yazdığını fark ettim. Bunu fark edince “Burada ne işleri var?” diye düşündüm. Hani Müslüman mahallesinde salyangoz satmak denir ya ben de öyle algıladım. Rahatsız oldum ve kaşlarım çatıldı. Sonra stanttan ayrıldım. Ama bir yandan da kafama “Neden Tevrat, Zebur ve İncil bir arada?” sorusu takıldı. Tevrat Yahudilere, İncil Hristiyanlara, Zebur da Davut'a verilmiş bir kitap diye biliyordum. Ama Zebur'un hangi dinin kitabı olduğunu bilmiyordum. Çünkü daha önce hiç öğreten olmamıştı. Kafama bu takıldı. Sonra garip bir şekilde bir şey beni çekmeye başladı. Önce kızdım ama sonra bunlar kim diye merak ettim. Hristiyan desem Tevrat okuyorlardı, Yahudi desem İncil okuyorlardı. Sonra yanlarına gidip “Siz kimsiniz, Hristiyan mısınız, Yahudi misiniz, hangi dine inanıyorsunuz?” gibi sorular sordum. Hristiyan olduklarını söylediklerinde “Ama burada Tevrat da var” dedim. Bunun üzerine “Biz Tevrat da okuyoruz” dediler. “Tevrat değişmedi mi?” diye sordum, “Değişmedi, Tanrı'nın kitabı değişmez. Zebur ve diğer peygamberlerin yazıları da dahil olmak üzere hepsini okuyoruz.” dediler. İlginç geldi ama benim kafamda onlar hala değişmiş kitaplardı. Hocamızla ettiğimiz sohbetlerde bu kitapların bahsi geçtiği için aklıma “Bir tane Kutsal Kitap alayım, sohbet sırasında konu geçerse hocamızla sohbet etmek için bir fırsat olur, bahsettiğiniz kitapları buldum derim” düşüncesi geldi. O zamanlar sohbeti seviyordum ve bunu bir fırsat olarak görüyordum. O yüzden bir tane Kutsal Kitap aldım. Onlar da yanında birkaç kitapçık hediye ettiler. Tamamen yeni bir şey olduğu için insan bir taraftan da merak ediyor. İçinde ne yazıyor kitabın, nasıl değişmiş, papazlar neler yazmış diye merak ederek okumaya başladım.

Yaratılış kitabından okumaya başladığımda ilk bölümün İslam'la epey benzer olduğunu gördüm. Dünya'nın altı günde ve "ol" sözüyle yaratıldığından, insanın yaratılışından ve Aden bahçesinden bahsediliyordu. Orada bahçenin konumunun İslam'da anlatılardan farklı bir boyutta olduğunu gördüm. Sonra Adem'den başlayarak çok kronolojik bir şekilde Nuh'a; Nuh'tan İbrahim'e; İbrahim'den İshak ve Yakup'a ve onların çocuklarına kadar uzanan bir anlatım gördüm. Daha önce Kur'an'ı okumuş bir adam olarak, değişmiş bir kitabın nasıl bu kadar düzenli olabildiğini düşündüm. Kur'an'da hiçbir zaman peygamberlerin ve ismi geçen diğer kişilerin o kadar düzenli bir kronolojiyle anlatıldığını görmemiştim. Sonra da "Biz değiştiğine inanıyoruz ama gerçekten değişti mi?" diye düşündüm. Ardından da araştırmaya karar verdim. Tekrar kitap fuarına gidip oradaki arkadaşlara Türkçe olarak basılan bütün Hıristiyan kitaplarını almak istediğimi söyledim. 2 saat sonra gelmemi istediler ve döndüğümde bana 2 poşet dolusu kitap verdiler. Onları alıp eve gittim. Evimizde büyük bir kütüphanemiz vardı. İçinde çeviriler arasında farklı görüşler olabildiği için 3-4 adet farklı Kur'an meali de bulunuyordu. Salondaki büyük yemek masasına oturdum ve hem Kutsal Kitap'ı hem de mealleri okumaya başladım. Hatta o zaman okuduğum kitaplardan birisi hala burada yanımda. Okurken kitabın üzerine de aklıma takılan sorularla ilgili notlar almıştım. İncil değişmişti ama ne zaman değişmişti? Kur'an bunu nerede söylüyordu? Tüm bunları araştırmaya başlamıştım. Kur'an'da o kitapların değiştirildiğine dair bir şey bulamadım."

Bunların ardından Müslümanların neden önceki kitaplar değiştirildi dediğini araştırmaya başladığını ve bu süreçte önce peygambere sonra da Allah'a olan güveninin sarsıldığını dile getiren K9, son olarak şunları söylemiştir:

"Tüm bunların Mesih'i işaret ettiğini gördüğümde hayran kalmıştım. Oturup ağladım, tövbe ettim, Rabbe sığındım, Mesih'i Rabbim ve kurtarıcım olarak kabul ettim. Bunları yaptığımda kiliseye henüz hiç gitmemiştim. Sadece kitaplardan araştırdıklarımla iman ettim. Hemen bu durumu annemle, akrabalarım ve büyük babamla paylaştım. Büyük babam hacıydı, 'Defol git, oğlum değilsin.' dedi ve beni evden kovdu. Ben ise ona 'Seni seviyorum ama buna da inanıyorum.' dedim. Gerçekten bu Hristiyanlığa duyulan bir hevesin sonucu değildi. Ciddi araştırmalar yaparak bu sonuca ulaşmıştım. İslam'ı bilmeyen, boş birisi de değildim. Bugün de İslam'ı çok iyi biliyorum. Hatta ilahiyat fakültelerinden gelen öğrenci arkadaşlar İslam ilahiyatı hakkındaki bilgimle yüzleştiklerinde çok şaşırıyorlar. Çünkü gerçekten eğitimim var. Kendi okuduklarım

dışında girdiğim ortamlardan da çok şey öğrendim. Müslümanlara karşı bir kinim ya da nefretim yok. Kötü bir şey yaşamadım, onlara karşı öfkem yok, hala seviyorum.... Net sorularım vardı, Tanrı'nın da yardımıyla net cevaplar buldum.”

Köse (2019: 126) de katılımcılarının din değiştirme süreci öncesinde entelektüel belirtiler gösterdiğini düşünmektedir. Nitekim belirttiğine göre deneklerinden %47'si din değiştirmeden önceki süreçte entelektüel belirtiler göstermiş; %49'u da “anlamsızlık”, “hedefsizlik” ve “eksiklik” gibi duygular hissetmiştir.

Entelektüel sebeplerle ilgili örnekler daha da çoğaltılabilir. Fakat özetle belirtmek gerekirse entelektüel sebeplerin bireyi din değiştirmeye götürmekten ziyade bireyin yeni dini ile olan bağlarını temellendirdiği söylenebilir. Yani insanları din değiştirmeye iten asıl unsur çoğu zaman duygusal sebepler olsa da bireyin din değiştirme sürecini sonlandırmasını sağlayan unsur entelektüel sebeplerdir.

3.1.10. Diğer Etkenler

Gerçekleştirilen mülakat sürecinde katılımcıların din değiştirirken bazı yan unsurlardan da etkilendikleri tespit edilmiştir. İncillerde ve ilahilerde ana diline önem verilmesi, din değiştirme sürecine giren bireylerin Türk pastörlerle tanıştırılması, din değiştirdikten sonra Türk bireylere de pastörük gibi önemli vazifeler verilmesi, Hristiyanlık ile Alevîlik arasındaki benzerlikler ve Kur'an ayetlerinin bağlamlarından koparılarak incelenmesi gibi unsurlar doğrudan din değiştirmeye sebebiyet vermese bile o süreçte yer alan önemli unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Tablo 20
Diğer etkenlere dair bulgular

	N	%
Ana dilinde İncil/ilahi söylenmesi, Türk pastörlerle iletişim ve Türkçe Hristiyan kaynaklarına ulaşabilme	5	26,31
Hristiyanlık ile Alevîlik arasındaki benzerlik	2	10,52
Bağlamından koparılan ayetlerden olumsuz etkilenme	1	5,26
Toplam	19	100

Nitekim *Tablo 20*'de de görüleceği üzere din değiştirme sürecinde katılımcılardan %26,31'inin (K6, K12, K13, K16, K19) kaynakların ana dilinde ve pastörlerin Türk olmasından; %10,52'sinin (K7, K15) Hristiyanlık ile Alevilik arasında benzerlik bulunmasından; %5,26'sının (K5) ise Kur'an ayetlerinin bağlamından koparılmasından etkilendiği gözlemlenmiştir.

Görüldüğü üzere bağlamından koparılan ayetler de bireylerin dine olan bakışlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bilindiği üzere ayetler, genellikle İslam dini aleyhinde propaganda malzemesi olarak kullanmak amacıyla bağlamından koparılmaktadır. Bu sebeple konuyla ilgili olarak Canbolat'ın (2004: 99) "İslam dini konusunda yapılan aleyhte yayın propagandalar İslam'a bakışınızı olumsuz yönde etkiledi mi?" şeklindeki sorusuna da yer verilebilir. Canbolat'ın bildirdiğine göre katılımcılarından %19,5'i bu soruya "evet" cevabını vermiştir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da Alevilik ile Hristiyanlık arasındaki benzerliktir. İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçen bireyler üzerinde araştırma yapan Çayır (2008: 129-130), Alevilik ile Protestanlık mezhebi arasında benzerlikler olduğu ve bu benzerliklerin geçiş sürecini kolaylaştırdığı görüşündedir. Hem Çayır'a göre hem de bu çalışmada elde edilen verilere göre Alevilerin Hristiyanlığa ilgi göstermelerinin ana sebeplerinden biri toplum içerisinde yaşadıkları "dışlanmışlık" hissidir. Eğer toplum tarafından kabul görebilirler ve inandıkları değerleri çekinmeden yaşayabilirlerse Alevilerin din değişmesinde önemli bir azalma sağlanabileceğini ifade etmek mümkündür.

3.2. Eski Din ve Tanrı Tasavvuruyla İlgili Bulgular ve Yorumlar

Katılımcıların eski din ve tanrı tasavvurlarını analiz edebilmek amacıyla din değiştirmeden önceki süreçte Allah, Hz. Muhammed, Hz. İsa, ölüm/ahiret ve dini hissiyat gibi konularda neler düşündükleri araştırılmıştır. Ancak din değiştirme ve tanrı tasavvuru konusunu doğrudan inceleyen bir başka çalışmaya ulaşılamadığından bazı bölümlerde başka araştırma verilerine değinilememiştir.

3.2.1. Allah Algısı

İnsanın inancı ile olan iletişimindeki belki de en önemli etken Tanrı ile kurduğu ilişkinin niteliğidir. İnançlı bireyin nasıl bir tanrı tasavvur ettiği, onun dine olan bakışını da doğrudan etkileyecektir. Bu noktada Tanrı'yı düşündüğünde mutluluk ve huzur gibi olumlu hisler yaşayan bireylerin tanrıyla daha çok iletişime geçmeye çalışacağı, korku, utanç ve samimiyet kuramama gibi olumsuz hisler yaşayan bireylerinse bu hisleri yaşamamak adına tanrıdan uzak kalmaya çalışacağı söylenebilir. Çalışmamızda, katılımcıların din değiştirmeden önceki süreçte Allah ile nasıl bir ilişki içerisinde oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla da onlara Allah'ı düşünmenin kendilerine hangi duyguları hissettirdiği, günah işlediklerinde ve tövbe ettiklerinde nasıl bir karşılık alacaklarını inandıkları, başlarına kötü bir olay geldiğinde bunu neye bağladıkları, dua ettiklerinde nasıl bir karşılık alacaklarını düşündükleri ve yaptıkları her şeyden Allah'ın haberdar olduğuna inanmanın kendilerine ne hissettirdiği şeklinde sorular yöneltilmiştir.

Tablo 21
Allah tasavvuruna dair bulgular

	N	%
Cezalandıran	6	31,57
Korku veren	8	42,10
Kendisinden Utanılan	1	5,26
Küçümseyen/Layık olunamayan	1	5,26
Karşısında Günahkar hissedilen	1	5,26
İlişki kurulamayan/uzak	4	21,05
Varla yok arası olan	2	10,52
Çetele tutan	1	5,26
Mecburen sığınılan	2	10,52
Saygı duyulan	3	15,78
Kötülüğün kaynağı olan	1	5,26
Sevgi, huzur, mutluluk veya heyecan veren	6	31,57
Güvenli bir sığınak olan	2	10,52
Toplam	19	100

Bu amaçla katılımcılara yöneltilen ilk soru “Din değiştirmeden önce Allah’ı düşünmek size hangi duyguları hissettiriyordu?” sorusu olmuştur. Bazı katılımcılar o süreçteki duygularını tanımlamak için birden fazla niteliğe vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda da *Tablo 21* hazırlanmıştır. *Tablo 21*’de de görüleceği üzere Allah tasavvurunu anlatmak için katılımcılardan %31,57’si (K1, K2, K11, K12, K13, K15) cezalandıran; %42,10’u (K2, K3, K5, K11, K13, K14, K15, K16) korku veren; %5,26’sı (K3) kendisinden utanılan; %5,26’sı (K6) kendisine layık olunamayan; %5,26’sı (K13) karşısında günahkar hissedilen; %21,05’i (K1, K7, K15, K16) ilişki kurulamayan; %10,52’si (K8, K10) varla yok arasında olan; %5,26’sı (K7) çetele tutan; %10,52’si (K3, K16) kendisine mecburen sığınılan; %15,78’i (K5, K14, K16) saygı duyulan; %5,26’sı (K12) kötülüğün kaynağı olan; %31,57’si (K4, K9, K14, K16, K17, K19) sevgi, huzur, mutluluk ya da heyecan veren; %10,52’si (K17, K18) ise güvenilir bir sığınak olan ifadesini kullanmıştır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında ise katılımcılardan %47,36’sının (9 kişi) (K1, K2, K3, K6, K7, K11, K12, K13, K15) olumsuz; %26,31’inin (5 kişi) (K4, K9, K17, K18, K19) olumlu; %15,78’inin (3 kişi) (K5, K14, K16) ise hem olumlu hem de olumsuz niteliklerle tanımlama yaptıkları tespit edilmiştir. Geriye kalan %10,52’lik kısmın (2 kişi) (K8, K10) ise o dönemdeki Allah tasavvurunu “varla yok arasında” olarak tanımlamıştır.

Bahsettiği tasavvuru “olumsuz” olarak sınıflandırdığımız K3:

“Allah’ı düşünmek bana utandırılma duygusunu hissettiriyordu. Bunu çok hissediyordum. Yanlış bir şey yaptıysam utanıyordum. Birkaç defa abdestsiz namaz kılmıştım mesela. Korkuyu da çok hissediyordum. Kötü bir şey olduğunda illaki sığınmanız gereken ama çok da sığınmak istemediğiniz birine yönelirsiniz ya korktuğum anlarda O’na öyle biri gibi yöneliyordum. Bu tıpkı polisi aramak gibi bir şeydi. Yani babama yönelir gibi değil de yardım istemek zorunda kaldığım güçlü bir adama yönelir gibiydim.” demektedir. Bu cümleler onun Allah’la kurduğu ilişkisinde utanç, korku duygularını hissettiğini ve O’na mecburen sığındığını göstermektedir. Anne-babasının aile baskısı görmeleri sebebiyle “mecburen” kendisini dünyaya getirdiğini ifade eden K6 ise

“Bir keresinde camideki ablalarla birlikte bir tiyatro oyunu sergilemiştik. Tam olarak hatırlamıyorum ama ben o oyunda Allah’ı ya da Hz. Muhammed’i canlandırmıştım. Hiç kimse O’nun suretini görmeye uygun olmadığı için ben o oyunda arka planda kalmış ve sadece seslendirme yapmıştım. Diğer bütün oyunculara sahnede oynamıştı. Bu benim için çok ilginç ve hoş olmayan bir deneyimdi. Çünkü kimse O’nu görmeye ve tiyatrodaki

canlandırmaya layık değildi. O zaman 'Neden Allah'ı görmeye layık değilim?', 'İnsanlar neden Allah'ı görmüyorlar?' gibi şeyler düşünmüştüm. Küçüktüm ama Allah'la özdeşleştirdiğim düşünce buydu. Beni etkileyen bir diğer şey de camideki hocanın 'Kadınlar erkeklerden daha aşağıda, Kur'an'da da böyle yazıyor, kadınlar hayatları boyunca buna itaat etmelidir' şeklindeki öğretileriydi. Hoca, camide ısrarla bunu söylemişti. Bir defasında da 'Bütün alem Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır' diye bir ayet okumuştum ve 'Ben nasıl olur da bir insanın yüzü suyu hürmetine yaratılabilirim?' diye düşünmüştüm. Bu beni çok rahatsız etmişti. Bu benim için kabul edilemez bir şeydi." şeklindeki cümleleriyle Allah hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. İstenmeyen bir çocuk olarak dünyaya geldiğini düşünen biri için sahnenin arka planında kalmak, hiç kimsenin canlandırmaya layık olmadığı bir tanrıya ya da peygambere inanmak, cinsiyeti yüzünden alt kademedede sayılmak ve bir insanın yüzü suyu hürmetine yaratıldığına inanmak ciddi manada olumsuz bir din ve tanrı tasavvurunun oluşmasına sebep olmuş olmalıdır.

Katılımcının ayet sandığı fakat aslında bir hadis rivayeti olan "yüzü suyu hürmetine" ifadesinin kaynağının sahih olup olmaması başka araştırmaların konusudur. Din psikolojisi açısından bu cümlelerden çıkarabileceğimiz sonuç ise "algıda seçicilik" ile dine bakış arasında da önemli bir ilişki bulunduğu. İstenmeyen çocuk olduğuna inanan bir bireye başka birinin yüzü suyu hürmetine yaratıldığına söylenmesi tabiri caizse yaraya tuz basmak gibidir. Dolayısıyla hadis rivayetinde geçen ifade sıradan birini rahatsız etmese bile bu katılımcı için olumsuz bir anlam çıkarımına sebep olmuştur. Öyle ki bu katılımcı cümlelerinin devamında "Hıristiyanlığa baktığımda ise İsa Mesih, benim günahlarım için yaratılıp dünyaya gelmişti. Aradaki bu uçurum beni çok rahatsız etmişti." demiş ve İslamiyet'te "layık olunamayan Tanrı" tasavvuruna karşı "kendisini feda eden Tanrı" tasavvurunun etkisinde kaldığını dile getirmiştir.

Nitekim aile kavgalarıyla dolu bir çocukluk geçirdiğini söyleyen K2 de: "Kur'an okuduğumda gördüğüm tek şey cezalandıran bir tanrı figürü oldu. Bu sebeple onu düşünmek bana korku hissettiriyordu. Bir baba çocuğuna kızabilir ama onu ölümle korkutmaz, cezalandırmaz." diyerek Kur'an'ı okuduktan sonra zihninde "cezalandıran" bir tanrı figürü şekillendiğini dile getirmiştir.

K1 ise Allah'la istediği yakınlığı kuramadığını düşünmekte ve bu durumu şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Çocukluktan beri ‘Allah çarpar’ şeklinde işittiğim bazı söylemler vardı. Elbette bir yargı sahibi var ama bana kalırsa eğitim verirken bu noktada yanlış bir yöntem uyguluyoruz. Günahkar olduğumu, sırat köprüsünden geçemeyeceğimi, Allah’ın beni cezalandıracağını ve benim Cennet’e gitmemin imkansız olduğunu düşünüyordum. Sonuçta her insanın nihai hedefi Cennet’e gitmektir. Ama ben ‘Allah beni bağışlamadığı sürece bunu kendi başıma başaramayacağım’ diye düşünüyordum. Bunun yanı sıra yaratıcıyı aradığım dönemde O’nun benim için ne ifade ettiğini ve bendeki konumunun neresi olduğunu da düşünmeye başlamıştım. Ardından da O’nunla doğru düzgün bir ilişkim olmadığını ve O’nun bende bir yeri bulunmadığını anladım. Belki de aradaki fark buydu, yeni dinim bana Tanrı içinizdedir diyordu.”

K15 de O’nunla benzer şeyleri düşünmekte ve bunu:

“Bana daha çok korku hissettiriyordu. O’nunla konuşmak istiyordum ama sanki bu yanlıştı. Belki Kur’an kursunda duyduklarım ya da anlamadığım sureleri okumam buna sebep olmuştur. Ama böyle bir korku her zaman vardı. O korkuyu istemiyordum ve kovmak istiyordum. Yine de bir korku ve çekingenlik vardı. Ben Müslümanken Allah’ı elinde kırbaç olan biri olarak düşünüyordum. Mesih’e iman ettikten sonra Tanrı’nın sevgi olduğunu öğrendim. Ben Tanrı’nın sevgi olduğunu ilk defa Hristiyanlıkta duydum. Bana o zamana kadar hiç söylenmemişti. Kur’an’ın tamamını okumadım ama okuduğum hiçbir ayette de bunu görmemişim. Müslüman olduğum dönemde Allah, insanlardan uzakmış gibi geliyordu bana. Bunu yaparsam beni cezalandırır diye düşünüyordum hep. Bu yüzden yaptığım her şeye dikkat ediyordum. Ama Allah ile samimi değildim. Oysa ben hep samimi bir şey aramıştım. Şimdi ise hepsine sahibim. Tanrı benimle ve O her zaman yanımda.”

sözleriyle ifade etmektedir. Türkiye’de “Allah çarpar”, “Allah yakar” ve “taş olursun” gibi olumsuz söylemlerin yaygın olarak kullanılmasının Allah tasavvurunun olumsuz olarak şekillenmesindeki en önemli etkenlerden birisi olduğu söylenebilir. Nitekim K11: “Allah bize; kızan, cezalandıran ve korkulması gereken bir şey olarak öğretildi. Hiçbir zaman Allah sevgisi diye bir şey öğretilmedi.” derken K12 de: “Allah sanki hep cezalandırıcıymış gibi geliyordu gözümün önüne. Yakarım, yok ederim ama ben iyiyim diyor gibiydi. Yani kötülüğün de Allah’tan geldiğine inanıyordum. Rahatsız oluyordum. Beni yaratan neden bana bunu yapsın diye düşünüyordum.” demektedir. K13 ise:

“Bana merak, ihtiyaç ve şefkat duygularını hissettiriyordu. O’ndan şefkat görmek istiyordum. Emin değilim ama sanırım göremiyordum. Sevgidense korkuyu daha çok hissediyordum. Çünkü O’nun kurallarına uymazsam Cehennem’de yanacağımı biliyordum. Biraz da vicdan azabı da hissediyordum. Çünkü ‘Acaba yeterince Kur’an okumuyor muyum? Namaz kılmıyor muyum? Acaba tesettüre geç mi girdim?’ gibi şeyler düşünüyordum. Ve O’nu düşündüğümde çok günahkar olduğumu hissediyordum. Üzerimde günahkarlık duygusunun ağırlığını hissediyordum. Bu duygudan nasıl kurtulacağımı da bilmiyordum. Elle tutulur, gözle görülür bir şey olmadığı için ancak namaz kılarak ve salih amel işleyerek düzeltebileceğimi düşünüyordum. Cennet’e gitmem için o teraziye dengelemem ve hatta yükseltmem gerekiyordu. Ama düşününce de bir sürü günahım olduğunu görüyordum. Bunlardan nasıl temizleneceğimi bilmiyordum.” şeklindeki sözleriyle kurallara uymadığı takdirde Cehennem’de yanacağına inandığını ifade etmektedir. Bu tarz söylemlerin hem gaddar bir tanrı figürünün tasavvur edilmesine hem de bireyin suçluluk ve günahkarlık duygularının körüklenmesine sebep olduğu görülmektedir. Gaddar bir tanrı karşısında kendisini günahkar hisseden ve kendi çabasıyla da kurtulamayacağını düşünen birinin bu duygulardan kurtulmak adına “merhamet” ve “bağışlanma” vaat eden bir tanrı tasavvuruna koşması hiç de sıra dışı değildir.

Allah ile istediği yakınlığı kuramadığını söyleyen bir diğer katılımcı ise K7’dir. K7 bu durumu:

“Allah’ın çok uzaklarda bir yaratıcı olduğunu hissediyordum. O’nun insanlarla arasında büyük bir uçurum olan, çetele tutan bir yaratıcı olduğunu düşünüyordum. Sanki ‘Bugün ne yaptın, 3 tane mi yalan söyledin, 4 tane mi küfrettin, 5 tane mi iyilik yaptın?’ diyor ve sürekli önündeki listeyi dolduruyordu. Camiler için Allah’ın evi denirdi ya, bir gün imama gidip ‘Ben Allah’ın evine geliyorum ama sanki Allah evde yok.’ demiştim. Çünkü camiye gitmeyi biraz misafirlik gibi görüyordum. Sanki birisinin evine gidiyordum, kapıyı çalıyordum, kapı zaten açık oluyordu, kapıyı itip giriyordum, dolaşıyordum. Ama kimseyi bulamıyordum. Biraz oturuyordum koltukta. Ama ev boştu ve oturmak anlamsız geliyordu. Sonunda da çıkıp gidiyordum. Ve ben bunu her hafta yapıyordum. Beni yaratan varlığın benden bu kadar uzak olmasını sindiremiyordum. Bu durumun nedenini dindar insanlara sorduğumda bana bunun bir sınav olduğunu söylediler. Açıklanamayan her şeyin sınava bağlanması da canımı sıkıyordu. Bunun üzerine imama ‘Sen her hafta buraya çıkıyorsun, konuşuyorsun, bir sürü insan geliyor. Peki yakınlık hissediyor musun?’ diye

sordum. O da samimi bir cevap vererek 'Yakın bir ilişki hissetmiyorum, biz günahkarız o kutsal. Yakın bir ilişki de beklemiyorum zaten.' dedi. Bu mantıklı bir cevaptı. Çünkü kutsal olanda hiçbir leke olmamalıydı. Ama ben günahkardım, sürekli günah işliyordum ve istesem de kutsal olamıyordum. O zaman O'na nasıl yaklaşıyordum? Sonra eğer öyleyse O bana gelmeli diye düşündüm. Belki de Hristiyanlıkta ilgimi çeken şeylerden biri de buydu."

diyerek özetlemektedir. Bu katılımcıların Allah ile tam anlamıyla bir ilişki içerisinde olmadıkları söylenebilir. Mülakatın başka bir aşamasında "Allah inancım yoktu." diyen K10 bahsi geçen katılımcıların bir adım ötesine gelecek Allah'la ilgili bir nitelirmede bile bulunmamış ve O'nu "varla yok arasında" şeklinde nitelmiştir. K8 de tıpkı onun gibi Allah'ın kendisi için varla yok arasında olduğunu ifade etmiştir.

Bununla birlikte 3 katılımcının ise Allah hakkında hem olumlu hem de olumsuz nitelikleri bir arada kullandığı fark edilmiştir. Nitekim K5 "Allah'tan her zaman korkmuşumdur. Saygı manasında bir korku bu, başka anlamda değil. Ama arıyordum, bir arayıştaydım." derken; K14, "O'na karşı saygı ve sevgi hissediyordum. Hissettiğim bu saygının içerisinde biraz istek biraz da korku vardı. Yani O'na karşı olan duygularım saygı, sevgi ve korku üçlüsünden oluşuyordu." demektedir. Son olarak K16 ise:

"O, zor zamanlarda son seçenek olarak başvurabileceğimiz bir güçtü. Bana korku ve saygı hissettiriyordu. İbadet ederken böyle hissedirdim. O zamanlar çok sıcak, çok samimi bir ilişkim yoktu. Ama bir Tanrı arayışım da yoktu. Çünkü bize sunulan, öğretilen buydu. Kısaca korku, saygı ve bazen de samimiyet duygusuydu. Cuma namazı kılmak ya da Yasin kitaplarını okumak gibi ibadetleri yaparken de huzur hissettiriyordu." demektedir. Bilindiği üzere saygı duygusu sevgiden kaynaklanabileceği gibi korkudan da kaynaklanabilir. Bu 3 katılımcının Allah'a karşı korkudan kaynaklanan bir saygıya sahip oldukları söylenebilir. Bu saygı doğal olarak arada bir samimiyet kurulmasına da engel teşkil etmektedir.

Araştırmasında katılımcılarının İslam'a yönelik eleştirilerini de inceleyen Yapıcı (2007: 228) %24,24'ünün cezalandırıcı Tanrı tasavvuruna dair eleştirilerde bulunduğunu ifade etmektedir. Canbolat (2004: 103) da yaptığı araştırmada katılımcılarının nasıl bir İslam dini algısına sahip olduklarını görebilmek amacıyla katılımcılarına "İslam'da Allah'ın rahmeti azabını geçmektedir" düşüncesine katılıp katılmadıklarını sormuş ve %22'sinden "katılıyorum", %56,1'inden "katılmıyorum", %7,3'ünden ise "kararsızım" cevabını almıştır. Onlara "İslam'da Allah affedici ve bağışlayıcıdır" düşüncesine katılıp

katılmadıklarını sorduğunda ise %26,8'inden “katılıyorum”, %46,3'ünden “katılmıyorum”, %14,6'sından ise kararsızım cevabını almıştır.

Canbolat (2004: 80-81) katılımcılarına İslam'daki Allah tasavvuru hakkında ne düşündüklerini de sormuştur. Bu soruya katılımcılarından %14,6'sı “kendisine itaat etmeyenleri cezalandıran”, %31,7'si “azabı rahmetinden çok olan”, %4,9'u “kendisine itaat etmeyenleri cezalandıran ve azabı rahmetinden çok olan”, %9,8'i “rahmeti azabını geçen”, %17,1'i “rahmetini ve azabını gerektiği yerde gösteren”, %2,4'ü ise “Kur'an'daki Allah net değil” cevabını vermiştir. Canbolat katılımcıların cevapları üzerinden genel bir değerlendirme yaparak toplamda %54,1'inin “cezalandırıcı” bir tanrı tasavvuruna sahip olduğunu dile getirmiştir. Bu verilerden yola çıkarak bizim araştırmamızda olduğu gibi Canbolat'ın araştırmasında da katılımcılardan önemli bir bölümünün Allah'ın rahmeti, affediciliği ve bağışlayıcılığıyla ilgili olumsuz şeyler düşündükleri söylenebilir.

Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru ise “Din değiştirmeden önce günah işlediğinizde ve tövbe ettiğinizde Allah'ın size nasıl bir karşılık vereceğini düşünüyordunuz?” sorusu olmuştur.

Tablo 22
D.D.Ö. günahın ve tövbe algısının etkisine dair bulgular

	N	%
İçten bir tövbe edersem bağışlanırım	1	5,26
Cezalandırılacağım	7	36,84
Önce cehenneme sonra cennete giderim	3	15,78
Allah zaten affeder	3	15,78
Bağışlanır mıyım bilmiyorum	3	15,78
Tövbe etmiyordum	2	10,52
Toplam	19	100

Tablo 22'de de görüleceği üzere katılımcılardan %36,84'ü (7 kişi) (K1, K2, K6, K11, K13, K15, K17) cezalandırılacağını; %15,78'i (3 kişi) (K9, K12, K16) önce cennete sonra da cehenneme gideceğini; %5,26'sı (1 kişi) (K18) içten bir tövbe ederse bağışlanacağını; %15,78'i (3 kişi) (K3, K4, K5) her koşulda affedeceğini düşündüğü tespit edilmiştir. Geriye kalan katılımcılardan %15,78'i (3 kişi) (K7, K14, K19) bağışlanıp

bağışlanmayacağını bilmediğini; %10,52'si (2 kişi) (K8, K10) ise din değiştirmeden önce tövbe etmediğini söylemiştir.

Verilere bakıldığında katılımcılardan 2'sinin (K8, K10) Allah ile yakın bir ilişki halinde olmadığı bu sebeple de günah ve tövbe gibi kavramlar üzerinde de pek fazla durmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte katılımcılardan “cezalandırılacağım” diyen 7 kişinin mutlak bir cezayı; “önce cehenneme sonra da cennete giderim” ve “Allah zaten affeder” diyen 6 kişinin ise mutlak bir affi beklediği söylenebilir. Her iki tutum da tanrı ile sağlıklı bir ilişki kurulmasına engel niteliğindedir.

Mutlak bir ceza ile karşılaşacağını düşünen katılımcıların suçluluk ve günahkarlık duygularını çok derinden yaşadıkları ve bu duygudan nasıl kurtulacaklarını bir türlü kestiremedikleri görülmektedir. Kendi yaptıklarıyla günahlarından kurtulamayacaklarını fark eden bu katılımcıların bir kurtarıcı beklemeye başladıkları ve tam da bu sebeple “insanlığın günahları için kendisini feda ettiğine inanılan bir tanrı” figüründen çokça etkilendikleri söylenebilir. Nitekim K11 o dönemki hislerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Cehenneme gideceğimi, çünkü çok günahkar olduğumu düşünüyordum. Bağışlanma yolunu da bilmiyordum. Birçok günahım olduğu için büyük bir azabın beni beklediğine inanıyordum. O'ndan bir ses duymayı ya da onunla konuşmayı beklemiyordum. Ama en azından hayatımdaki bazı şeyleri olumlu yönde değiştirmesini ya da yüreğimde bir şeyleri hissedebilmeyi istiyordum. Tövbe ediyordum, namaz kılıyordum, Kur'an okuyordum ama küçük bir belirti bile göremiyordum. Yine de bir şeyler değişsin, bir şeyler olsun istiyordum. Mesela Ramazan ayında oruç tuttuğumda ağrılarımın az da olsa dinmesini bekliyordum. Sabah uyanınca krizin tekrar gelmemesini bekliyordum. Ama maalesef, hiç karşılık alamıyordum.”

bu sözler K11'in günahkar olduğuna ve cezalandırılacağına inandığına, belki de vücudundaki ağrıları da bir ceza olarak tanımladığına işaret etmektedir. K13 bu durumu:

“İslamiyet'te 'Her Müslüman önce cehennemde yanıp cezasını çekecek sonra da eninde sonunda cennetin bir katına gidecek' şeklinde bir inanış var. Ben bu cennet tasavvurunda da bir hiyerarşi olduğunu düşünüyorum. Bu hiyerarşiye göre cehennemden cennete geçenler çok da iyi bir katta olmayacak ama sonuç olarak cennette olacak. O dönem 'Müslüman olduğuma göre ben de cennete gideceğim' diyordum ama bir yandan da bu düşünceme inanmıyordum. Çünkü aklımda 'Bu zamana kadar şirk koşmuş muyumdur? Kul hakkı yemiş miyimdir?' gibi sorular vardı. Bunların kesinlikle affedilmeyecek

günahlar olduğunu biliyordum ve eğer bunlar affedilmeyecekse, ben de bunları işlemişsem nasıl cennete gideceğim diye düşünüyordum. Çünkü o vicdan azabını, o günahkârlığı ve ruhumun kirliliğini görüyordum.”

sözleriyle ifade ederken K15 ise:

“Bana tövbe etmem gerektiğini çok söylediler. Ama ben akşam olup ‘Ya Rab çok özür dilerim, yanlış bir şey yaptım.’ diyerek dua ettiğimde de hissettiğim o korku geçmiyordu. Aynen yerinde duruyordu. Çünkü sanki Allah’ın elinde bir değnek vardı ve benim için her şey bitmişti, artık aklanamayacaktım. Yukarı çıktığımda bu yaptığımın benim için kesinlikle bir karşılığı olacağını düşünüyordum.” demektedir. Günahkarlık duygusunun kendisinde takıntı boyutuna ulaştığını söyleyen K17 ise şunları dile getirmiştir:

“Asla bağışlandığımı düşünmüyordum. Her zaman cehennemde yanacağımı düşünüyordum. Günah işlemekten de çok korkuyordum. Ama benim davranışsal değil, düşüncesel günahlarım vardı. Bunlar bir nevi OKB gibiydi. O şeyleri düşünmek istemiyordum ama düşünmemeye çalıştıkça daha çok düşünüyordum. Ben onları istemedikçe onlar artıyordu. Bu döngü daha fazla günah içerisinde olduğumu düşünmeme ve asla bağışlanamayacağıma inanama sebep oluyordu. Bu yüzden de cehenneme gideceğim, orada yanacağım diye düşünüyordum hep.”

Mutlak bir bağışlanma ile karşılaşacağını düşünen katılımcıların da bu noktada Allah ile sağlıklı bir ilişki içerisine giremedikleri söylenebilir. Nitekim *“Her Müslüman önce cehenneme sonra da cennete gider”* mottosunun hem bireyin Müslümanca yaşamasına ve dinî hassasiyetler oluşturmaya engel olduğu hem de bireye *“Allah, eninde sonunda cehenneme atan bir tanrıdır”* düşüncesini aştığı söylenebilir. Bir diğer cevap olan *“zaten affeder”* düşüncesinin de din ve tanrı ile bağ kurmadan sürülebilecek bir hayata işaret ettiği görülmektedir. Nitekim K5 bu konuyla ilgili olarak: *“Eğer yanlış bilmiyorsam İslamiyet’te bir sevap-günah ölçütü var. Allah’ı affeden ve bağışlayan olarak gördüğümüz için bir süre sonra bunu yanlış anlıyoruz ve duyarsızlaşıyoruz. Dolayısıyla günah işlemek çok da umurumuzda olmuyor.”* derken K3 ise bu anlayışın kendisine günah işleme özgürlüğü verdiğini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Puan sistemine inanyorduk. Beş günah işleyip bir tövbe etme, bir sevabın on günahı silmesi gibi şeylere inanyorduk. 2-3 ay güzel yaşadysak birkaç günah işleme esnekliğine sahip olurduk. Bunu bana bir hoca söylemedi ama böyle hissediyordum. Biz

sizin tövbelerinizi ona katlarız, günahlarınızı bağışlarız gibi şeyler vardı. Bu sanki sistematik bir şeydi. Geleneksel anlatımda meleklerin sağ ve sol omuzda yer aldıkları ve günah ve sevapları yazdıkları söylenirdi. Terazide çıkarılıp ağırlıklarına bakıldığı anlatılırdı. Matematiksel bir şey gibiydi. Bu yüzden benim de kafamda hesaplarım vardı. Çocukken buna silgi verdim, diğerine poğaçaya ısmarladım, o zaman şunun çantasını yırtayım gibi şeyler düşünürdüm. Günah-sevap kavramımız böyle bir şeydi. Yani aslında İslam bana günah işleyebilme özgürlüğü veriyordu. Çünkü günahlarımı sevaplarımla telafi edebiliyordum. Kendim düştüğüm çukurdan kendim çıkabiliyordum. Tövbe ettiğim zaman da tabii ki bağışlanacağımı düşünüyordum. Çok fazla iyi iş yapıyordum çünkü. Ben iyi bir adamdım çünkü. Öyle düşünüyordum. Zaten dünyada tecavüzcü adamlar, bomba atan insanlar var. Onlara bakınca sahabe gibi bir adam olduğumu düşünüyordum. Tövbe edersem kabul eder, çünkü ben iyi biriyim diye düşünüyordum. Güzel işlerim vardı ve ben bu işlere güveniyordum.”

Katılımcılar üzerinde varlığı hissedilen bir diğer düşünce ise affedilip affedilmeyeceğini bilememedir. Ölüm gibi gizemli ve bir durum karşısında büyük bilinmezlik içerisinde olmanın bireylerde endişeye sebep olduğu söylenebilir. Nitekim bu katılımcılardan biri olan K7:

“Allah’ı beni cezalandıracak birisi olarak görüyordum biraz. O yüzden günah işlediğimde de cezalandırılacağım bir şey daha yaptım diye düşünüyordum ve tövbe etmem gerektiğini biliyordum. Bana ne cevap vereceğini ise hiçbir zaman bilemiyordum. Bir belirsizlik vardı hep. Kelimenin ‘Allah isterse’ şeklinde çok güzel bir anlamı olsa da ben o dönem ‘inşallah’ kelimesinden nefret ediyordum. Çünkü o da bir belirsizlik gibi geliyordu bana. Toplum dilinde bir belirsizliği ifade ettiği için ona da olumsuz bakıyordum.” demektedir. Aynı belirsizlikten rahatsız olan K19 “Günah işlediğimde ve tövbe ettiğimde Allah’ın beni bağışlayacağını düşünüyordum. Ama ne kadar sürede bağışlayacağını da kendi kendime sorguluyordum.” derken K14 ise:

“Bana nasıl bir karşılık vereceğini çok da bilemiyordum. O’nun vereceği kararları kestiremiyordum. Yargılanacağımı biliyordum. Ama nasıl affedilebilirim onu çok kestiremiyordum. Bir belirsizlik vardı benim için. Ödül ve cezayı bana nasıl verecek gerçekten bilemiyordum. Nasıl yargılanacağım bilemiyordum. Bulamıyordum da. O zamanlar bu belirsizlik beni gerçekten yoruyordu.” demektedir. Neticede yalnızca “O zamanlar Allah’ı çok bağışlayıcı olarak tanıyordum ve affedip affetmeme konusundaki

nihai kararın O'na ait olacağına inanıyordum. Ama gönülden bir tövbe ettiysem, bir davranıştan dolayı gerçekten pişman olup tekrar o davranışı yapmazsam ve eğer verdiğim zararı telafi edebilirsem beni affedeceğini düşünüyordum.” cevabını veren K18'in bu konuda makul bir tutum sergilediği söylenebilir.

Benzer bir şekilde Çayır (2008: 211) da katılımcılarının Allah'la ilgili düşüncelerini öğrenmek amacıyla onlara bazı sorular yöneltmiştir. Bu doğrultuda onun “İslamiyet korku dinidir, görüşüne katılıyor musun?” şeklindeki sorusuna %74,4; “Kurtuluş garantisinin İslamiyet'e nazaran Hristiyanlıkta daha etkili olduğu görüşüne katılıyor musun?” şeklindeki sorusuna ise %77,7 oranında “evet” cevabı verilmiştir.

Çayır (2008: 104) aynı zamanda misyonerlerin; Müslümanların din değiştirmelerini teşvik edebilmek amacıyla İslamiyet'in “korku”, “şiddet” ve “ceza”; Hristiyanlığı ise “sevgi” ve “barış” dini olduğunu söylediklerini de ifade etmektedir. Misyonerlerin bu telkinlerinin Allah tarafından cezalandırılacağına inanan bireylerde daha büyük bir yankı uyandırdığı ve Allah tarafından cezalandırılacaklarına yönelik olan düşüncelerini güçlü inançlar haline getirdiği söylenebilir. Bu da bireylerin ceza tanrısı olarak gördükleri Allah'tan kaçmalarına ve barış tanrısı olarak gördükleri Hristiyanlığın Tanrı'sına yönelmelerine sebebiyet vermektedir.

Tüm bunların dışında katılımcılardan önemli bir bölümün o dönem çetele tutan ve terazide sevap-günahları hesabı yapan bir Allah'a inandığı da tespit edilmiştir.

Tablo 23

D.D.Ö. kötülüğün kaynağı hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
Allah'tan gelen bir ceza	5	26,31
Allah'ın izni/kader/imtihan	7	36,84
İnsanların hatalarının sonuçları	4	21,05
Hayatın olağan akışı	2	10,52
Hak ettiğim şeyin gerçekleşmesi	1	5,26
Toplam	19	100

Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru ise “Din değiştirmeden önce başınıza kötü bir olay geldiğinde bunun neden kaynaklandığını düşünüyordunuz?” sorusu olmuştur.

Tablo 23'te de görüleceği üzere bu soruya katılımcılardan %26,31'i (5'i) (K1, K2, K5, K11, K17) Allah'tan gelen bir ceza; %36,84'ü (7'si) (K4, K9, K12, K13, K16, K18, K19) Allah'ın izni, imtihanı ya da çizdiği kader; %21,05'i (4'ü) (K3, K7, K10, K14) insanların hatalarının sonuçları; %10,52'si (2'si) (K8, K15) hayatın olağan akışı, %5,26'sı (1'i) (K6) ise hak ettiği şeyin başına gelmesi olarak baktığı yönünde cevap vermiştir

Özellikle baskıcı ebeveynler tarafından büyütülen ve yaptığı hatalar yüzünden cezalandırılacağına inanan bireylerin, kötü olayları Allah'tan gelen bir ceza olarak algılamaya meyilli oldukları söylenebilir. Nitekim başına gelen kötü olayları Allah'tan gelen bir ceza olarak gören 5 katılımcıdan sadece 1 tanesi (K5) birbirleriyle geçinebilen ve çocuklarına karşı ilgili davranan bir anne-baba profilinden bahsetmiştir. Ayrıca bu katılımcı diğer 4 katılımcının aksine başına gelen kötü şeyi hak etmediğini *"Ben ne günah işledim de bu başıma geldi, ben bunu hak etmedim gibi şeyler söylüyordum."* diyerek belirtmiştir. Diğer 4 katılımcı ise başına gelen felaketi, işlediği günahlar sebebiyle hak ettiğini düşünmektedir.

Bu katılımcılardan biri olan ve *"Biz baba-erkil bir aileydik."* ve *"Evimizde babamın ağzından çıkan her şey kanun hükmündeydi."* diyen K1, bu soruya: *"İyi-kötü her şeyin Allah'tan geldiğine inanıyordum. Kötü bir olay gerçekleştiğinde acaba yaptığım bir hata yüzünden mi başıma bu geldi diye düşünürdüm"* cevabını vermiştir. Diğer olan ve *"Annem dominant bir karaktere sahipti. Bir türlü arayı bulamıyorlardı. Hep geçimsiz bir aile içerisindeydim."* diyen K2'nin *"Yaptığım hatalardan dolayı Allah tarafından cezalandırıldığımı düşünüyordum."* dediği tespit edilmiştir. Büyüdüğü aile ortamından bahsederken *"Ailemizde şiddetin boyutları biraz yüksekti."* cevabını veren K11'in de *"Başıma gelen şeyleri günahlarımın bedeli olarak görüyordum. Allah'ı da suçlamıyor değildim. Benim kadar onun da suçlu olduğunu düşünüyordum. Cezalandırıldığımı düşünmedim desem yalan olur. Herhalde canımı en çok yakan da buydu."* dediği görülmektedir. Son olarak sürekli boşanma aşamasına gelen bir aile içerisinde yetiştiğini söyleyen K17'nin ise:

"Ben kötü bir şey yaptıktan sonra evde kavga çıkınca kavganın benim yüzümden çıktığını düşünüyordum. Çocukça şeylerdi. Mesela annem 'O keki yeme!' dese ve ben onu dinlemeyip yesem, ardından da evde kavga çıksa keki yediğim için kavga çıktığını düşünüyordum. Bir de tesettüre girdiğim dönem var. Zaten ben daha çok tesettüre girdikten sonra değiştim. Kapanmak istemiyordum ama ailem 'Saçın görünürse cehenneme

gideceksin' gibi şeyler söylüyor ve sürekli değişik hikayeler anlatıyordu. O hikayelerden birinde açık saçlı bir kadının mezardan çıkarılıp saçlarının yakıldığını anlatmışlardı. Garip garip şeyler anlatıyorlardı. Ama ben istemiyordum. Buna henüz hazır olduğumu düşünmüyordum. Tesettürü kabullenmem çok zor oldu ve bu süreç 3 seneyi buldu. 7. sınıfta kapanmıştım ama anca lisede dindar bir çevre edindikten sonra başörtümü sevmeye başlamıştım. Renkli, güzel kıyafetler giymeye çalışıyordum. Ama örtünme kararını kendim almadığım, ailemin zoruyla aldığım için içimde bir ukde kalmıştı. Hep cezalandırıldığımı düşünüyordum. Ben bir şeyler yapıyorum, Allah da beni ailem yoluyla cezalandırıyor diye düşünüyordum. O yüzden Allah'ı düşünmek cezayı ve utanmayı da çağrıştırıyordu bende. Günahlarımdan duyduğum bir utanç vardı ve bu yük hiç gitmeyecekmiş, hiçbir şekilde bağışlanmayacakmışım gibi hissediyordum.” demektedir. Bu sözler katılımcının yoğun bir baskıya maruz kaldığını ve ailesinden gördüğü baskıyı Allah'tan da göreceğini düşündüğünü göstermektedir.

Katılımcılardan 3'ünün (K4, K12, K13) hayrın da şerrin de Allah'tan geldiğine ve Allah'ın insanları böyle vasıtalarla sınadığına inandığı gözlemlenmiştir. Bu katılımcıların başına gelen olaydan bir mesaj çıkarmaya çalıştıkları ve olayın bir hayra sebep olacağına inandıkları, bu sebeple de başlarına gelen olaydan dolayı Allah'a kızmadıkları fark edilmiştir. 3 katılımcı (K9, K16, K19) ise o zamanlar Allah'ın bu tür kötülöklere neden izin verdiğini sorguladığını ve bu konuda Allah'a karşı tepkili olduğunu dile getirmektedir. Bu katılımcılardan biri olan K19: *“Başıma gelen şeyi kabullenmek istemiyordum... Din değiştirmeden önce biraz isyankardım.”*; K16: *“Daha dindar bir hayat sürmeye karar verdikten sonra başıma gelen ufak tefek aksiliklerde Allah'a yakınım ama hala başıma böyle şeyler geliyor diye düşünüyordum.”*; K9 ise: *“Ateizme kaymaya başladığım ortaokul ve lise yıllarımda Allah'ı suçlamaya başlamıştım. Neden bunlara izin veriyor diye düşünüyordum.”* demektedir.

Aynı hususla ilgili olarak K18 ise:

“Bu konuda iki tür yorumum vardı. Bir yandan 'Hayır da şer de Allah'tan gelir' diye düşünüyordum ve bu biraz beni rahatlatıyordu. Diğer yandan ise içimde bir savaş vardı. Bu savaş bir bunalım ya da depresyon niteliğinde değildi ama daha iyi şartlarda olmak istiyordum. Daha çok arkadaşım olsun, finansal durumum daha iyi olsun gibi şeyler istiyordum. Bunlar gerçekleşmiyordu. Ayrıca araştırmalarım sırasında Allah'a 'Sen gerçekte kimsin?' diye soruyordum ve ondan 'Ben buradayım' anlamına gelen mucizevi

bir işaret bekliyordum. Hem diğer isteklerim gerçekleşmediği hem de bu işaret gelmediği için O'nunla kavga ediyordum. Bu yüzden de kötü bir şey yaşadığımda arada kalıyordum. Zihnim 'Hayır da şer de Allah'tan gelir. Sorun yok.' derken; kalbim 'Niye bunu başıma getirdin? Ben bunu hak edecek ne yaptım?' diyordu." demekte ve bu konuda "hayır da şer de Allah'tandır" düşüncesi ile "bu niye başıma geldi" düşüncesi arasında kaldığını ifade etmektedir. Neticede bu tür olayların 5 katılımcı tarafından "Allah'tan gelen bir ceza", 3 katılımcı tarafından ise "Allah'ın kötülüklere izin vermesi", olarak algılandığı söylenebilir. K18'i de dahil ettiğimizde 9 (%47,36) katılımcının başına gelen kötü olaylardan dolayı Allah'ı sorumlu tuttuğu söylenebilir.

Tablo 24

D.D.Ö. duaların karşılığıyla ilgili düşüncelere dair bulgular

	N	%
Yanıt alacağıma inanmıyordum/yanıt beklemiyordum/yanıt alamıyordum	6	31,57
Olumlu cevap alacağıma inanıyordum	2	10,52
Dualarım kabul oluyordu/duam kabul olmuştu	2	10,52
İçten dua edersem kabul olacağını düşünüyordum	2	10,52
Dua ettiğimde beni duyduğuna inanıyordum	1	5,26
Dua ettiğimde beni duymadığını ya da umursamadığını düşünüyordum	1	5,26
Dualarımın bazıları kabul oluyordu, bazıları da kabul olmuyordu	1	5,26
Dua etmiyordum/çok az dua ediyordum	6	31,57
Sürekli bir şeyler istiyordum	2	10,52
Ezbere bildiğim Arapça duaları ederdim/içimden gelenleri söylemezdim	2	10,52
Anlamını bilmediğim duaların anlamlarını araştırıyordum	1	5,26
Küçük bir karşılık görmek istiyordum	1	5,26
Haykırarak dua ediyordum	1	5,26
Çok dua ediyordum	1	5,26
Bağışlanmak ve cennete gidebilmek için dua ediyordum	1	5,26
Cevap yok	1	5,26
Toplam	19	100

Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru ise “*Din değiştirmeden önce dua ettiğinizde Allah’ın size nasıl bir yanıt vereceğini düşünüyordunuz?*” sorusu olmuştur. Tablo 24’te de görüleceği üzere katılımcılar cevaben hem almayı bekledikleri karşılıklardan hem de nasıl dua ettiklerinden bahsetmişlerdir. Bunlardan %31,57’si yanıt alacağına inanmadığını, yanıt beklemediğini ya da yanıt alamadığını; %10,52’si olumlu cevap alacağına inandığını; %10,52’si dualarının kabul olduğunu düşündüğünü; %10,52’si içten dua ederse kabul olacağını; %5,26’sı dua ettiğinde Allah’ın kendisini duyduğuna inandığını; %5,26’sı dua ettiğinde Allah’ın kendisini duymadığını ya da umursamadığını; %5,26’sı ise bazı dualarının kabul olduğunu bazılarının ise olmadığını dile getirmiştir.

Ayrıca katılımcılardan %31,57’si dua etmediğini ya da çok az dua ettiğini, %10,52’si dua ederken sürekli bir şeyler istediğini, %10,52’si yalnızca ezbere bildiği duaları ettiğini ve içinden geldiği gibi dua etmediğini, %5,26’sı ettiği ama anlamını bilmediği duaların anlamlarını araştırdığını, %5,26’sı o dönem küçük de olsa bir karşılık görmek istediğini, %5,26’sı haykırarak dua ettiğini, %5,26’sı çok dua ettiğini, %5,26’sı bağışlanmak için dua ettiğini dile getirmektedir.

Olumsuz bir cevap alacağını düşünen katılımcılardan biri olan K1: “*Dua ederken alışveriş listesi hazırlar gibi sürekli bir şeyler isterdim. Ettiğim duaların gerçekleşeceğine yürekten inanmadan, tabiri caizse “yarım ağız” dua ederdim. Gerçek manada dua etmeyi yeni dinimde öğrendim.*” derken; K3: “*Yanıt alacağıma inanmıyordum. Kabul olduğunu ise ancak narsist isteklerim yerine gelince biliyordum.*”; K6: “*Hiç cevap almayacağımı düşünüyordum. Çünkü daha çok en iyi duayı ben ezberlerim, en iyi ben okurum gibi düşüncelerim vardı. Onun aslında Allah’la sohbet etmek olduğunu anlamıyordum. Hiçbir isteğimi söylemiyorum Allah’a. Sadece ezbere bildiğim sureleri duaları okuyorum.*”; K9: “*Yanıt almayı çok fazla beklemiyordum aslında. Hani dua edersin, edersin, edersin ve hiçbir yanıt gelmediğini görürsün, sonunda da dua etmenin bir anlamı var mı gerçekten diye düşünürsün. İşte öyleydi.*”; K12 de: “*Ben haykırarak dua ediyordum ve hep ben bir şeyler istiyordum. Hep şu şöyle olsun, bu böyle olsun, bunu bana ver gibi şeyler istiyordum. Ama şimdi sen ne istiyorsun benden, sen beni yönlendir diyorum. Dua ettikten sonra dualarım kabul olmayınca artık kabul olacağına inanmamaya başladım. Aslında ben kabul olmasını istiyordum ama olmuyordu. Bunu dün gibi hatırlıyorum, ettiğim dualar kabul olmuyordu.*”; K 14 ise “*Evet dua ederdim. Ama dualarımın karşılığında pek tatmin*

olmadım ya da cevap almadım. Ama beni duyduğunu biliyordum, buna inanıyordum.” demektedir.

Olumlu bir cevap alacağını düşünen katılımcılardan birisi olan K2: *“Allah’tan olumlu cevap alacağıma inanarak dua ediyordum”*; K5: *“Müslümanken dua etmezdim. Gece yatarken ederdim. O da içimden, Türkçe şekilde. Bunlara nasıl karşılık olacağıma dair inancım o anki psikolojime bağlı olarak şekilleniyordu. Çok içten dua edersem kabul olacağını düşünüyordum ama öylesine edersem pek bir şey beklemiyordum.”*; K10: *“Aslında din değiştirmeden önce sadece bir kez bilinçli bir şekilde dua etmişim... O zaman kabul olmuştu.”*; K13 de: *“Çok sık dua ediyordum. Ama ettiğim duaları unutuyordum. Yine de dualarımın kabul olduğunu kesinlikle söyleyebilirim.”*; K19 ise *“Çok fazla dua etmiyordum. Ezbere bildiğim 3 dua vardı sadece. Bunların da çok etkili olacağını düşünmüyordum. Ama şahsî dualar ediyordum ve karşılık alacağıma inanıyordum.”* demektedir.

Bununla birlikte katılımcıların dua etme şekillerine göz atıldığında %31,57’sinin çok dua etmediğini; %10,52’sinin ise ezberle dayalı Arapça dualar ettiği tespit edilmiştir. Bu veriler katılımcılardan bir kısmının Allah ile iletişime geçmediğini, bir kısmının dualarına olumlu cevap alacağını düşünmediğini, bir kısmının da sadece ezbere dualar ettiğini göstermektedir. Bu da katılımcıların Allah’la iletişim problemi yaşadıklarının, iletişim kursalar bile olumlu bir geri dönüş alacaklarına inanmadıklarının göstergesidir.

Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru ise *“Din değiştirmeden önce Allah’ın, yaptığınız her şeyden haberdar olduğuna inanmak size ne hissettiriyordu?”* sorusudur. Tablo 25’de görüldüğü üzere katılımcılardan %21,05’i korktuğunu; %21,05’i izlenmekten rahatsız olduğunu ya da özgür hissetmediğini; %10,52’si hesap sorulmak için izlendiğini ve yaptıklarının not edilmesinden rahatsız olduğunu; %15,78’i izlendiğini düşünmediğini; %5,26’i sadece Allah’ı düşündüğünde izlendiğini düşündüğünü; %15,78’i izlendiğini düşünmesinin davranışlarını değiştirmede yardımcı olmadığını; %5,26’sı Allah’ın, izlese bile kendisine müdahale edemeyeceğini düşündüğünü; %5,26’sı izlendiği için günah işlememeye çalıştığını; %10, 52’si iyi hissettiğini; %15,78’i korunduğunu ve güvende olduğunu hissettiğini; %5,26’sı haksızlığa uğradığında Allah bunları gördüğü için rahatladığını söylemektedir.

Tablo 25

Allah'ın Her Şeyden Haberdar Olmasının Hissettirdiklerine Dair Bulgular

	N	%
Korkuyordum	4	21,05
İzlenmekten rahatsız oluyordum /Özgür olmadığımı düşünüyordum	4	21,05
Hesap sormak için beni izlediğini düşünüyordum/ Yaptıklarımın not edilmesinden rahatsız oluyordum	2	10,52
İzlendiğimi düşünmüyordum	3	15,78
Sadece Allah'ı düşündüğümde izlendiğimi düşünüyordum	1	5,26
İzlendiğimi düşünmem davranışlarımı değiştirmiyordu	3	15,78
Beni izlese de bana müdahale etmez diye düşünüyordum	1	5,26
Günah işlememeye çalışıyordum	1	5,26
İyi hissediyordum	2	10,52
Korunduğumu/güvende olduğumu hissediyordum	3	15,78
Haksızlığa uğradığımda bunu görmesi beni rahatlatıyordu	1	5,26
Cevap yok	1	5,26
Toplam	19	100

Allah tarafından izlenmekten hoşnut olmadığını söyleyen katılımcılardan K1: “Allah benim her şeyimden haberdarsa özgür iradem nerede diye düşünüyordum.”; K7: “Evet, Allah'ın sürekli beni izlediğine inanıyordum. Allah'ın sadece beni değil, tüm insanları izlediğini düşünüyordum. Çünkü bir gün herkesi yargılayacaktı. Hesap sormak için de izliyordu. Bir anne-baba bile çocuğunu izlerken Tanrı, yarattıklarını elbette izleyecekti. Bu izlemenin ne kadar sevgi dolu olduğundan emin değildim.”; K13: “İzlendiğimi düşünüyordum ama bunu gizli saklı şeyler yaptığım için, çok istemiyordum. Yine de alışmışım. Zaten şu anda da öyle. Tanrı her zaman bizi görüyor ve izliyor.”; K14: “Kesinlikle böyle bir inancım vardı. O her şeyi bilen ve görendir. O'ndan gizli hiçbir şey olmaz. Müslümanken de bunu biliyordum. Ve açıkçası biraz da bundan dolayı korku hissediyordum.”; K17 de: “Çok korkunç geliyordu. Sanki beni cezalandırmak için bekliyordu orda. Kendimi iyi hissettiren dünyasal şeyler yaptığımda çok korkuyordum.”;

K12 ise: “Gizlenemiyordum, biliyordu. Hatta yüreğimde düşündüklerimi bile biliyordu. Ama ben Müslümanken bu tarz şeyleri zaten hiç düşünmedim. Düşünmeye başladıktan sonra bu inancı bıraktım ve artık düşünmemeye başladım. Çünkü Müslümanken yaptığım şeylerin hiçbirini kendi isteğimmiş gibi yapmıyordum. Hani çevren baskısı olur ya bu da öyleydi. Tıpkı askerlik gibi bu inancın gereklerini de yapmak zorundaydım. Bir boyunduruk altındaydım.” demektedir. Diğer taraftan hem iyi hem de kötü duyguları bir arada yaşadığını söyleyen katılımcılardan olan K2: “Bu mükemmel bir duygu, bu tarif edilemez. Çünkü bir uyarıcı var. İzlenmek gerçekten çok güzel bir şey. Ama yine de bana bir korku veriyordu, istemsizce. Sorularının hepsi birbirini tamamlıyor. Hep bir korku, hep bir yanlış... Bunun için de ne kadar hatadan kaçarsan kaç bir hatanın içerisine düşüyorsun. Hatanın sonucunda da affedilemeyeceğini düşünüyorsun. Çünkü tövbe ediyorsun, aynı günahı işliyorsun. Cem Karaca'nın bir sözü var, 'yüz bin kere tövbe ederim, yine şarap içerim' diyor ya... Günah işleyip tövbe ediyorum, günah işleyip tövbe ediyorum. Bunun bir sonu yok. Allah beni sürekli bağışlayacak mı diye bir korkum da vardı.” şeklinde konu ile ilgili duygu ve düşüncelerini belirtirken K6 ise: “Güvensiz hissediyordum. Çünkü ben küçükken annemler bana banyoya, tuvalete girerken meleklerin benimle gelemeyeceklerini ve beni orada izlemeyeceklerini söylemişti. Mesela orada güvensiz hissediyordum. Çünkü her yaptığımı görüyorlardı. Tuvalette özgürdüm ama orada da başıma bir şey gelebilirdi. Bir yandan beni izlemeleri iyi evet, ama diğer yandan her şeyi not etmeleri de kötüydü.”

demektedir. Bir de izlenme düşüncesini pek de yaşamayan, yaşasa da bu inancın hayatına etkisi olmadığını söyleyen katılımcılar bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak K10: “Allah inancım yoktu.” derken K11 ise: “Aslında bu sürekli hissettiğim bir şey değildi. Sadece O'nu düşündüğüm zaman izlendiğimi hissediyordum. Yaptığım şeylerde beni engelleyen bir şey yoktu. Görüyorsa ne yapabilirim diyordum. Bu durum üzerine düşünmüyordum da zaten. İzlendiğimi biliyordum ama bilmem bende hiçbir şeyi değiştirmiyordu.” demektedir. K15 ise:

“O'nun yaptığım her şeyden haberdar olduğuna inanıyordum. 7 gün 24 saat beni izlediğini düşünüyordum. Davranışlarımı değiştirmiyordu. Tamam, inançlıyım, Tanrı'yı hep arıyordum ama O'nun beni yeterince iyi tanımadığını düşünüyordum. Bu yüzden de hareketlerime müdahale edeceğini düşünmüyordum.”

Son olarak K8: *“İnançsız olduğum zamanlar izlendiğimi düşünmüyordum. Çok net hatırlamıyorum ama akıl bâliğ olduğum zamanlarda da ateist gibi yaşıyordum. Ateistlik derken ergenlik var, arkadaşlar var. Onlar ne yapıyorsa ben de onu yapmaya çalışıyordum.”* derken K3 de:

“Çok garip bir şey. İzleniyorsun, izlendiğini biliyorsun ama bu seni günah işlemekten alıkoymuyor. Günah aslında İslam’da daha dar kapsamlı. Günah işlemek için büyük bir iş yapmak gerekiyor. Sol taraftaki meleğe çok fazla iş düşüyordu. Meleklerin beni izlediğini pek düşünmüyordum açıkçası. Allah tarafından izlendiğimi de düşünmüyordum.” cevabını vermiştir.

Allah tarafından izlenmenin kendisinde olumlu duygulara sebep olduğunu söyleyen K5 bu durumu: *“Yalnızken, kimsenin görmediği bir zamanda Allah’ın göreceğini biliyorsun. O yüzden Allah’tan saklayabileceğin bir şey yok. İzlenmek güzel şey bence. Allah her zaman ve her yerde seninle. Ve seni koruyor. İyi ve kötü zamanda...”* şeklindeki sözleriyle ifade ederken K18 de: *“Olumsuz hiçbir şey hissettirmiyordu. Aksine haksızlığa uğradığımda insanlar olayı farklı şekilde yorumlasalar bile sonuçta Allah görüyor ve önemli olan O’nun gözünde doğru olabilmek diye düşünmemi sağlıyordu. Bu da bana rahatlık veriyordu.”*; K19 ise: *“Bana güven hissettiriyordu.”* demektedir.

Neticede katılımcılardan sadece %15,78’inin (K5, K18, K19) Allah’ın kendisini izlemesinden memnun olduğu tespit edilmiştir. Geri kalanı ya bu durumu umursamamakta ya da bundan rahatsızlık hissetmektedir.

3.2.2. Peygamber Algısı

İnançların en önemli figürlerinden birisi de o inancın mensuplarına gönderilen önderler yani peygamberlerdir. Peygamberlerin hayatları, kararları ve çizdikleri profil hem dine mensup olan bireylere örnek ve önder olmakta hem de onların din algılarının şekillenmesinde etkin rol oynamaktadır. Bu sebeple katılımcılara din değiştirmeden önceki süreçte hem Müslümanlar tarafından İslam peygamberi olan görülen Hz. Muhammed, hem de yine Müslümanlar tarafından Hristiyanlığın peygamberi olarak görülen Hz. İsa hakkında ne düşündükleri sorusu yöneltmiştir. Bununla birlikte katılımcılardan bazıları Alevî ailelerde yetiştiği için onlara Hz. Ali hakkındaki düşünceleri de sorulmuştur.

Tablo 26

D.D.Ö. Hz. Ali ve Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
Muhammed’le ilgili soru işaretlerim/olumsuz düşüncelerim vardı	5	26,31
Muhammed’e saygı duyuyordum	5	26,31
Muhammed’le ilgili olumlu şeyler düşünüyordum (sevgi, adalet, yücelik, şefkat, huzur vs.)	4	21,05
Muhammed’i peygamber olarak görüyordum	3	15,78
Muhammed’i araştırmaya başladıktan sonra ondan uzaklaştım	3	15,78
Muhammed hakkında aykırı düşüncelerim yoktu	2	10,52
Muhammed’e karşı mahcubiyet hissediyordum	1	5,26
Ali ve Muhammed hakkında çok fazla şey bilmiyordum, onlara karşı bir şey hissetmiyordum	2	10,52
Ali hakkında olumlu şeyler düşünüyordum	1	5,26
Cevap yok	3	15,78
Toplam	19	100

Tablo 26’da görüleceği üzere “Din değiştirmeden önce Hz. Muhammed (ve Hz. Ali) hakkında hangi düşüncelere sahiptiniz?” sorusu yöneltilen katılımcılardan %26,31’i (K5, K7, K8, K12, K19) “Muhammed’le ilgili soru işaretlerim ve olumsuz düşüncelerim vardı”; %26,31’i (K3, K4, K14, K16, K18) “Muhammed’e saygı duyuyordum”; %21,05’i (K13, K14, K17, K18) “Muhammed’le ilgili olumlu şeyler düşünüyordum”; %15,78’i (K4, K5, K16) “Muhammed’i peygamber olarak görüyordum”; %15,78’i (K7, K9, K14) “Muhammed’i araştırmaya başladıktan sonra ondan uzaklaştım”; %10,52’si (K1, K9) “Muhammed hakkında aykırı düşüncelerim yoktu”; %5,26’sı (K17) “Muhammed’e karşı mahcubiyet hissediyordum”; %10,52’si (K10, K15) “Muhammed ve Ali hakkında çok fazla şey bilmiyordum ve onlara karşı bir şey hissetmiyordum”; %5,26’sı (K7) “Ali hakkında olumlu şeyler düşünüyordum” demektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında katılımcılardan %21,05’inin (K5, K8, K12, K19) Hz. Muhammed hakkında olumlu hislere ya da düşüncelere sahip olmadığı; %10,52’sinin (K13, K18) olumlu şeyler düşünüp hissettiği; %5,26’sının (K17) onu düşündüğünde hem olumlu hem de olumsuz şeyler hissettiği; %15,78’inin (K7, K9, K14)

Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelerinin özellikle onu tanıdıktan sonra olumsuz bir hal aldığı; %31,57'sinin (K1, K3, K4, K10, K15, K16) ise bu konuda saygı dışında olumlu ya da olumsuz denebilecek düzeyde duygu ve düşünceye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Hz. Muhammed hakkında olumlu duygu ve düşüncelere sahip olduğunu belirten katılımcılardan K18: *“Hz. Muhammed'i her zaman sevip saymışımdır.”* derken K13 ise: *“Hz. Muhammed'i çok severdim, gerçekten çok severdim. Hayatına baktığımda her zaman adalet görürdüm. Hayatıyla ilgili anlatılan bir kıssada bir konuda anlayamayan 2 kişinin Muhammed'i çağırdıkları, onun da adaletle onlara yaklaştıkları anlatılırdı. Bu beni çok etkilerdi. Onu düşündüğümde her zaman böyle çok dingin, çok sakin, çok huzur verici, çok şefkatli biri olarak tahayyül ederdim. Tüm iyi şeyleri söyleyebilirdim onun hakkında. Çok severdim.”* demektedir.

Onu düşündüğünde hem olumlu hem de olumsuz duygular hissettiğini belirten K17 ise: *“Hz. Muhammed'le ilgili olarak kutlu doğum etkinliklerine falan katılıyordum. Ona karşı sevgi ve biraz da mahcubiyet hissediyordum.”* demektedir. K17'nin mahcubiyet hissetmesinde annesinin üzerinde kurduğu baskının etkili olduğu söylenebilir. Bir başka grup ise Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelerinin özellikle onu tanımaya başladıktan sonra olumsuz bir hal almaya başladığını dile getirmektedir. Bunlardan birisi olan K7 önceleri Hz. Muhammed hakkında olumlu şeyler işitmediğini ama onu tanımaya başladıktan sonra bu düşüncesinin daha çok netleştiğini şöyle ifade etmektedir:

“Hz. Muhammed'e dair duyduklarım ise genelde olumsuz şeylerdi. Çok fazla olumlu şey duymuyordum. Duyduğum olumsuz şeyler de sonunda “o bir peygamber, bir şey yaptıysa illa ki bir sebebi vardır” düşüncesine bağlanıyordu. Değerlendirdiğim zaman evet, genellikle olumsuz bir hissiyat geliyordu. Kur'an'ı objektif bir şekilde okumaya başladıktan sonra gerçekten de Hz. Muhammed'e olan bakışımın olumsuzla doğru gittiğini fark ettim.”

Bununla birlikte K9 ve K14 ise önceleri onun hakkında iyi şeyler duyduğunu ama onu tanımaya başladıktan sonra bu düşüncelerin olumsuz yöne evrildiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda K14: *“Muhammed'in de tıpkı diğer peygamberler gibi yüce bir insan olduğunu düşünüyordum ve ona saygı duyuyordum. Onlarla ilgili bir sorunum olmadı*

aslında. Sadece öğrendikçe Muhammed'le ilgili bazı şeyler sorun olmaya başladı. Ama bunları konuşmak istemiyorum.” derken; K9 ise bu durumu:

“Peygamberi hocalardan edindiğim kulaktan dolma bilgilerle tanıdığım dönemlerde peygamberle ilgili bir sıkıntım yoktu. Dünya onun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır, çok iyi, harika, kutsal bir adam diye anlatılıyordu. Kur'an'dan, hadislerden ya da tarihten edindiğim bir bilgi yoktu. Bunlara bakmaya başladığımda ise onunla ilgili düşüncelerimde hızlı bir şekilde düşüş başladı.” şeklindeki sözleriyle ifade etmektedir. Onun hakkında olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olduğunu söyleyenlerden K8: “Küçük bir kız çocuğuyla evlenmişti galiba. O beni en çok üzen şeydi. Birilerine örnek olması gereken bir peygamberin yanlış bir şey yapması beni etkileyen şeylerden biriydi.” derken; K5: “Hz. Muhammed açısından da kafamda soru işaretleri vardı. Özellikle evlilikleri hakkında. O zamanlar Kur'an'ı da yavaş yavaş sorgulamaya başlamıştım. Nisa 34'ü, Ahzap ve Ali İmran suresinin bazı ayetlerini sorguluyordum. O zamanlar küçüktük. Tarihe, zamana göre değerlendiremiyorduk. Aklımızda büyük soru işaretleri bırakıyordu.” demiştir. Son olarak K12:

“Kadın konusu çok dikkatimi çekiyordu. Zaten araştırmaya başlayan kimseler öncelikle Kur'an'daki çelişkileri ya da kadınlarla ilgili ayetleri duymaya başlar. Ben o ayetlerle karşılaştığımda tatmin edici cevaplar bulamadım. Muhammed'in evlilikleri, evlendiği kişinin yaşı, cariyeleri, ganimetleri, kadınlar sizin tarlanızdır sürün, eşlerinizi dövün demesi beni rahatsız ediyordu.” derken K19 ise:

“Hz. Muhammed'le ilgili düşüncelerime gelince o dönem onun hakkında çok olumlu düşüncelerim yoktu. Belki yaptıkları o dönemin şartlarıyla ilgili olabilir ama ben bir türlü İsa'daki gibi onu benimseyemedim. Belki Araplardan olmasındandır. Gerçi İsa da aynı kökten ama İsa bir İbrani yani Yahudi.”

cevabını vermiştir. Görüldüğü üzere peygambere karşı olumsuz bir yargı oluşmasındaki ana unsur onun evlilikleri ile ilgilidir. Öyle ki K19'un bu konudaki cevabında açıkça belirtmese de din değiştirme sürecinden bahsederken annesine, kendisinden yaşça küçük bir erkekle evlenmesinden dolayı kızdığını fakat daha sonra aynı şeyi Hz. Muhammed'in de yaptığını öğrendiğini bu sebeple de peygamberden uzaklaşmaya başladığını dile getirmiştir.

Canbolat (2004: 104) da din değiştiren katılımcılarının İşlam peygamberi hakkında hangi dūřüncelere sahip olduğunu merak etmiş ve onlara “İşlam peygamberinin hayatında sevgi, saygı ve hoşgörü hakimdir” dūřüncesine katılıp katılmadıklarını sormuştur. Bu soruya katılımcılardan %22’si “katılıyorum”, %53,7’si “katılmıyorum”, %12,2’si “kararsızım” cevabını vermiştir. Buradan yola çıkarak Hz. Muhammed’e dair dūřüncelerle ilgili olarak elde ettiğimiz verilerin Canbolat’ın araştırma verileriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Müslümanlar Hz. İşa’yı hem Allah tarafından gönderilen ve kendisine İncil verilen bir peygamber olarak hem de Hristiyanların peygamberi olarak görmektedir. Bu sebeple araştırmanın bu kısmında katılımcıların din değiştirmeden önce Hz. İşa hakkında hangi dūřüncelere sahip oldukları da araştırılmıştır.

Tablo 27
D.D.Ö. Hz. İřa’ya Hakkındaki Dūřüncelere Dair Bulgular

	N	%
İşa’nın peygamber olduğuna inanıyordum	6	31,57
İşa hakkında bilgim yoktu/çok az bilgim vardı	2	10,52
İşa’nın ölmediğine ve kıyamete doğru geri geleceğine inanıyordum	2	10,52
İşa’yı yanlış tanıyordum	1	5,26
İşa bana huzurlu hissettiriyordu, Onun hakkında daha çok şey öğrenmek istiyordum	1	5,26
İşa’nın iyi biri olduğunu, Allah’ın ruhuyla dolu ve ayrıcalıklı biri olduğunu dūřünüyordum	1	5,26
İşa’nın Tanrı ya da Tanrı oęlu olduğunu dūřünmüyordum ama İşa’ya saygı duyuyordum	1	5,26
İşa’nın Tanrı olmasının ve çarmıhta ölmesinin saçma olduğunu dūřünüyordum	1	5,26
İşa’nın Tanrının oęlu olmasının saçma olduğunu dūřünüyordum	1	5,26
Vahşice öldürüldüğüne inanıyordum	1	5,26
Cevap yok	4	21,05
Toplam	19	100

Tablo 27’de de görüldüğü üzere kendisine “Din değiştirmeden önce Hz. İsa hakkında hangi düşüncelere sahiptiniz?” sorusu yöneltilen katılımcılardan %31,57’si (K11, K13, K14, K17, K18, K19) İsa’nın peygamber olduğuna inanıyordum; %10,52’si (K2, K6) İsa hakkında bilgim yoktu/çok az bilgim vardı; %10,52’si (K5, K13) İsa’nın ölmediğine ve kıyamete doğru geri geleceğine inanıyordum; %5,26’sı (K1) İsa’yı yanlış tanıyordum; %5,26’sı (K15) İsa bana huzurlu hissettiriyordu ve İsa hakkında daha çok şey öğrenmek istiyordum; %5,26’sı (K7) İsa’nın iyi, Allah’ın ruhuyla dolu ve ayrıcalıklı biri olduğunu düşünüyordum; %5,26’sı (K4) İsa’nın tanrı ya da tanrı oğlu olduğunu düşünmüyordum ama ona saygı duyuyordum; %5,26’sı (K10) İsa’nın tanrı olmasının ve çarmıhta ölmesinin saçma olduğunu düşünüyordum; %5,26’sı (K16) İsa’nın Tanrı oğlu olmasının saçma olduğunu düşünüyordum; %5,26’sı (K14) ise vahşice öldürüldüğüne inanıyordum cevabını vermiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcılardan sadece birinin (K1) (%5,26’sının) “İsa ve Hristiyanlar hakkında elbette bir figür vardı ama herkes gibi benim de onları yanlış tanıdığımı düşünüyorum.” cevabını vermiş olması, K1’in cevabının olumsuz bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Bunun dışındaki katılımcılardan %10,52’sinin (K7, K15) cevabının olumlu bir tasavvura; %52,63’ünün (K2, K4, K5, K6, K11, K13, K14, K17, K18, K19) cevabının ise nötr bir duygu durumuna işaret ettiği söylenebilir. Ayrıca %10,52’nin (K10, K16) ise Hz. İsa ile ilgili olumsuz tasavvura sahip olmadığı ama ona yüklenen tanrılık vasfını saçma bulduğu tespit edilmiştir.

Din değiştirmeden önceki süreçte de Hz. İsa ile ilgili olumlu düşüncelere sahip olduğunu tespit ettiğimiz K7, onunla ilgili olarak: “Hz. İsa’yı hep çok iyi birisi olarak düşünürdüm. Müslümanken de bu böyleydi. Kur’an’da onun çamurdan bir kuş yaptığından bahsediliyordu. Çamurdan kuş yapan bir peygamber kulağa hoş geliyor. Yine ona Ruhül Kudüs’ün indiğinden bahsediliyordu. Bu da bana Allah’ın ruhuyla ne kadar dolu bir insan olduğunu düşündürüyordu. Bakireden doğduğu için de biraz ayrıcalıklı ve farklı olduğunu düşünüyordum. Ben o dönemde İsa ile ilgili hiç olumsuz bir şey duymamıştım. Müslümanlar arasında da iyi biri olarak anılırdı. O yüzden bende de olumlu ve iyi bir izlenim vardı.” derken K15 ise: “İsa bana huzurlu geliyordu. Hatta İsa’dan az bahsedildiğinde üzülüyordum. İsa hakkında daha fazlasını da öğrenmek istiyordum ama zaten kimse bilmiyordu. Aslında bilmediklerini söylemek ne kadar doğru bilmiyorum. Çünkü biz Arap Alevîsi olsak da sanırım kökenimizde Hristiyanlık varmış. Ben bunu yakın

zamanda dedemin ölümüyle öğrendim. Mesela Arap Alevisi olmamıza rağmen paskalya kutlardık. Büyüklerime o zaman biz Hristiyan mıyız, bir karar verin derdim. Bunu daha çocukken de söylediğimi hatırlıyorum. Anneme Müslümansak neden yumurta bayramını kutluyoruz, kendimize gelelim derdim. Kafam çok karıştı. O zamanlar mezhepleri de bilmiyordum zaten. Mezhepleri iman ettikten sonra öğrenmiştim. O zamanlar Müslüman olduğum halde neredeyse Muhammed'in adını bile duymamıştım. Çünkü Aleviler Muhammed'i pek sevmezdi, onlara bakınca bunu anlıyordum.” demektedir. Her iki katılımcının da din değiştirmeden önceki süreçte çevreden Hz. Muhammed ile ilgili “olumsuz”; Hz. İsa ile ilgili ise “olumlu” bir tasavvur edindiği tespit edilmiştir. Çevreden edindikleri bu izlenimler, elbette ki Hz. Muhammed ile Hz. İsa'ya aynı gözlerle bakmalarına engel olmuş olmalıdır.

Neticede din değiştirmeden önce 2 katılımcı (%10,52) olumlu; 1 katılımcı (%5,26) ise olumsuz bir “İsa” tasavvuruna sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu durum katılımcıların önemli bir bölümünün din değiştirmeden önce İsa'ya karşı “nötr” bir tasavvura sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

3.2.3. Ölüm/Ahret Algısı

İnsanoğlunun, hakkında çok az şey bildiği ölüme dair büyük bir korku ve merak duyduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Dindarlığın kaynakları ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, ölüm olgusunun insanı dine yönelttiğini göstermektedir. Yani ahiret inancı, ölüm sonrası için insana umut aşulamakta ve ona yok olmayacağı vaadini vermektedir. Fakat durum bazen tam tersine de dönebilir. Ölüm sonrasında yok olmayacağını fakat ağır bir şekilde cezalandırılacağını düşünen bireyler cezalandırılma düşüncesinden kaçmak için dinden ve tanrıdan uzaklaşma yoluna gidebilir.

Bu sebeple katılımcılara “*Din değiştirmeden önceki süreçte ölüm sonrası düşünmek size ne hissettiriyordu?*” sorusu yöneltilmiştir. Tablo 28’de görüleceği üzere katılımcılardan %42,10’u (K1, K2, K11, K12, K13, K14, K17, K18) korkuyordum/ürperiyordum; %31,57’si (K4, K6, K8, K9, K16, K19) ölümden sonrasını düşünmüyordum; %21,05’i (K1, K7, K9, K18) ölümden sonrası bilinmezlik içeriyordu; %15,78’i (K3, K12, K15) önce cehenneme sonra cennete gideceğimi düşünüyordum; %15,78’i (K5, K10, K14) ölümden sonra yok olacağımızı düşünüyordum; %5,26’sı (K7)

cezalandırılacağıımı düşünüyordum ama bir yandan da Allah'ın beni kurtaracağına inanıyordum; %5,26'sı (K13) cezalandırılacağıımı düşündüğüm için çok kötü şeyler hissediyordum; %5,26'sı (K9) cennete gitme fikri güzel gelse de cennet tasavvurundan rahatsız oluyordum; %5,26'sı (K4) da önemli olan Allah'ı görecektim cevabını vermiştir.

Tablo 28
D.D.Ö. ölüm/ahiret hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
Korkuyordum/ürperiyordum	8	42,10
Ölümden sonrasını düşünmüyordum	6	31,57
Ölümden sonrası bilinmezlik içeriyordu	4	21,05
Önce cehenneme sonra cennete gideceğimi düşünüyordum	3	15,78
Öldükten sonra yok olacağız diye düşünüyordum	3	15,78
Cezalandırılacağıımı düşünüyordum ama bir yandan da Allah'ın beni kurtaracağına inanıyordum	1	5,26
Cezalandırılacağıımı düşündüğüm için çok kötü şeyler hissediyordum	1	5,26
Cennete gitme fikri güzel gelse de cennet tasavvurundan rahatsız oluyordum	1	5,26
Önemli olan Allah'ı görecektim	1	5,26
Toplam	19	100

Görüldüğü üzere katılımcılardan yalnızca %21,05'i (K3, K9, K12, K15) cennete girebileceğiyle ilgili umudundan net olarak bahsetmiştir. Fakat bunlardan %15,78'si cennete girmeden önce cehenneme gireceğine yani aslında “mutlaka cezalandıran” bir Tanrı'ya inandığını; %5,26'sı ise cennet fikri iyi olsa cennet tasavvurundan rahatsız olduğunu yani orada bulunsa bile oradan hoşnut olmayacağını söylemektedir. Bu da katılımcıların zihninde tatmin edici bir cennet tasavvuru bulunmadığını gözler önüne sermektedir.

Bu katılımcılardan birisi olan K12: ““Ölünce cehenneme gideceksin, eriyeceksin sonra sana çeşit çeşit ödüllere vereceğim deniyordu bana. Ödüllere odaklanmışım. Orada iyi olacaktım, her şeye sahip olacaktım. Ama yanacaktım da. Nasıl korkutmaz? Ödülü düşünmek zorundaydım.” derken; K15: “Ölecektik ve herkes ne kadar sevap işlediyse onun karşılığını alacaktı. Ama bunu ilk duyduğumda bu beni hem çok şaşırtmıştı hem de çok saçma gelmişti. Cehenneme gitsek de bir süre yanacağız sonra cennete geçeceğiz deniyordu. O zaman çok da sıkıntı etmeye gerek yok diye düşünmüştüm. Çünkü zaten bir süre yanıp ondan sonra kurtulacaktık.” demektedir. Bir diğer katılımcı olan K3 ise:

“Cehennemi hiç düşünmedim, cennete gideceğimi düşünüyordum. Ne düşünebilirdim ki? Cehenneme gidip yanacağım, ondan sonra da cennete geçeceğim diye düşünüyordum. Ama bunlar sonra olur, şimdi işimize bakalım diye düşünüyordum. Hiç ölmeyecekmiş gibi hep dünya planlarıyla yaşıyordum. Ahiret pek gündemde yoktu. Annem 70 yaşın üzerinde ve hala öyle mesela. Bana ölüm bir gün, yaşam 80 yıl, 80 seneyi bir gün için heba mı edeyim diyor. Baktığımızda çok materyalist bir bakış açısı bu. Bizde de bu vardı. Dünya için zafer kazanmaya çalışıyorduk. Ahiret bizim işimiz değildi, Allah'ın işiydi. Ahireti pek düşünmüyorduk. Çünkü iyi de olabiliriz, kötü de olabiliriz.” demektedir. Bu husus, katılımcıların cehennem fikrine karşı duyarsızlaşarak yalnızca cennete odaklanmaya çalıştıklarını fakat bu aşamada da ölüm yokmuşçasına hayatına devam ettiğini göstermektedir. Cennet tasavvurundan rahatsız olduğunu ifade eden K9 ise o dönemki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“O zamanlar gençtim ve ölümü çok fazla düşünmüyordum. Yakın olmayınca insan ölümü fazla düşünmüyor. Bilinçaltı da buna izin vermiyor galiba. Huriler kısmı falan bana biraz uçuk geliyordu ve rahatsız ediyordu ama yine de cennete gitme fikri güzel geliyordu. Nereye gideceğimizden emin olamasak bile cennetin olabileceği fikri iyi geliyordu. Sürekli olarak namaz kılmadığım, farzları yerine getirmediğim ve bunların karşılığında ne kadar bedel ödeyeceğimi bilmediğim bir hayat yaşıyordum. Bir terazi kavramı var İslam'da. Ve bu kavram insanların akıllarına oturuyor. Hangisi çok olacak bilemiyoruz. Umut ediyoruz. İyi şeyler yapıp, sevap kazanıp iyi tarafı doldurmaya çalışıyoruz. O anlamda dedim. Ben bu durumu kuyuya düşmüş insanların durumuna benzetiyorum. Kuyudaki bu insanlara tüm dinler çıkış yollarını anlatıyorlar. İnsana şunu yap, bunu yapma diyorlar ama kuyudan çıkabilecek miyim diye sorduğunda inşallah cevabını veriyorlar.”

Yani aslında hiçbir katılımcı ölüm sonrasıyla ilgili olarak “pozitif” bir düşünceye sahip değildir. Cennet’e gideceğine inanan 3 katılımcı bile öncesinde mutlaka cezalandırılacağına inandığını ifade etmektedir.

O dönem ölümle ilgili olumsuz düşüncelere sahip olduğunu söyleyen katılımcıların korktuklarını, ürperttiklerini ve kötü hissettiklerini söyledikleri görülmektedir. Örneğin K1: “Ölümden ve ölüm sonrasında bilinmezliğinden korkuyordum.”; K2: “Ölümden gerçekten korkuyordum.”; K11: “Sanırım Müslümanken öğrendiğim en kötü şeylerden biri ölümden sonra yılanların, zehirli akreplerin ve kapalı alanların olduğu bir kabir azabıydı. Aşırı yıpratıcıydı bu.” derken K13 ise:

“Çok kötü şeyler hissettiriyordu. Asla olumlu bir şey söyleyemeyeceğim bu konuda. Kabir azabından çok korkuyordum. Mahşer gününe kadar orada ben neler çekeceğim diye düşünüyordum. Mezara konduğum ilk andan itibaren karşıma pek çok şey gelecekti. Rabbin kim, peygamberin kim gibi sorular sorulacaktı. Ya istedikleri cevabı vermezsem diyordum hep. O zaman mahvolacaktım orda. Çünkü beni çok korkutacaklardı. Bu aslında yine günahkarlık psikolojisiydi. Ben asla cennete gidemeyeceğim, çünkü çok fazla günahım var ve ibadetlerimi çok iyi yapamıyorum düşüncesi vardı. Bu yüzden ölümden çok korkardım.” cevabını vermektedir. K17 duygularını şöyle ifade etmektedir:

“Ölümü pek anlamlandıramıyordum. Küçüklüğümde beri felsefi sorgulamalar yapan da bir insanım. Ben hayatta olmasaydım o zaman ne olacaktı, eğer olmasaydım o zaman hiçbir şeyin anlamı olmayacaktı, öyleyse niye buradayım, öldüğümde ne olacak gibi sorularım vardı. Bir de benim küçüklüğümde toplum tarafından çokça izlenen ve dinî içerikli kurgusal diziler ve filmler yayınlayan bir kanal vardı. Annem o kanalın yayınlarını çok izliyordu. Orada gördüklerim gibi olacak diye düşünüyordum ve bu da benim için korkutucuuydu. Ama ölüm üzerine çok fazla düşünmüyordum.”

K18 ise: *“Korku hissettiriyordu. Ölmekten korkuyordum eskiden. Hem yakınlarımların ölmesinden hem de kendi ölümümünden çok korkardım. O yüzden ölüm korku hissettiriyordu bana. İslamiyet’te daha çok ‘günahlar 1, sevaplar 10 yazılıyor’ söylemine inanıyordum. İslam’da iyiliğe teşvik hep vardı. O yüzden o kadar kötü bir şey yapmadım, yaptığım iyi şeyler de var diyordum. Ve muhtemelen kötü bir yere gitmem diye düşünüyordum. Ama sonucu sadece Allah bilebileceği için ‘acaba gittiğim zaman ne olur’*

da diyordum ve biraz korkuyordum. Araştırma dönemimde Allah'ın gerçekten kim olduğu sorusuna odaklanmışım. Çünkü her şey yolunda gitse bile 70-80 senelik bir ömrümüz olacaktı ve sonsuzlukla karşılaştırıldığında bu çok kısıtlı bir zamandı. O'nun bizden beklediği ise O'nu gerçek kimliğiyle tanımamızdı. Eğer bu kısıtlı süre içerisinde O'nu tanıyamazsam ve kim olduğunu bulamazsam işte o zaman ceza alabilirim diye düşünüyordum. Yanlış bir seçim yaparsam diye korkuyordum. Yanlış seçim yaparsam, sonsuz hayatım mahvolursa ve sonsuza kadar cehenneme gidersem diye korkuyordum.” demektedir. Bu örnekler özellikle halkın ve medya unsurlarının kabir azabıyla ilgili olarak anlatılarının bireylerde olumsuz bir tasavvur oluşmasına yol açtığını göstermektedir. Bunların yanı sıra ölümü “yok olmak” gibi gören katılımcılar da bulunmaktadır. Nitekim K5: “Ben doğmadan önceki halimize döneceğiz gibi düşünüyordum. Bir hiçlik, bir yokluk... İnsan beyni algılayamıyor çünkü. Müslümanken de böyle düşünüyordum. Belki cennete cehenneme gideceğiz ama hissedebilecek miyiz bedenlen, bundan emin değildim.”; K10: “Bende ölüp toprağa gitme düşüncesi vardı. Hristiyanlıkla tanışana kadar bir ahiret inancım ya da ölümden sonraki yaşam inancım yoktu. Her beden toprak olacak, çürüyecek diye düşünüyordum. Ruh inancım yoktu aslında.”; K14 ise:

“Arkadaşlarımı okul gezisindeki kazada kaybettikten sonra cennet cehennem konuları daha çok yoğunlaşmaya başlamıştı kafamda. Aklımda ‘Ölünce ben nereye gideceğim, o otobüste ben de olabilirdim, eğer ölseydim nerede olacaktım, nereye gidecektim?’ gibi sorular vardı. Kaza olduğunda lise öğrencisiydim. Cennete gideceğim desem o güne kadar mutlaka yalan söylemişimdir, birini kırmışım. Mutlaka günah işledim. Günah maalesef ki zaten genlerimde var olan bir şey. Ben o kazada ölseydim ne yapacaktım, nereye gidecektim? Bunları çok soruyordum. Beni ürperten bir duygu vardı. Öldükten sonra her şey bitecekti. İnsanın bu kadarlık bir hayat dilimi için yaratıldığı düşüncesi bana çok acayip geliyordu. Bana verilen bu kadarlık zaman diliminde işlediğim sevaplar ve günahlar üzerinden değerlendirilecektim. Ve artık tamamen yok olacaktım. Evrende yok olacaktım. Bu bana bir ürperti veriyordu. Belki korku da var altında ama daha çok şaşkırtıcı bir duygu olarak geliyordu bu bana. Olmayacaktım artık. Neden olmayacaktım? Ölmek için yaratılmadım ben. Böyle şeyler geçiyordu aklımdan.”

cevabını vermiştir. Görüldüğü üzere hiçbir katılımcı olumlu bir ahiret tasavvuru geliştiremezken katılımcılardan önemli bir bölümü ahiretle ilgili olumsuz tasavvurlar

edinmiştir. Bu veriler ahiretle ilgili inançlarının bu bireyleri dinde kalmaya teşvik etmediğini, aksine dinden uzaklaşmaya ittiğini göstermektedir.

3.2.4. Dindarlarla İlgili Algılar

Bireylerin dine bakış açılarını belirleyen bir diğer etkense onun mensuplarıdır. Özellikle ibadetlerini yerine getiren, dinin kılık ve kıyafetlerine uyum sağlayan veya bir şeyi din için yaptığını savunan bireylerin tavır ve davranışları onların dindar olarak algılanmasına ve onlar üzerinden din tasavvuru geliştirilmesine ortam hazırlamaktadır. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde katılımcıların din değiştirmeden önceki süreçte Müslümanlar ve Hristiyanlar hakkında hangi algılara sahip olduklarına yer verilmiştir.

Bu amaçla katılımcılara öncelikle “*Din değiştirmeden önce Müslümanlar hakkında hangi düşüncelere sahiptiniz?*” sorusu yöneltilmiştir. Tablo 29’da görüleceği üzere katılımcılardan %36,84’ü (K2, K11, K13, K14, K16, K17, K18) söyledikleri/imagları ile yaptıklarının uyumsuz olduğunu düşünüyordum, onları çelişkili buluyordum; %21,05’i (K7, K13, K14, K18) Batı’nın Doğu’dan üstün olduğunu düşünüyordum/Müslümanların ezilmiş ve geri kalmış olduğunu düşünüyordum; %10,52 (K7, K13) dini kullananlar/siyasetle ilişkilendirenler hakkında olumsuz düşüncelere sahiptim; %10,52’si (K14, K17) inancı eyleme/ibadete indirgediklerini düşünüyordum; %10,52’si (K17, K18) Müslümanlar hakkında olumsuz düşünüyordum; %10,52 (K13, K18) Müslümanlar beni hayal kırıklığına uğrattı; %10,52’si (K2, K11) sorgulamadan atalarının dinlerine iman ettiklerini düşünüyordum; %10,52’si (K18, K19) İslam’ı temsil edenlerin İslam dini konusunda eğitimsiz/bilgisiz olmalarına kızılıyordum; %5,26’sı (K16) İslam’ı pratik edenlerin eğitimsiz ve iletişim kuramayan kişiler olduğunu düşünüyordum; %5,26’sı (K13) Müslümanların hatalara ve farklılıklara karşı dışlayıcı olduğunu düşünüyordum; %5,26’sı (K5) İslami olduğunu iddia eden terör örgütleri zihnimde olumsuz bir Müslüman profili oluşturuyordu; %5,26’sı (K6) ailemi kızdırmak için onların inanç yapısına ters hareket etmeye çalışılıyordum; %5,26’sı (K9) bazı Müslümanlara kızılıyordum; %15,78’i (K1, K6, K10) Müslümanlara karşı bir tepkim yoktu/aykırı düşüncelerim yoktu; %10,52’si (K14, K19) Müslümanlar hakkında olumlu şeyler düşünüyordum demektedir.

Tablo 29
D.D.Ö. Müslümanlar hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
Söyledikleri/imaajları ile yaptıklarının uyumsuz olduğunu düşünüyordum, onları çelişkili buluyordum	7	36,84
Batı'nın Doğu'dan üstün olduğunu düşünüyordum/Müslümanların ezilmiş ve geri kalmış olduğunu düşünüyordum	4	21,05
Dini kullananlar/siyasetle ilişkilendirenler hakkında olumsuz düşüncelere sahiptim	2	10,52
İnancı eyleme/ibadete indirgediklerini düşünüyordum	2	10,52
Müslümanlar hakkında olumsuz düşünüyordum	2	10,52
Müslümanlar beni hayal kırıklığına uğrattı	2	10,52
Sorgulamadan atalarının dinlerine iman ettiklerini düşünüyordum	2	10,52
İslam'ı temsil edenlerin İslam dini konusunda eğitimsiz/bilgisiz olmalarına kızılıyordum	2	10,52
İslam'ı pratik edenlerin eğitimsiz ve iletişim kuramayan kişiler olduğunu düşünüyordum	1	5,26
Müslümanlar hatalara ve farklılıklara karşı dışlayıcı olduğunu düşünüyordum	1	5,26
İslami olduğunu iddia eden terör örgütleri zihnimde olumsuz bir Müslüman profili oluşturuyordu	1	5,26
Ailemi kızdırmak için onların inanç yapısına ters hareket etmeye çalışılıyordum	1	5,26
Bazı Müslümanlara kızılıyordum	1	5,26
Müslümanlara karşı bir tepkim yoktu/aykırı düşüncelerim yoktu	3	15,78
Müslümanlar hakkında olumlu şeyler düşünüyordum	2	10,52
Cevap yok	3	15,78
Toplam	19	100

Görüldüğü üzere katılımcıların önemli bir bölümü Müslümanlara karşı olumlu duygulara sahip olmadığından bahsetmektedir. Müslüman algısının olumsuz olduğunu gözlemlediğimiz katılımcılardan birisi olan K5: "O zamanlar İŞİD yeni çıkmıştı. Bazı

insanlar gerçek İslam'ın o olduğunu savunuyordu. Bazıları da buna karşı çıkıyordu. O zamanlar Müslümanlar hakkında pek iyi şeyler düşündüğümü söyleyemem.” demektedir. K2 ise: “Cami imamı da dahil olmak üzere dinî hassasiyeti olan kimselerin söyledikleri ile yaptıkları arasında uyumsuzluk olduğunu fark ettim. İkiyüzlüce davrandıklarını görüyordum. Bu durumun etkisinde elbette kaldım. Mesih'i seçmemdeki etkenlerden birinin temelinde de bu durum yatar. Ancak tek neden bu değil.” demiştir. K11 ise şu sözleri söylemektedir:

“Çok yakın çevremde inancına gereğinden fazla bağlı olmasına rağmen hayatına inancının zerresini taşımayan insanlar görüyordum. Benim gibi Güneydoğu'da yaşayanların O'nu sorgulaması, araştırması ya da deneyimlemesi söz konusu değildi. Buna engel olan kalıplaşmış düşünceler bize yerleştirilmişti. Allah'ın ya da peygamberin nasıl olduğu düşüncesi yoktu. O, kutsaldı, dünya onun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştı. Tüm bu düşünceler kalıplardan ibaretti.”

Bir diğer katılımcı olan K16: “Bir keresinde arkadaşımın İslam'ı çok iyi bildiğini söylediği bir çocuk, okul bahçesinde yanımıza gelmiş ve küfürlü konuşmuştu. Yani çevremde olumsuz örnekler de vardı. İslam'ı pratik etmeye çalışan o kesim, eğitimsiz diyebileceğimiz bir seviyedeydi ve benim, beraber vakit geçirmeyi çok da seveceğim insanlar değildi. Gerçi hepimiz öğrenciydik ama eğitimsiz diyebileceğimiz bir profildelerdi. Birbirleriyle iletişim kurmayan kişilerdi. Ama ben bu konu üzerine düşünmemiştim... Ama ister genç ister de yaşlı olsun gerçekten İslam'ı pratik eden ve herkese karşı ilkesel olarak aynı üslupla yaklaşan bir kesim olsaydı belki de her şey çok farklı olurdu ve arayışa bile girmeyebilirdim. Ama öyle bir toplumsal zemin yoktu.” derken K17 de: “Hem kendimden hem de anne-babamdan dolayı Müslümanların çok iyi insanlar olduklarını düşünmüyordum. Onlar daha çok ibadetlere takılıyorlar gibi geliyordu bana. Dedikodu yapıp, insanların arkasından konuşup sonra da namaz kıyıyorlardı. Birbirlerine bağırıp, hakaret edip, küfredip sonra da Kur'an okuyorlardı. Yaptıkları bana çok çelişkili geliyordu.” demiştir. Son olarak K18 ise düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

“İtiraf etmeliyim ki düşüncelerim biraz olumsuzdu. Ama şu an öyle düşünmüyorum. Şu an geldiğim noktada insanların yaptığı olumsuz davranışların sorumlusunun Allah olmadığını anladım. Hangi din olursa olsun o dinin temsilcileri yanlışlar ve hatalar yapıp dini olumsuz temsil ediyorlar. İnsanların gözünde olumsuz bir izlenim bıraktıkları için

insanlar inananlara değil, inancın kendisine ve Allah'ın kendisine tepki gösteriyorlar. Yıllar önce ben de o konumdaydım. Biraz Müslümanlara ve İslamiyet'e karşı tepkim vardı. Beni inançtan uzaklaştıran biraz da çevremde İslam dinini temsil eden insanların olumsuz davranışlarıydı. Mesela Müslümanlarda iki yüzlülük görüyordum.”

Müslümanlarla ilgili olarak hem olumlu hem de olumsuz düşüncelere sahip olduğunu belirten katılımcılara bakıldığında ise K7'nin: *“Daha önce de dediğim gibi ben insanlara hep güvenme ve sevme eğilimindeyim. O yüzden onlar hakkında da çok olumsuz düşünmüyordum. Sadece dini kullanan insanlar hakkında olumsuz düşünmüştüm. Batıyla Doğunun arasında da bir üstünlük farkı olduğunu hissediyordum. Halam Almanya'dan geliyordu. Onun anlattıklarından bile fark ediliyordu bu.”* derken bir süre cemaat yurdunda kaldığını ve uzun süre dine ilgili bir çevreyle vakit geçirdiğini söyleyen K9 ise:

“Müslümanların içinde kızdığım insanlar vardı kesinlikle. Ortaokul ve lisede Allah'a bile kızdığım zamanlar oldu. Ama o zamanlar ergenlik çağındaydım, isyankardım. Yine de Hristiyan olmamla o zamanlardaki duygu ve düşüncelerimin hiçbir alakası yok. Değişik şeyler gördüğümde, yaşadığımda kızdığım zamanlar olmuştu. Ama bu anlık bir kızgınlık, yaşanan olaya verilen bir tepkiydi. Mesela Suudi Arabistan'da bir kız yurdunda yangın çıktığını duymuştum. Kızların kaçmak istemesine rağmen görevlilerin, elbiseleri açık olduğu için onları çıkartmadığını ve içerdeki tüm kızların yandığını öğrenmiştim. O zaman bu insanlarda zeka geriliği mi var, illa görmemeleri gerekiyorsa arkalarını dönsünler, kızlar da dışarı çıksın diye düşünmüştüm. O zaman bu mantaliteye tepkimi koymuştum. Bunun gibi kızdığım ya da tepki verdiğim zamanlar olmuştur.” demektedir. İmam hatip lisesinden mezun olduğunu ve K9 gibi uzunca bir süre dinî hassasiyeti olan insanlarla bir arada yaşadığını söyleyen K13 ise duygularını şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Belli bir yaşa kadar Müslümanlar için hep ‘vardır bir bildikleri’ diye düşündüm. Yaptıklarıyla söylediklerinin bambaşka olduğunu gördüğümde çok kırıldım. Beni etkileyen en büyük şeylerden biri de mezhep ayrılıklarıydı ve bu yüzden insanın insanı kırmasıydı. Başka bir ülkedeki Müslüman ile Türkiye'de yaşayan bir Müslümanın birbirlerini düşman gibi görmesiydi. Mesela o zamanlar Filistin'e çok üzülüyordum. Hala çok üzülüyorum. Onlar bizim kardeşlerimiz ve biz bir şey yapamıyoruz, başkaları da yapamıyor diye düşünüyordum. Aynı zamanda bilerek insanlara zarar verdikleri için Yahudilere karşı da bileniyordum. Lisede kendim de bir Müslüman olmama rağmen Müslümanların çok

ayrımcılık yaptığını görüyordum. O yıllarda yaklaşık 2 sene boyunca bir derneğin çocuk radyosunu sunmuştum. Programda çocuklar için dinî hikayeler anlatıyor, sohbet ediyorduk. Biz de henüz 16-17 yaşlarında birer çocuktuk. Bizden daha küçük çocuklara ahlak dersleri, hikayeler, masallar, bilmeceler vasıtasıyla eğitim veriyorduk. Dernek bir haftalık bir kış kampı düzenlemişti ve ben de katılmıştım. Başvuran kızlar bir yurttaki kalıyordu ve her sabah siyer, Hz. Hatice ve Hz. Aişe gibi kadın sahabilerin hayatları gibi konularda dersler alıyordu. Kızlardan bazıları hasta olduklarını söyleyerek derslere katılmıyordu. O kızlardan biri erkek arkadaşını balkondan yurda almış. Olay fark edilince odalarımız basıldı, telefonlarımız ve tabletlerimiz toplandı. Büyük bir yasak geldi ve biz bu süreçte neye uğradığımızı şaşırдық. Kocaman bir felaketti. Yakalanan kız, kendisine zarar vermeyecek türden bir ilaçla intihar etmeye çalışmıştı. Bu olaylar yüzünden de kamp erken bitmişti. Bu benim için gerçekten çok kötü bir anıydı. O sıralar Müslümanların hata kabul etmediğini düşünmüştüm. Çünkü tabletlerimiz ve telefonlarımız toplandığında herkesin galerisi, mesajları, tarayıcı geçmişi tek tek incelenmişti. Ardından da tüm kızların aileleri çağırılıp kızlar ailelerine şikayet edilmişti. Bahsettiğim yurt Anadolu'nun çok da gelişmemiş şehirlerinden birindeydi ve o şehirde zaten kızların okumasına çok iyi gözle bakılmıyordu. Yurttaki ablaların yaptıklarına çok kızdım. Çünkü o kızın ailesi olanları öğrendikten sonra belki okula gitmesini yasakladı belki de okulu biter bitmez evlendirdi. Kızın gözyaşlarına bakmadan, onu hiç anlamaya çalışmadan, kendileri tertemizmiş gibi onu cezalandırdılar. Bu beni çok kırmıştı. O sırada telefonum yoktu ve ben hiçbir şey yaşamamıştım. Oraya sadece ders işlemek amacıyla gitmiştim. Ama ablaların o tavrını gördükten sonra çok üzülmiştim. Radyo programı sunduğum dönemde de sohbetlerine çok katılmazdım. Çünkü her hafta sonu genç kızlarla yaptıkları bu derslere siyaseti de katıyorlardı. Derslerde sık sık bir siyasetçinin ismi geçiyordu ve bir din dersinde bunun yapılması beni çok rahatsız ediyordu. Bu yüzden sadece bana verilen radyo programı görevini yerine getiriyordum. Bir süre sonra sohbetlerine katılmadığım için beni orada istemediklerini söylediler ve daha fazla orada kalmama izin vermediler. Bu tarz şeyler beni biraz üzdü. Her insan gibi Müslümanlar da temiz değil. Ben bunu kabul etmekte biraz zorlandım. Ki bence onlar da zorlanıyorlar. Çünkü Müslümanlar insanın saf doğduğuna ve giderek kirlendiğine inanıyorlar. Ve bu kirlenmeyi bir utanç meselesi olarak görüyorlar. En temiz yürek benimki gibi göstermeye çalışıyorlar. Aslında bu tamamen yalancılık gibi geliyordu bana. Riyakarca geliyordu. Bu tarz kırgınlıklarım çok o yüzden.”

Son olarak K19 ve K14 Müslümanlar hakkında olumlu düşüncelere sahip olduklarını söylemektedir. Fakat sözlerinin devamında onların da tam anlamıyla olumlu şeyler düşünmedikleri görülmektedir. Nitekim K19: *“Müslümanlar hakkında hala iyi şeyler düşünüyorum. Çünkü samimi bir şekilde inanan insanlar var. Ama hiçbir şey bilmeden İslam’ı savunanlara kızıyorum. Araştırmadan fikir olarak sadece duyduklarını tartışıyorlar, ben bunlara kızıyorum. Ama bir insan mantıklı bir şekilde İslam’ı savunuyorsa ben o kişiye saygı gösteririm ve hatta bu durum hoşuma gider. Çünkü bu bilinçli bir şekilde yapılan bir şeydir. Doğru veya yanlış olması ayrı bir durumdur.”* derken K14 de şunları söylemektedir:

“Müslümanların inançlarına bağlı, sadık insanlar olduklarını düşünüyordum. Muhammed’in de tıpkı diğer peygamberler gibi yüce bir insan olduğunu düşünüyordum ve ona saygı duyuyordum. Onlarla ilgili bir sorunum olmadı aslında. Sadece öğrendikçe Muhammed’le ilgili bazı şeyler sorun olmaya başladı. Ama bunları konuşmak istemiyorum. Müslüman toplumuna gelince onlar sanki inancı eylemlere indiriyorlardı. Sanki inanç bir eylem de o eylemi yaptıktan sonra her şey tamam oluyordu. O eylemi yapan herkes günahlı yaşama dönüş yapabiliyordu. En azından benim o dönem tanıdığım Müslümanların arasında böyleleri vardı. Çocukluğuma yönelik düşündüğümde mukabeleye giden teyzelerin mukabele bittikten sonra dedikoduya başladıklarını hatırlıyorum. Eve dönerken yol boyunca dedikodu yaparlardı, ben de onları duyardım. Ama çok da üzerinde durmazdım.”

Sonuç itibariyle katılımcıların pek de olumlu bir “Müslüman” algısına sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Elde ettiğimiz bu verinin Yapıcı’nın araştırmasıyla da uyum içerisinde olduğu söylenebilir. Nitekim Yapıcı (2007: 228) da katılımcılarından %24,24’ünün Müslümanlara yönelik eleştirilerde bulunduğunu dile getirmektedir.

Peki aynı katılımcılar Hristiyanlar hakkında ne düşünmektedir? Bu sorunun cevabını bulabilmek amacıyla katılımcılara *“Din değiştirmeden önce Hristiyanlar hakkında hangi düşüncelere sahiptiniz?”* sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 30
D.D.Ö Hristiyanlar hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
İzlediğim filmlerin etkisiyle kötü ve ahlaksız olduklarını düşünüyordum	7	36,84
Kafamda Hristiyanlara dair yanlış bir figür vardı/onlara karşı önyargılıyım	6	31,57
Onlar hakkında bilgi sahibi değildim/çok az şey biliyordum	3	15,78
Kültürümüzle bağlantılı olmadıklarını düşünüyordum	2	10,52
Hristiyanların Allah'ı tanımadığını/sapkın olduğunu düşünüyordum	2	10,52
Parayla insanları Hristiyan yapmaya çalıştıklarını/ajan/misyoner olduklarını düşünüyordum	2	10,52
Okullarda anlatılan Haçlı seferlerinden dolayı vahşi olduklarını düşünüyordum	1	5,26
Hristiyanların rahat insanlar olduklarını düşünüyordum	1	5,26
Hristiyanların kendilerini Müslümanlardan üstün gördüğünü düşünüyordum	1	5,26
Hristiyanları seviyordum	1	5,26
Filmlerde gördüğüm Hristiyan ortamlarını beğeniyordum	1	5,26
Yaşantımız zaten Hristiyanlara benziyordu	1	5,26
Bazılarının iyi bazılarının da kötü olduğunu düşünüyordum	1	5,26
Toplam	19	100

Bu soruya *Tablo 30*'da da görüleceği üzere katılımcılardan %36,84'ü (K3, K5, K9, K10, K12, K13, K17) izlediğim filmlerin etkisiyle kötü ve ahlaksız olduklarını düşünüyordum; %31,57'si (K1, K4, K12, K13, K16, K18) kafamda Hristiyanlara dair yanlış bir figür vardı/onlara karşı önyargılıyım; %15,78'i (K2, K6, K13) onlar hakkında bilgi sahibi değildim/çok az şey biliyordum; %10,52'si (K14, K16) kültürümüzle bağlantılı olmadıklarını düşünüyordum; %10,52'si (K11, K12) Hristiyanların Allah'ı tanımadığını/sapkın olduğunu düşünüyordum; %10,52'si (K4, K10) parayla insanları Hristiyan yapmaya çalıştıklarını/ajan/misyoner olduklarını düşünüyordum; %5,26'sı (K14) okullarda anlatılan Haçlı seferlerinden dolayı vahşi olduklarını düşünüyordum; %5,26'sı

(K7) Hristiyanların rahat insanlar olduklarını düşünüyordum; %5,26'sı (K7) Hristiyanların kendilerini Müslümanlardan üstün gördüğünü düşünüyordum; %5,26'sı (K8) Hristiyanları seviyordum; %5,26'sı (K8) filmlerde gördüğüm Hristiyan ortamlarını beğeniyordum; %5,26'sı (K15) yaşantımız zaten Hristiyanlara benziyordu; %5,26'sı (K19) ise bazılarının iyi bazılarının da kötü olduğunu düşünüyordum demektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında ise katılımcıların %73,68'inin (K1, K3, K4, K5, K7, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16, K17, K18) “olumsuz” bir tasavvura sahip olduğu söylenebilir.

O süreçte Hristiyanlar hakkında olumlu bir tasavvura sahip olduğunu söyleyen K8 düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Hristiyanları seviyordum. Bende bir özlem varmış galiba. Dinî bir şey olduğunda kaçan biri olmama rağmen abim ‘vaftiz olacağım’ dediğinde hemen koşarak gitmem de bunun bir göstergesi. Meğer ben Müslümanlıktan kaçıyordum. Çocukluğumuzda izlediğim filmlerde de Hristiyanlığa dair çok şey vardı. Bayılırdım o filmlerdeki kilise ortamlarına. Beni en çok etkileyen de kilisede kadınlar ve erkekler çok güzel giyinip birlikte, yan yana oturup ibadet etmesiydi. Yaratılmış insanların bir arada olup oturup tanrıyı yüceltmesi kadar güzel bir şey yok bence. Müslümanlıktaki ayırım beni çok etkiliyordu. Sanki kadın hep ikinci plana itilmişti. O düşünce bence çok vardı. Kutsal kitapta ‘çağırılan çok seçilen az’ deniliyor. Orda kendimin seçilmiş olduğunu düşünüp hafif şımarıklıkla karışık bir gurur hissettim.”

Alevî bir aileden gelen ve anlaşıldığı kadarıyla hiçbir zaman kendisini Müslüman camiasının bir parçası olarak görmeyen K8, Hristiyanlıkla tanışınca kendisini ait hissedebileceği bir yer bulmuş gibi görünmektedir. Bu durum üzerinde hem Alevîlerin Sünnîler tarafından dışlanmış hissetmelerinin hem de çocukluk yıllarında izledikleri Hristiyan filmlerinin önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Katılımcılardan %73,68 gibi önemli bir oranının Hristiyanlar hakkında olumsuz tasavvura sahip olması da dikkat çekicidir. Nitekim bu durum toplumun Hristiyanları “onlar” olarak nitelediğinin bir göstergesidir. Araştırma sırasında Hristiyanlara karşı olumsuz bir tasavvur oluşmasında özellikle haclı seferlerini konu edinen meşhur Türk

filmlerinin etkili oldukları tespit edilmiştir. Bir dönem hemen her evde izlenen bu filmler “Hristiyanlar düşmandır, işgalcidir” mesajını vermiştir.

Bu konuda olumsuz bir tasavvura sahip olduğunu söyleyen katılımcılardan önemli bir bölümü dizilerden ve filmlerden etkilendiğini dile getirmiştir. Türk toplumunun bilinçaltında oluşturulan bu algı, her ne kadar “biz” ve “onlar” ayrımını vurgulamak için oluşturulmuş olsa da ters tepmiş gibi görünmektedir. Nitekim Müslümanlar, Hristiyanların ahlaksız ve gaddar oldukları algısıyla yetiştirildiklerinde beklentilerini düşük tutmak ve onlardan gördükleri en küçük olumlu davranışları bile gözünde büyütebilmektedir. K3’ün şu sözleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir:

“Biz Cüneyt Arkın filmleriyle büyüydük. O filmlerde Haçlı askerlerini, zina yapan din kadınları, birbiriyle düşüp kalkan ruhbanları görüyorduk. Fikrimiz de buydu. Pis adamlar diye düşünüyorduk. Sonra Amerika’yla ilgili başka bir film çıktı. Biz Amerikalılar Hristiyan diye düşünüyorduk. Önce Haçlıların kötü olduğunu düşündük sonra da o filmi izleyip pek de pozitif olmayan fikirler edindik. Ahlaksız adamlar olarak düşünüyordum.”

K9 da benzer düşüncelere sahip olduğunu söylemekte ve bunu:

“Her Türk insanının izlediği filmleri izledim. Cüneyt Arkın filmlerinde Hristiyanların kötü olduğunu görürdük. Bütün Türk sinemasında en kötü, en ahlaksız karakterleri Hristiyan din adamları ve kralları oynardı. Bilinçaltımız hep bunlarla doluydu. Hristiyanlar için de iyi düşünmüyordum. Kutsal Kitabı ilk gördüğümde bile kaşlarımı çatmıştım, rahatsız olmuştum. Çünkü kafamız çocukluğumuzdan beri bunlarla doluydu. Evet, kötü örnekler bugün bile var. Hristiyan bir din adamı olarak ben bile bazı Hristiyan din adamlarını eleştiriyorum, bazılarıyla tartışıyorum, bazılarını lanetliyorum. Bir dine bazı insanların yaptığı hatalar üzerinden varılmaz. Ama sonuçta çocukken ya da gençken çok fazla düşünmüyoruz bunu. Bilinçaltımıza o kadar çok yerleşiyor ki bu durum büyük ön yargıların oluşmasına neden oluyor. Mesela Hristiyan olduktan sonra memleketime gittiğimde bana sen şimdi Ermeni mi oldun yoksa Rum mu diye soruyorlar. Ben hâlâ Türküm ama insanlar o ayrımı yapamıyor. Çünkü insanların kafasında genelde televizyonda çıkan bir hocanın anlattıkları var. Okumayı da çok seven bir millet değiliz, ki bizim en büyük zaafımız bu bence. Bunu arttırmamız lazım.” şeklindeki sözleriyle dile getirmektedir. K5 de aynı şeyi düşündüğünü:

“Hristiyanlık hakkında Türkiye’de yaygın olan söylemleri duyuyordum. Hz İsa ölmedi, çarmıha gerilmedi, bunlar yalan tarzında şeyler de duyuyorduk. Bir de zaten Hristiyanlıkla ilgili filmleri görüyorduk. Cinsellikle, ruhlarla alakalı oluyordu bu filmler. Bu durum bizim kültürümüzden farklı olduğu için saçma geliyordu doğrusu.” diyerek ifade etmiştir. Bu konuda son olarak K13’ün şu sözleri gösterilebilir:

“Hristiyanlar hakkında sıradan, alışlagelmiş düşüncelerim vardı. Onların bir yalana inandıklarını ve o kitapların aslında değiştirildiğini düşünüyordum. Çok büyük düşünceler değildi bunlar. Çok iyi bilmiyordum çünkü. Şimdi insanlardan bazıları ‘Bizi Vatikan yönetiyor, Papa yönetiyor’ gibi düşüncelere sahipler. Benim asla böyle düşüncelerim yoktu. Bir de Hollywood filmlerinin etkisi çok büyüktü. Bunlar şarap içen rahiplerin ve vaftiz edilen bebeklerin anlatıldığı, Hristiyan propagandası yapan filmlerdi. Onları görüyordum ve tabii ki olumlu bir izlenim bırakmıyordu bende. Çünkü yine bu filmlerde kilisede tuhaf şeyler olurdu, çocuklar tacize uğradı, rahipler ve rahibeler evlenmeme sözü verirdi. Tüm bunlar bana saçma gelirdi.”

Hristiyanlarla ilgili toplumda yaygın olan bir diğer kanaat ise para ile insanları Hristiyan yapmaya çalıştıklarıdır. K4’ün şu sözleri bu konuya dikkat çekmektedir:

“Tabi ki bir saygımız vardı İsa Mesih ve Meryem Ana’ya. Amerika’ya giderken bir Kutsal Kitap satın almıştım. Amerika’ya gidiyorum onların kültürü, dini hakkında biraz bilgim olsun diye düşünmüştüm. Ama halk arasında İncil’in değiştirilmiş olduğu, Hristiyanların İncil’in arasına 100 dolar koyup Türklere verdiği ve böylece onları Hristiyan yapmaya çalıştığı gibi yanlış bilgileri biz de duyuyorduk. Yeri geliyor söylüyorduk. Bir önyargım vardı Hristiyanlara karşı, İncil’e karşı ama İsa Mesih’i de hiçbir zaman Tanrı oğlu olarak, Tanrı’nın bir parçası olarak, Tanrı’nın kendisi olarak kabul etmemiştim tabii.”

Son olarak toplum nezdinde “Batılılar yani Hristiyanlar Doğululardan yani Müslümanlardan üstündür” algısının da yer aldığı görülmektedir. K7 kendisinin de din değiştirmeden önce böyle düşündüğünü ama gerçekten de böyle bir algı olduğunu anladığını şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Hristiyanların rahat insanlar olduklarını düşünüyordum. Batı’da hep bir Ortadoğu’yu aşağılama var. Ben bunun Hristiyanlara özgü bir durum olmadığını da gördüm daha sonra. Ama böyle bir durum var. 2020-21 yılında hala deveyle dolaştığımızı düşünen insanlar var. Çatal kaşık kullanmayı bilmediğimizi ve ellerimizle yemek yediğimizi düşünen insanlar var. Ben bunlara canlı şahit oldum. Buraya gelen bir Amerikalı ailesiyle görüntülü konuşurken arkadan araba geçmiş, ailesi de buna şaşırmişti. Henüz Hristiyanları tanımadığım zamanlarda da Hristiyanların Müslümanları, Orta Doğu’yu, Türkiye’yi aşağılayan bir kesim olduğunu düşünüyordum. Onların kendini üstün gördüğünü düşünüyordum. Ama şu anda hâlâ Batı dünyasının dinî anlamda değil ama gelişme anlamında bizden çok daha üstte olduğunu düşünüyorum.”

Neticede katılımcıların çoğunun Hristiyanlar hakkında olumlu bir tasavvura sahip olmadıkları ama Müslümanlar hakkında da pek olumlu tasavvurlara sahip olmadıkları fark edilmiştir. Fakat özellikle Hristiyanlar hakkında fazlasıyla olumsuz düşünülmesinin Hristiyanların olumlu davranışlarından daha kolay etkilenmeye sebep olduğu görülmektedir.

Diğer araştırma verilerine bakıldığında katılımcılara doğrudan din değiştirmeden önceki süreçte Hristiyanlar hakkında ne düşündüklerini soran bir araştırma verisine rastlanmamıştır. Ancak Yapıcı’nın (2007: 229) katılımcılarından %51,52’sinin din değiştirmeden önceki süreçte dinleri ve özellikle de Hristiyanlığı araştırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca Yapıcı’nın (2007: 236) araştırmasına katılanların %60,61’i Hristiyanlığın sevgi üstüne kurulu olmasından ve Hristiyanların sevgi ve şefkatle yaklaşmasından; %12,12’si ise izlediği filmlerden ve görsel yayınlardan etkilendiğini ifade etmektedir.

3.2.5. Dinî Hissiyat

Din ile olan bağı gösteren bir diğer unsur da dinin şiarı sayılan unsurlara karşı olan hislerdir. Kur’an ve ezan dinin şiarı olarak nitelendirebileceğimiz unsurlar olduğundan bunlar üzerinden bireylerin dinî hissiyat seviyeleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla katılımcılara *“Din değiştirmeden önce Kur’an ve ezan dinlemek size ne hissettiriyordu?”* diye sorulmuştur.

Tablo 31

D.D.Ö ezan ve Kur'an sesi hakkındaki düşüncelerine dair bulgular

	N	%
Bir şey hissetmiyordum	6	31,57
Ürperiyordum/korkuyordum	4	21,05
Sıkılıyordum/Gereksiz görüyordum	2	10,52
Dinlemeyi seviyordum, iyi hissediyordum	7	36,84
Kur'an'ı güzel okuduklarında huzurlu hissediyordum/beğeniyordum	2	10,52
Kur'an okunan ortamlarda gösteriş olduğunu düşünüyordum, samimi bulmuyordum	1	5,26
Okunurken saygı duyuyordum/saygı kurallarına uyuyordum	3	15,78
Din değiştirmeden önce ezan sesi duymamıştım	1	5,26
Toplam	19	100

Tablo 31'de görüleceği üzere katılımcılardan %31,57'si (K1, K10, K11, K16, K17, K19) bir şey hissetmiyordum; %21,05'i (K2, K11, K12, K13) ürperiyordum/korkuyordum; %10,52'si (K3, K8) sıkılıyordum/gereksiz görüyordum; %36,84'ü (K4, K5, K7, K9, K13, K17, K18) dinlemeyi seviyordum, iyi hissediyordum; %10,52'si (K6, K19) Kur'an'ı güzel okuduklarında huzurlu hissediyordum/beğeniyordum; %5,26'sı (K7) Kur'an okunan ortamlarda gösteriş olduğunu düşünüyordum, samimi bulmuyordum; %15,78'i (K6, K11, K14) okunurken saygı duyuyordum/saygı kurallarına uyuyordum; %5,26'sı (K15) ise din değiştirmeden önce ezan sesi duymamıştım cevabını vermiştir.

Katılımcıların bazılarının ezan ve Kur'an sesinden korkmak, ürpermek, sıkılmak, samimi bulmamak gibi bazı olumsuz hislere sahip oldukları görülmektedir. Buna K2'nin: "Özellikle sabah ezanı... Bir ürperti böyle... Bilmiyorum nedenini, hala sabah ezanı duyduğumda tüylerim diken diken oluyor. Olumlu bir ürperti insana esenlik verir. Ama o esenliği ve manevî duyguyu almıyordum."; K3'ün: "Sıkılıyordum."; K8: "Çok gereksiz bir ses, gürültü olarak görüyordum."; K12'nin: "Cenazelerde falan okuduklarında genelde korkuyordum. Ezan okunduğunda ne hissettiğimi hatırlamıyorum."; K14'ün de:

“Kur’an sesinin beni olumsuz yönde etkileyen bir tarafı yoktu. Çünkü gözümü açtığım andan büyüyünceye dek alıştığım, bildiğim bir şeydi bu. Benim yüreğimde ağır bir şeydi. Belki Tanrıyla bağdaştırdığım bir şey olduğu içindir. Çünkü o da ağır başlı, uzak ve saygı duyulması gereken bir şeydi. Kur’an da ağırlığı olan ve saygı duyulması gereken bir şeydi. Ezan sesi de aynı şekildeydi. O zamanlar bu sestem rahatsız oldum diyemem ama sanki kendime çeki düzen vermeme isteyen bir uyarıcı gibiydi. O yüzden de bir anda üzerimde sanki bir korkuya benzer bir şey olurdu.” şeklindeki sözleri örnek gösterilebilir.

Olumlu duygulara sahip olduğunu söyleyen katılımcılara ise “Bazı hocaları beğeniyorum gerçekten ben. Ney sesi gibi şeyleri hala dinliyorum severek. Evimin yanında da cami var zaten. Hoşuma gidiyor bu tarz şeyler.” diyen K5’in: *“Güzel hissettiriyordu. Bir rahatsızlığım hiçbir zaman olmadı. Özellikle Ramazan aylarında akşam ezanı sesini duymak çok güzel hissettiriyordu, çünkü hemen yemeğimizi yiyebiliyorduk.”* diyen K9’un ve *“Hiç rahatsız olmuyordum. Şuanda da olmuyorum. Seviyorum hatta. Çünkü burada doğup büyüdüm ve o da bu ülkenin bir parçası. O yüzden ezan beni hiçbir şekilde rahatsız etmez. Hatta kilisede bazen ezan saatine denk geliyoruz ve saygı için müziği kapatıyoruz. Kesinlikle bir rahatsızlık hissetmem. Kur’an okunmasından da öyle. Yeter ki okunsun. Sabah ezanıyla ilgili de olumlu ya da olumsuz herhangi bir şey hissetmiyordum.”* diyen K18’in sözleri örnek gösterilebilir.

Bununla birlikte *“Sık sık dinliyordum. Ezan için çok şey yapmıyorum ama Kur’an dinlerdim. Tuhi, Abdüssamed falan vardır. Onlardan dinlerdim. İlahiler falan da dinlerdim. Walkman’ler vardı o zaman, Kur’an dinleyerek gezerdik. Hoşumuza giderdi tabi.”* diyen K4:

“Kur’an okuyan kişiye göre hislerim değişiyordu. Bazı insanlar gerçekten çok güzel okuyorlar. Onlar okuduğunda huzur hissediyordum galiba. Ama bazı kişiler de çok kötü okuyor. Ezana gelince bizim evde ezan okunurken uyulması gereken kurallar vardı. Ne hissettiğimi bilmiyorum ama ezan okunurken bacak bacak üstüne oturamazsın, yatamazsın, müzik dinleyemezsin ve Celle Celalühü demen gerekir. Önceleri Aziz Allah diyorduk. Sonra bizimkiler belki de Azize Allah demeliyiz dedi. Sonra Celle Celalühü dememiz lazım dediler. Sonra da üçünü birden dememiz lazım. Hep ekstra şeyler oluyordu ve bu benim için kuraldı.” diyen K6 gibi Kur’an ve ezana karşı farklı duygular hissettiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Son olarak bir de hiçbir duygu hissetmediğini söyleyen katılımcılar

bulunmaktadır. Örneğin K16 bu konuyla ilgili olarak: “Özel bir şey hissettirmiyordu. Saygı duyuyorduk. O dönem uzun bir süre düzenli namaz kılardım ama sabah namazlarını kılmazdım. Hiçbir zaman sabah namazına kalkmıyordum. Çünkü evde öyle bir ortam yoktu. Bir şey hissettirmede hiç. Bir deneyim yaşamadım Müslümanken.” derken K10 ise: “Hatırlamıyorum bile. Galiba bu konuda nötrdüm. Bunların olması ya da olmaması benim hayatımda hiçbir şeyi değiştirmiyordu. İnsanlar kendi ibadetlerini yapıyorlar, bu onların özgürlüğü ama bana bulaşmasınlar.” demektedir.

Görüldüğü üzere bu konuda katılımcılardan tamamı olumlu ya da tamamı olumsuz düşüncelere sahip değildir. Yine de aralarında önemli bir bölümünün severek dinlediği, önemli bir bölümünün bir şey hissetmediği, bir bölümünün ise korktuğu görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse katılımcıların yaklaşık 3’te 2’sinin din değiştirmeden önce İslam’a karşı duygusal bir yakınlık hissetmediği söylenebilir.

3.3. Yeni Din ve Tanrı Tasavvuruyla İlgili Bulgular ve Yorumlar

Katılımcıların yeni din ve tanrı tasavvurlarını analiz edebilmek amacıyla din değiştirdikten sonraki süreçte Allah, Hz. Muhammet, Hz. İsa, ölüm/ahiret ve dinî hissiyat gibi konularda neler düşündükleri araştırılmıştır. Ancak doğrudan din değiştirme ve tanrı tasavvurunu inceleyen bir başka çalışmaya ulaşılamadığından bazı bölümlerde başka araştırma verilerine değinilememiştir.

3.3.1. Tanrı Algısı

Din değiştiren bireylerin tanrı tasavvurlarında bir değişim yaşanıp yaşanmadığını tespit edilebilmek amacıyla katılımcılara inandıkları yeni dinin Tanrı’sını düşünmenin kendilerine hangi duyguları hissettirdiği, günah işlediklerinde ve tövbe ettiklerinde bu Tanrı’dan nasıl bir karşılık alacaklarını inandıkları, başlarına kötü bir olay geldiğinde bunu neye bağladıkları, dua ettiklerinde nasıl bir karşılık alacaklarını düşündükleri ve bu Tanrı’nın yaptıkları her şeyden haberdar olduğuna inanmanın kendilerine ne hissettirdiği şeklinde sorular yöneltilmiştir.

Tablo 32
D.D.S. Tanrı tasavvuruna dair bulgular

	N	%
Kutsal	2	10,52
Mükemmel	1	5,26
Sonsuz	2	10,52
Duruşu Değişmeyen/Karakteri olan	2	10,52
Seven	9	47,36
Sevinç, coşku, mutluluk, esenlik, huzur, heyecan hissettiren	14	73,68
Umut ve güven veren	7	36,84
Merhametli	5	26,31
Fedakar	3	15,78
Adaletli	2	10,52
Olumlu İlişki ve İletişim kurulan	10	52,63
İnsanı değiştiren/dönüştüren ve ona müdahale eden	4	21,05
Kızan/Kızılan	2	10,52
Toplam	19	100

Bu amaçla katılımcılara yöneltilen sorulardan ilki “*Tanrı’yı düşünmek size hangi duyguları hissettiriyor?*” olmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplardan yola çıkarak hazırlanan *Tablo 32*’de katılımcıların Tanrı’yı tanımlamak için kullandıkları kavramlara yer verilmiştir. Bu aşamada bazı katılımcılar Tanrı’nın birden fazla niteliğine atıfta bulunmuştur.

Tablo 32’de görüleceği üzere katılımcılardan %10,52’si (K4, K16) kutsal; %5,26’sı (K19) mükemmel; %10,52’si (K8, K9) sonsuz; %10,52’si (K7, K16) duruşu değişmeyen/karakteri olan; %47,36’sı (K1, K2, K3, K4, K7, K9, K11, K16, K17) seven; %73,68’i (K1,K2, K3, K4, K5, K8, K9, K10, K12, K13, K14, K15, K17, K18) sevinç, coşku, mutluluk, esenlik, huzur ya da heyecan hissettiren; %36,84’ü (K3, K4, K6, K8, K9, K14, K17) umut ve güven veren; %26,31’i (K1, K2, K3, K13, K17) merhamet eden; %15,78’i (K1, K9, K17) fedakarlık yapan; %10,52’si (K1, K16) adaletli olan; %52,63’ü (K1, K2, K4, K5, K8, K9, K10, K15, K16, K18) kendisiyle olumlu ilişki ve iletişim kurulan; %21,05’i (K8, K9, K10, K16) insanı değiştiren/dönüştüren ve ona müdahale eden; %10,52’si (K6, K16) ise kızan ya da kızılan bir Tanrı’ya inandığından bahsetmiştir.

Bu nitelgeler arasında yalnızca kızan ya da kızılan ifadelerinin olumsuz bir anlam çağrıştırdığı söylenebilir. Fakat katılımcıların cevaplarına detaylı olarak bakıldığında “kızılan” nitelemesinde bulunan K6’nın “*Genel anlamda Tanrı bana güven veriyor ve ayaklarımı yere sağlam basmamı sağlıyor. Bazen beni çok kızdırıyor çünkü sorularım anında cevap vermeyebiliyor. Bu çok gıcık bir huy. Ama sanırım ben de biraz kızmaya meyilli biriyim.*” dediği görülmektedir. Bu durum Tanrı’ya karşı bir öfke duyduğunu değil, O’nunla bir ilişki içerisinde olduğunu ve kendisine anında dönüş yapmazsa O’na karşı sitemde bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca son cümleden de anlaşılacağı üzere katılımcı bu kızgınlığın biraz da kendi mizacından kaynaklandığını ifade etmektedir. Tanrı’yı “kızan/gazabı olan” olarak tanımlayan K16 ise “*Şimdi inandığım Tanrı sevgi üzerine kurulu ama O’nun gazabı, kutsallığı ve adaleti de var. Sadece sevgi üzerine kuruludur ya da O’ndaki en baskın şey sevgidir de diyemem.*” demektedir. Yani aslında O’nun gaddar olduğuna değil, sevgisi kadar adaleti de olduğuna vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla diğer katılımcılarda olduğu gibi bu iki katılımcının da olumlu bir Tanrı algısına sahip olduğu söylenebilir.

Katılımcıların cevaplarına bakıldığında Tanrı ile ilgili olarak en çok “*sevinç, coşku, mutluluk, esenlik, huzur ya da heyecan hissettiren*” nitelmesini yaptıkları görülmektedir. 19 katılımcıdan 14’ünün (%73,68) Tanrı’yı düşündüğünde bu tür olumlu duyguları hissettiğinden bahsetmesi, katılımcıların ciddi bir bölümünün oldukça olumlu bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğunu göstermektedir. Bu katılımcılardan biri olan K1 Tanrı’yı düşündüğündeki hislerini:

“*Tanrıyla ilişki kurmak ve birlikte olmak için, O’nun sesini duyabilmek için her gün can atıyoruz. Çünkü Tanrı sevgidir. Tanrı insanları o kadar sevmiştir ki insanlığın günahları uğruna biricik oğlunu feda etmiştir. Tanrı dediğinde aklıma sevgisi, merhameti, adaleti geliyor. O’ndan korkmuyorum. O’nunla bir ilişki içerisindeyim. Bir evladın babasına rahatça her şeyi anlatabilmesi gibi ben de Tanrıma her şeyi rahatça anlatabiliyorum. Tanrı şimdi benim yüreğimde, içimde.*” şeklindeki sözleriyle ifade etmektedir. K1 bu sözleriyle sadece Tanrı’yı düşünmekten sevinç duyduğunu ifade etmemiş aynı zamanda O’nun seven, kendisiyle ilişki ve iletişim kurulabilen, fedakar ve merhametli olan bir Tanrı olduğundan da bahsetmiştir. Ona benzer düşünceler taşıyan K2 ise:

“Tanrı’yı düşünmek mükemmel bir his veriyor. Sonsuz yaşamda yaşayacağım o beraberlik, sonsuza dek yaratıcının huzurunda olup onun önünde meleklerle beraber tapınma duygusu benim yüreğime çok büyük bir şey, sevinç ve coşku bırakıyor. İncil’i okuduğumda bambaşka bir Tanrı figürüyle karşılaşmıştım. Özü ve sözü tamamen sevgiden oluşan bir yaratıcı vardı. İncil’i okuyunca Cehennem’in insanları gerçekten uzaklaştırmak için söylenen büyük bir yalan olduğunu anladım. Oysa yaratıcı bizimle sürekli iletişim halinde olmak istiyordu. Bizi kıskançlık derecesinde çok sevdiğini söylüyordu.” demektedir. Onun da tıpkı K1 gibi Tanrı’yı düşünmekten sevinç duyduğu, aynı zamanda Tanrı’yı seven ve kendisiyle ilişki ve iletişim kurulabilen biri olarak tasavvur ettiği görülmektedir. K3 ise:

“Tanrı’yı düşünmek, O’nun her şeyde etkin olduğunu bilmek sevinç, mutluluk, esenlik, huzur ve umut veriyor bana. O’nu düşünmediğim bir an yok gibi. Sabah kalkınca, gece uyandığım, yemekte, yatarken, uyurken, her an, her saniye O’nu düşünüyorum. Çünkü O her yerde ve ben O’nu hissediyorum. Çünkü defalarca karanlığa düşsem de beni çukurdan çıkaracak bir Rabbim olduğunu biliyorum. Defalarca günaha düşsem de beni zayıflıklarım ve olduğum gibi seven bir Tanrı olduğunu biliyorum. O’nu düşününce sadece sevinç duyuyorum. Hiç korkmuyorum, utanmıyorum.” diyerek yine Tanrı’yı düşünmekten sevinç duyduğunu ve Tanrı’nın kendisine umut aşıladığını ifade etmektedir. K4:

“Bir kere daha yakın. Baba diye hitap ediyoruz. Kutsal Ruh aracılığıyla oluyor. Zor zamanlarımızda Rab dediğimiz zaman İsa Mesih’in yardım ettiğini yaşadık. Rabbi daha yakın hissediyorum ve daha güvende hissediyorum, esenlik hissediyorum. İncil’den Tanrı hakkında çok şey öğreniyoruz. Birçok benzerlik var İslam’la ama daha çok derinleşmeye çalışıyorum. İncil’de ayet var mesela der ki “Tanrı sevgisini yüreklerinize oluk oluk dökmüştür” ve “Ne mutlu yüreği temiz olanlara! Çünkü onlar Tanrı’yı görecekler” diyor. Ben Kutsal’ım diyor tanrı. Öyleyse siz de kutsal olun, ve kutsal olmayan kimse Tanrı’yı göremeyecek diyor. Onun için kutsallık bizim için önemli. Ve Tanrıyı hep kutsal olarak... Kutsal demek farklı, ayrı, yüce, saf, temiz demek. O şekilde görüyoruz. Ve İsa Mesih’i de imanın bir parçası olarak görüyoruz. Babasız dünyaya gelmesinin sebebi, dünya yaratılmadan önce babayla beraber olması, babadan çıkıp gelmesi vs. İsa Mesih’e de Tanrı olarak yöneliyoruz. Tabi O’nu tanımak ve O’nun sevgisini görmek, hissetmek, bilmek, yaşamak bizi Tanrı’ya karşı biraz daha derinleştiriyor diye düşünüyorum.”

diyerek hislerini ifade ederken K5 ise: *“Keşke her an her saniye düşünebilsek. İnsan beyni buna müsait olsa. Çok güzel bir şey tanrıyı düşünmek. Tanrıyla birebir ilişkide olmak. Bilmiyorum hayatımda daha önce böyle... Gerçek mutluluk bu olabilir. Bazı şeyler kelimelerle zor tarif ediliyor.”* demektedir. Her iki katılımcı da Tanrı’yı düşünmenin kendisine mutluluk ve esenlik gibi pozitif duygular hissettirdiğini ifade etmiştir. K8:

“Tanrıyı düşünmek benim için en değerli, O’nunla geçirdiğim zaman da benim için en güzel zaman. Sabahları evdeki herkes uyurken kalkıyorum ve bir saat kadar dua ediyorum. Her an Tanrıyla zaman geçiriyorum. Bende sonsuzluk ve mutluluk hislerini uyandırıyor. Dünyanın hiçbir derdi beni eskisi kadar üzmüyor. Evet Tanrı’nın bizimle yaşadığını kabul ediyoruz ama o ancak biz istersek aktif hale geliyor. Ama biz istemezsek aktifleşmiyor. Hala dünyaya bakarak yaşarsak hissetmiyoruz bile bunu. Çünkü hala Hristiyan olup umutsuz olan insanlar var. Çünkü Tanrıyla zaman geçirmiyor. Tanrıyla zaman geçirirse ancak o değişimi yaşar. Tanrı resmen bizi değiştiriyor. Ben eski ben değilim. Ben uzun boylu, gösterişli bir genç kızdım. İnsanlara hep tepeden bakardım. Şimdiyse en ayak altında olan, insanların en alçak gönüllüsü diyebilirim. Çünkü Tanrı seni değiştiriyor. Sana gösteriyor. Dua ederken kalbine geliyor. Şurada yaptığın şey, şurada düşündüğün şey diyor diyerek bunların yanlış olduğunu hatırlatıyor. O anda hemen tövbe etme fırsatı buluyorum ve tövbe ediyorum. Ondan sonra rahatlıyorum.” diyerek yalnızca Tanrı’yı düşünmekten duyduğu mutluluktan bahsetmemiş, Tanrı’yla ilişki ve iletişim içerisinde olduğuna ve O’nun kendisini değiştirip dönüştürdüğüne de değinmiştir. Duyduğu mutluluktan bahseden bir diğer katılımcı ise K9’dur. K9:

“Şu anda Tanrı benim babam. Babamla istediğim zaman ve istediğim şekilde konuşuyorum. Bunun için herhangi bir ritüele girmem gerekmiyor. Onun beni ne kadar sevdiğini biliyorum. Sevgisine olan güvenim tam, hiçbir şekilde içimde küçücük bir şüphe yok. Bugün bu dünyada gözlerimi kapasam hemen ruhsal varlığımla O’nun, Mesih’in yanında olacağımı biliyorum. Bu çok heyecanlı... Bizim için en mutlu edici şey öldükten sonra sonsuza dek Yeşua Mesih’le birlikte olmak. Bu heyecanlı bir şey... O, bana olan sevgisini benim için ölerek kanıtladı... Dua ettiğim zaman ya da ne bileyim suikast girişimi olduğu zaman şimdi ne yapacağım ben demedim. Malatya’da toplu bir şekilde Hristiyan kardeşlerimizi katlettiler, daha sonra bir Katolik kilisenin papazına karşı da benzer bir şey oldu. O dönemlerde de Tanrı’ya her zaman güvendim. Bu dünyadan ayrılacaksam biliyorum ki Rabb’le beraber olacağım. Bu çok güçlü bir şey motivasyon. Bu, Tanrıyla bir

baba-oğul ilişkisi yaşamak. Tanrı bizi, kendisine oğullar ve kızlar olalım diye kendi suretinde yarattı. İnsan çok özel bir varlık gerçekten. Mezmurlar'da Tanrı çocuklarına 'Siz İlahlarsınız' deniyor. Tanrı birer ilah gibi görüyor bizi. Çünkü çocuklarıyız, Tanrı'nın ruhu içimizde. Hiçbir hayvanda ya da meleklerle Tanrı'nın ruhu yok ama bizim içimizde. O her zaman bana iyi hissettirdi..." demekte ve hem Tanrı'yı düşünmekten heyecan duyduğunu hem de O'nunla derin bir ilişki kurduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte K10: "Tanrı'yı düşünmek bana mutluluk ve sevinç hissettiriyor. Tanrı'nın benimle olduğunu biliyorum. Evet, O'nu düşünmek de çok güzel ama daha da önemlisi O, zaten benimle. O şu an aslında karşımda, yanımda, içimde. Yani benimle. O, konuşmalarına da yön veren bir güç aslında."; K12: "O'nu düşünmek muhteşem hissettiriyor. Az önce eşimle beraber ilahi dinledik ve onunla Rabb'in sözünü paylaştım. Tanrı'yı düşünmek hayatımızın her saniyesinde var. Çünkü ondan güç alıyor ve ondan besleniyoruz."; K14: "O'nu düşünmek bana esenlik, güven, umut ve sevinç hissettiriyor."; K15: "O'nu düşünmek bana bol esenlik hissettiriyor. Hem esenlik hissediyorum hem huzurluyum hem de hiçbir zaman ve hiçbir şekilde yalnız hissetmiyorum."; K17: "Aşırı bir güven ve sevgi hissettiriyor. Artık cezalandırıldığımı düşünmüyorum ve bağışlandığıma inanıyorum. Bu da bana hep aşırı rahatlatıcı geliyor. Yani beni suçlayan, cezalandıran ya da utanç içinde gören bir Tanrı değil. İyi düşünüyorum ve huzurlu hissediyorum."; K18: "O'nu düşünmek bana, tamamen kendimi O'na ait hissettiriyor. Biz Hristiyanlar Tanrı'nın bir egemenliği olduğuna inanıyoruz. Ben O'nu düşündüğüm zaman mutlu oluyorum ve o egemenliğin, o büyük ailenin bir parçası olduğumu hissediyorum."; son olarak da K13:

"Tanrı'yı düşünmek bana dünyanın en iyi şeylerini hissettiriyor. Kesinlikle korkmuyorum ve hatta O'nu düşünmeyi seviyorum. Bazen az düşündüğüm için O'na ihanet ettiğimi düşünüyorum. Çünkü O'nun beni her zaman düşündüğünü biliyorum ve ben O'na yeterince karşılık veremiyorum. Ama O'nun affediciliğini de biliyorum. Onun, benim kimyayı bildiğini biliyorum. Her olumlu şeyi söyleyebilirim bu konuda. Büyük bir huzur var O'nu düşünmekte." diyerek Tanrı'yı düşünmenin kendisine hissettirdiği pozitif duygulardan bahsetmektedir. Katılımcıların en çok üzerinde durdukları kavramlardan bir diğeri de "seven"dir. Nitekim bu konuyla ilgili olarak K7: "Tanrı'yı düşünmek değişmeyen bir varlığı hissettiriyor bana. Dün, bugün ve sonsuza dek aynı olan bir varlığı gözümün önüne getiriyor. Bazı insanlar için karakteri var, duruşu var deriz ya. Öyle birisi canlanıyor gözümde. Gerçekten çok sevgi dolu, yarattıklarına karşı büyük bir sevgi

besleyen bir yaratıcı canlanıyor.” derken K11 ise: “Tek kelimeyle ifade etmem gerekirse Tanrı bana sevgiyi hissettiriyor.” şeklindeki sözleriyle O’nu seven bir Tanrı olarak tahayyül ettiğini vurgulamaktadır. Son olarak K19’un bu konuya diğer katılımcılardan bir miktar farklı baktığı ve: “Tanrı’nın ne kadar mükemmel olduğunu görebiliyorum. O’nun adım adım her şeyi nasıl planladığını, nasıl yaptığını ve yaptıklarının nasıl sonuçlandığını görebiliyorum. Kutsal Kitap’ı okuduğumda bir düzen görüyorum. O, Tanrı’nın ilk günahattan sonra insanları nasıl tekrar Cennet’e alacağını anlatan bir kitap. Beni Tanrı’da en çok bu etkiliyor aslında. Çünkü bir düzen var. O düzeni görebiliyorum. Ama Kur’an’da aynı düzeni göremiyorum. Emirler var ama neden böyle olduğunu anlatan bir tarihsel süreç yok. Tevrat’ta ise Adem ile Havva’dan başlayan tarihsel bir süreç var. En son kitapta ise Cennet’e giriş var. İnsanoğlu nasıl Cennet’ten kovuldu, İsrail halkı neler yaşadı ve nasıl tekrar Cennet’e girecek bunun anlatıldığı bir düzen görüyorum.” şeklindeki sözleriyle Tanrı’yı “mükemmel” ve “düzen sahibi” gibi vasıflarla nitelendirdiği ifade edilebilir.

Neticede katılımcıların sevinç ve mutluluk gibi pozitif duygulardan sonra en çok zikrettikleri özelliklerin sırasıyla “kendisiyle olumlu ilişki ve iletişim kurulabilen”; “seven”; “umut ve güven veren” ve “merhamet eden” olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca elde edilen veriler detaylı incelendiğinde 19 katılımcıdan tamamının (%100) olumlu bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çayır’ın araştırmasında da benzer bir veri yer almaktadır. Katılımcılarından eski ve yeni kıyaslaması yapmalarını talep eden Çayır (2008: 211), “Kişinin iç huzuru yakalamasında Hristiyanlığın İslam’dan daha üstün olduğu görüşüne katılıyor musunuz?” şeklindeki sorusuna %66,6; “Hristiyanlığın Tanrı sevgisini tecrübe etme bakımından İslam’dan üstün olduğu görüşüne katılıyor musunuz?” şeklindeki sorusuna ise %64,4 oranında “evet” cevabı aldığını ifade etmektedir. Bu verilerden yola çıkarak din değiştirenlerin Hristiyanlıkta Tanrı’yı daha çok tecrübe ettikleri ve daha çok huzura eriştikleri söylenebilir.

Canbolat (2004: 81) da katılımcılarına şu anda inandıkları tanrıyı nasıl tasavvur ettiklerini sormuş ve katılımcılarının %7,3’ünden “fedakar”, %36,6’sından “sevgisiyle herkesi kucaklayan”, %12,2’sinden “bağışlayıcı ve affedici”, %2,4’ünden ise “kendisine inanmayan ve itaat etmeyenleri cezalandıran” cevabını almıştır. Görüldüğü üzere bu

araştırmada olduğu gibi Canbolat'ın araştırmasında yer alan katılımcıların zihinlerindeki olumsuz tanrı tasavvurları da din değiştirmeye birlikte yerlerini olumlu tanrı tasavvurlarına bırakmıştır. Canbolat ceza anlamında İslamiyet ile Hristiyanlık arasında bir fark olup olmadığını anlayabilmek amacıyla Hristiyanlıktaki Tanrı'nın kendisine itaat etmeyenleri cezalandırıp cezalandırmadığını sorduğunda ise katılımcılarından %80,5'i cezalandıracağı cevabını vermiştir. Dolayısıyla asıl mesele tanrının cezalandırıp cezalandırmaması değil, bireylerin O'nu cezalandırıcı olarak görüp görmemeleridir.

Katılımcılara yöneltilen sorulardan bir diğeri ise “*Din değiştirdikten sonraki süreçte günah işlediğinizde ve tövbe ettiğinizde Tanrı'nın size nasıl bir karşılık vereceğini düşünmeye başladınız?*” sorusu olmuştur.

Tablo 33
D.D.S. günah ve tövbe algısının etkisine dair bulgular

	N	%
Affedildim/Affedileceğim	17	89,47
Tanrı'nın yardımıyla günahattan kurtulmaya çalışıyorum	2	10,52
Toplam	19	100

Tablo 33'de de görüleceği üzere 19 katılımcıdan 17'sinin (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K9, K10, K11, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19) yani %89,47'sinin günah işlediğinde ve tövbe ettiğinde ya Tanrı tarafından zaten affedilmiş olduğunu ya da zaten affedileceğini beyan etmiştir. Katılımcıların affedildiklerine ya da affedileceklerine olan inançlarının bu derece yüksek çıkmasındaki en önemli etkenlerden biri “*insanın asli günah sebebiyle günahlı olduğu*”, bir diğeri “*insanın kendi çabasıyla günahlarından temizlenemeyeceği ve kendi çabasıyla kendisini kurtaramayacağı*”, öteki de “*günahlı olan insan kendi kendini kurtaramayacağı için Tanrı'nın biricik oğlunu insanlığın günahlarına kefarete olması için feda ettiği, İsa'nın da bu amaç uğruna çile içinde çarmıhta can verdiği*” düşüncesidir. Hristiyanlık inancının en temel unsurlarından biri olan bu inançların katılımcıların “affedilme” düşünceleri üzerinde etkin bir rol oynadığı net olarak görülmektedir. Ancak önemli olan bu inançların bireyleri “*Günah işlemeye mi, günahattan*

uzaklaşmaya mı ittiği” ve dolayısıyla “Din ve Tanrı ile olan bağlarını sıkılaştırdığı mı yoksa gevşettiği mi” sorularıdır.

Veriler bu sorular ekseninde incelendiğinde hiçbir katılımcının “nasıl olsa affedileceğin, öyleyse istediğim günahı işleyebilirim” mottosuyla hareket etmediği gözlemlenmiştir. Örneğin K7:

“Günah işliyorum ama günahın çözümünün bende olmadığına ve bunu benim yerime İsa'nın çözdüğüne inanıyorum. Zaten İsa bunu benim yerime halletti. Çarmıhta kanını dökerek günahları bağışladı, O, uğrumuza kurban oldu. O dirilip, benim günahım için kurban olduysa, bana bu kadar sevgi beslediyse, fedakarlık yaptıysa, kanını döktüyse, işkenceye maruz kaldıysa bunu kendisiyle sonsuza dek yaşamam için yaptı. Bunu yaptığını düşündüğümde ben de olabildiğince günah işlememeye çalışıyorum. O yüzden de günah işlediğim zaman çok büyük bir pişmanlık duyuyorum. Bu pişmanlıkla beni tövbeye götürüyor. Tövbe de beni ‘zaten bu sevgiye ve fedakarlığa layık değilim, günah işlesem de bu armağanı kaybetmeyeceğim çünkü zaten buna layık değilim’ düşüncesine götürüyor. Yeter ki tövbe edeyim ve O'na geri döneyim. Çünkü bu günahı ben ortadan kaldırmadım. Bu günahı İsa'nın kanı temizledi.” diyerek; K9 ise:

“Mesih, insanın hem geçmişteki hem de gelecekteki günahları için öldü. Pavlus Müjde'den bahsederken Mesih'in çarmıhta yaptığı üç şeyden bahsediyor. İlk bütün günahlarımızı ve sonuçlarımızı taşıdı; ikincisi kutsal yasayı bütün kural ve boyutlarıyla beraber çarmıha gerdi. Çünkü yasa yoksa günahın hesabı sorulmaz. Üçüncüsü de karanlığın bize karşı kullandığı bütün silahları aldı. Bazıları bunu duyunca o zaman siz rahat rahat günah işliyor musunuz diyor. Hayır, ben günah işlemeyi neden isteyeyim ki? Tanrı beni o kadar çok seviyor ki benim motivasyonum artık “iyi şeyler yapayım ki Tanrı beni sevsin, Cehenneme gidip cezalandırılmayayım” gibi şeyler değil. Benim motivasyonum; Tanrı beni seviyor, bütün günahlarımı bağışladı ve hiçbir günahımın hesabını tutmayacak kadar çok seviyor beni, ben de onu seviyorum. O zaman niye ona karşı geleyim ki? Beni motive eden şey Tanrı sevgisi; Tanrı korkusu değil. Yanlış bir şey yaparsam utanıyorum. Çünkü beni seven Tanrı'ya karşı kötü bir şey yapmış oluyorum, özür diliyorum. Mazeretim varsa açıklıyorum, hiçbir mazeret kabul edilmez ama senin sevgine güveniyorum diyorum.” şeklindeki sözleriyle, K19 da:

“İslam’dayken günah işlediğimde günahlarımın bağışlanıp bağışlanmayacağını bilmiyordum. Ama şuan günahlarımın bağışlanmış olduğunu biliyorum. Çünkü İsa Mesih’in çarmıhta günahlarımın bedelini ödediğine inanıyorum. Bu ‘bile bile günah işleyebilirim’ anlamına gelmiyor. Eğer bunu kötüye kullanırsam bir anlamda İsa’yı tekrar tekrar çarmıha germiş oluyorum. Ama mükemmel olmadığımızı günah işlediğimizi, ama bunun bir süreç olduğunu biliyorum. Biz her geçen gün daha da kutsallaşmalıyız. Çünkü ilk inandığımız günde kalmıyoruz, olgunlaşıyoruz. Bir meyve gibi olgunlaşmalıyız. İsa İncil’de ‘Benle kalırsanız ve ben de sizinle kalırsam o zaman meyve verebilirsiniz.’ diyor. İsa’da kalmalıyız, ancak o zaman mükemmelleşebiliriz. Ama yine de bu dünyada tam anlamıyla mükemmel olamayız. Ama günahlarımın bedelinin ödendiğini biliyorum ve bu bana bir güvence veriyor.” şeklindeki ifadeyle bunu dile getirmektedir. Bu üç örnek üzerinden de görüleceği üzere “Allah korkusu” sebebiyle günahattan uzak durmaya çalışan bireyler din değiştirmeye birlikte “Allah sevgisi” sebebiyle günahattan uzak kalmaya başlamıştır.

Elimizdeki verilerden yola çıkarak elbette ki tüm Hristiyan camiasının günah işlemekten uzaklaştığını ya da bu düşünceler sebebiyle Tanrı’ya daha çok yaklaştığını söylemek mümkün değildir. Ancak din değiştirmeden önce büyük bir suçluluk ve günahkarlık duygusu yaşamış ve bu duygunun altında ezilmiş olan bireylerin din değiştirdikten sonra *“her insan günah işler”*, *“insan kendi çabasıyla günahattan kurtulamaz”* ve *“İsa insanın günahları için can vermiştir”* düşüncelerinden etkilendiği, böylece kendilerine, günahkarlık duygusu altında ezilmeden ve tanrıdan korkmadan yaşayabilecekleri yeni bir hayat çizdiği söylenebilir. Dolayısıyla suçluluk ve günahkarlık duyguları altında ezilen ve korkutucu ve cezalandırıcı bir Allah tasavvur eden bu bireylerin, din değiştirme vasıtasıyla yeni bir tanrı tasavvur etmeye başladığı ve Freud’un da iddia ettiği gibi gibi endişelerini bu yolla azalttığı söylenebilir (Zavalsız, 2012: 187).

Bahsi geçen 17 katılımcının dışında yer alan 2 katılımcı (K8, K12) ise nasıl bir karşılık alacağı hakkında detaylı bir bilgi vermemiştir. Bu konuda K8:

“Zaten gerçekten tanrıyla vakit geçirirseniz günah işlememeye çalışıyorsunuz. Günahın illa somut olması gerekmiyor. Düşünmek bile günah. Bir erkeğin yoldan geçen bir kadına bakması ve bir şeyler hissetmesi bile zina. Bir kadın bundan dolayı kocasından boşanabilir. Tanrının insanı kutsal ruh aracılığıyla değiştirmesi de zaten bu. İlk önce sen

düşüncelerinde değişeceksin ki eylemlerinle onu ortaya çıkarabilesin.” derken K12 ise: “Biz, günahın büyüğü küçüğü olmaz diyoruz. Mesela bir kardeş hakkında o bu konuyu yanlış anlatıyor ve ben ondan daha iyi biliyorum, bu böyle olmasın dediğim zaman artık kendimi günah işlemiş sayıyorum. Bu tarz düşüncelerden Rabbin adıyla kurtulmaya çalışıyorum.” demekte ve Tanrı’nın yardımıyla günahattan kurtulmaya çalıştığını ifade etmektedir.

Neticede katılımcılardan 17’sinin (%89,47) kesin ve net olarak “affedildiği/affedileceği” inancını taşıdığı söylenebilir. Diğer 2 katılımcının ise Tanrı’nın yardımıyla günahlarından kurtulmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere katılımcıların din değiştirdikten sonra bu konuda da olumlu bir Tanrı algısına sahip oldukları söylenebilir.

Katılımcılarına İslamiyet ile Hristiyanlık arasındaki temel farklılığı soran Canbolat’ın (2004: 136) aldığı cevaplar arasında da “kurtuluş” düşüncesinin etkin bir yere sahip olduğu görülmektedir. Nitekim bu farklılığı katılımcılardan %19,5’i “kurtuluş”, %2,4’ü “Tanrı’nın kişiliği ve kurtuluş”, %4,9’u ise “Tanrı, ahiret ve günah anlayışı ve kurtuluş metodu” olarak gördüğünü belirtmiştir.

Tablo 34
D.D.S. kötülüğün kaynağı hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
Tanrı değil	6	31,57
İnsanın günahlı yapısı (orijinal günah)	7	36,84
İblis/şeytan	7	36,84
İnsanların hataları	4	21,05
Tanrı’nın planı/iblis aracılığıyla terbiye etmesi	8	42,10
Tanrı’nın izni	4	21,05
İnsanın denenmesi	1	5,26
Dünya hayatının olağan akışı	5	26,31
Toplam	19	100

Araştırmaya katılanlara yöneltilen bir diğer soru da “*Din değiştirdikten sonraki süreçte başınıza kötü bir olay geldiğinde bunun neden kaynaklandığını düşünmeye başladınız?*” sorusu olmuştur. Verilen cevaplardan yola çıkarak hazırlanan *Tablo 34*'te de görüleceği üzere bazı katılımcılar başlarına gelen kötü olayları birden fazla sebebe bağlamıştır. Bu doğrultuda katılımcıların %31,57'si (K1, K9, K10, K12, K14, K15) Tanrı değil; %36,84'ü (K2, K3, K5, K7, K12, K16, K18) insanın günahlı yapısı; %36,84'ü (K3, K4, K7, K9, K10, K13, K19) iblis/şeytan; %21,05'i (K6, K11, K13, K14) insanların hataları; %21,05'i (K4, K9, K11, K18) Tanrı'nın izni; %42,10'u (K4, K5, K6, K8, K9, K11, K16, K18) Tanrı'nın planı/iblis aracılığıyla insanı terbiye etmesi; %5,26'sı (K15) insanın denenmesi; %26,31'i (K6, K9, K12, K14, K17) de dünya hayatının olağan akışı cevabını vermiştir.

Verilen cevaplardan anlaşılacağı üzere katılımcılardan hiçbiri başına gelen kötü olayları doğrudan Tanrı'nın bir cezası olarak görmemektedir. Sadece 8 katılımcı (%42,10) bu olayların Allah'ın planı ya da şeytan aracılığıyla insanı terbiye etmesi olabileceğini; 4 katılımcı (%21,05) da bunların Tanrı'nın izni dahilinde gerçekleştiğini düşündüğünü söylemektedir. Dolayısıyla hiçbir katılımcının, başına gelen kötü olaylar için doğrudan doğruya Tanrı'yı suçlamadığı gözlemlenmiştir.

Başına gelen kötü olayların İblisten kaynaklandığını ama bazen Tanrı'nın insanı terbiye etmek için iblise izin verdiğini düşünen K4:

“Kutsal Kitap'tan İblis'in de bazı yetki ve müdahale alanlarının olduğunu biliyoruz. Ruhsal bir savaşta olduğumuzu da biliyoruz. Görünen bir dünya olduğu gibi görünmeyen de bir dünya var. Bizim de burada İblis'e karşı, onun göksel ordularına karşı vermiş olduğumuz ruhsal bir savaş var. İsa Mesih dünyaya geldiğinde o ruhsal ordular dünyaya daha çok saldırdılar. Cinler insanlar üzerinde çok etkindi. Ama İsa Mesih cinlere karşı da etkili olduğunu insanlara gösterdi. O, insanları cinlere tutsaklıktan kurtardı. Eski antlaşmada Eyüp'ün bir hikayesi vardır. Orda İblis Eyüb'e saldırır. Çocuklarını ve malını yok eder, bedenine hastalık verir. Dediğim gibi İblis'in de belli bir yetki alanı var. Belki bizim müsaade ettiğimiz ya da zayıf olduğumuz noktalardan saldırıyor. Ama yine de hiçbir şey Tanrı'nın egemenliğinin haricinde değildir. Tanrı izin vermeden olmaz. Bazen Tanrı bunlara izin verir. Bu izin bizi uyandırmak içindir.” demektedir.

K11 ise: *“Şimdi başıma kötü olaylar gelmiyor diyemem. Ama artık Tanrı'nın egemenliğinin içindeysem ve hayatıma bazı kötü olaylar geliyorsa bunlar mutlaka benim yanlış ettiğim tohumlardandır, diye düşünüyorum. Eğer Tanrı bunlara izin verseyse demek ki bana bir şey öğretmek istiyor. Hayatımda bazen kötü şeyler oluyor evet, ama onlar geçtikten sonra dönüp baktığımda aslında acılı dönemlerimin beni daha da olgunlaştırdığını gördüm. Böyle durumlarda ne yapmam gerektiğini de daha çok öğrenmiş oldum. Çünkü İncil'de çok net bir şekilde 'Ben dünyayı yargulamaya değil, kurtarmaya geldim' diyor. Tabii ki yargılanacağı zaman vardır ama yargı zamanı şimdi değil. İncil bize dünyasal sistem ve egemenliklerin şeytanın kuralları altında olduğunu, durumun hiçbir zaman iyiye dönmeyeceğini, dünyanın da her zaman şeytana ve onun ordusuna hizmet edeceğini öğretiyor. Biz de hâlâ dünyada yaşıyoruz. O yüzden dünyada bazı sıkıntılar yaşayabiliriz. Fakat ben görkemli ve her şeye kadir olan bir Tanrı'ya inanıyorum. O'nun bu durumu da kontrol edeceğine ve kendisini göstereceğine inanıyorum.”*

demektedir. Yani K11 görünüşte başına gelen kötü şeylerde aslında hikmetler saklı olduğunu ve kötü gibi gözükken bu şeylerin sonuçta insanın iyiliğine olduğunu ama bunların ancak sonraları fark edilebileceğini düşünmektedir. K16 ise:

“Başıma gelen kötü şeyler kimi zaman Tanrı'nın beni terbiye edişi, yola getirişidir. Ya da içinde yaşadığımız bedenin günahattan dolayı bozulmasından kaynaklanan doğal sıkıntılar da olabilir. Sonuç olarak her durumda işimiz Tanrı'nın yolunda yürümek ve İsa'yı takip etmektir. İşler bazen yolunda giderken bazen de gitmeyebilir. Bu benim yaşamsal bir kararımı etkilemez.” diyerek başına gelen kötü şeylerin Tanrı'nın insana bir şeyler öğretmek için onu eğitmek için gelmiş olabileceğini fakat bunların onun hayata olan bakışını etkilemeyeceğini ifade etmektedir. Benzer bir düşünceye sahip olan K18 ise:

“Hristiyan ilahiyatına göre başımıza kötü olaylar gelmesinin çeşitli sebepleri var. Başıma böyle bir şey gelince önce ne olabilir ve neden olabilir diye düşünüyorum. Hayatımızdaki bazı konular siyah ya da beyaz olsa da bazen de gri oluyor. Biz Hristiyan olarak bu dünyada yaşıyoruz ve İsa'nın bizi affettiğine inanıyoruz ama aynı zamanda da henüz tam bir kurtuluşa erişmediğimize de inanıyoruz. İncil'in Vahiy bölümünde İsa'nın tekrardan dünyaya gelip sonunda yaratılışı yenileyeceğini okuyoruz. O yeni yaratılışı giyinene kadar aslında tam olarak kurtuluşa erişmiş değiliz. Bu demek oluyor ki bu

dünyada yaşarken biz de dünyanın sıkıntılarından muaf değiliz. O yüzden orijinal günahın sonuçlarından etkileniyoruz. Yani başımıza bu yüzden kötü şeyler gelmiş olabilir. Mesela eşim 1 yıldır kanser tedavisi görüyor. Şuan iyi ama insan ister istemez neden diye düşünüyor. Ama baktığımız zaman Tanrı dünyayı ilk yarattığında, insan henüz günah işlemeyen ve doğası bozulmadan önce ölümün olmadığını görüyoruz. Ölümler, hastalıklar işlediğimiz günahın sonra türemiş. O zaman bunlar doğal günahımızın bir sonucudur. Biz de muaf olmadığımız göre eşim bu yüzden kanser olmuş olabilir. Veya Tanrı bazen aynı sıkıntıyı yaşayan insanlara yardım etmemizi istediği için bazı sıkıntıları yaşamamıza izin verir. Böylece onları anlamamızı sağlar. Eşim kanser olmadan önce bazı tanıdıklarım yakınlarının kanser olduğundan, tedavi gördüklerinden ve bu süreçte zorlandıklarından bahsederlerdi. Tabi onlara üzülür, dua ederdim ama eşim kanser olana kadar aslında ne yaşadıklarını bilmiyordum. Tam olarak o zaman anladım insanın ne kadar zorluk yaşayabileceğini. Şimdi birisi kiliseye gelip kendisinin ya da bir yakınının kanser olduğunu söylediğinde onu çok çok daha iyi anlayıp onun için çok daha iyi şekilde dua edebiliyorum. Ayrıca biz ruhsal bir savaşın da içindeyiz. Kutsal Kitap'ta Eyüp bölümünde de bundan bahseder. Bazen de Tanrı ne kadar sabır gösterebildiğimizi ve O'na ne kadar bağlı olduğumuzu görmek için bunlara izin verebiliyor. Çünkü gerçek iman zorda belli oluyor. Her şey iyiyken imanda kalmak kolay ama işler yolunda gitmediğinde daha zor.”

şeklindeki sözleriyle bu tür olayların insanın günahlı yapısından kaynaklandığını ama aynı zamanda Tanrı'nın bir terbiye aracı olduğu veya kendisiyle yakınlığımızı arttırmak için de olabileceğini dile getirmektedir. Bu olayların terbiyeden ziyade Tanrı'nı bir planı olduğunu, içinde bazı hikmetlerin gizli olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Örneğin K5:

“Başıma kötü bir olay gelince dua ediyorum. Başıma kötü olaylar geliyor ama bunun iyi bir yanının da olduğunu düşünüyorum. Çok kötü bir olay da gelmedi. Katlanabileceğim şeyler geldi. Tanrı'nın planı mı desem? Benim için planları olduğuna inanıyorum Tanrı'nın. Dayanmaya çalışıyorum. Dua ediyorum. Allah'tan yardım istiyorum. Orijinal günah diye bir şey var. Doğumumuz bile günahlı aslında. Günahın kaynaklı bir kötülük var. Biz buna inanıyoruz.” demekte ve bu kötülüklerin orijinal günahın kaynaklandığını ama kendisinin bu tür olaylara da bunların iyi yanlarının olduğu, Tanrı'nın benim için çizdiği bir plan vardır” düşüncesiyle yaklaştığını ifade etmektedir. Dolayısıyla K5, kötü gibi görünen şeylerin de aslında Tanrı tarafından planlanan iyi şeyler

olduğuna inandığını belirtmektedir. Onunla benzer grŖte olan bir diğer katılımcı ise K8’dir. K8:

“Geçenlerde annemlerin yanına memlekete gitmiŖtim. Cenaze için bir günlüğüne geri dönecektim. Tam akŖam yola çıkmak üzereyken annem dŖp bacağını kırdı. Annemi acile gtrdiler ve oradaki perdeleri kapattılar. Annem abim ve ben el ele tutuŖtuk. Kutsal Kitap’ta ‘Nerede  kiŖi benim adıyla bir araya gelirse ben orda, yanınızda olacağım’ denir. Biz hemen mz birlikte dua etmeye baŖladık. Annem yaŖlı ve kilolu olduğu için iyileŖemez ve yatalak kalır diye dŖnmŖtk. Sonra ameliyat oldu ve ben 2 ay onun yanında kalmak zorunda kaldım. İŖte hayat böyle. Gün içinde bir Ŗey planlararken her Ŗey altüst olabiliyor. Ama ben gerçekten Tanrı’ya güvenerek yaŖayan bir insanım. O dönem her gün annemle birlikte hastanede dua ettik. Tanrı bize mucizesini gösterdi ve Ŗuan annem yürüyor. Doktor bile hayret etti. BaŖımıza ne gelirse Tanrı orda bizim için bir Ŗey yapıyor. Orda O’nun bizim için bir planı var.” demekte ve baŖına gelen olayın aslında kötü olmadığını, her Ŗeyin Tanrı’nın planı dahilinde ilerlediğini söylemektedir. K9 da:

“Eski inancımda hayır da Ŗer de Allah’tandır diye inanıyordum. Ama Ŗimdi Tanrı’da hiçbir karanlık olmadığını, O’nun saf ve temiz ıŖık olduğunu biliyorum. Kötü olan Ŗeyler kötü olandan yani Ŗeytandan ya da karanlık dünyadan gelir. Ama Tanrı bazen bunların hayatımıza gelmesine izin verir. Mesela Eyüp, Tanrı’yi seven bir adamdı ama hayatına Ŗeytandan kötü Ŗeyler geldi. Tanrı da onun olgunlaŖması, büyümesi, geliŖmesi için Ŗeytan tarafından denenmesine izin verdi. Hayatımda kötü bir Ŗey olursa Tanrı bazı denemelerden geçmeme izin verdi diye dŖnyorum. Bedenimiz yaŖlanıyor, hastalanıyor, bunlar olacak zaten. Beden ryen bir beden ve bunu sonsuza dek giymeyeceğiz. Ama onun dıŖındaki olaylarda gerçekten Tanrı’nın iyi bir amacı var. Yusuf’un hikayesinde de kardeŖleri onu kuyuya attı, kle tüccarları tarafından Mısır’da bir adama satıldı. Satıldığı adamın karısı kendisine kötü niyetle yaklaŖtı. Yusuf kötülüğü kaymadığı için zindana atıldı. Her Ŗey çok kötü görünüyor. Ama en sonunda Yusuf Firavun’un bir rüyasını yorumladı ve Firavun onu yanına aldı. Firavun yüzüğünü çıkartarak Yusuf’a verdi, bütün Mısır’ı hayatta olduğu süre boyunca Yusuf yönetti ve o, ailesine de destek oldu. Bu yüzden baŖıma kötü Ŗeyler geldiği zaman Tanrı’ya güveniyorum, O’nun mutlaka iyi bir planı vardır diye dŖnyorum. Ve mutlaka bir ıkıŖ yolu olacağını dŖnyorum. Oluyor da gerçekten, bir ıkıŖ yolu gösteriyor. İnsana bırakmıyor. Ve dayanamayacağımız bir Ŗeyle bizi karŖılaŖtırmıyor. BaŖıma gelen kötü Ŗey sonucunda ölebilirim de ama ölüm benim için

nihai son olmadığı için korkmuyorum. Şehit olmak varsa da hamdolsun diyelim.” demekte ve Yusuf kıssasını örnek göstererek kötü şeylerin de iyi şeylere vesile olabileceğini, bunun planının Tanrı tarafından yapıldığını vurgulamaktadır. Bunların yanı sıra K6 ise Tanrı’yı kötülük kaynağı olarak görmediğini ama geçirdiği zor bir dönemde kısa süre de olsa cezalandırıldığı düşüncesine kapıldığını şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Aslında çoğunun insanların yaptıkları hataların sonuçları olduğunu düşünürüm. Nadiren de Tanrı’dan olduğunu düşünürüm. Kızıma hamileydim. Hamileliğim çok iyi giderken 25. haftadan sonra her şey çok kötü gitmeye başladı. Doktora gittik, sorun var dedi. Başka bir doktora daha gittik. O da başka bir sorun olduğunu söyledi. 28 haftada çöküşe geçti ve 31 haftalık olduğunda 1 buçuk ay kadar hastanede yatmak zorunda kaldım. Eşim de ben de bu durumun Tanrı’nın bir cezası olmadığını biliyorduk ama bir yandan da kendimizi ‘neden bizim başımıza geliyor’ demekten alıkoyamıyorduk. O zaman eşim ‘Bir günah işlediğim için mi oldu?’ diye düşünmeye başladı. Ama sonra ‘Buna sebep olacak bir günah işlemedik. Başka insanların hatasının bir sonucu da değil. Bu herkesin başına gelebilecek bir şey. Bizim ne özelliğim var da başımıza gelmesin?’ diye düşünmeye başladık. Bir noktada Tanrı’yı suçlamaya kaymak üzereydik. Ama sonunda ‘Bu herkesin başına gelebilecek bir şey. İnsan bazen kötü şeyler yaşar ve kötü şeyler iyi bir deneyime dönüşür. Biz insanlara bereket olabiliriz. Bunun içindeyken Rabbin yüzünü arayalım ve birlikte devam etmeye çalışalım.’ dedik. Bu bizim için zor bir karardı.”

K6 bu sözleriyle eşiyile birlikte bir an Tanrı’yı suçlamaya meylettiklerini ama sonra başlarına gelen şeyin kesinlikle bir cezalandırılma olmadığına karar verdiklerini ve hatta kötü olan şeylerde de iyiliklerin gizli olabileceğini dile getirmektedir.

Bu 8 katılımcının dışında yer alan 1 katılımcı ise kötü olayları bir deneme olarak gördüğünü ifade eden K15’tir. K15: *“Hristiyanlık inancında da denemeler oluyor. O yüzden başıma gelen bazı şeyin benim denemem olduğunu düşünüyorum. Tanrı’ya senin gücünle bu kötülükleri kovuyorum diyorum. Yani hepsinin üstesinden dua ile geliyorum. Ama Tanrı’yı asla suçlamıyorum.”* diyerek başına gelen kötü olaylar için Tanrı’yı suçlamadığını söylemiş ama kendisinin Tanrı tarafından mı yoksa İblis tarafından mı denendiğini de belirtmemiştir.

Dolayısıyla başına gelen kötü olayları Tanrı’nın izni, planı ya da şeytanın aracılığıyla terbiye etmesi olarak gören katılımcılardan hiçbiri bu olaylar için Tanrı’yı

suçlamamaktadır. Görüldüğü üzere onlar bu konuda daha çok iblisi, orijinal günahı, insanların hatalarını ya da hayatın olağan akışını etken faktör olarak görmektedir. Kaynağın Tanrı olduğunu düşünmemekle birlikte Tanrı'nın bunlara izin verdiğini düşünenler bile bu izin için Tanrı'ya kızmadığını, çünkü bunların Tanrı'nın planının bir parçası olduğuna ve O'nun kendilerini şimdikinden daha iyi bir noktaya taşıyacağına inandıkları görülmektedir. Tüm bunlar Tanrı'yı "cezalandıran" olarak görmeyen bireylerin, kötü olaylar karşısında bile Tanrı'yı suçlamadıklarını ve olaylara iyi tarafından bakmaya çalıştıklarını göstermektedir. Neticede verilerden yola çıkarak hiçbir katılımcının başına gelenler için Tanrı'ya kızmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 35
D.D.S duaların karşılığı ile ilgili düşüncelere dair bulgular

	N	%
İstediğim şeyi verir	2	10,52
Dualarımda Tanrı'nın istediği şeyin olmasını dilerim	5	26,31
Gerçekleşeceğine inanarak dua ederim	3	15,78
O'nun isteklerine uygun olanları ve benim için iyi olanları kabul eder	6	31,57
Kabul etmezse sebebini açıklar	1	5,26
Beni işitir ve bana olumlu-olumsuz bir cevap verir	7	36,84
Beni yönlendirir (ses, rüya vb. yöntemle)	2	10,52
Evet, hayır ya da bekle der	2	10,52
Sadece karşılık için değil Tanrı'yla sohbet etmek, O'nu övmek ve O'na şükretmek için de dua ederim	9	47,36
Toplam	19	100

Yeni Tanrı tasavvurunu tespit etmek için katılımcılara yöneltilen bir diğer soru ise "*Din değiştirdikten sonraki süreçte dua ettiğinizde Tanrı'nın size nasıl bir yanıt vereceğini düşünüyorsunuz?*" sorusu olmuştur.

Katılımcıların verdikleri cevaplardan yola çıkarak hazırlanan *Tablo 35*'te de görüleceği üzere bazı katılımcılar birden fazla düşünce belirtmiştir. Buna göre katılımcıların %10,52'si (K9, K13) istediğim şeyi verir; %26,31'i (K1, K9, K10, K11, K13) dualarımda Tanrı'nın istediği şeyin olmasını dilerim; %15,78'i (K1, K17, K18)

gerçekleşeceğine inanarak dua ederim; %31,57'si (K3, K5, K14, K16, K18, K19) O'nun isteklerine uygun ve benim için iyi olanları kabul eder; %5,26'sı (K17) kabul etmezse sebebini açıklar; %36,84'ü (K1, K5, K10, K11, K12, K14, K18) beni işitir ve bana olumlu-olumsuz bir cevap verir; %10,52'si (K3, K8) beni yönlendirir; 10,52'si (K1, K14) evet, hayır ya da bekle der; %47,36'sı (K2, K4, K7, K10, K13, K15, K16, K17, K19) ise sadece karşılık için değil, Tanrı'yla sohbet etmek, O'nu övmek ve O'na şükretmek için de dua ederim yanıtını vermiştir. Yani katılımcılar sadece nasıl bir karşılık alacaklarıyla ilgili görüşlerinden bahsetmemiş, aynı zamanda ne için ve nasıl dua ettiklerine de değinmişlerdir. Bu cevaplar da zihinlerinde yer alan Tanrı tasavvurunu analiz etmemize yardımcı olacağından oluşturduğumuz *Tablo 35'e* dahil edilmiştir. Neticede hiçbir katılımcının kesinlikle reddedileceği şeklinde katı bir inanç geliştirmediği tespit edilmiştir.

Katılımcıların sırasıyla en çok sadece karşılık için değil Tanrı'yla sohbet etmek, O'nu övmek ve O'na şükretmek için de dua ederim; beni işitir ve bana olumlu-olumsuz bir cevap verir; O'nun isteklerine uygun ve benim için iyi olan dualarımı kabul eder ve dualarımda Tanrı'nın istediği şeyleri dilerim cevaplarını verdikleri görülmektedir. Bu cevaplar bireylerin duayı tabiri caizse bir alışveriş listesi olarak görmediğinin; duayı Tanrı'yla kurulan iletişimin bir aracı olarak da algıladıklarının; Tanrı'nın olumlu da olsa olumsuz da olsa bir cevap vereceğine inandıklarının ve O'nu yalnızca iyi duaları kabul eden güvenilir bir kaynak olarak algılandığının göstergesidir.

Duayı Tanrı'yla kurulan bir iletişim aracı olarak gördüğünü söyleyen katılımcılardan birisi olan K2: *“Dua zaten yaratıcı ile konuşmaktır, bazen O'na pişmanlıklarını dile getirmektir, bazen de hayranlığını söylemektir.”* derken K15 ise: *“Dua Tanrı'yla kurulan bir iletişim. Ben Tanrı'yla konuşmayı çok seviyorum. Öyle ki sabah giyeceğim kıyafete kadar her şeyi Tanrı'ya soruyorum.”* demektedir. Bir diğer katılımcı olan K4 ise:

“Artık daha büyük bir sevinçle dua ediyorum. Mesih'e olan bir güvenim var. O, yüreğimde bu güveni sağladı. Dua etmek bir noktadan sonra gerçekten bir bağımlılık haline geliyor. Dua etmezsem rahatsız hissediyorum. Günde belli bir zamanı duaya ayırmak gerektiğine inanıyorum. İncil dua etmeyi hiçbir kurala bağlanmamıştır. İçinizden geldiğince dua etmek, bir din değil, bir şeriat değil, Tanrı'yla bir ilişki yaşamaktır ve önemlidir. Zaten bu yüzden Hristiyanlık bir din değildir, ruhsal bir deneyimdir. Tanrı bir

ruhtur ve kendisini ruhta ve gerçekte tapınanlar arar. Bir müddet Rabbi anmadığımız zaman rahatsız hissederiz. Çünkü o bizim bir ritüelimizdir. Ama bu ritüelin ne kadar sıklıkla yapılacağına bir reçetesi, tarifi yoktur. Tanrıyla zaman geçirmek çok önemlidir. Geçmişe dönüp baktığım zaman ömrümün en güzel zamanlarının Tanrı'nın huzurunda geçirdiğim zamanlar olduğunu anlıyorum. Ve Tanrı'ya bunun için şükrediyorum.” demektedir. Bu sözler duanın bir şeyler talep etmek ve o taleplere karşılık alıp almamaktan ibaret olmadığını göstermektedir. K4, duanın Tanrı ile iletişime geçmek olduğunu vurgulamakta ve dua ederken uyulması gereken tek şartın “içten geldiği gibi dua etmek” olduğunu anlatmaktadır. K4 gibi “*Bizde Kutsal Kitaptan alınarak ezberlenen tek bir dua vardır. O duada da İsa, öğrencilerine yol göstermek için şu şekilde dua edebilirsiniz demektedir. Hatta bu dua ‘Rabbin Duası’ olarak anılır. Onun dışındaki tüm dualar içinizden geleni Tanrı'ya söyleme üzerine kuruludur.*” diyen K7 ve “*Dua ederken içimde bir şey saklamamaya dikkat ediyorum. Arkadaşımınla konuşur gibi, bir ilişki kurar gibi dua ediyorum. Genelde dualarıma karşılık da alıyorum. Aslında bir güven var. Ben bunu istediysem ve Tanrı'nın çocuğuyum Tanrı benim isteklerime yanıt verecektir diye düşünüyorum. Duama olumsuz bir yanıt aldığımda da sanki Tanrı sebebini bana söylüyormuş gibi hissediyorum.*” diyen K17 de duanın Tanrı'yla kurulan iletişimdeki bir araç olduğuna değinmektedir. Bir diğer katılımcı olan K19: “*Karşılık almak için dua etmiyorum. Her şeyden önce Allah'a teşekkür etmek için dua ediyorum. İncil'de yazdığı gibi Tanrı'nın her şeyiyle iyiliğim için etkin olduğuna inanıyorum. Ben iyi bir şey istiyorum diye düşünsem de istediğim şey benim için iyi olmayabilir, sadece ben öyle düşünüyorum olabilir. Çok fazla şey istemiyorum Tanrı'dan. Küçük şeyler istiyorum. Küçük şeylerle de mutlu olabiliyorum.*” derken K10 ise:

“Canlı ve diri olan ve beni her zaman duyan ve dinleyen bir Tanrı'ya dua ettiğimi biliyorum. Ve her duama aslında bir şekilde karşılık alıyorum. Dua ederken de özellikle kendi benliğim için mi yoksa Tanrı'nın isteği için mi dua ettiğime dikkat ediyorum. Ve genelde Tanrı'nın isteği olsun demeye çalışıyorum. Şu an özellikle kilise üyesi olan birçok kardeş için birçok konuda dua ediyoruz ve Tanrı'dan çok şey istiyoruz. Günlük hayatımız, ailemiz, çocuklarımız ve kiliselerimiz için dua ediyoruz. Hiçbir şey istemesek bile Tanrı'yı övmek ve O'nu yüceltmek için dua ediyoruz. Ben O'nun beni duyduğuna %100 eminim. Bunu somut bir örnekle açıklayayım. Bizim büyük bir arabaya ihtiyacımız vardı. Çünkü kiliseye gelen insanlar için arabamızı servis olarak kullanıyorduk. Ama kilisemiz gün

geçtikçe büyüdüğü için daha büyük bir arabaya ihtiyacımız vardı. Bu yüzden O'na 'Rab, lütfen senin hizmetinde kullanmamız için bize bir araba sağla.' diye dua ettik. Şu an arızasız, bütçemize uygun, kocaman ve günlük hayatımızda kullanabileceğimiz 10 kişilik bir arabamız var. Bu araba birden karşımıza çıktı. İnsanlara söylediğimizde onlar bunu çok Tanrı'dan gelmiş gibi yorumlamadı. Ama biz kilise olarak bir gün tam 17 kişi yaklaşık bir saat boyunca hep beraber dua ettik. Ve Rab bunu sağladı. Doğru numarayı aramak gerekiyor. Evde yangın varken okulu aramanın ya da biri hasta olduğunda İspanya'yı aramanın bir anlamı yok. Doğru yeri aramak ve doğru yerden istemek çok önemli. Hıristiyan olduktan sonra bunu fark ettim." diyerek hem günlük dertleri ve talepleri hem de Tanrı'yı övmek ve yüceltmek için dua ettiğini dile getirmektedir. Bu sözler aynı zamanda katılımcının "inandığım şeyi hayatımda gördüm" şeklindeki bir düşünceye sahip olduğunun da göstergesidir. Bu düşüncedeki bir diğer katılımcı ise K13'tür. K13:

"Dua ettiğimde kesinlikle kabul olduğunu biliyorum. Tabi ki duayı ettiğim sırada hemen gerçekleşmiyor. Ama Tanrı her duayı duyuyor. Ayetlerde nasıl dua edileceği belirtiliyor. Sürekli dua etmek gerek. Ve kötü olan şeyler için değil, kendi benliğimizin doyurulması için değil, kendi bencilliğimiz için ya da birisinin başına kötü bir şey gelmesi için değil; iyi ve güzel olan şeyler için, O'nu övmek ve anmak için dua etmeliyiz. Bir şeyi istediğim ya da istemediğim için dua ederken kararı Rabbe bırakıyorum. Hatta kendime sık sık her şeyi Rabbe bırak, O'na güven ve O'nun senin için en iyi olanı zaten karşına çıkaracağını bil diyorum. Dualarımın kabul olması hayatımdaki mucizelerden biri. İmam Hatip'e gidişimde bile Rabbin eli olduğunu görüyorum. Her sorunun altında O'nun izini görüyorum. O zamanlar duamı nasıl kabul ediyorsa şu anda da kabul ettiğini hissediyorum. Attığım her adımda inanamayacağım şeyler yaşıyorum. Bunun en küçük örneği şuan küçüklüğümden beri tam da olmak istediğim yerde olmam. Küçüklüğümde ne olmak istediysem şu an tam olarak ordayım. Bunu söylerken bile mutlu oluyorum." demektedir. K13'ün de diğer katılımcılar gibi Tanrı'ya yalnızca bir şeyler istemek için dua etmediği, aynı zamanda O'nu övmek ve anmak için de duaya başvurduğu görülmektedir. Ayrıca o, başına gelen her olayda Tanrı'ya güvendiğini, bu sebeple de kendi arzularından ziyade Tanrı'nın arzularının gerçekleşmesini dilediğini belirtmektedir. Benzer görüşte olan son katılımcı ise K16'dır.

"Her konuda dua ediyoruz. Örneğin bir hasta için İsa Mesih'in adıyla dua edersek şifa alacağımıza inanıyoruz. O an şifa almazsa da dua etmeye devam ediyoruz. Kendimle

ilgili düşündüğümde de O'nun dualarımı duyduğuna her zaman iman ediyorum. Eğer O'nun isteğine uygunsuz kabul olacağına inanıyorum. İncil'de 'O'nun isteğine uygun ne dilersek bizi işitir ve O'ndan istediklerimizi aldığımızı da biliriz.' diyor. Eğer ettiğim dua Tanrı'nın beni kullanarak yerine getirmek istediği bir şeyse zaten yerine gelecektir. Ama yerine gelmezse de Rabbe güvenip devam ederiz. Zaten kendi ihtiyaçlarımız için pek dua etmiyoruz. Bizim Hristiyanlar olarak 'sessiz zaman' zaman diye bir zaman var. Hristiyanlar her gün bu sessiz zamanda Kutsal Kitap okur, Tanrı onunla konuşur, o da Tanrı'yla konuşur. Mesela ben dün ki sessiz zamanda şehrimizde var olan hizmetlerimizi sürdürürken beşeri kaynaklara değil, Tanrı'ya güvenerek devam edebilmek için dua ettim. Zaten ruhta dolgun bir kişiysek dualarımız da pek de kişisel olmaz. Zihninizde farklı bir imaj çizmeye çalışmıyorum. Ama kendim için en son ev alacağım zaman dua etmişim, onun da üzerinden epey zaman geçti. O zaman da ev alma sürecimizde bir sıkıntı çıkmasını diye dua etmiştik. Onun dışında dualarımız çok ben ve dünya merkezli değil. Daha çok Tanrı'nın yapacağı işler ve olmasını hayal ettiğimiz vizyonlarla ilgili. Kendimiz için dua ederken de daha çok karakterimizle ilgili dualar ediyoruz. Yeni bir Hristiyan'ın duaları çok da benim anlattığım gibi olmayabilir ama bizim için durum böyle."

demektedir. Neticede "dualarınıza nasıl bir karşılık almayı bekliyorsunuz" şeklindeki soruya katılımcılardan 9'u çoğu zaman karşılık görme amacıyla değil, Tanrı'yı anma, O'nu övme ve O'nunla sohbet etme amacıyla dua ettiği şeklinde cevap vermiştir. Bu cevap onların Tanrı'yla oldukça samimi bir ilişki ve iletişim içerisinde olduklarının önemli bir göstergesidir.

Elde edilen verilere göre hiçbir katılımcı "Tanrı dualarımı kabul etmez" dememektedir. Ama bazı katılımcılar "O'nun isteklerine uygun ve benim için iyi olan dualarım kabul olur", "kabul etmezse bile sebebini bana açıklar", "beni işitir ve bana olumlu ya da olumsuz bir cevap verir", "evet, hayır ya da bekle cevabını verir" dedikleri görülmektedir. Bu cevaplar, katılımcıların edilen duaların reddedilme ihtimalinin de farkında olduğunu, buna karşın kabul edilmeyen duaları için Tanrı'ya kızgınlık ya da küskünlük beslemediklerini göstermektedir. Tanrı'yla iletişim halinde olduklarından, duaları kabul olmasa bile Tanrı'dan bir cevap aldıklarını düşündükleri görülmektedir. Sonuç olarak hiçbir katılımcının bu konuda da olumsuz bir Tanrı tasavvuruna sahip olmadığı söylenebilir.

Canbolat'ın (2004: 136) araştırmasında da duaların din değiştiren bireyler için öneme sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Canbolat katılımcılarına “İslam ve Hristiyanlık arasındaki en temel fark nedir?” sorusunu yöneltmiş ve %4,9’undan “dualarıma cevap alıyor olmam”, %2,4’ünden ise “Tanrı’yla kişisel ilişki içinde olabilmem ve dualarıma cevap alıyor olmam” şeklinde yanıt almıştır.

Tablo 36

D.D.S. Tanrı'nın her şeyden haberdar olmasının hissettirdiklerine dair bulgular

	N	%
Güven ve korunma hissi verir	10	52,63
Hoşuma gider, bana sevinç, esenlik verir	9	47,36
Kendimi değerli ve sevilmiş hissettirir	2	10,52
Kendimi kontrol etmeme yardım eder	4	21,05
Her zaman yanımda ve benimle ilişkide olduğunu hissettirir	9	47,36
O'nu hoşnut edememekten ve üzmemekten korkarım	2	10,52
Teoride beni izlediğine inansam da pratikte bunu hissetmem	1	5,26
Cevap vermeyen katılımcı	1	5,26
Toplam	19	100

Bu bölümde katılımcılara yöneltilen son soru ise “*Din değiştirdikten sonraki süreçte Tanrı'nın yaptığınız her şeyden haberdar olduğuna inanmak size ne hissettirmeye başladı?*” olmuştur. Soruya K17 yanıt vermezken diğer katılımcılar bazıları ise birden fazla duyguya işaret etmiştir.

Tablo 36’da da görüleceği üzere katılımcılardan %52,63’ü (K1, K5, K7, K8, K9, K12, K14, K15, K16, K19) güven ve korunma hissi verir; %47,36’sı (K2, K5, K9, K10, K12, K13, K14, K16, K19) hoşuma gider, bana sevinç, esenlik verir; %10,52’si (K2, K9) kendimi değerli ve sevilmiş hissettirir; %21,05’i (K1, K7, K9, K18) kendimi kontrol etmeme yardım eder; %47,36’sı (K3, K4, K5, K9, K10, K11, K13, K14, K15) her zaman yanımda ve benimle ilişkide olduğunu hissettirir; %10,52’si (K11, K16) O’nu hoşnut edememekten ve üzmemekten korkarım; %5,26’sı (K6) da teoride beni izlediğine inansam da pratikte bunu hissetmem cevabını vermiştir.

Veriler incelendiğinde 17 katılımcının (%89,47) olumlu duygulardan bahsettiği tespit edilmiştir. Geri kalan 2 katılımcıdan biri (K17) soruyu yanıtsız bırakmış, diğeri (K6) ise: “*Kutsal Kitap’a göre Tanrı tarafından daima izlendiğime inanıyorum. Ama pratikte bunu hissediyor muyum emin değilim. İkisi farklı şeyler. Çünkü bazen öyle şeyler oluyor ki, madem izliyordun onu nasıl görmedin diye düşünebiliyorum.*” diyerek Tanrı tarafından izlendiğine inanmakla birlikte günlük hayatında bunu hissetmediğine dikkat çekmiştir. Buradan yola çıkarak yalnızca bir katılımcının Tanrı’ya sitemde bulunduğu söylenebilir.

Özetle belirtmek gerekirse din psikolojisi alanında yapılan araştırmalar tanrı tasavvuru ile baba figürü arasında büyük bir benzerlik bulunduğunu ortaya koymaktadır. Kötü bir babaya, dolayısıyla da kötü bir tanrıya sahip olduğunu düşünen ve din değiştiren bireyleri, böyle ciddi bir değişime, zihinlerinde yatan “babandan kurtulamıyorsan tanrından kurtul” düşüncesinin ittiği söylenebilir. Bu sebeple kötü, gaddar, cezalandırıcı ve korkutucu bir tanrı tasavvuruna sahip olan ya da zihninde iyi ya da kötü bir tasavvur oluşacak kadar bile tanrıyla ilişki kuramamış olan bireylerin mevcut tanrılarını terk ederek olumlu özelliklerle zikredebilecekleri başka bir tanrı tasavvuruna yöneldikleri söylenebilir.

3.3.2. Peygamber Algısı

Bireylerin din değiştirmeleriyle birlikte peygambere olan bakışlarında ve onlara olan güvenlerinde bir değişiklik olup olmadığını gözlemlemek için din değiştirdikten sonraki süreçte peygamberler hakkında ne düşündükleri de araştırılmıştır.

Tablo 37
D.D.S. Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
Ona inanmıyorum ama düşmanlık da duymuyorum	6	31,57
Ona/söylediklerine/getirdiği kitaba inanmıyorum	5	26,31
İlahi tecrübe yaşamış olsa bile o, bunu kötüye kullanan sahte bir peygamberdir	1	5,26
Tecrübe yaşadıysa da o tecrübenin kaynağında Tanrı yok	5	26,31
Cevap yok	2	10,52
Toplam	19	100

Bu doğrultuda katılımcılara “*Din değiştirdikten sonra Hz. Muhammed hakkında ne düşünmeye başladınız?*” sorusu yöneltilmiş, katılımcılardan da %31,57’si (K1, K3, K5, K11, K13, K18) ona inanmıyorum ama düşmanlık da duymuyorum; %26,31’i (K4, K6, K8, K9, K10) ona/söylediklerine/getirdiği kitaba inanmıyorum; %5,26’sı (K7) ilahi tecrübe yaşamış olsa bile o, bunu kötüye kullanan sahte bir peygamberdir; %26,31’i (K12, K14, K15, K16, K19) tecrübe yaşadıysa da o tecrübenin kaynağında Tanrı yoktur cevabını vermiştir.

Görüldüğü üzere katılımcılardan yalnızca %5,26’sı (K7) Hz. Muhammed hakkında iyi düşünmediğini açıkça belirtmektedir. %26,31’lik (K12, K14, K15, K16, K19) kısmı ise tecrübe yaşamış olabileceğine inandığını ama bu tecrübenin Tanrı kaynaklı olmadığını düşündüğünü söylemiştir. Bu katılımcıların tecrübenin kaynağı olarak genellikle kötü ruhlara ve İblise işaret ettikleri görülmektedir. Bu noktada “Hristiyanlar neden Hz. Muhammed’in tecrübe yaşadığı düşüncesini kabul etmektedir?” sorusu gündeme gelmektedir. Bunun muhtemel ana sebebi pek çok Hristiyan’ın din değiştirme sürecinde olağanüstü bir tecrübe yaşadığını iddia etmesidir. Nitekim kutsal bir tecrübe yaşayarak Hristiyan olmaya karar veren birinin, benzer bir tecrübe yaşadığını iddia eden Hz. Muhammed’i reddetmesi pek de tutarlı değildir. Bu sebeple Hristiyanların büyük bölümünün onun tecrübesini kabul ettiği fakat bu tecrübenin kaynağında Tanrı’nın olmadığını iddia ettikleri tespit edilmiştir. Neticede %31,57’sinin Hz. Muhammed’e pek de olumlu bakmadığı tespit edilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde ise katılımcıların %57,89’unun (K1, K3, K4, K5, K6, K8, K9, K10, K11, K13, K18) ona inanmadığını ifade ettiği tespit edilmiştir. Onların bu ifadesi de “*olumsuz*” değil, “*nötr*” kategorisinde değerlendirilebilir. Bunun dışında katılımcıların %10,52’si ise soruya cevap vermemiştir.

Sonuç olarak Hz. Muhammed’e sempati duyan bir katılımcı olmadığı; %57,89 gibi bir kısmının ona karşı nötr olduğu, %31,57’sinin ise onun hakkında çok iyi şeyler düşünmediği tespit edilmiştir.

Katılımcılara “*Din değiştirdikten sonra Hz. İsa hakkında ne düşünmeye başladınız?*” ve “*Hz. İsa’nın hangi olumlu ve olumsuz özelliklere sahip olduğunu düşünüyorsunuz?*” soruları da yöneltilmiştir.

Tablo 38
D.D.S. Hz. İsa hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
O dünyadaki tek günahsızdır	9	47,36
O'nda olumsuz bir yön yok/ O kusursuzdur	16	84,21
O sevgidir/sevgi doludur	2	10,52
O adil, merhametli, kudretli ve kutsaldır	1	5,26
O yücedir	2	10,52
O baba, kardeş, eş ve dosttur, diridir bizimle yaşar / O'nunla bir ilişki içerisindeyim	2	10,52
O, Tanrı'nın kendisidir	2	10,52
O Rab/Tanrı ve kurtarıcıdır	5	26,31
O görünmeyen Tanrı'nın görüntüsüdür	2	10,52
O Tanrı oğludur, İnsan bedenindedir ama özü Tanrı'dan gelir	5	26,31
O öncesizdir	1	5,26
O peygamber değildir	1	5,26
O hem peygamberdir hem de Tanrı'dır	2	10,52
O insanlara örnek/öğretmen olmuştur	4	21,05
İncil'de nadiren öfkelenmiştir/sert konuşmuştur ama öfkelenmediği konularda haklıdır	3	15,78
İncil'de bir kere ağlamıştır	1	5,26
Bazı konularda çok açık konuşmamıştır	2	10,52
İnsanlar arasındaki statü farkını önemsemez/mütevazı yaşar/alçak gönüllüdür/yumuşak huyludur	7	36,84
Toplam	19	100

Tablo 38'de görüleceği üzere katılımcılardan %47,36'sı (K2, K3, K4, K10, K12, K13, K14, K16, K19) o, dünyadaki tek günahsızdır; %84,21'i (K1, K2, K3, K4, K5, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K16, K17, K18, K19) onda olumsuz bir yön yok/ o kusursuzdur; %10,52'si (K4, K9) o sevgidir/sevgi doludur; %5,26'sı (K9) o adil, merhametli, kudretli ve kutsaldır; %10,52'si (K15, K18) o yücedir; %10,52'si (K1, K15) o baba, kardeş, eş ve dosttur, diridir bizimle yaşar/onunla bir ilişki içerisindeyim; %10,52'si (K5, K7) o, Tanrı'nın kendisidir; %26,31'i (K1, K8, K13, K14, K15) o Rab/Tanrı ve

kurtarıcıdır; %10,52'si (K9, K14) o görünmeyen Tanrı'nın görüntüsüdür; %26,31'i (K4, K7, K14, K15, K18) o Tanrı'nın oğludur, insan bedenindedir ama özü Tanrı'dan gelir; %5,26'sı (K18) o öncesizdir; %5,26'sı (K15) o peygamber değildir; %10,52'si (K12, K14) o hem peygamberdir hem de Tanrı'dır; %21,05'i (K6, K7, K10, K12) o insanlara örnek/öğretmen olmuştur; %15,78'i (K6, K9, K16) İncil'de nadiren öfkelenmiştir/sert konuşmuştur ama öfkelenmediği konularda haklıdır; %5,26'sı (K6) İncil'de bir kere ağlamıştır; %10,52'si (K6, K7) bazı konularda çok açık konuşmamıştır; %36,84'ü (K6, K7, K8, K14, K16, K17, K18) ise insanlar arasındaki statü farkını önemsemez/mütevazı yaşar/alçak gönüllüdür/yumuşak huyludur cevabını vermiştir.

Verilen cevaplar incelendiğinde Hz. İsa'nın günahsız, kusursuz, sevgi dolu, adil, merhametli, kudretli, kutsal, yüce, kurtarıcı, öncesiz, örnek, mütevazı, yumuşak huylu, Tanrı, Tanrı oğlu ve Tanrı'nın yeryüzündeki görüntüsü olarak tanımlandığı görülmektedir. Onun peygamber de olduğunu söyleyenler olduğunu gibi peygamber olmadığına vurgu yapanlar da bulunmaktadır. Onu öfkelenmediğini, sert konuştuğunu, yalnızca bir kere ağladığını ve zaman zaman açık konuşmadığını söyleyenler de bulunmaktadır. Fakat öfkelenmediğini söyleyen katılımcıların onun nadiren öfkelenmesine ve öfkelenmediği konularda haklı olduğuna dikkat çekmeleri de öfkesinden rahatsızlık duymadıklarını göstermektedir. Dolayısıyla onun hakkında nispeten olumsuz sayılabilecek yalnızca iki yorum yapılmıştır. Bu yorumlardan biri, onun bazı şeyleri açıkça söylemediği, diğeri de yalnızca bir kere ağladığıdır.

Bu yorumu yapan iki katılımcıdan biri olan K6 İsa'yla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Hiç öfkelenmiyor İsa, gerçek insan gibi değil. Bütün Kutsal Kitapta sadece tapmakta para alıp satan insanları gördüğünde Tanrı'nın evini pazar yerine çevirmişsiniz diyerek masaları devirdiği esnada kızıyor. O ilginçti benim için. Tabi eğer bu da olumsuz sayılırsa. Bir de bütün kitap boyunca sadece Lazarus öldüğünde ağlıyor. Çünkü Lazarus yakın arkadaşındı. İsa o sırada insanlara şifa veriyordu ve gitmek yerine orada kalıp ağladı. Bazen de bir şeyleri çok açıkça söylemiyor. Çok sinir oluyorum. Mesela İncil'de 'yalan söylemeyin' dememiş ama kendisi hiç yalan söylememiş. Yalan söylemememiz gerektiğini oradan anlıyoruz. Olumlu özelliklerine gelince, çok fakirlerle yaşadı hep. İnsanlarla oturup kalktı. İnsanların statüsü önemli değildi onun için. Başkaları hastalara

dokunmuyorken hastalarla hasta gibi oldu. Onlara dokundu, onlarla yürüdü. Bence çok iyi bir örnek.”

İsa'nın bazı şeyleri açıkça söylememesinden rahatsız olan bir diğer katılımcı ise K7'dir. K7 onunla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Hz. İsa'ya gelince %100 emin olarak ve iman ederek onun Tanrı olduğuna inanıyorum. Onun hem %100 insan hem de %100 Tanrı olduğuna; bu iki ayrı özelliğin tek kişide bir araya geldiğine inanıyorum. Tanrı'nın olumsuz bir özelliği olamaz tabi ki ama 'İsa'nın hangi olumlu ve olumsuz özelliklere sahip olduğunu düşünüyorsunuz?' sorunuza bir cevap yaratmak için 'keşke Tanrı olduğunu İncil'de biraz daha net bir şekilde ifade etseydi' diyebilirim. Aslında o dönemin kültür ve durumuna göre zaten netti bu, ama acaba daha açık bir şekilde ifade edebilir miydi? Tabi bununla birlikte kendisini ne kadar net ifade ederse etsin bir kişi inanmak istemiyorsa inanmaz, bunu da biliyorum. Olumlu özelliklerinde ise onu büyük bir örnek olarak görüyorum. Onda itaatkârlık örneği var. Çünkü Baba, Oğul ve Kutsal Ruh konuşarak İsa'nın çarmıha gerilmesine karar veriyor. İsa da bu karara boyun eğiyor. Oradaki ihtişamlı, görkemli yeri bırakıp dünyaya gelmesi büyük bir alçak gönüllük örneği.”

Bu iki katılımcının da daha çok “İsa'nın hangi olumsuz özelliklere sahip olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna yanıt vermek için bunları söylediği ve aslında bu konularda ciddi bir olumsuz algıya sahip olmadıkları söylenebilir. Özetle belirtmek gerekirse din değiştiren katılımcılardan tamamı İsa'ya karşı olumlu hisler içerisindedir.

Çayır (2008: 223) da araştırmasında yer alan katılımcıların Hz. İsa ile ilgili algılarını merak etmiş ve katılımcılarına “Size göre İsa kimdir?” sorusunu yöneltmiş ve katılımcılarının %2,2'sinden “peygamberdir”, %83,3'ünden “Tanrı'nın oğlu ve bizim kurtarıcımızdır”; %1,1'inden “insanları iyileştiren birisidir”; %13,3'ünden ise “Tanrı ile insanlar arasında şefaatçidir” cevabını almıştır. Bu cevaplar katılımcıların İsa'yı peygamber, Tanrı oğlu, kurtarıcı, şifacı ya da şefaatçi gibi kavramlarla tanımladıklarını yani olumlu özelliklerle anıp kutsallaştırdıklarını göstermektedir.

3.3.3. Ölüm/Ahiret Algısı

Katılımcıların ölüm ve ahiret algılarında bir değişim olup olmadığını anlayabilmek için onlara “Din değiştirdikten sonra ölümü düşünmek size ne hissettirmeye başladı?”

sorusu da yöneltilmiştir. Çünkü ölüm, insanın en çaresiz hissettiği konulardan biridir. İnsan, bu endişe verici mutlak vakaya karşı kendisini teskin ve telkin edici cevaplar aramaya yönelmektedir.

Tablo 39
D.D.S. ölüm ve ahiret hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
Tanrı'yla birlikte olacağım/kurtulacağım için korkmuyorum/üzülmüyorum	15	78,94
Ölümlle ilgili bir bilinmezlik var	1	5,26
Bilinmezlikten dolayı hem korku hem güven hissediyorum	1	5,26
Yargılanacağım ve cennete de cehenneme de gidebilirim	1	5,26
Cevap yok	1	5,26
Toplam	19	100

Bu soruya katılımcılardan %78,94'ü Tanrı'yla birlikte olacağım/kurtulacağım için korkmuyorum/üzülmüyorum; %5,26'sı (K5) ölümlle ilgili bir bilinmezlik var; %5,26'sı (K17) bilinmezlikten dolayı hem korku hem de güven hissediyorum; %5,26'sı (K6) yargılanacağımı ve buna göre cennete ya da cehenneme gideceğim cevabını vermiştir.

Cevaplardan da anlaşılacağı üzere hiçbir katılımcı “kesinlikle cezalandırılacağım” ya da “kesinlikle cehenneme gideceğim” gibi bir inanca sahip değildir. Aksine katılımcılardan önemli bir bölümü kesin bir kurtuluşa erdiğini bu sebeple de korkmadığını ve üzülmediğini dile getirmektedir. Katılımcıların bu cevaplarında elbette ki “mesih” inancının, “çarmıh” hadisesinin ve bunlarla ilgili diğer inançların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Hristiyanların “*beklenen Mesih geldi ve insanlığın günahları için çarmıhta can verdi*” düşüncesi, onları suçluluk, günahkarlık ve cezalandırılma korkularından uzaklaştırmıştır. K7 hem kendi düşüncelerini hem de Hristiyan dünyasının ahiret tasavvurunu şu sözleriyle özetlemektedir:

“Ölümden sonrasını düşünmek bana kurtuluşu hissettiriyor. Dünyanın bütün derdinden, acısından, sıkıntısından, kaosundan, kötülüğünden kurtuluş... Pavlus, ‘Benim için yaşamak Mesih, ölmek kazançtır’ diyor. Yaşamayı Mesih olarak görüyor çünkü iman

ettikten sonra Mesih'i duyuyordu. Pavlus'un sözünden yola çıkarak söyleyeyim ölüm kazançtır. Hıristiyan cenazelerinde de 'Allah rahmet eylesin' türevinden cümleleri duyamazsınız. Çünkü onun eğer yürekten iman etmişse zaten cennette olduğuna inanılır. Batılı filmlerde de genelde kutlama havasında geçer. Tabi bu da biraz abartı, çünkü geride kalan yakınları onu özleyecekler. Ama kutlamanın sebebi onun çok daha iyi bir yerde olacağı düşüncesi. Gideceği yerden emin oldukları için böyle. Kutsal Kitapta konuyla ilgili pek çok ayet var. Mesela bir tanesinde İsa, 'Sizi ölüm mü, açlık mı, elem mi, keder mi, sıkıntı mı? Sizi kim elimden alabilir? Hiç kimse.' diyor. O yüzden İsa bizi bir kez tuttuysa bir daha asla bırakmayacaktır. Biz ondan kaçmak istesek de o bizi bırakmayacaktır. Ayrıca Pavlus, Efes kilisesine yazdığı mektuplara Kutsal ruhla mühürlendiniz diyor. Eğer Tanrı biz mühürlediyse bu mührü hiçbir şeyin kıramayacağı düşünüyoruz. Daha sert bir üslupla ifade etmek gerekirse Tanrı'nın lütfunun ve çarmıhta döktüğü kanın boşa gitmesi mümkün değildir. O yüzden kurtuluş şu anda sahip olduğumuz bir şey. Ölünce de aktifleşecek."

Bununla birlikte katılımcılardan %15,78'inin kesin bir kurtuluştan bahsetmediği tespit edilmiştir. Bu katılımcılardan biri olan ve din değiştirmeden önce dünyada çok büyük sıkıntılar yaşadığı için ahirete inanmak istemediğini ifade eden K6 Hıristiyan olduktan sonraki süreçte düşüncelerinin değiştiğini ifade etmiştir. Bu değişimden şu sözleriyle bahsetmektedir:

"İsa'ya iman ettikten sonra bir yıl kadar hiç inanmadım cennet-cehenneme. Daha sonra kilisedeki abla cennet ve cehennemin de olduğunu söyledi. Sonra ben de bu konuyu düşünmeyeyim ve kapatayım diye tamam dedim. İsa var dediği için tamam, inanıyorum. Ama ben inandığım için değil, İsa var dediği için. Bir yıl sonra tekrar üzerinde düşündüm. Bir kitap var onu okudukça daha çok düşünmeye başladım. Bu kitapta çok imanlı birisi var. Kutsal Kitap'a inanıyor ve Tanrı hakkında hep iyi şeyler söylüyor. Ama ihalede insanlardan para çalıyor ve insanlara da bu konuda yardım ediyor. Yargı kürsüsüne geldiğinde İsa adama, 'Çekil önümden seni tanımıyorum.' ayetini söylüyor. Bunu okuyunca şaşırdım ve 'İsa için bir kriter mi var acaba?' ve 'Galiba ben de cehenneme gidebilirim' diye düşünmeye başladım. Çünkü İsa'ya inandığımda kesinlikle cennete gideceğim diye düşünüyordum. Hayatım kurtuldu, gerisini düşünmeme gerek yok diyerek konuyu rafa kaldırmıştım. Ama şimdi galiba yaptıklarımın sonuçları var demeye başladım."

Bu sözler onun umutsuz olduğuna değil, yaptıklarının bir karşılığı olacağına inanmaya başladığına ve hatta ilk kez ahirete inanmaya başladığına işarettir. Fakat K5 için durum pek de böyle görünmemektedir. Müslümanlık de ahiretin bilinmezlik içerdiğini söyleyen K5, Hristiyan olduktan sonraki düşüncelerini şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Ölüm sonrası şimdi de metafiziksel bir şey. İnsan beyni almıyor sonsuzluk gibi hiçlik gibi kavramları. Aslında bu da öyle. Kutsal kitapta, İncil’de bazı tasvirler var. Sonsuz yaşam, İsa Mesih’i görebilmek tarzında. Ama tam olarak nasıl bir şey olacağını kimse bilmiyor.”

Yani onun ahirete inandığı ama bunu tasavvur edemediği düşünülebilir. Bu konuda haksız da değildir, çünkü ölüm de ahiret de gerçekten bilinmezlik içermektedir. Nitekim K17 de ölümün bilinmezlik içerdiği görüşündedir. O ise düşüncelerini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Aslında düşündüğümde ilk başta çok korkunç geliyor. Bu biraz da yaşımla alakalı. Çok büyük bir kayıp yaşamadım, ailemden birini kaybetmedim, tanıdığım hiç kimse ölmedi. Bunun biraz korkusu var. Birini kaybeder miyim, onlara ne olacak gibi şeyler düşünüyorum. Ama aslında Tanrı’ya birlikte olacağımı biliyorum. Tabi yine biraz korkutucu geliyor. Çünkü bir bilinmezlik var. Ama bir güven de var.”

Görüldüğü üzere daha önce yaşamadığı bir duygu olduğu için korktuğunu ama bir yandan da Tanrı’ya güvendiğini çünkü onunla birlikte olacağını bildiğini söylemektedir. Bu düzeyde bir korkunun da her insan için geçerli olduğu söylenebilir. Neticede soruyu cevaplandırmayan K19 dışındaki tüm katılımcıların cevapları incelenmiş ve hiçbirinin ölüm hakkında ciddi düzeyde bir olumsuz algıya sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Bununla birlikte Canbolat’ın (2004: 136) belirttiğine göre katılımcılarından %19,5’i İslam’la Hristiyanlık arasındaki en temel farkın “kurtuluş metodu”; %2,4’ü “Tanrı’nın kişiliği ve kurtuluş metodu”; %4,9’u da “Tanrı, ahiret ve günah anlayışı ve kurtuluş metodu” olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla din değiştirenlerin bu aşamada Hristiyanlıktaki kurtuluş anlayışından da etkilendiği söylenebilir.

3.3.4. Dindarlar ile İlgili Algılar

Katılımcıların Müslümanlara ve Hristiyanlara bakışlarında bir değişim olup olmadığını anlayabilmek için de onlara sorular yöneltilmiştir. Bu amaçla katılımcılara ilk olarak “*Din değiştirdikten sonra Müslümanlar hakkında ne düşünmeye başladınız?*” sorusu sorulmuştur.

Tablo 40
D.D.S. Müslümanlar hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
Müslümanlar hakkında olumsuz düşüncem yok	1	5,26
Düşmanlık duymuyorum, saygı duyuyorum	3	15,78
Müslümanları/komşularımı seviyorum	5	26,31
Müslümanlara saygı, sevgi ve merhametle yaklaşmaya çalışıyorum	1	5,26
Müslümanlar için dua ediyorum	2	10,52
Bazı Müslümanların Hristiyanlardan bile daha iyi olduğunu düşünüyorum	1	5,26
Genelleme yapmıyorum/iyileri ve kötülerini var	2	10,52
Müslümanların İslamiyet’i göreceli yaşadıklarını düşünüyorum	2	10,52
Cevap yok	2	10,52
Toplam	19	100

Tablo 40’da görüldüğü üzere katılımcılardan %5,26’sı (K16) Müslümanlar hakkında olumsuz düşüncem yok; %15,78’i (K1, K5, K7) düşmanlık duymuyorum, saygı duyuyorum; %26,31’i (K2, K3, K4, K9, K12) Müslümanları/komşularımı seviyorum; %5,26’sı (K18) Müslümanlara saygı, sevgi ve merhametle yaklaşmaya çalışıyorum; %10,52’si (K11, K15) Müslümanlar için dua ediyorum; %5,26’sı (K19) bazı Müslümanların Hristiyanlardan bile daha iyi olduğunu düşünüyorum; %10,52’si (K6, K17) genelleme yapmıyorum/iyileri ve kötülerini var; %10,52’si (K8, K13) Müslümanların İslamiyet’i göreceli yaşadıklarını düşünüyorum cevabını vermiştir.

Görüldüğü üzere katılımcılardan yalnızca %10,52'si (K8, K13) Müslümanlar hakkında doğrudan eleştirel bir tutumda bulunmuş ve onların İslamiyet'i göreceli yaşadıklarını iddia etmiştir. Bu katılımcılardan biri olan K8 görüşlerini şu sözleriyle dile getirmektedir:

“Gençlik yıllarımda kapalı genç kızlar yoktu. Bunu şimdilerde görüyor olmak yadırgamama sebep oluyor. İnsanlar 20 yıl içinde mi öğrendi yani inançlarını? Kapanmak gerektiğini 20 yıl içinde mi fark ettiler de herkes birden kapandı? Etrafımda gördüğüm insanlar ya aileleri istediği için ya da mevcut şartların onlara pozitif ayrımcılık sağlamasından dolayı kapanmışlar. Bildiğim kadarıyla karşı tarafta da hiçbir şehvet uyandırmamak amacıyla kapanılır. İslamiyet çok göreceli bir din. Herkes farklı bir şey söylüyor herkes farklı bir şey yaşıyor. Kişiye göre değişen bir inanç bu.”

demektedir. Yani K8 Müslümanların, dinlerinin gereği olduğu için kapanmadıklarını, bunu ailelerinin baskıları sebebiyle ya da kendilerine uygulanan pozitif ayrımcılık için yaptıkları görüşündedir. Dolayısıyla onların samimiyetine inanmamaktadır. Müslümanlara karşı eleştirel yaklaşan bir diğer katılımcı ise K13'tür. K13 düşüncelerini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“İslamiyet hakkındaki araştırmalarım devam ediyor. Yaptıkları her hareketle beni çok şaşırtmaya devam ediyorlar. Her yeni öğrendiğim şeyde 'yok artık, bu kadar da olmasın' diyorum. Artık etrafımdakini Müslümanları göz ardı edip dünyadaki Müslümanlara bakmaya başladım. Ve her coğrafyada daha farklı Müslümanlar ve daha farklı inançları olduğunu gördüm. Mesela en son yabancı bir ülkede teşkilatlanan bir tarikatı öğrendim. O tarikat, peygamber mührünün kendi tarikat liderlerinde olduğuna inanıyordu. Ben, Kur'an'ı yorumlarıyla baştan yazdıklarını da düşünüyorum. İnanıqları kitabı ezber bozan bir şekilde baştan yazıyorlar. Bu yüzden tabii ki barış olmayacak İslamiyet'te. Ortak bir noktada birleşemediklerini düşünüyorum. Çünkü İslam'ın hem barış hem de cihat dini olduğunu söylüyorlar. Karmaşıklık çıkararak birinci şeylerden biri de bu zaten. İşin içinde ölüm varken insanların manipüle edilmesi, korkutulması ayrı bir şey, cihat adı altında yapılan zulümler ayrı bir şey. Ben Müslümanların kafasının çok karışık olduğunu düşünüyorum.”

K13'ün cevapları ise sadece Türkiye'deki Müslümanları değil, dünyadaki diğer Müslümanları da eleştirdiği ve aslında genel anlamıyla onlar hakkında olumlu bir

tasavvura sahip olmadığı görülmektedir. Özetle katılımcılardan %78,94'ünün olumlu ya da nötr; %10,52'sinin ise olumsuz bir Müslüman tasavvuruna sahip olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcılara “*Din değiştirdikten sonra Hristiyanlar hakkında ne düşünmeye başladınız?*” sorusu sorulurken bazı katılımcılara da “*Şuanda iki Hristiyan ülkenin birbiriyle savaşıyor olması Hristiyanlara olan bakışınızı etkiliyor mu?*” soruları yöneltilmiştir.

Tablo 41
D.D.S. Hristiyanlar hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
Hristiyanlar birbirinin kardeşidir/bir beden parçalarıdır	2	10,52
Hristiyanların içinde kötüler olsa da çok iyileri de var	3	15,78
Hristiyan olarak bilinen pek çok devletin Hristiyanlığı temsil etmediğini düşünüyorum	2	10,52
Hristiyanların hatalarına diğer insanların hatalarından daha çok kızıyorum	1	5,26
Müslüman-Hristiyan ayrımı yapmıyorum	7	36,84
Hristiyan dünyasının kaotik olduğunu ve Hristiyanların kendi içlerinde bölündüğünü düşünüyorum	1	5,26
Cevap yok	3	15,78
Toplam	19	100

Katılımcılardan %10,52'si (K1, K12) Hristiyanlar birbirinin kardeşidir/bir beden parçalarıdır; %15,78'i (K6, K14, K19) Hristiyanların içinde kötüler olsa da çok iyileri de var; %10,52'si (K16, K18) Hristiyan olarak bilinen pek çok devletin Hristiyanlığı temsil etmediğini düşünüyorum; %5,26'sı (K11) Hristiyanların hatalarına diğer insanların hatalarından daha çok kızıyorum; %36,84'ü (K2, K3, K5, K8, K9, K10, K13) Müslüman-Hristiyan ayrımı yapmıyorum; %5,26'sı (K7) Hristiyan dünyasının kaotik olduğunu ve Hristiyanların kendi içlerinde bölündüğünü düşünüyorum cevabını vermiştir.

Verilen cevaplar incelendiğinde katılımcılardan %10,52'sinin Hristiyanları kardeş ya da bir beden parçaları olarak tanımladıkları tespit edilmiştir. Bunlardan biri olan K1: “*Diğer Hristiyanlarla aramda bir kardeşlik bağı olduğunu hissediyorum. Onlarla başı İsa olan bir beden parçalarını oluşturduğumuza inanıyorum.*” derken K12 ise:

“Bizler bir bedenın farklı üyeleriyiz ve bu bedenın başı Mesih. Ben kardeşlerimi kendimden üstün görüyorum. Sevgiyi karşılıksız aldık, karşılıksız veriyoruz. Bir ayet var, orada ‘Hiçbir şeyi bencil tutkularla ya da boş övünmeyle yapmayın. Her biriniz alçak gönüllülükle öbürünü kendinden üstün sayın. Yalnız kendi yararını değil, başkalarının yararını da gözetin.’ deniyor.” demektedir. Bunun yanı sıra %52,63 (K2, K3, K5, K6, K8, K9, K10, K13, K14, K19) gibi önemli bir bölümünün ise artık insanları “bu grup iyidir, diğer grup kötüdür” şeklinde kategorize etmediği her kesimin içerisinde çok iyi ve çok kötü insanların olduğunu kabullenmeye başladıkları görülmektedir. Böyle düşünen katılımcılardan biri olan K9:

“Aslında bütün insanlara olan bakışım değişti. Artık bütün insanları günahın bir kölesi ve tutsağı olarak görmeye başladım. Eskiden yaptıklarından dolayı insanları suçlardım, şimdi ise şeytani suçluyorum. İnsanları artık düşmanım olarak görmüyorum. Ne kadar kötülük yaparlarsa yapsınlar onları kandırıp tuzaklarına çeken şeytan ve karanlık ruhsal ordusu. Ben onları düşmanım olarak görüyorum. Benim gibi inanmayabilir, farklı ya da yanlış inanabilir. Ama ben onları kurtarılması gereken canlar olarak görüyorum. Çünkü insanları yargılamayı bırakıp, anlamaya başladığımda, senden bir farkları olmadıklarını anladığımda suçlamak ve nefret etmek yerine yardım etmeye çalışıyorsun. Bu yardımı kabul eder, etmez o kendi kararı. Ben vicdanî olarak elimden geleni yapmaya çalışayım da kabul etmezlerse yapabileceğim bir şey yok.” derken K13 de:

“Hristiyan olduktan sonraki ilk zamanlar her şey daha toz pembeydi. Bunu itiraf edebilirim. Herkes çok iyiydi, çok sıcak kanlıydı ve Kutsal Kitap’a göre yaşıyordu. Ama tabii ki de işin aslı öyle değildi. Ama bu benim için çok sorun olmadı. Yani dedikodu ve birinin arkasından konuşma gibi şeyleri görüyorum aynı inançtan olduğum kişilerde de. Ama bunlar benim fikrimi değiştirmiyor. Kilisemizde de bazen fikir ayrılıklarından kaynaklanan büyük bölünmeler olabiliyor. Ama bunlar birbirimizi kırmadıkça beni sevindiren şeyler. İnsan insana kötülük yapabiliyor ama bunlar artık beni kırmıyor. Çünkü hep bir geri dönüşü olduğunu görüyorum. Düşmanlık beslenmediğini görüyorum. Belki biraz kırgınlık oluyor ama kin olmuyor. Yeri geliyor konuşmak zorunda kalıyoruz. Zaten Türkiye’de toplam nüfusumuz %1’den daha az. O yüzden olsun diyoruz ve bir de Tanrı’nın sözüne bakıyoruz. Tanrı bu konuda ne öğütledi ve İsa Mesih böyle bir durumda ne yapardı diye bakıyoruz. Affeder ve alçak gönüllü davranırdı. Ve hatta davrandı. Tanrı böyle davranmışken biz neden böyle davranmayalım. Bu durum sadece kilise cemaati için değil,

tüm insanlar için geçerli. Her şey aslında tek bir noktaya, insanı günahkarlığı, hatalılığı ve kusurluluğu noktasına bağlanıyor. Benim gözümde Hıristiyanlarla Hristiyan olmayanlar neredeyse aynı diyebilirim.” demektedir.

Bununla birlikte katılımcılardan %21,05’inin (K7, K11, K16, K18) Hristiyanları eleştirdiği tespit edilmiştir. Bu katılımcılardan birisi olan K11 günah işleyen dindaşlarına diğer insanlara nazaran biraz daha çok kızıp kırıldığını şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Öfkenin hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini biliyorum. İki Hristiyan ülke savaşa başladığından beri hem Rusya hem Ukrayna için dua ediyoruz. İblis’in başlatmış olduğu bu ölüm ateşini Rab, Kutsal Ruh’un ateşiyle kapatsın. Tüm dinlerde insanlar yaptıklarından kendileri sorumludur. Kendi inancımdeki insanlar için de böyle düşünüyorum. Ama tabii ki kendi inancımın olanlara karşı bir tık daha farklı bir tavırım var. Bir Müslüman’ın ya da Yahudi’nin dindar olmasını hoş görürüm ama Hristiyan’ın dindar olmasını hoş göremem. Çünkü Hristiyanlık bir din değildir, bilindiğinden çok daha ötesidir. Mesela Yahudilik ve Müslümanlık bir din. Bunlar birer kurallar silsilesi. Kurallara uyup uymamana bakılır ve ona göre sana ödül ve ceza verilir. Bizim inancımız bunların çok daha üstündedir. Ve hangisi olursa olsun bir din, insanların yaşadıkları üzerinden değil, kaynağından sorgulanmalıdır. Değerlendirme yapabilmek için Kaynaklarına bakmak gerekir.”

K18 ve K16 ise iki Hristiyan ülkenin savaşmasının düşüncelerini etkileyip etkilemediği sorusundan yola çıkarak Hristiyan olarak bilinen bazı devletler için “Hristiyan” tanımlamasının yapılamayacağını ifade etmektedir. K18 bu konuda şunları söylemektedir:

“Dinin temsilcilerinin yaptığı sayısız yanlış ve hata var. İslam tarihinde de Hristiyanlık tarihinde de insanlar Tanrı’nın adını kullanarak korkunç şeyler yapmışlar. Rusya ve Ukrayna gibi ülkeler resmiyette Ortodoks olsa da bana göre Hristiyan ülkeler değil. Yani onların inançlarını devletleştirmiyorum. Kendi vatandaşlarından pek çoğu da aynı şeyi söylüyor. Amerikalılar ve Koreliler de bu konuda benimle aynı şeyi söyler. Hristiyan nüfusunun çok olduğu ülkeler bile bu devletler Hristiyan değil der. Siyasi meselelere de çok girmek istemem ama ortak akıl bunu gösteriyor. Bir toprak savaşı başlatan birisinin İsa’nın çarmıhını sırtlanan birisi ile alakası yok. Evet, resmiyette Hristiyan’dır ama ben Rusya’nın Hristiyanlığı temsil etmediğini düşünüyorum.” demektedir.

Son olarak Hristiyanlar hakkında en sert yorumun K7'ye ait olduğu görülmektedir. K7, Hristiyan dünyasının kaotik olduğunu ve onların kendi içlerinde bölündüklerini düşündüğünü şu sözleriyle dile getirmektedir:

“Hristiyan dünyası çok karışık bir dünya. İçerisinde Katolik, Ortodoks, Protestan gibi geniş mezhepler var. Protestanlar içerisinde de inanılmaz katmanları ve bölünmeler var. Herkes bir şeyleri bahane ederek bölünmüş diyebiliriz. O yüzden Hristiyan dünyasına kaotik diyebilirim. Hz. Süleyman eski anlaşmada ‘Tanrı insanları doğru yarattı, oysa onlar hala karmaşık çözümler arıyor.’ diyor. Hristiyan dünyası için bu kesinlikle geçerli.”

Sonuç olarak katılımcılardan sadece %21,05'inin Hristiyanlar hakkında eleştirel bir tutumda bulunduğu söylenebilir.

3.3.5. Dinî Hissiyat

Katılımcıların Hristiyan olduktan sonra dinî hissiyatlarındaki değişimi görebilmek amacıyla ezana, Kur'an'a, ilahilere ve Kutsal Kitap'a karşı olan hislerine yönelik sorular da sorulmuştur. Bu bağlamda katılımcılara ilk olarak *“Din değiştirdikten sonraki süreçte Kur'an ve ezan dinlemek size ne hissettirmeye başladı?”* sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcılardan %31,57'si (K5, K9, K10, K13, K17, K19) bir şey hissetmiyorum; %15,78'i (K1, K12, K18) bir şey hissetmiyorum ama saygı duyuyorum; %5,26'sı (K14) bir şey hissetmiyorum ama Müslümanlar için üzülüyorum; %5,26'sı (K8) anlamadığım için bir şey hissetmiyorum, dinlemek istemiyorum; %10,52'si (K2, K15) korku/ürperti hissediyorum; %5,26'sı (K7) Kur'an'ı anlamadan okudukları için kötü hissediyorum; %5,26'sı (K4) ezan sesinden dolayı baskı ve yorgunluk hissediyorum; %10,52'si (K3, K4) ezan sesinin seviyesinden rahatsız oluyorum; %15,78'i (K5, K18, K19) Kur'an güzel okunursa dinlerim/hoşuma gider/ezgisini seviyorum/kültürümün bir parçası olduğu için seviyorum; %5,26'sı (K4) manasından dolayı Kur'an'a karşı mesafeliyim; %5,26'sı (K7) ezanı bir çağrı olarak görüyorum cevabını vermiştir.

Tablo 42

D.D.S. Kur'an ve ezan hakkındaki düşüncelere dair bulgular

	N	%
Bir şey hissetmiyorum	6	31,57
Bir şey hissetmiyorum ama saygı duyuyorum	3	15,78
Bir şey hissetmiyorum ama Müslümanlar için üzülüyorum	1	5,26
Anlamadığım için bir şey hissetmiyorum, dinlemek istemiyorum	1	5,26
Korku/ürperti hissediyorum	2	10,52
Kur'an'ı anlamadan okudukları için kötü hissediyorum	1	5,26
Ezan sesinden dolayı baskı ve yorgunluk hissediyorum	1	5,26
Ezan sesinin seviyesinden rahatsız oluyorum	2	10,52
Manasından dolayı Kur'an'a karşı mesafeliyim	1	5,26
Kur'an güzel okunursa dinlerim/hoşuma gider/ezgisini seviyorum/kültürümün bir parçası olduğu için seviyorum	3	15,78
Ezanı bir çağrı olarak görüyorum	1	5,26
Cevap yok	3	15,78
Toplam	19	100

Kur'an ve ezan sesine karşı bir şey hissetmediğini söyleyen katılımcılardan bir kısmı yine de saygı duyduğunu, bir kısmı Müslümanlar için üzülmediğini, bir kısmı da anlamadığı için dinlemek istemediğini söylemektedir. Örneğin K12: *“Ben, insanlara insan oldukları için saygı duyuyorum. Ama yaptıkları beni ilgilendirmez. Yani bir insan Kur'an okuyor diye gidip bu Müslüman'ı keseyim, döveyim, okumasın gibi düşüncelerim yok. Kur'an da ezan da bende bir his uyandırmıyor.”* diyerek saygı duyduğunu; K14:

“Kur'an ve ezan sesinin benim için bir ağırlığı ve bir etkisi yok. Sadece içimi bir hüznün kaplıyor. Gerçeği biliyorum. Rab bu sırrı, bu gerçeği açıkladı ve o kendini gösterdi. Bunu söylemek ne kadar doğru bilmiyorum ama ezanı okuyan ve duyan insanlar da daha çok okusunlar ve okuduklarını anlasınlar istiyorum. Özgür iradeleriyle, tarafsızca, yargısızca biraz sorgulayıp baksınlar istiyorum. O yüzden Kur'an ve ezan bana kendi halkım için biraz hüznün hissettiriyor. Kurtulsun istiyorum herkes. Hepsi sonsuz yaşam

bulsun istiyorum.” diyerek Müslümanlar için üzüldüğünü; K8 ise “Kimse de anlamıyor zaten. Anlamadığım bir şey için ne hissedebilirim ki. Oğluma İngilizceyi iletirmek için İngilizce çizgi filmler açalım diyorum, çocuk bile tahammül edemiyor anlamadığı için. İnsan anlamadığı bir şeye dayanamıyor.” diyerek anlamadığı için okumak istemediğini dile getirmektedir.

Bu seslere karşı olumsuz duygular hissettiğini söyleyenlerden bir kısmı korkup ürperdiğini, bir kısmı insanlar Kur’an’ı anlamadan okuduğu için kötü hissettiğini; bir kısmı ezan sesinden dolayı baskı ve yorgunluk hissettiğini; bir kısmı ezan sesinin seviyesinden rahatsız olduğunu, bir kısmı da manası sebebiyle Kur’an’a karşı mesafeli olduğunu dile getirmektedir. Bu katılımcılardan biri olan ve yaşadığı yerdeki insanlar Nusayrî (Arap Alevîsi) olduğu için mahallelerinde hiç ezan okunmadığını söyleyen K15:

“Din değiştirmeden önce hiç ezan sesi duymadım. Çünkü büyüdüğüm yerde cami yoktu. Sadece Kur’an kursuna gittiğim dönemde erkeklerden bir imam seçilirdi ve o dua okurdu. Okuduğu şey ezan mıydı bilmiyorum. Emin değilim bundan. Bir şeyler okuyordu ama okuduğu şeyleri hiç anlamıyordum... Bize hiç ezan okunmadan eve gel demezlerdi çünkü yaşadığımız yerde cami yoktu. Şehir merkezinde vardı ama orada yaşamadığımız için onu da duymamıştım. İlk defa ezan sesini duyarak uyandığımda korktuğumu hatırlıyorum... Saat sabah 5 gibiydi, sabahın köründe uykudan ezan sesiyle uyandım. Korkunç gelmişti. Bitsin diye elimle kulağımı kapattım. Çünkü hiç esenlik vermiyordu ve okuduğum için ne dediğini az çok anlamaya başlamıştım. Bana hiç esenlik vermiyordu çünkü benim tanıdığım Tanrı bu değildi. Ve o adam o anda Tanrı’yı yanlış tanıttıyordu. Öyle düşünüyordum. O yüzden bir an önce bitsin istemiştim. O ses korkunç geliyordu. Ama sadece kulağımdaydı. Yüreğime zarar veremiyordu ama sanki vermek istiyordu. Ve Kutsal Ruh sanki onu itiyordu.” diyerek ezan sesinden korktuğunu söylerken; K7:

“Kur’an aslında şu anda daha kötü hissettiriyor. Çünkü Kur’an okuyanların çoğu okuduklarını anlamıyorlar. Mevlütlere giden yakınlarım bir kelime Arapça bilmeden 2 saat boyunca oturup Kur’an dinliyorlar. Keşke ya Arapça öğrenip dinleseler ya da Kur’an’ı Türkçe olarak okusalar diye düşünüyorum. Belki İslamiyet’te onun Arapçasından da bir beslenme vardır ama ben anlamadığım bir şeyden beslenemiyorum. Ezansa Allah’ın sesli bir çağrısı. Allah’ın sessiz de bir çağrısı var. Keşke insanlar biraz da o sessiz çağrıya kulak verseler diyorum. Ama sesli bir çağrıya bile bu kadar az kulak veren varken sessiz

çağrıya birilerinin kulak vermesini beklemek ne kadar doğru!” diyerek Kur’an’ın anlamadan okunmasından dolayı kötü hissettirdiğini; K4:

“Ezan dinlemek biraz yoruyor beni artık. Bir baskı gibi hissediyorum bazen. Yani olabilir, çok şey yapmıyorum. Sonuçta herkesin dinî özgürlüğü olmalı. Ama belki sesin belli bir seviyede tutulması daha uygun olabilir. Ama yani eskisi gibi şey değil. Yani hiçbir zaman öyle olmadı zaten ezan konusunda ama... Ses olarak da yabancı müzik dinlemeyi falan seviyor insanlar. Ben de İngilizce bilmeden önce de dinliyordum bazen. Arapçanın kendine has hoş bir güzelliği var. Arapça Hristiyan ilahiler de çok güzeldir mesela. Ama Kur’an okumak, mealini biraz araştırdıktan sonra biraz daha mesafe koydum içimde. Mesafe oluştu. Eskisi gibi olmuyor evet.” diyerek hem ezan dinlemenin kendisini yorduğunu ve baskıda hissettirdiğini hem ezan sesinin seviyesinden rahatsız olduğunu hem de Kur’an’a karşı mealinden dolayı mesafeli olduğunu dile getirmektedir.

Bu seslerle ilgili olumlu yorumlarda bulunan katılımcılar ise güzel okurlarsa dinlediğini, müzikal yönünü ve kültürünün bir parçası olmasını sevdiğini söylemektedir. Örneğin K5:

“Ben alışkınım ezan sesine, Kur’an sesine. Beni rahatsız etmiyor. Ben bir şeyi ezgiyle okumayı severim. Özellikle tasavvufî bir müziği. Çünkü biz Türk olduğumuz için. Mesela biz Protestan olduğumuz için ilahilerimiz daha çok batı müziğidir. Ama ben Ortodoks ilahilerini daha çok severim ezgiyle okunduğu için. O yüzden Kur’an’ın ya da ezanın okunması benim için sorun değil. Daha çok hoşuma da gider. Müzikal açıdan güzel, seviyorum ama dinî açıdan bir şey hissetmiyorum.” diyerek müzikal yönünü sevdiğini; K18:

“Bana en ufak bir rahatsızlık bile vermiyor. Şuanda da rahatsız olmuyorum. Seviyorum hatta. Çünkü burada doğup büyüdüm ve o da bu ülkenin bir parçası. O yüzden ezan beni hiçbir şekilde rahatsız etmez. Hatta kilisede bazen ezan saatine denk geliyoruz ve saygı için müziği kapatıyoruz. Kesinlikle bir rahatsızlık hissetmem. Kur’an okunmasından da öyle. Yeter ki okunsun. Sabah ezanıyla ilgili de olumlu ya da olumsuz herhangi bir şey hissetmiyordum.” şeklindeki sözleriyle kültürünün bir parçası olduğu için ezan sesini sevdiğini dile getirirken; K19 ise:

“Çocukluğumdan beri hiçbir zaman ezan sesinden etkilenmedim. Araplara duyduğum antipatiden olabilir yani. Bazen güzel okudukları zaman hoşuma gidiyor. Bu şuan bile böyle. Ama bazen de o kadar kötü okuyorlar ki...” yalnızca güzel okunduğunda dinlediğini dile getirmektedir. Neticede bu soruyu cevaplandıran hiçbir katılımcının Kur’an ve ezan sesine dinî duygularla yaklaşarak ondan keyif almadığı tespit edilmiştir. Fakat bazı katılımcıların Türk kültürünün bir parçası niteliğinde olması ve müzikal açıdan güzel okunması sebebiyle bu sesleri dinleyebildikleri de görülmektedir. Sonuç olarak katılımcıların İslam dinine karşı olan duygusal hassasiyetlerinin kaybolduğu açık ve net bir şekilde görülmektedir.

Katılımcılara “*Kutsal Kitap ve ilahi okuyup dinlemek size ne hissettiriyor?*” sorusu da sorulmuş ve bu soruya %15,78’i (K1, K14, K19) Kutsal kitap okumaktan/dinlemekten zevk alıyorum; %26,31’i (K2, K10, K12, K13, K17) Kutsal Kitap okuduğumda iyi/mutlu/huzurlu oluyorum; %36,84’ü (K7, K8, K10, K11, K14, K18, K19) Kutsal Kitap okurken kendime yükleme yaptığımı, beslendiğimi, bereketlendiğimi, tazelendiğimi, yeni şeyler öğrendiğimi hissediyorum; %15,78’i (K9, K15, K17) Kutsal Kitap aracılığıyla Tanrı’nın benimle konuştuğunu düşünüyorum; %5,26’sı (K18) Kutsal Kitap vasıtasıyla Tanrı’ya tapınıyorum, O’nu yüceltiyorum; %10,52’si (K14, K17) Kutsal Kitap okumak bana güvende hissettiriyor; %5,26’sı (K11) Kutsal Kitap okumak Tanrı’nın görkemini ve muhteşemliğini görmemi sağlıyor; %5,26’sı (K6) İncil gerçeklerle yüzleşmemi sağlıyor; %5,26’sı (K14) Eski Ahit beni yorduğu için bütün olarak değil, parça parça okuyorum, okumayınca özlediğimi fark ediyorum, orada İsa’ya işaret edildiğini düşünüyorum; %5,26’sı (K3) Kutsal Kitap’ı başkası okursa çok etkilenmiyorum; %21,05’i (K2, K13, K15, K16) ilahi okuduğumda-dinlediğimde eğlenmiş, iyi, huzurlu, rahatlamış hissediyorum; %15,78’i (K13, K14, K19) ilahi okumayı/dinlemeyi seviyorum; %31,57’si (K1, K7, K9, K12, K15, K17) ilahi okurken Tanrı’yı yüceltmiş/övmüş/O’na sevincimi göstermiş hissediyorum; %31,57’si (K4, K9, K13, K15, K16, K18) ilahi söylemek Tanrı’yla zaman geçirmemi, O’nu düşünmemi ve O’na tapınmamı sağlıyor; %15,78’i (K8, K12, K18) ilahi okurken/dinlerken kendime yükleme yaptığımı, beslendiğimi, bereketlendiğimi, tazelendiğimi hissediyorum; %5,26’sı (K6) ilahi aracılığıyla Tanrı’nın benimle konuştuğunu hissediyorum; %5,26’sı (K4) ilahilerden sözlerini bilmesem bile etkileniyorum; %10,52’si (K3, K5) ilahinin konusuna göre ruh halim değişiyor/ruh halime

göre ilahi/Mezmun dinliyorum; %10,52'si (K17, K18) dindaşlarımla ilahi söylemek iyi hissettiriyor cevabını vermiştir.

Tablo 43

Kutsal Kitap ve ilahi dinleyince/okuyunca hissedilenlere dair bulgular

	N	%
Kutsal kitap okumaktan/dinlemekten zevk alıyorum	3	15,78
Kutsal Kitap okuduğumda iyi/mutlu/huzurlu oluyorum	5	26,31
Kutsal Kitap okurken kendime yükleme yaptığımı/beslendiğimi/bereketlendiğimi/tazelendiğimi /yeni şeyler öğrendiğimi hissediyorum	7	36,84
Kutsal Kitap aracılığıyla Tanrı'nın benimle konuştuğunu düşünüyorum	3	15,78
Kutsal Kitap vasıtasıyla Tanrı'ya tapınıyorum, O'nu yüceltiyorum	1	5,26
Kutsal Kitap okumak bana güvende hissettiriyor	2	10,52
Kutsal Kitap okumak Tanrı'nın görkemini ve muhteşemliğini görmemi sağlıyor	1	5,26
İncil gerçeklerle yüzleşmemi sağlıyor	1	5,26
Eski Ahit beni yorduğu için bütün olarak değil, parça parça okuyorum, okumayınca özlediğimi fark ediyorum, orada İsa'ya işaret edildiğini düşünüyorum	1	5,26
İlahi okuduğumda/dinlediğimde eğlenmiş/iyi/huzurlu/rahatlamış hissediyorum	4	21,05
İlahi okumayı/dinlemeyi seviyorum	3	15,78
İlahi okurken Tanrı'yı yüceltmiş/övmüş/O'na sevincimi göstermiş hissediyorum	6	31,57
İlahi söylemek Tanrı'yla zaman geçirmemi, O'nu düşünmemi ve O'na tapınmamı sağlıyor	6	31,57
İlahi okurken/dinlerken kendime yükleme yaptığımı/beslendiğimi/bereketlendiğimi/tazelendiğimi hissediyorum	3	15,78
İlahi aracılığıyla Tanrı'nın benimle konuştuğunu hissediyorum	1	5,26
İlahilerden sözlerini bilmesem bile etkileniyorum	1	5,26
İlahinin konusuna göre ruh halim değişiyor/ruh halime göre ilahi/Mezmun dinliyorum	2	10,52
Dindaşlarımla ilahi söylemek iyi hissettiriyor	2	10,52
Kutsal Kitap'ı başkası okursa çok etkilenmiyorum	1	5,26
Toplam	19	100

Görüldüğü üzere bunlar arasında olumsuz sayılabilecek tek cevap *Tablo 43*'de "*Kutsal Kitap'ı başkası okuduğunda etkilenmiyorum*" şeklinde yer alan K3'ün cevabıdır. K3 Kutsal Kitap ve ilahiler hakkındaki duygu ve düşüncelerini şu sözleriyle dile getirmiştir:

"Ben İbranice bildiğim için İbranice ilahiler dinliyorum. Dinlediğim konuya göre o ruhu alıyorum. Örneğin umuda ihtiyacım varsa umutla ilgili alıyorum. Ruh halimi değiştiriyor. İncil ise zaten bir tercüme. Onu okuduğumuz zaman sadece bilgi sahibi olabiliriz. Başkası okuduğu zaman çok etkilemiyor."

Bu sözlerinden de onun aslında Kutsal Kitabı duygulanacak değil, bilgi edinilecek bir kitap olarak gördüğü ve başkası seslendirdiği için de etkilenmediği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak katılımcılardan %100'ünün Kutsal Kitap ve ilahiler ile ilgili tutumunun olumlu olduğu tespit edilmiştir.

3.4. Eski ve Yeni Din ve Tanrı Algısının Karşılaştırılması ve Yorumlanması

Mülakat verileri incelendiğinde katılımcıların eski din ve Tanrı tasavvurları ile yeni din ve tanrı tasavvurları arasında ciddi bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu değişiklikleri daha iyi analiz edebilmek amacıyla hem mülakat verileri karşılaştırılmış hem de katılımcılardan eski-yeni kıyaslaması yapmaları talep edilmiştir. Ancak doğrudan aynı konuya odaklanan başka bir çalışmaya ulaşamadığından bazı noktalarda başka araştırma verilerine yer verilememiştir.

3.4.1. Tanrı Tasavvurundaki Değişiklikler

Tanrı tasavvurundaki değişimi görebilmek amacıyla katılımcılara hem "*Allah ile Tanrı arasındaki farklar nelerdir? Din değiştirmenizle birlikte neler değişti?*" şeklinde sorular yöneltilmiştir hem de diğer sorulara verdikleri cevaplar karşılaştırılarak tanrı tasavvurlarında bir değişim olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Verdikleri cevaplardan oluşturulan *Tablo 44*'de de görüleceği üzere katılımcılardan %73,68'i (K1, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K11, K14, K15, K16, K17, K18, K19) Allah'ın bende bir konumu yoktu/uzaktı ve O'nunla iletişimim yoktu, Tanrı'yıysa bir ilişkim, iletişimim ve yakınlığım var; %63,15'i (K1, K2, K3, K7, K8, K10, K12, K13, K14, K15,

K17, K19) Allah'ta ceza/korku hakimdi, Tanrı'da ise sevgi/affedicilik hakim; %5,26'sı (K16) Allah mekanikti/hayatıma karışmazdı, Tanrı dinamik/bana müdahalede bulunabilir; %21,05'i (K6, K14, K15, K18) Allah'ın beni sevdiğini hissetmiyordum, Tanrı'nın sevdiğini hissediyorum; %5,26'sı (K14) Allah'ta her şey benim eylemlerimle alakalıydı, Tanrı'da ise tam tersi; %5,26'sı (K3) Allah utanç hissettiriyordu, Tanrı ise utandırılmamak; %5,26'sı (K7) Allah'a kızgındım, Tanrı'ya minnettarım; %5,26'sı (K6) Allah düşüncelerimi duyamaz diye düşünüyordum, Tanrı ise her şeyi duyabilecek kadar egemen; %5,26'sı (K10) Allah kendisi adına savaşılması ve çok eşlilik gibi şeyleri onaylıyordu Tanrı ise onaylamıyor düşüncesine sahiptir.

Tablo 44
Eski-yeni Tanrı tasavvuru kıyaslamasına dair bulgular

	N	%
Allah'ın bende bir konumu yoktu/uzaktı ve O'nunla iletişimim yoktu, Tanrı'yla bir ilişkim, iletişimim ve yakınlığım var	14	73,68
Allah'ta ceza/korku hakimdi, Tanrı'da ise sevgi/affedicilik hakim	12	63,15
Allah mekanikti/hayatıma karışmazdı, Tanrı dinamik/bana müdahalede bulunabilir	1	5,26
Allah'ın beni sevdiğini hissetmiyordum, Tanrı'nın sevdiğini hissediyorum	4	21,05
Allah'ta her şey benim eylemlerimle alakalıydı, Tanrı'da ise tam tersi	1	5,26
Allah utanç hissettiriyordu, Tanrı ise utandırılmamak	1	5,26
Allah'a kızgındım, Tanrı'ya minnettarım	1	5,26
Allah düşüncelerimi duyamaz diye düşünüyordum, Tanrı ise her şeyi duyabilecek kadar egemen	1	5,26
Allah kendisi adına savaşılması ve çok eşlilik gibi şeyleri onaylıyordu Tanrı ise onaylamıyor	1	5,26
Toplam	19	100

Bu cevaplar katılımcıların Tanrı tasavvurlarında ciddi bir değişim yaşandığının delilidir. Özellikle katılımcıların zihinlerinde yer alan uzak, ulaşılamayan ve varla yok

arasında olan Allah tasavvurunun yerini; yakın, ilişki ve iletişim kurulabilen bir Tanrı'ya bıraktığı görülmektedir.

Tanrı tasavvuru anlamında böyle bir değişim yaşandığını söyleyen katılımcılarımızdan biri olan K9:

“Allah’ın atar damarımdan daha yakın olduğu söylense de O, uzak bir tanrıydı. O’na sesimizi duyurmaya ve O’nu hoşnut etmeye çalışıyorduk. İyi şeyler yapmaya çalışıyorduk çünkü basamakları çıkmak ve O’na yaklaşmak için bir mücadele gerekiyordu. Bir arkadaş bana ‘Siz Tanrı’yı o kadar küçümsüyorsunuz ki sizinle oturup akşam yemeği yediğine inanıyorsunuz.’ demişti. ‘Evet’ dedim, ‘Tanrı bizimle oturup akşam yemeği yer, o kadar yakınız.’ Sadece yemekte değil, her an benimle. O kadar yakın hissediyorum. Yanımda bir arkadaşım varmış gibi hissediyorum. O kadar hoş bir durum yani.” demektedir. Aynı şeyi düşünen K11 ise: *“Eski Allah’la aramda bir iletişim yoktu ama yeni Tanrı’yla kopuk olan kabloları bağladık. Eskiden sanki bir kopukluk vardı, bir bağlantı yoktu. Benim için en önemli şeylerden biri de baba figürü. Şu an dualarımda çoğu zaman baba diyerek sesleniyorum.”* demektedir. Bir diğer örnek olan K15 ise:

“İslamiyet’teki Allah bana samimi gelmiyordu ve benden çok çok uzaktı. Elinde kırbaç olan biri gibi geliyordu bana. Çok uzaktı, hiçbir zaman O’na yakın olamayacağım diye düşünüyordum. Yakın olmayı istesem de arada bir çekingenlik hissediyordum. Çünkü o boşluğu dolduramayacaktı. Sanki Kur’an’da yazılan sureler bana yetmiyordu ama Allah da bana başkasını veremeyecekti. Allah bana sinirli biri gibi geliyordu çünkü bana yasa koymuştu. Sanki çocuğunu azarlayan bir anne-baba gibiydi. İman ettikten sonra bu değişti. Artık bir dostum, bir kardeşim var. Benim için her şey olabilecek bir Tanrı var. Bana esenlik, huzur ve bereket veriyor. Tanrı’nın aslında ne kadar yüce ve görkemli olduğunu, Müslümanlıkta anlatıldığı gibi sadece büyük olmadığını, O’nun daha bir sürü sıfat olduğunu öğrendim. Mesela bizi çok sevdiğini ben Hristiyanlıkta öğrendim. Müslümanlıkta bizi sevdiğine inanmıyordum. Müslümanken önünde diz çökmem gereken bir efendi varmış gibi hissediyordum. Ama Hristiyan olduktan sonra bir arkadaşım, bir dostum, bir babam varmış gibi hissediyorum. Her şey tepe taklak oldu. İslamiyet’te efendi-kul ilişkisi vardı. Hristiyanlıkta ise durum tam tersiydi. Çünkü İsa insanlara kardeşlerim, dostlarım diye sesleniyordu. O yüzden artık bambaşka düşünüyorum.” demektedir. Bu noktada sorulması gereken en önemli soruya yani *“Katılımcıların olumsuz bir tasavvur edinmesindeki etken neydi?”* sorusuna ise K5’in şu sözleri cevap vermektedir:

“Aslında Allah’la ilişki kuramamış olmam biraz da yanlış eğitimler almamdan kaynaklanıyordu. Çünkü bize her şeyi Arapça olarak öğretiyorlardı, daha doğrusu bize Arapça okumayı öğretiyorlardı. Bu yüzden çok fazla bir şey bilmiyorduk. Hiçbir şey anlatmadan sadece okuttular. Ve bunun sevap olduğunu söylediler. Bence bu büyük bir yanıltı. Ve bu hala yapılıyor. Ben bunu doğru bulmuyorum. Bir çocuğa ya da bir ergene Tanrı’yı öğreteceksek onunla bir bağ bir ilişki kurması lazım. Ona ana dilinde, yürek dilinde öğretmeliyiz ki çocuk O’na gerçekten bağlanabilsin, inanabilsin. Özellikle dil konusu bence çok önemli. Çocuk onu hissedebilmeli. Arapça dua ediyorsun ama bir şey hissetmiyorsun. Hristiyan olduğum için benim çok fazla yabancı arkadaşlarım var. Bazen onlar Türkçe vaaz veriyorlar, ben de dinliyorum. Tamam, güzel. Ama mesela adam vaaz sırasında "kalp" diyor. Türk birisi vaaz verdiğinde ise "gönül" diyor. Gönülle kalp aynı şey değil. İkincisi benim yürek dilime dokunuyor. Çünkü aynı şeyleri ve aynı çocukluğu yaşamışız, aynı ülkede büyümüşüz. Bu çok etkili oluyor. O yüzden dil konusu oldukça önemli.”

Bu verilerden yola çıkarak katılımcıların Tanrı’yı “uzak” olarak görmelerindeki en temel sebebin din dilini anlamamaları olduğu iddia edilebilir. Kur’an’ın yalnızca Arapçasına önem verildiğinde ve mealine yeteri kadar önem gösterilmediğinde Allah’ın inananlar için dilini bile anlayamadıkları uzak bir Tanrı haline geldiği görülmektedir.

Katılımcıların tasavvurlarındaki en bariz değişimlerden birisi de “*korkutan, cezalandıran ve sevmeyen*” Allah tasavvuru yerine “*seven ve affeden*” Tanrı tasavvurunun yerleşmesidir. Nitekim K17 bununla ilgili duygularını şu sözleriyle dile getirmektedir:

“Allah’la aramızda çok iletişim yoktu, Tanrı’da ise aramızda bir iletişim var. Allah cezalandıran ve hatta cezalandırmak için izleyen, izlemesinin arkasında kötü niyet olan biri ama Tanrı daha koruyup kollayan, sevgi ve adalet dolu bir varlık. Tanrı’nın bir de baba figürü tarafı da var. O benim için çok önemli. Çünkü baba sevgisi almak... Babamla aslında aram iyi, bana sevgi vermeye çalışıyor. Ama küçüklükte oluşan bir boşluk var. Kızlar için galiba baba çok önemli.”

Bu sözler baba ile kurulan bağın tanrı ile kurulan bağ üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durumdan sadece babasıyla sorunlu bir ilişki yaşayarak büyüyen çocukların etkilendiğini söylemek ise yanıltıcı olacaktır. Çünkü Türk kültüründeki “*babalar çocuk bakmaz, çocuklarıyla ilgilenmez*” düşüncesinden etkilenen tüm babaların çocukları aslında babalarından manevi olarak uzak

büyümektedir. Dolayısıyla onlar da tıpkı babalarıyla sorunlu ilişki yaşayan bireyler gibi bu durumun etkisi altında kalabilmektedir. Özetle “tanrıya giden yol babadan geçer” denebilir.

Katılımcıların tanrı tasavvurlarındaki değişimi karşılaştırabilmek için çalışmanın önceki aşamalarında elde edilen verilerle de kıyaslanması gerekmektedir. Bu amaçla katılımcılara din değiştirmeden önce Allah’ı düşünmenin kendilerine ne hissettirdiği sorulmuş, katılımcılar da sırasıyla en çok korku veren (%42,10); cezalandıran (%31,57); sevgi, huzur, mutluluk veya heyecan veren (31,57) ve ilişki kurulamayan/uzak (%21,05) cevaplarını vermiştir. Yeni tanrı tasavvurlarından bahsederken ise sırasıyla en çok sevinç, coşku, mutluluk, esenlik, huzur ya da heyecan hissettiren (%73,68), olumlu ilişki ve iletişim kurulan (%52,63), seven (%47,36), umut ve güven veren (%36,84), merhametli (%26,31) ve insanı değiştiren, dönüştüren, ona müdahale eden (21,05) cevaplarını verdikleri gözlemlenmiştir. Katılımcıların inandıkları varlığa olan bakışlarında ciddi bir değişim yaşandığı verdikleri bu cevaplardan da oldukça net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Katılımcılara günahlarına ve tövbelerine Allah’ın nasıl bir karşılık vereceğini düşündükleri sorulduğunda ise katılımcılar sırasıyla en çok cezalandırılacağım (%36,84), bağışlanır mıyım bilmiyorum (15,78), önce cehenneme sonra cennete giderim (15,78) ve Allah zaten affeder (%15,78) cevabını verdikleri tespit edilmiştir. Bu cevaplar ağırlıklı olarak cezalandırılacağım düşüncesine işaret etmektedir. Katılımcılara Tanrı’nın nasıl bir karşılık vereceği sorulduğunda ise yalnızca affedildim/affedileceğim (%89,47) ve Tanrı’nın yardımıyla günahattan kurtulmaya çalışıyorum (%10,52) cevabını verdikleri gözlemlenmiştir. Eski ve yeni tanrının affediciliğine dair olan güvenleri arasında da oldukça anlamlı bir fark olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcılara Müslümanken başlarına gelen kötülüğün neyden kaynaklandığı sorulduğunda katılımcılar, sırasıyla en çok Allah’ın izni/kader/imtihan (%36,84), Allah’tan gelen bir ceza (%26,31), insanların hatalarının sonuçları (%21,05) cevabını vermişlerdir. Din değiştirdikten sonra neyden kaynaklandığını düşünmeye başladıkları sorulduğunda ise sırasıyla en çok Allah’ın planı, insanı iblis vasıtasıyla terbiye etmesi (%42,10), insanın günahlı yapısı/orijinal günah (%36,84), iblis/şeytan (%36,84) ve Tanrı değil (%31,57) cevabını verdikleri tespit edilmiştir. Bu cevaplar katılımcıların başlarına gelen olayların Allah’ın izni ve planıyla gerçekleştiğini düşünmeye devam ettikleri fakat artık cezalandırılma duygusu yaşamadıkları şeklinde yorumlanabilir. Yani başa gelen kötü olaylar onlar için artık bir ceza değildir.

Fakat bu noktada katılımcılarda yüksek oranda tespit edilen “Tanrı her şeyi affeder” düşüncesinin de tehlikeli olduğunu vurgu yapmak gerekir. Nitekim böyle bir inanca sahip olmak, bireyi “ne yaparsam yapayım affedilirim” düşüncesine taşıdığına başkaları için son derece zarar verici ve rahatsız edici bir noktaya evrilebilmektedir. Mutedil bir Tanrı anlayışının, Tanrı’nın cezalandırmayı amaç edinmeyen ama aynı zamanda adil ve merhametli bir varlık olduğuna iman etmekten geçtiği söylenebilir. Bu anlayışa göre Tanrı’nın hedefi bireyi cezalandırmak olmasa da insan, iyi ya da kötü yaptığı her şeyden sorumludur ve yaptıklarının mutlaka karşılığını görecektir.

Katılımcılara ‘*Allah’ın dualarınıza nasıl bir karşılık vereceğini düşünüyordunuz?*’ diye sorulduğunda sırasıyla en çok yanıt alacağıma inanmıyordum/yanıt beklemiyordum/yanıt alamıyordum (%31,57) ve dua etmiyordum/çok az dua ediyordum (31,57) cevabını verdikleri dedikleri gözlemlenmiştir. Tanrı’nın nasıl bir karşılık vereceğine inandıkları sorulduğunda ise sırasıyla en çok sadece karşılık için değil, Tanrı’yla sohbet etmek, O’nu övmek ve O’na şükretmek için de dua ederim (%47,36), beni iştir ve bana olumlu ya da olumsuz bir cevap verir (%36,84) ve O’nun isteklerine uygun ve benim için iyi olan dualarımı kabul eder (%31,57) cevabını verdikleri tespit edilmiştir. Bu cevaplar katılımcıların önceleri tanrı ile iletişime geçmeye çalışmadıklarını, iletişime geçseler bile O’ndan bir yanıt alacaklarına inanmadıklarını; şimdi ise sadece kişisel arzuları için değil iletişim kurmak için de tanrıya dua ettiklerini göstermektedir.

Son olarak katılımcılara Allah’ın her şeyden haberdar olmasının kendilerine ne hissettirdiği sorulmuş ve katılımcıların sırasıyla en çok korkuyordum (21,05), izlenmekten rahatsız oluyordum/özgür olmadığını düşünüyordum (%21,05), izlendiğimi düşünmüyordum (15,78), izlendiğimi düşünmem davranışlarımı değiştirmiyordu (15,78) ve korunduğumu/güvende olduğumu hissediyordum (%15,78) cevaplarını verdikleri tespit edilmiştir. Tanrı’nın her şeyden haberdar olmasıyla ilgili ne düşündükleri sorulduğunda ise sırasıyla en çok güven ve korunma hissi verir (%52,63), hoşuma gider, bana sevinç ve esenlik verir (%47,36), her zaman yanımda ve benimle ilişkide olduğunu hissettirir (%47,36) cevabını verdikleri gözlemlenmiştir. Bu da cezalandıracağı için izleyen bir tanrı tasavvurunun yerini, korumak ve iletişimde olmak için izleyen bir tanrı tasavvuruna bıraktığını göstermektedir.

Verilen cevaplarda da görüldüğü üzere katılımcıların tanrı tasavvurlarında ciddi derecede pozitif bir dönüşüm yaşanmıştır. Muhtemelen bireyleri din değiştirmeye teşvik

eden en önemli etkenlerden birisi yeni tasavvurun eski tasavvurdan daha cazip görünmesidir. Peki katılımcılar neden *Allah'ı korkutan ve cezalandıran bir yaratıcı olarak tasavvur etmektedir?*

Katılımcıların Allah'ı cezalandıran, korkutan bir tanrı olarak tasavvur etmelerindeki en önemli sebeplerden birisi özellikle cezai ehliyeti bile bulunmayacak kadar küçük olan çocuklara Türk toplumunda sıkça kullanılan “*Allah yakar*”, “*Allah çarpar*” ve “*Allah taş eder*” türevinden sözlerin söylenmesidir. Bilindiği üzere toplumda çocuklar, “*polis amca kızar*” ve “*doktor abla iğne yapar*” gibi sözlerle korkutulmaktadır. Bu sözler onların sokakta yürürken bile polisle göz göze gelmek istememelerine ve çok hasta olsalar bile iğne olmak istememelerine sebebiyet vermektedir. Aynı durum Allah'la kurulan ilişkide de geçerlidir. Anne-babasından ve içinde bulunduğu çevreden “*Allah yakar, taş eder, çarpar*” gibi sözler duyarak büyüyen çocuklar Allah'ın kendisini sevebileceğini düşünmemekte ve hatta O'nun tarafından mutlaka cezalandırılacağına dair bir inanç geliştirmektedir. Bunun yanı sıra afet ve kaza gibi can ve mal kaybına sebebiyet veren acılı felaketlerden sonra sorumluların araştırılması yerine her şeyin Allah'ın arzusu neticesinde gerçekleştiğinin söylenmesi de Allah'ın gaddar ve cezalandıran bir tanrı olarak tasavvur edilmesine yol açmaktadır.

Allah'ın cezalandıracağına ve gaddar olduğuna dair geliştirilen bu katı inanç, bireylerin Allah'la iletişime geçmelerinin önündeki en büyük engellerden biridir. İlginç olansa din değiştiren bireylerin din değiştirdikten sonra sürekli olarak Tanrı'yla sıkı bir ilişki ve iletişim içerisinde olduklarına dikkat çekmeleridir. Öyleyse insanın cezalandırıcı ve gaddar olduğuna inandığı bir tanrı ile zorunda kalmadıkça iletişim kurma çabasına girmedeği; böylece inandığı tanrıyı gündelik yaşamından uzaklaştırdığı söylenebilir. Giderek silikleşen tanrı figürü etkinliğini kaybettiği için işlevsiz hale geleceğinden birey, hissettiği boşluğu doldurabilmek amacıyla başka inanç ve ideolojilere yönelebilmektedir. Bu durum, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde Hristiyanlarla tanışarak onların ortamlarına dahil olan bireyin, Hristiyanlığın duaya önem veren yapısından etkilenmesine de ortam hazırlayacaktır. Çünkü dua “ben emirlerimi sıralayayım, Tanrı da bunları bana versin” düşüncesine indirgendiğinde mahiyetini kaybeder ve tanrı, kulun kölesi haline gelir. Oysa katılımcıların din değiştirdikten sonraki süreci anlatırken bahsettikleri gibi “Tanrıyla ilişki bir iletişim aracı” olarak görülmeye başlandığında dinden uzaklaşan bireyin zihninde yok

olmaya yüz tutan Tanrı, yeniden etkin bir hale gelmektedir. İşte bu sebeple Hristiyanlığın ve özellikle de Protestanlığın mihenk taşlarından birisini de dua teşkil etmektedir.

Özetle ifade etmek gerekirse, bireyleri din değiştirmeye iten sebeplerden biri ve belki de en önemlisi Tanrı'yla kopan ilişki ve iletişimidir. Bu ilişki ve iletişim, kişide doğru bir dua anlayışının oluşması, içten gelerek yapılan duanın bireyin günlük hayatında sıkça yer bulması, o dinin kutsal kitabının hem orijinalinden hem de bireyin ana dilinden anlaşılabilir ve yazılanların gerçek olduğunun farkına varılarak okunması ve ayrıca zorunluluk olduğu için değil, Tanrı'yla ilişki ve iletişim kurabilmek amacıyla özellikle toplu halde yerine getirilen ibadetlere katılımın etkin hale getirilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Canbolat'ın katılımcılarına bakıldığında onların da Tanrı'yla kurulan ilişki ve iletişimin önemine dikkat çektikleri görülmektedir. Canbolat (2004: 136) katılımcılarına “Size göre İslam ile Hristiyanlık arasındaki temel fark nedir?” sorusunu yönelttiğini ve katılımcıların %7,3'ünden “Tanrı'yla kişisel ilişki içinde olabilme”, %4,9'undan “dualarıma cevap almam”, %2,4'ünden “Tanrı'yla kişisel ilişki içerisinde olmam ve dualarıma yanıt almam”, %19,5'inden “kurtuluş metodu”, %14,6'sından “Tanrı'nın kişiliği ve Tanrı anlayışı”, %2,4'ünden ise “Tanrı'nın kişiliği ve kurtuluş metodu” cevabını aldığını dile getirmektedir.

3.4.2. Peygamber Algısındaki Değişiklikler

Katılımcıların Hz. Muhammed ve Hz. İsa'ya olan bakışlarındaki değişimi analiz edebilmek için de elde edilen veriler kıyaslanmıştır.

Katılımcılara Müslümanken peygamber olarak gördükleri Hz. Muhammed hakkında hangi düşüncelere sahip oldukları sorulmuş ve sırasıyla en çok Muhammed'le ilgili soru işaretlerim/olumsuz düşüncelerim vardı (%26,31), Muhammed'e saygı duyuyordum (%26,31), Muhammed'le ilgili olumlu şeyler düşünüyordum (%21,05) dedikleri tespit edilmiştir. Onlara Hristiyan olduktan sonra Hz. İsa hakkında hangi düşüncelere sahip oldukları sorusu sorulduğunda ise sırasıyla en çok onda olumsuz bir yön yok/o kusursuzdur (%84,21), o dünyadaki tek günahsızdır (%47,36), o insanlar arasındaki statü farkını önemsemez, mütevazı yaşar, alçak gönüllüdür, yumuşak huyludur (%36,84) cevaplarını verdikleri gözlemlenmiştir. Bu cevaplar katılımcıların peygamber algılarında

da ciddi bir değişim yaşandığını göstermektedir. Nitekim “saygı duyuyorum” demeleri bile Hz. Muhammed’e karşı bir adım mesafeli oldukları izlenimini vermektedir. Ayrıca katılımcıların Hz. İsa hakkında kusursuz, günahsız ve mütevazı demeleri sadece onun hakkında iyi düşündüklerini değil, aynı zamanda onu yakından tanıdıklarını da göstermektedir.

Hz. Muhammed’e karşı oluşan olumsuz algıda toplumun eleştirilerinin, Hz. İsa’nın olumlu algılanmasında ise hem onun Müslümanlarca da kabul edilen bir peygamber olmasının hem de katılımcıların onu misyonerler vasıtasıyla tanınmasının etkili olduğu söylenebilir.

3.4.3. Ölüm/Ahiret Algısındaki Değişiklikler

Katılımcıların din değiştirmeleriyle birlikte ölüme ve ahirete olan bakışlarında bir değişim yaşanıp yaşanmadığını kontrol edebilmek için de eski ve yeni ahiret tasavvurları karşılaştırılmıştır. Katılımcılara din değiştirmeden önce ölüme düşündüklerinde hangi duyguları hissettikleri sorulmuş ve katılımcıların sırasıyla en çok korkuyordum, ürperiyordum (%42,10), ölümden sonrasını düşünmüyordum (%31,57), ölümden sonrası bilinmezlik içeriyordu (%21,05), önce cehenneme sonra da cennete gideceğimi düşünüyordum (%15,78) ve öldükten sonra yok olacağız diye düşünüyordum (%15,78) cevabını verdikleri tespit edilmiştir. Din değiştirdikten sonraki ölüm ve ahiret tasavvurları sorulduğunda ise en çok Tanrı’yla birlikte olacağım, kurtulacağım için korkmuyorum, üzülüyorum (%78,94) cevabını verdikleri gözlemlenmiştir. Cevaplardan da anlaşılacağı üzere katılımcılarda önceleri var olan korku, ölüm düşüncesinden kaçış, cennete gitsem bile öncesinde mutlaka cehenneme gideceğim ve yok olacağım gibi düşünceler büyük oranda yerini kurtuluş ve kavuşma düşüncesine bırakmıştır. Bu değişim aslında tasavvur edilen yeni tanrıya bir güven duyulduğuna da işaret etmektedir.

3.4.4. Dindaşlar ile İlgili Algılardaki Değişiklikler

Katılımcıların dindaşlarıyla ilgili algılarındaki değişimi görebilmek amacıyla Müslümanlık Müslümanlara, Hristiyanlık Hristiyanlara nasıl baktıkları karşılaştırılmıştır. Din değiştirmeden önce ‘Müslümanlar hakkında hangi düşüncelere

sahiptiniz?’ diye sorulan soruya katılımcıların sırasıyla en çok söyledikleri/imaıları ile yaptıklarının uyumsuz olduğunu düşünüyordum, onları çelişkili buluyordum (%36,84), Batı'nın Doğu'dan üstün olduğunu ve Müslümanların ezilmiş/geri kalmış olduğunu düşünüyordum (%21,05) ve Müslümanlara karşı bir tepkim yoktu, aykırı düşüncelerim yoktu (%15,78) cevabını verdikleri tespit edilmiştir. Din değiştirdikten sonra Hristiyanlar hakkında hangi düşüncelere sahip oldukları sorulduğunda ise Müslüman-Hristiyan ayrımı yapmıyorum (%36,84) ve Hristiyanların içinde kötüler olsa da çok iyileri de var (%15,78) dedikleri gözlemlenmiştir. Görüldüğü üzere önceleri Müslümanların çelişkili insanlar olduklarını düşünürlerken din değiştirmeleriyle birlikte her kesimden insanın içerisinde kötülerin olduğunu kabullenmiş ve bundan dolayı dindaşlarına Müslümanken olduğu kadar kızmamaya başlamışlardır.

3.4.5. Dinî Hissiyattaki Değişiklikler

Katılımcıların dinî duyguları arasındaki farka bakabilmek içinse din değiştirmeden önce Kur'an ve ezan sesine karşı ne hissettikleri ile din değiştirdikten sonra Kutsal Kitap ve ilahi okuyup dinlemeye karşı ne hissettikleri kıyaslanmıştır. Katılımcılara din değiştirmeden önce ezan ve Kur'an sesine karşı hangi duyguları hissettikleri sorulduğunda katılımcıların sırasıyla en çok dinlemeyi seviyordum, iyi hissediyordum (36,84), bir şey hissetmiyordum (31,57), ve ürperiyordum, korkuyordum (%21,05) cevabını verdikleri tespit edilmiştir. Din değiştirdikten sonra Kutsal Kitap ve ilahi dinleyip okumaya karşı ne hissettikleri sorulduğunda ise sırasıyla en çok Kutsal Kitap okurken kendime yüklem yaptığımı, beslendiğimi, bereketlendiğimi, tazelendiğimi, yeni şeyler öğrendiğimi hissediyorum (%36,84), ilahi okurken Tanrı'yı yüceltmış, övmüş, O'na sevincimi göstermiş hissediyorum (%31,57), ilahi söylemek Tanrı'yla zaman geçirmemi, O'nu düşünmemi ve O'na tapınmamı sağlıyor (%31,57) ve Kutsal Kitap okuduğumda iyi, mutlu, huzurlu oluyorum (%26,31) cevaplarını verdikleri gözlemlenmiştir. Bu iki veri kıyaslandığında da katılımcıların Hristiyan olduktan sonra dinleriyle ilgili daha olumlu duygulara sahip olmaya başladığı söylenebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Müslüman bir aile içerisinde doğmasına rağmen din değiştirerek Hristiyan olan 19 katılımcının, din değiştirmesinde hangi psiko-sosyal faktörlerin etkili olduğu ve katılımcıların zihinlerinde yer alan Tanrı tasavvurlarının din değiştirmeleri üzerinde teşvik edici bir etkiye sahip olup olmadığı araştırılmıştır.

Daha önce yürütülen çeşitli araştırmalarda, bireylerin din değiştirmelerine etki eden psiko-sosyal faktörlerden bahsedilmiş ve bu süreç üzerinde babasız ya da ilgisiz babayla büyüme, mutsuz çocukluk tecrübeleri, anne-babanın dinî bilgisi ve dindarlık düzeyi, anne-babanın dine olan bakışı, kendi kültürüne yabancılaşma, yabancı kültüre hayranlık duyma, misyonerlik faaliyetleri, farklı dinden biriyle kurulan romantik ilişki, travmatik tecrübeler, anlam arayışı ve entelektüel sebeplerin etki sahibi olduğu tespit edilmiştir (Köse, 2019; Yapıcı, 2007; Canbolat, 2004; Zavalsız 2012). Gerçekleştirdiğimiz çalışmadan elde edilen veriler de din değiştirmeyi etkileyen psiko-sosyal faktörler üzerine yürütülen bu çalışmalarını desteklemektedir.

12'si erkek 7'si kadın olmak üzere toplamda 19 kişi üzerinde gerçekleştirdiğimiz bu çalışmada katılımcılardan büyük bir bölümünün ailesiyle sıkıntılı ilişkiler yaşadığı tespit edilmiştir. Nitekim katılımcılardan %42,10'u babasıyla mesafeli ya da problemlili bir ilişkisi olduğunu; %31,57'si büyüdüğü ailede aile içi şiddet, kavga ya da huzursuzluğun hakim olduğunu; %26,31'i anne-babasıyla bir süreliğine de olsa kötü bir ilişkiye sahip olduğunu ya da iletişimi kestiğini; %21,05'i anne-babasının boşandığını; %21,05'i bebeklik, çocukluk ya da ergenlik döneminde bir süreliğine de olsa annesinden, babasından ya da her ikisinden uzak kaldığını; %15,78'i babasının vefat ettiğini; %21,05'i ailesi ya da çevresi tarafından koşullu sevildiğini, %10,52'si aile baskısına ya da psikolojik-fiziksel şiddete maruz kaldığını, %5,26'sı babası vefat ettikten sonra annesinin kendisinden yaşça küçük birisiyle ilişkiye başladığını ve bu yüzden annesiyle arasının bozulduğunu; %5,26'sı babasının alkol ve gece hayatı gibi bağımlılıkları olduğunu; %10,52'si ise anne-babasından uzakta (dede ve ninesinin yanında) büyüdüğünü dile getirmiştir. Sonuç olarak katılımcılardan yalnızca %21,05'inin ailesiyle ilgili bir problemi olmadığı gözlemlenmiştir. Yani diğer çalışmalarda tespit edilen babasız ya da ilgisiz babayla büyüme ve mutsuz

çocukluk tecrübeleri gibi faktörlerin çalışmamızda yer alan katılımcılar için de geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Bu veriler aile ilişkilerinin din ile kurulan bağ üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Görüldüğü üzere annesiyle, babasıyla ya da her ikisiyle kurduğu ilişkide sorun yaşayan, mutsuz bir aile ortamında ya da anne-babasından uzakta büyümek zorunda kalan çocuklar, aile bireylerine sağlıklı bağlanamadıkları gibi mensup oldukları dine ve iman ettikleri tanrıya da sağlıklı şekilde bağlanamamaktadır. Yani aile içerisinde huzuru yakalayamayan bireyler dini anlamda da yakalayamamaktadır. Bu sebeple çocuğunun din ve tanrı ile iyi ilişki kurmasını ve aşırılıklardan uzak, mutedil bir dindar olmasını arzulayan ebeveynlerin üzerine düşen büyük bir görev olduğunu vurgulamak gerekir. Çocuğuna dinî eğitim vermek isteyen ebeveynlere her şeyden önce çocuklarıyla ve birbirleriyle sağlıklı bir ilişki ve iletişim kurmaları ve gerekirse bu konuda bir uzmandan yardım almaları tavsiye edilebilir.

Katılımcıların ve ailelerinin din ile olan ilişkilerine bakıldığında ise katılımcılardan tamamının Kur'an kursu, okul dersleri, aile büyükleri ve akrabalar, din adamlarıyla ya da dindarlarla sohbet, cemaat yurdu, kitap, TV ve internet gibi en az bir kaynaktan uzun ya da kısa süreli bir din eğitimi aldığı tespit edilmiştir. Din eğitiminin bireylere ulaşması noktasında özellikle okullarda verilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin ve camilerde verilen Kur'an kurslarının etkin olduğu fark edilmiştir. Fakat katılımcıların verdikleri cevaplardan anlaşıldığı üzere bu dersler, bireylerin din ile olan ilişkileri üzerinde büyük bir rol oynamamıştır. Katılımcılara ailelerinin din ile olan ilişkisi sorulduğunda ise katılımcılardan yalnızca %21,05'i dindar bir anne-babaya, %10,52'si de dine ilgili bir anne-babaya sahip olduğunu ifade eden söylemlerde bulunmuştur. Katılımcılardan %31,57'si bu soruya cevap vermezken geriye kalan katılımcılar ise annesinin, babasının ya da her ikisinin dine ilgisiz ya da dinsiz olduğu ile ilgili söylemlerde bulunmuştur. Dolayısıyla katılımcıların önemli bir bölümünün dine uzak ailelerde yetiştikleri tespit edilmiştir.

Verilerden de anlaşılacağı üzere katılımcılardan önemli bir bölümü dine uzak aileler içerisinde yetişmiştir. Buradan yola çıkarak dine uzak bir yaşam süren ebeveynlerin dine uzak nesiller yetiştirdikleri söylenebilir. Elbette ki toplumun her ferdi aynı dine inanmak yahut aynı derece dindar olmak zorunda değildir. Hatta aradaki farklılıklar kültürün zenginleşmesini sağlayan bir etken olarak bile görülebilir. Ancak sosyo-kültürel

yapının muhafaza edilmesi ve bireylerin dindarlık ya da dinsizlik noktasında aşırıya kaçmaması adına devlet eliyle bazı önlemler alınabilir. Özellikle okullarda verilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin sosyo-kültürel yapının muhafaza edilebilmesi noktasında önemli bir yere sahip olduğu fakat elde ettiğimiz verilerden de anlaşılacağı üzere söz konusu dersin bireylerin dindarlıkları üzerinde ciddi bir etki uyandıramadığı görülmektedir. İstenilen etkiye ulaşılamamasında hem dersin ciddiyetinin farkına varılamaması ve bu sebeple öğrenciler tarafından “boş ders” olarak algılanmasının hem de ezbere dayalı bir eğitim metodunun uygulanmasının sebep olduğu söylenebilir. Öncelikle dersi veren öğretmenlere, dersin önemini kavramaları ve eğitim sürecini bu bilinç doğrultusunda tamamlamaları tavsiye edilebilir. Nitekim bu kavrayış, öğrencilerin derse olan bakışında da pozitif bir etki yaratacaktır. Ayrıca ders içeriklerinin ezbercilikten uzaklaştırılması da dersin içselleştirilmesine yardımcı olacaktır. Örneğin dinî mekanlar, din ve ahlak kuralları gibi bazı ders konularının kitap üzerinden öğretilmesi dersin içselleştirilmesini zorlaştırabilmektedir. Bu tarz konuların ders kitaplarının yanı sıra öğretmen eşliğinde yapılan cami ve huzurevi ziyaretleri, anne-babaların da dahil edildiği sosyal etkinlikler ve düzenlenen bazı sanatsal faaliyetler (tiyatro, resim vb.) eşliğinde öğretilmesi çocukların derse olan ilgisini arttıracak ve dini ve ahlakî kuralları içselleştirmelerini kolaylaştırıcaktır. Son olarak öğretmenlerin, her çocuğun dindar ya da dine ilgili bir aile içerisinde yetişmediğini de unutmaması gerekir. Ebeveynleri dinden uzak olan çocuklar Kur’an okumak, namaz kılmak, dua ve sûre ezberlemek gibi bazı konuları diğer çocuklardan daha yavaş öğrenebilir. Öğrenci için biraz yabancı ve zorlayıcı olan bu konularda, öğretmenlerin daha çok hassasiyet göstermeleri, sabırlı ve anlayışlı olmaları ve gerekirse her öğrenciyle bireysel olarak ilgilenmeleri önem arz etmektedir.

Çalışmada incelenen bir diğer konu da katılımcıların gayrimüslümlerle olan iletişimleridir. Katılımcılardan %42,10’u din değiştirmeden önce, %52,63’ü din değiştirme sürecinde, %5,26’sı ise din değiştirdikten sonra ilk defa bir gayrimüslimle iletişime geçtiğini söylemiştir. Ayrıca din değiştirme süreçlerinden bahsederken katılımcılardan %52,63’ü Hristiyanların olumlu tavır ve davranışlarıyla karşılaştığını ifade etmiştir. Bununla birlikte partnerinin, arkadaşının ya da akrabasının din değiştirmesinden etkilendiğini ya da din değiştirme sürecinde bunlardan birinin kendisine eşlik ettiğini söyleyen katılımcılar da olmuştur. Nitekim katılımcılardan %26,31’i din değiştirme sürecinde akrabasının ya da arkadaşının din değiştirdiğini ya da bu süreçte kendisine eşlik ettiğini söylerken; %21,05’i ise Hristiyan olan biriyle ilişkiye başladığını ya da partnerinin

Hristiyan olmaya karar verdiğini dile getirmiştir. Son olarak katılımcılardan %15,78'i özellikle çocukluk yıllarında izlediği Hristiyan filmlerinden dolayı Hristiyanlara sempati duymaya başladığını; %15,78'i de Hristiyanların yoğun ya da çoğunlukta olduğu bir bölgede yaşadığını dile getirmiştir. Bu veriler de katılımcıların din değiştirmeden önce ya da din değiştirme sürecinde farklı inançlardan insanlarla, özellikle de Hristiyanlarla ilişki ve iletişim halinde olduğunu ve içlerinden bazılarının din değiştirme noktasında partnerinden etkilendiğini göstermektedir.

Ebeveynler, çocuklarının mensup oldukları dine ve kültüre olan bağlılığını güçlendirebilmek için genellikle içgüdüsel olarak dinsel ve toplumsal açıdan “biz ve ötekiler” ayrımı yapmakta ve biz olarak tanımladıklarını kutsallaştırırken, ötekiler olarak tanımladıklarını ise düşmanlaştırmaktadır. Çocuğunun diğer dinlere ve toplumlara yönelmesini önlemek amacıyla böyle bir yol izleyen ebeveyn, farkında olmasa da çocuğunu “bizden olan iyidir” ve “bizden olmayan kötüdür” şeklindeki bir düşünceye itmektedir. Fakat gerçek hayatta hiçbir grup salt “iyi” ya da salt “kötü” değildir. Her inancın ve her kültürün mensupları arasında iyi ve kötü insanlar bulunur. Zaten insan yalnızca iyi ya da yalnızca kötü olan bir varlık da değildir. Zaman zaman herkes iyi ya da kötü şeyler yapabilir. Ancak ebeveynler çocuklarına “biz iyiyiz, diğerleri kötü” dediğinde çocuklar dindaşlarından tümüyle “iyi”, diğerlerinden ise tümüyle “kötü” şeyler görme beklentisi içerisine girecektir. Bu durum, ileriki dönemde bireylerin dindaşlarının en küçük hatalarını bile büyük görürken, ötekilerin en küçük olumlu davranışlarını bile övülmeye değer görmesine sebebiyet verecektir. Örneğin Hristiyanların kötü olduklarını duyarak büyüyen biri, tesadüfen bir Hristiyanla iletişime geçtiğinde beklentisini düşük tuttuğu için onun güler yüzlü ya da kibar davranışlarından fazlasıyla hoşnut olacaktır. Öte taraftan Müslümanların iyi olduklarını duyarak büyüyen biri de çevresinde küfreden ya da yalan söyleyen bir Müslüman gördüğünde umduğunu bulamadığı için Müslümanlarla ilgili büyük bir hayal kırıklığı yaşayacaktır. Elbette ki insan, mensup olduğu kültürü ve dini sevmeli ve böylece ona daha sıkı bağlarla bağlanabilmelidir. Ancak bunun yanında çocuklara her dinden, her inançtan ve her ırktan insanın iyilik ve kötülük yapabileceği ve birkaç örneğe dayanarak bir dinin ya da kültürün tümünden üstün ya da aşığı görülemeyeceği de ifade edilmelidir.

Çalışmada katılımcılardan önemli bir kısmının ise ağır travmatik tecrübeler yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu travmalardan bir kısmı yukarıda da zikredildiği üzere

aileyle ilgilidir. Katılımcıların diğer travmalarına bakıldığında ise %15,78'i arkadaşını ya da akrabasını kaybettiğini; %26,31'i depresif bir dönem geçirdiğini; %10,52'si partnerinden ayrıldığını ya da ayrı kaldığını; %15,78'i ortaokul ya da lise yıllarında okul sebebiyle ailesinden ayrı kaldığını; %15,78'i kendisinin ya da yakının hastalandığını ya da kaza geçirdiğini; %5,26'sı uğradığı bir iftiranın ardından sokakta yaşamaya başladığını; %5,26'sı istenmeyen bir çocuk olarak dünyaya geldiğini ve bu sebeple annesinin 9 yıl kadar bir süre depresyonla mücadele ettiğini; %5,26'sı ise bıçakla rehin alındığını dile getirmiştir. Dolayısıyla katılımcılardan pek çoğunun hayatlarında sarsıcı travmalar yaşadığı tespit edilmiştir.

Ayrıca katılımcılardan %10,52'sinin yoğun bir suçluluk ve günahkarlık duygusu yaşadığı da tespit edilmiştir. Çalışmamızda olağanüstü bir tecrübe yaşadığını ya da yaşadığı bir olayı işaret olarak algıladığını söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Nitekim katılımcılardan %42,10'u rüya, ses ya da görüm gibi olağanüstü bir tecrübe yaşadığını; %68,42'si ise yaşadığı bir olayı işaret olarak algıladığını ifade etmiştir.

Travmasız yaşamak elbette ki mümkün değildir. Her insan hayat içerisinde büyük ya da küçük bir travma ile karşılaşmakta ve bu travmadan az çok etkilenmektedir. Bu noktada travmalarla ilgili olarak ebeveynlere düşen en önemli görev, aile bireylerinden uzak kalma, sınıfta kalma, işsiz kalma, hastalık, ayrılık ya da depresyon gibi bir travma geçiren çocuğunun durumunu hafife almamak ve gerektiğinde onu psikolojik bir yardım alabilmesi için bir uzmanla görüştürmektir. Nitekim çözümlenemeyen travmalar hayatın ileriki dönemlerinde büyüyerek bir iç sıkıntısına dönüşebilir ve bu sıkıntıdan kurtulmak isteyen birey, farklı din ve ideolojilere yönelebilir.

Tüm bunların yanı sıra katılımcıların entelektüel sebeplerden de etkilendiği fark edilmiştir. Katılımcılardan %36,84'ünün din değiştirmeden önce farklı inançları (satanizm, taoizm, hinduizm, ateizm, deizm, materyalizm vb.) araştırdığını ya da bu inançlara mensup olduğunu söylemesi, bu katılımcıların inanç anlamında bir arayış içerisinde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca din değiştirme sürecinden bahseden katılımcılardan %68,42'si İncil ya da Kutsal Kitap okuduğunu ya da bu kitaplardan etkilendiğini; %36,84'ü İslam'la ve Kur'anla ilgili şüpheler ve sorgulamalar yaşadığını; %26,31'i Kutsal Kitap ile Kur'an'ı karşılaştırdığını; %21,05'i tanrıyı aradığını; %21,05'i dinî tartışmalara katıldığını ya da bu tarz tartışmaları izlediğini; %15,78'i varoluşsal sorgulamalar yaşadığını; %15,78'i çeşitli dinî ve felsefi kitaplar okuduğunu; %10,52'si de Kutsal

Kitap'ın değiştirildiğine dair bir kanıt bulamadığını söylemiştir. Bu veriler katılımcıların yalnızca duygularına kapılarak din değiştirmediklerini, bir araştırma ve sorgulama sürecine de dahil olduklarını göstermektedir. Katılımcıların din değiştirme hikayelerinden yola çıkarak çoğu katılımcının travmatik tecrübe, partner ya da misyoner etkisi gibi çeşitli sebeplerle din değiştirme sürecine girdiği ama bu süreçte okuyarak ve sorgulayarak yeni inancını temellendirdiği söylenebilir.

Çalışma sırasında bunlar dışında birkaç faktörün daha katılımcılar üzerinde etkili olduğu fark edilmiştir. Bu faktörlerden ilki, misyonerlerin, din değiştirme sürecine giren bireylerin milli duygularına önem vermesi, katılımcıların da bu durumdan etkilenmesidir. Katılımcıların anlattıklarına göre misyonerler katılımcılara, ana dillerinde ve ücretsiz olarak İncil temin etmekte, kendileri yabancı asıllı olsalar bile katılımcılara katılımcıların dillerinde cevap vermekte, onları Türk pastörlerle tanıştırmakta ve hatta belli bir aşamadan sonra onlara pastörlük gibi önemli vazifeler vermektedir. Ayrıca kiliselerde söylenen ilahiler bile öncelikle Türkçe olarak seçilmektedir. Katılımcıların %26,31'inin din değiştirme sürecinden bahsederken misyonerlerin ana diline verdikleri öneme değinmeleri bu konunun hassasiyetini göstermektedir. Bu durumun bireylerin kiliseye adapte olmalarını kolaylaştırdığı ve dahası katılımcıların kendilerini değerli hissetmelerine sebep olduğu söylenebilir.

Misyonerlerin uyguladıkları bu yöntem, bireyin kendi dinini tanımasını kolaylaştıracağından Müslüman din adamları tarafından da örnek alınabilecek bir yöntemdir. Çünkü iman ettiği dini tanımak ve onun kutsal kitabını anlayarak okumak iman eden her bireyin en tabii haklarından biridir. Dünya üzerindeki tüm Müslümanların Kur'an dili olan Arapça'yı öğrenmeleri mümkün olmadığından Kur'an'ın Arapçası'na gösterilen ihtimam mealine de gösterilmelidir. Aksi halde Kur'an'ın Türkçe anlamından okunmasına ve anlaşılmasına gereken ihtimamın gösterilmeyip yalnızca Arapça olarak okunmasını teşvik etmek, Kur'an'ın içeriğinden bihaber nesillerin yetişmesine sebebiyet verecektir. Bu sebeple Kur'an kurslarının nihayi hedefi, "Kur'an'ın içerdiği mesajı anlayan bireyler yetiştirmek" olmalıdır. Böylece hem inandığı dini tanıyan hem de inandığı tanrı ile anladığı bir dilde iletişim kuran bireyler yetişecek ve bu bireylerin mensup oldukları dinden kopmaları güçleşecektir.

Fark edilen bir diğer etken de Hristiyanlık ile Alevîlik arasındaki benzerliktir. Katılımcılardan %10,52'si Hristiyanlıkla Alevîlik arasında benzerlik olduğunu dile

getirmiştir. Bu katılımcılardan biri olan ve Alevî bir aileden geldiğini söyleyen K7: “...Ama Hristiyanlıkla Alevîlik arasında bir benzerlik olduğunu gördüm. Belki o benzerlikler de Hristiyanlığa sıcak bakmama sebep oldu biraz. Çünkü Alevîliğe ne kadar tepkili olsam da sonuçta o benim büyüdüğüm költürdü. Ve bu beni etkilemiş olabilirdi...” derken bir diğeri olan ve Arap Alevîsi (Nusayrî) bir aileden geldiğini söyleyen K15 ise: “...Mesela Arap Alevîsi olmamıza rağmen paskalya kutlardık. Büyüklerime o zaman biz Hristiyan mıyız, bir karar verin derdim. Bunu daha çocukken de söylediğimi hatırlıyorum. Anneme Müslümanlık neden yumurta bayramını kutluyoruz, kendimize gelelim derdim....” demektedir. Bu sözler “Neden din değiştirenlerin önemli bir bölümü Alevîdir?” sorusuna da cevap niteliğindedir.

Ancak unutmamak gerekir ki Alevîlik de İslam mezheplerinden biridir. Bu noktada önemsenmesi gereken asıl şey mezhebin, Sünniler tarafından kabul edilip edilmemesi değil, Alevîlerin kendilerini “Müslüman” olarak görmeleridir. Kendilerini Müslüman olarak gören bu mezhebin üyeleri, toplum içerisinde dışlanmış hissetmezler ve inançlarını başkalarından çekinmeden yerine getirebilirlerse, başka bir dine yönelme gereksinimi hissetmeyebilirler.

Neticede görüldüğü üzere din değiştirmeyi etkileyen psiko-sosyal faktörlerle ilgili olarak elde ettiğimiz veriler, önceki çalışmaların verileri ile uyum içerisindedir. Fakat din değiştirme gibi bireyin hayatına ciddi manada yön veren bir kararın alınmasının sebeplerini araştıran çalışmalarda, bireyin tanrıyla olan ilişkisine pek değinilmemiştir. Oysa inanan insan, çevresindeki her şeyle olduğu gibi tanrı ile de bir ilişki içerisindedir. Din değiştirmek de aslında bu ilişkiyi bitirip yeni bir ilişkiye başlamayı ifade etmektedir.

Bireyin tanrıyla olan ilişkisindeki en belirleyici unsur ise elbette ki O’nu nasıl tasavvur ettiğidir. Nitekim zihninde “cezalandırıcı” bir Tanrı tasavvuru olan birey cezalandırılacağına inandığı için hem O’ndan korkacak hem de O’nunla yüzleşmek istemeyecektir. Bu da bireyin Tanrı ile olabildiğince ilişki ve iletişime girmekten kaçmasına sebebiyet verecektir. Oysa zihninde “seven, koruyan ve kollayan” bir Tanrı tasavvuru olan bireyse, Tanrı ile iletişime geçmekten korkmayacak ve özellikle zor zamanlarında kendisini O’nun kollarında güvende hissedecektir. Bu sebeple Tanrı’nın “kim” olduğu kadar “nasıl tasavvur edildiği” de önemlidir.

Çalışmamızda katılımcıların hem eski ve yeni Tanrı tasavvurları hem de eski ve yeni peygamber, ölüm/ahiret ve dindaş algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca dine

bağlılıklarını analiz edebilmek amacıyla katılımcılara dinî hislerine yönelik sorular da yöneltilmiştir.

Katılımcıların eski ve yeni Tanrı tasavvurları karşılaştırıldığında eski Tanrı'ları olan Allah'ı; uzak, ilişki ve iletişim kurulamayan, bireyde tam olarak yeri bulunmayan, cezalandırıcı, korkutucu, insana müdahale etmeyen (mekanik), sevdiğini hissettirmeyen ve utanç hissettiren bir varlık olarak tasavvur ettikleri tespit edilmiştir. Aynı katılımcıların yeni Tanrı'yı ise yakın, ilişki ve iletişim kurulabilen, seven, affeden, insanın hayatına müdahil olan (dinamik) ve utandırmayan bir tanrı olarak tasavvur ettikleri fark edilmiştir. Eski tasavvurun bireylerin İslam'dan ve Allah'tan uzaklaşmalarına sebep olurken, yeni tasavvurun ise bireylerin Hristiyanlığa ve Tanrı'ya yaklaşmalarına ortam hazırladığı söylenebilir.

Fakat bu noktada mutlak anlamda “cezalandırıcı” bir tanrı anlayışı kadar mutlak anlamda “affedici” bir tanrı anlayışının da sağlıklı olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim bu anlayış bazı bireyleri telafisi mümkün olmayan kötü eylemlere sürükleyebilir. Tanrı'yla doğru bir ilişki kurabilmek için O'nun insanı cezalandırmayı hedefleyen bir varlık olmadığı fakat hayatta atılan her adımın da içinde bir geri dönüş barındırdığı hususunun da kavranması önem arz etmektedir.

Katılımcıların peygamber algılarında da ciddi bir değişim yaşandığı fark edilmiştir. Nitekim katılımcılardan pek çoğunun din değiştirmeden önceki süreçte bile Hz. Muhammed hakkında çok olumlu düşünmediği tespit edilmiştir. Buna karşın din değiştirdikten sonraki süreçte %84,21 gibi ciddi bir katılımcı oranının İsa'yı kusursuz olarak tanımladığı, geri kalan katılımcıların da İsa için olumlu sıfatlarda bulunduğu gözlemlenmiştir. Yani katılımcıların peygamber algılarında da önemli bir değişim yaşandığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların din değiştirmeden önceki ölüm ve ahiret algılarına bakıldığında ise %42,10 gibi önemli bir bölümünün korktuğunu/ürperdiğini, %15,78 gibi bir bölümünün ise yok olacağını düşündüğü söylediği tespit edilmiştir. Katılımcıların %15,78'i ise o zamanlar önce cehenneme sonra da cennete gideceğine inandığını söylemiştir. Bu inanç, diğer taraftan bakıldığında cennete gidecek bile olsa Allah tarafından mutlaka cezalandırılacağına inandıkları anlamına gelmektedir. Bahsettikleri bu algılar bireylerin İslamiyet'e inanırken ölüme karşı teskin olmuş, kabullenmiş ve olumlu bir tutuma sahip olmadıklarını ve hatta inançları yüzünden ölümden daha çok korktuklarını

göstermektedir. Bu bireylerin din değiştirdikten sonra ölüm/ahiret algılarında değişim yaşandığı da fark edilmiştir. Nitekim katılımcıların %78,94'ü din değiştirdikten sonraki süreçte Tanrı'yla birlikte olacağı ve kurtulacağı için ölümü düşünmekten korkmadığını ve üzülmediğini söylemiştir. Yani din değiştirmeden önce olumsuz bir ahiret algısına sahip olan bu bireyler, din değiştirdikten sonra olumlu bir ahiret tasavvuru edinmiştir.

Katılımcıların dindaşlarına olan bakışlarında bir değişim olup olmadığı da incelenmiş ve %36,84'ünün din değiştirmeden önceki süreçte Müslüman dindaşlarını çelişkili davranmakla suçladığı tespit edilmiştir. Fakat katılımcıların çok büyük bir bölümünün din değiştirdikten sonra insanlar arasında Müslüman-Hristiyan ayrımı yapmamaya başladığı, çünkü Müslümanlar'ın içinde olduğu kadar Hristiyanlar'ın içinde de kötü ve çelişkili insanlar olduğunu anladıkları fark edilmiştir.

Son olarak katılımcıların dinî duygularında değişim olup olmadığını öğrenebilmek amacıyla din değiştirmeden önce Kur'an ve ezan okumanın/dinlemenin kendilerine ne hissettirdiği ve din değiştirdikten sonra ilahi ve Kutsal Kitap okumanın/dinlemenin kendilerine ne hissettirdiği sorulmuştur. Din değiştirmeden önce katılımcıların %36,84'ünün Kur'an ve ezan sesinden hoşlandığı geri kalanlarının ise ya bu seslere karşı bir şey hissetmediği ya da olumsuz duygular hissettiği tespit edilmiştir. Din değiştirdikten sonra ise yalnızca 1 katılımcı Kutsal Kitap'ı başkası okuduğunda etkilenmediğini söylemiş, onun dışındaki diğer tüm katılımcılar ise ilahi ve Kutsal Kitap okuyup/söylemenin kendisine iyi duygular hissettirdiğini ifade etmiştir. Aslında istisna olan 1 katılımcı da Kutsal Kitap'a karşı hissiz olduğunu değil, başkasının okumasından etkilenmediğini dile getirmiştir. Neticede katılımcıların bu noktada da büyük değişim geçirdikleri tespit edilmiştir.

Katılımcıların eski din ve tanrı tasavvurlarının fazlasıyla olumsuz olması onları mensubu oldukları dinden ve tanrıdan uzaklaşmaya götürmüş ve yönlerini umut vaadeden yeni bir dine ve tanrıya yöneltmelerine sebebiyet vermiş gibi görünmektedir. Allah'la ilişki ve iletişim kuramadıklarını söyleyen bireyler ilişki ve iletişim kurabileceklerine inandıkları yeni bir tanrı ile tanıştıktan sonra da din değiştirmiştir.

Peki ama *'tanrının ve daha özelden Allah'ın olumsuz tasavvur edilmesinin sebebi nedir?'* Elbette ki bunun en önemli sebebi aileden ve çevreden duyulan, Türk toplumunda da yaygın olarak kullanılan *"Allah yakar, Allah taş eder"* türevinden sözlerdir. Bu sözler

bireyin, Allah'ı gaddar ve cezalandırıcı olarak algılamasına ve tanrıyla olan ilişkisine ket vurmasına sebebiyet vermektedir.

Bunun yanı sıra din eğitiminde ana diline yeterli önemin gösterilmemesi de bireylerin Tanrı tasavvuru oluşturmalarını zorlaştırmış gibi görünmektedir. Bu etken katılımcıların zihninde dilini anlamadıkları bir tanrı ile iletişime geçemeyecekleri düşüncesinin yerleşmesine ortam hazırlamış olabilir. Tanrı tasavvurunun oluşmasındaki en önemli etkenlerden biri de bilindiği üzere baba figürüdür. Özellikle “*çocuk bakmak kadının işidir*” düşüncesiyle büyütülen çocuklar, babalarının sevgi ve ilgisinden mahrum kalabilmekte ve babalarıyla ilişkiye ve iletişime geçemedikleri gibi Tanrı ile de ilişkiye ve iletişime geçememektedir.

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere bireyin din ile olan ilişkisinde anne-babalara oldukça önemli görevler düşmektedir. Ebeveynler her şeyden önce çocuk için anne kadar babanın da önemli olduğunun farkına varmalı ve yoğun bir mesai içerisinde olsalar da çocuklarını baba ilgisinden ve sevgisinden mahrum bırakmamalıdır. Ayrıca aile içerisinde huzuru yakalayamayan bireylerin ruhsal anlamda da huzuru yakalayamayacaklarını fark etmeli ve onlara kavga ve gürültüden uzak bir aile ortamı sunabilmelidir. Son olarak bu bilinçle büyütülse bile her çocuk, “devletin çocukları” olarak görebilir ve öğrenim gördükleri okullar aradıkları ilgi ve sevgiyi bulabildikleri mekanlar haline getirilebilir.

KAYNAKÇA

- Adam, B. (2012). Tevrat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 41, 40-45). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Alçelik, Z. (2013). Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altıntaş, R. (2015). “İnsanın Zihin Halleri”. Ş.A. Düzgün (ed). içinde *İslâm İnanç Esasları El Kitabı*. (s.37-47). Grafiker Yayınları: Ankara.
- Altıntaş, H. ve Şahin, M. (2011). *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meâli*, 12. Baskı, Yenigün Matbaacılık: Ankara.
- Argyle, M. ve Beit-Hallahmi, B. (1975). *The Social Psychology of Religion*, Routledge and Paul: London.
- Argyle, M. ve Beit-Hallahmi, B. (1992). “Yaş ve Din” (çev. Abdurrahman Kurt). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(4), 319-331.
- Arsoy, H. (2022). “Dinsel Fundamentalizm ve Kişilik”. K. Sevinç (ed.). içinde *Kişilik Din ve İnanç*. (s.141-177). Emin Yayınları: Bursa.
- Atik, A. (2015). “Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 728-743.
- Atik, M.K. (2006). “Kur'an'a Göre Tanrı Tasavvuru”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7), 1-27.
- Atik Yıldız, A. (2016). “Ernest Harms ve Ronald Goldman'ın Dini Gelişim Kuramları Bağlamında Dini İçerikli Çocuk Kitapları”. *Bilimname XXX*, (1), 493-514.
- Avan, O. ve Kayıklık, H. (2022). “Dindarlık ile Evrim Teorisini Kabul Etme Arasındaki İlişki: Nicel Bir Araştırma”. *Türk Din Psikoloji Dergisi*, (6), 77-99.
- Ay, M. (2015). “Ahirete İman”. Ş.A. Düzgün (ed). içinde *İslâm İnanç Esasları El Kitabı*. (s.221-260). Grafiker Yayınları: Ankara.
- Aydın, A. R. (2010). “Tanrı Algısına Jungçu Bir Bakış”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (28), 53-61.

- Aydın, H. (2015). “Meleklerle İman”. Ş.A. Düzgün (ed). içinde *İslâm İnanç Esasları El Kitabı*. (s.123-146). Grafiker Yayınları: Ankara.
- Aydın, M. (1998a). Hıristiyanlık. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 17, 340-345). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Aydın, M. (1998b). Hıristiyanlık. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 17, 340,5-348). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Aydın, M. (1998c). Hıristiyanlık. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 17, 348-353). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Aydın, M. (1998d). Hıristiyanlık. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 17, 353-358). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Aydın, M. (2002). Kilise. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 26, 11-14). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Aydın, M. (2007). “İsa-Mesih’in Ölümünden Dirilmesi Hakikat mi Mitoloji mi? İsa’nın Ölümünden Dirilişi ve Taraftarlarına Görülmesiyle İlgili Rivayetlerinin Tarihsel Açıdan Değerlendirilmesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(24-25), 89-118.
- Ayğan, F. (2019). “Geleceğe Dönük Kurtarıcı Beklentisinin Apokaliptik Temelleri: Mesih/Mehdi Tasavvuruna İlişkin Bir Analiz”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 225-259.
- Ayten, A. (2017). *Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Bahadır, A. (2010). “Dindarlığın Kaynakları”. H. Hökelekli (ed.). içinde *Din Psikolojisi*. (s.46-69). Anadolu Üniversitesi Yayını: Eskişehir.
- Balaban Salı, J. (2012). “Verilerin Toplanması”. A. Şimşek (ed.). içinde *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (s.134-161). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını: Eskişehir.
- Bardakoğlu, A. (2001). İslâm. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 23, 15-23). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Bardakoğlu, A. (2002). Kurban. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 26, 436-440). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

- Bayraktar, İ. (1992). Bayram. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 259-261). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Bedir, F.N. (2017). “Yetişkinlerin Çocukluk Anılarındaki Tanrı İmgesinin Analizi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(32), 717-740.
- Beit-Hallahmi, B. (2007). “Atheists: A Psychological Profile”. Michael Martin (ed.) içinde *The Cambridge Companion to Atheism.*, (s. 300-317). Cambridge University Press: New York.
- Benson, P. ve Spilka, B. (1973). “God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 12(3), 297-310.
- Bırışık, A. (2002). Kur’an. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 26, 383-388). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Bozkurt, N. (2001). Kandil *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 299-300). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Bozkurt, N. (2004). Mescid-i Aksâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 29, 268-271). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Bozkurt, N. & Küçükaşçı, M.S. (2004). Mescid-i Nebevî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 29, 281-290). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Canbolat, S. (2004). Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam’dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye’de Hıristiyan Olanlar Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cilacı, O. (1997). Havâri. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 16, 513-516). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Craig, W.L. (2018). “İslam ve Hristiyanlık’da Tanrı Kavramı”. (çev. Mehmet Malkoç) *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1438-1447.
- Crapps, R.W. (1986). *An Introduction to Psychology of Religion*. Mercer University Press: Macon.
- Çayır, C. (2005). “Din Değiştirmede Etkili Olan Psiko-Sosyal Faktörler ve Bursa’da Misyonerlik Faaliyetleri”. A. Ünal (ed.) içinde *Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye’de Misyonerlik Sempozyumu*. (s. 281-290). Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları: Ankara.

- Çayır, C. (2008). Türkiye’de Din Değiştirip Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Çelebi, İ. (2019). Kelime-i Şehâdet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C EK-2, 36-37). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çetin, A. (2016). *Kur’ân Okuma Esasları*. Emin Yayınları: İstanbul.
- Çetin, Ö. (2018). “Erich Fromm’da Tanrı Tasavvuru”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18(3), 75-98.
- Çınar, B. (2021). “Eş’ari Ekolünde Allah Tasavvuru”. *Erciyes Akademi*, 35(1), 79-110.
- Dalfidan, B. (2019). Tanrı Tasavvuru ve Mutluluk İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Demirci, K. (1998). Hıristiyanlık. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 17, 328-340). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Demirci, K. (2007). Ortodoksluk. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 33, 409-414). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Dickie, J., Merasco, D.M., vd. (2012). “Anne-Baba, Çocuk İlişkileri ve Çocukların Tanrı Tasavvurları”. İlhan Topuz (çev.) *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 178-206.
- Diñç, A. (2007). Ergenlerde Anne-Baba Tutumları ve Dini Yönelim. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dursun, D. (2001). İslâm. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 23, 32-36). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Dursun, T. (1990). *Kulleteyn*. Akyüz Yayınları: Kadıköy/İstanbul.
- Düzgün, Ş.A. (2015). “Dinin Kaynağına İlişkin Tartışmalar”. Ş.A. Düzgün (ed). içinde *İslâm İnanç Esasları El Kitabı*. (s.15-33). Grafiker Yayınları: Ankara.
- Eldemir, F. (2022). “Kanser Hastalarında Tanrı Algısının Psikolojik Sağlığa ve Baş Etme Tarzına İlişkin Bir Araştırma”. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 198-212.

- Erdal, H.E. ve Efiltili, E. (2021). “Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 199-223.
- Erdem, S. (1992). Bayram. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 257-259). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Erdoğan, E. (2015). “Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Öznel Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örnekleme”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(29), 223-246.
- Erkal, M. (2013). Zekât. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 197-207). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Erul, B. (2012). Varaka b. Nevfel. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 42, 517-518). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Esen, M. (2015). “Peygamberlere İman”. Ş.A. Düzgün (ed). içinde *İslâm İnanç Esasları El Kitabı*. (s.193-217). Grafiker Yayınları: Ankara.
- Esen, N. (2011). “Necip Fazıl Kısakürek’te Dinsel Değişim”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 129-154.
- Esgin, M. (2012). “Hıristiyanlık’ta Noel Bayramının Ortaya Çıkışı ve Türkiye’deki Yansımaları”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 85-96.
- Evkuran, M. (2007). “İslam Düşünce Geleneğinde Tanrı Tasavvuru”. *İslami İlimler Dergisi*, (1), 45-62.
- Fayda, M. (2020). Muhammed. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 30, 406-421). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Fığlalı, E.R. (1981). “Mesih ve Mehdi İnanıcı Üzerine”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 179-214.
- Frankl, V. E. (2019). *Duyulmayan Anlam Çığlığı*. (çev. Selçuk Budak) Totem Yayınları: İstanbul.
- Frankl, V. E. (2020). *İnsanın Anlam Arayışı*. (çev. Selçuk Budak) Okuyan Us: İstanbul.
- Freud, S. (2019). *Bir Yanılsamanın Geleceği*. (çev. Kamuran Şipal) Say Yayınları: İstanbul.
- Freud, S. (2021). *Totem ve Tabu*. (çev: Kamuran Şipal) Say Yayınları: İstanbul.

- Galanter, M., Rabkin, R., Rabkin, J. ve Deutsch, A. (1979). "The 'Moonies': A Psychological Study of Conversion and Membership in a Contemporary Religious Sect". *American Psychiatric Association*, 136(2), 165-170.
- Gazâlî, İ. (2021). *El-Munkîz Mine'd-Dalal Dalâletten Hidâyete*. Güneş, B. (ed.). Çağdaş Kitap: İstanbul.
- Gönç Şavran, T. (2018). "Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri". T. Gönç Şavran (ed.). içinde *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. (s.64-105). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını: Eskişehir.
- Güç, A. (2003). Mâbed. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 27, 276-280). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Güler, Ö. (2007a). "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 123-133.
- Güler, Ö. (2007b). Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gülfil, D. (2019). "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-Sosyal Açısından Değerlendirilmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 1289-1312.
- Günay, H.M. (2007). Ramazan. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 433-435). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Günay, H.M. (2016). "Oruç". T. Türcan (ed.). içinde *İslâm İbâdet Esasları El Kitabı*. (s.169-194). Grafiker Yayınları: Ankara.
- Gündüz, Ş. (2002). "Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (2), 1-21.
- Gündüz, Ş. (2020). Misyonerlik. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 30, 193-199). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Gürkan, S.L. (2012). Vaftiz. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 42, 424-426). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

- Hamîdullah, M. (1998). Hudeybiye Antlaşması. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 18, 297-299). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Harman, Ö.F. (1988). Ahd-i Atîk. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 1, 494-501). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Harman, Ö.F. (1996). Hac. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 14, 382-386). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Harman, Ö.F. (2000a). İncil. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 22, 270-276). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Harman, Ö.F. (2000b). İsâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 22, 465-472). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Harman, Ö.F. (2022). Katoliklik. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 25, 55-58). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Hayta, A. (2006). “Anneden Allah’a: Bağlanma Teorisi ve İslam’da Allah Tasavvuru”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 4(12), 29-63.
- Heller, D. (1986). *The Children’s God*. Chicago Press: Chicago and London.
- Hökelekli, H. ve Çayır, C. (2006). “Gençlerin Din Değiştirip Hristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Etkenler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 15(1), 23-46.
- Inaba, K. (2004). “Conversion to New Religious Movements: Reassessment of Lofland/Skonovd Conversion Motifs and Lofland/Stark Conversion Process”. *Research Center for Human Sciences*, 11(2), 33-47.
- İmamoğlu, A. (2019). “Din, Dindarlık ve Dini Hayat”. A. Bahadır ve F. Karaca (ed.). içinde *Din Psikolojisi*. (s.76-96). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını: Erzurum.
- İnce, İ. (2008). Ridde. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 35, 88-91). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- James, W. (2017). *Dinsel Deneyimin Çeşitleri İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. İsmail Hakkı Yılmaz (çev.). Pinhan Yayıncılık: İstanbul.

- Justice, W.G. ve Lambert, W. (1986). "A Comparative Study of the Language People use to Describe the Personalities of God and Their Earthly Parent". *Journal of Pastoral Care*, 40(2), 166-172.
- Kahraman, A. (2016). "Hac ve Umre". T. Türcan (ed). içinde *İslâm İbâdet Esasları El Kitabı*. (s.227-268). Grafiker Yayınları: Ankara.
- Kanal Hayat. Erişim adresi: <https://youtube.com/@KanalHayat>
- Karaca, F. ve Hacıkeleşoğlu, H. (2020). "Allah Tahayyülleri Ölçeği". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 2(54), 67-83.
- Karaman, H. (1993). Cuma. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 8, 85-89). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Katar, M. (2007). Paskalya. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 181-182). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kaya, M. (2011). Tasavvur. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 40, 126-127). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kayıklık, H. (2005). "Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 5-23.
- Kayıklık, H. (2006). "Dini İnkâr Bağlamında Turan Dursun". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-14.
- Kımtır, N. (2015). "İlgili-Seven Anne-Baba Tutumları ile Din ve Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine". *Dini Araştırmalar*, 7, 9-44.
- Kıraç, F. (2013). "Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Eğilimi ve Anlam Duygusu". *Mukaddime*, 2(33), 165-177.
- Kirkpatrick, L.A. (1997). "An Attachment-Theory Approach to the Psychology of Religion". Bernard Spilka ve Daniel N. McIntosh (ed.). içinde *The Psychology of Religion*. (s.114-135). Westview Press: USA.
- Kirkpatrick, L.A. (2006). "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi". (çev. Mustafa Koç) *Bilimname* X, 1, 133-172.

- Kirkpatrick, L.A. ve Shaver, P.S. (1992). “An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief”. *Society for Personality and Social Psychology*, 18(3), 266-275.
- Korkmaz, N.E. (2012). “Tanrı’ya Bağlanma ve Psikolojik İyi Olma”. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(12), 95-112.
- Kotoriç, E. (2019). Bosna Hersek’te Din Değişirme ve Dini Dönüşümde Psiko-Sosyal Etkenler (Tuzla Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Köse, A. (2000). İhtidâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 21, 554-558). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Köse, A. (2015). *Avrupa ve İslam*. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Köse, A. (2019). *Neden İslam’ı Seçiyorlar*. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2019). *Din Psikolojisi*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Köylü, M. (2004). “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(2), 37-54.
- Krailsheimer, A.J. (1980). *Conversion*. SCM Press: London.
- Kurt, A.O. ve Göler, M.E. (2017). “Anadolu’da İlk Tapınak: Göbeklitepe”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(2), 1107-1138.
- Kutsal Kitap. Erişim adresi: <https://www.kutsalkitap.org>
- Küçük, A., Tümer, G. ve Küçük, M.A. (2009). *Dinler Tarihi*. Berikan Yayınevi: Ankara.
- Lofland, J. ve Skonovd, N. (1981). “Conversion Motifs”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 20(4), 373-385.
- Mandryk, J. (2010). *Operation World*. Biblica Publishing: USA.
- Meadow, M.J. ve Kahoe, R.D. (1984). *Psychology of Religion: Religion in Individual Lives*. Harper & Row: New York.

- McDonald, A., Beck, R., Allison, Steve ve Norswortby, L (2005). "Attachment to God and Parents: Testing the Correspondence vs. Compensation Hypotheses". *Journal of Psychology and Christianity*, 24(1), 21-28.
- Ocak, H. (2018). "Klasik İslam Düşüncesinde İki Farklı Tanrı Tasavvuru". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (6), 125-141.
- Okumuş, E. (2019). "Sosyolojide Tanrı Tasavvuruna Bir Giriş Denemesi". *Eskiyeni*, (39), 201-222.
- Oktay, M. (2021). Üniversite Gençliğinde Tanrı Tasavvurları İle Kişilik Özellikleri İlişkisi Üzerine. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Oruç, C. (2013). "Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Gelişimi". *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(8), 971-987.
- Öcal, M. (2004). "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 13(2), 59-80.
- Önal, Recep (2019). "İslam Teolojisinde Kutsal Kitap İnancı: Kutsal Metinlere Olan İhtiyacın Teolojik Temelleri", II. *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, 1067-1081.
- Önkal, A. (1998). Hicret. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 17, 458-462). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özcan, A. (2001). İslâm. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 23, 27-31). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özel, A. (2004). Mevlid. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 29, 475-479). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özel, A. (2022). Kible. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 25, 365-368). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özervarlı, M. S. (2001). Kadir Gecesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 125-127). Şehir: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

- Paloutzian, R.F. (1996). *Invitation to the Psychology of Religion*. Allyn and Bacon: Boston.
- Peker, H. (2010). “Tövbe, Dine Dönüş ve Din Değişirme”. H. Hökelekli (ed.). içinde *Din Psikolojisi*. (s.214-233). Anadolu Üniversitesi Yayını: Eskişehir.
- Peker, H. (2018). “Tanrı ve Din Tasavvuru Bağlamıyla Deizm ve Yayılımı Üzerine”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(8), 13-42.
- Peker, H. (2019). “İhtida Psikolojisi”. A. Bahadır ve F. Karaca (ed.). içinde *Din Psikolojisi*. (s.282-301). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını: Erzurum.
- Rahimi, İ. (2013). Kosova’da Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Etkenleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- PRC (2015). *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050*.
- Sarıçam, İ. (2016). “Hz. Peygamber Dönemi”. E. Baş (ed.). içinde *İslâm Tarihi El Kitabı*. (s.43-227). Grafiker Yayınları: Ankara.
- Sevinç, K. (2017). *İnançsızlık Psikolojisi*. Çamlıca Yayınları: İstanbul.
- Seyhan, B.Y. (2014). “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasında İlişkiler”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 65-97.
- Sinanoğlu, M. (1999). İbadet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 19, 233-235). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Sinanoğlu, M. (2000). İman. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 22, 212-214). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Sinanoğlu, M. (2001). İslâm. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 23, 1-2). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Şenay, B. (2007). Noel. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 33, 201-202). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Şensoy, A.F. (2019). Din Değişirme Anlatıları Üzerinden İnanç, Kimlik ve Aidiyet (Antalya Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Şentürk, H. ve Yakut, S. (2014). “Hayatın Anlamı ve Din”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(33), 45-60.

- Şimşek, E. (2004). “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(1), 207-220.
- Tanyu, H. (1988). Ahd-i Cedîd. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 1, 501-507). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Tekeli, H. (2007). Regaib Gecesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 535-536). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Tezokur, H. (2007). “Diyarbakır İncil Topluluğu ve Misyonerlik”. *Journal of Islamic Research*, 20(2), 192-205.
- The Gideos International (2018). İncil, 3. Baskı, Yeni Yaşam Yayınları: İstanbul.
- Tolstoy, L. (2017). *İtirafımlarım*. (çev. İpek Söylemez) Karbon Kitaplar: Üsküdar/İstanbul.
- Topaloğlu, B. (1989). Allah. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 2, 471-498). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Topaloğlu, B. (1996). Fırka. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 13, 35). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Topuz, İ. (2003). Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başaçıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Tümer, G. (1991). Âyin. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 4, 248-250). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Türcan, T. (2016). “Zekât ve Fıtır Sadakası”. T. Türcan (ed). içinde *İslâm İbâdet Esasları El Kitabı*. (s.197-224). Grafiker Yayınları: Ankara.
- Uysal, V. (2016). “Gençlerde Empati Eğilimi, Anne-Baba Tutumları ve Dindarlık”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 7-40.
- Uzun Kulu, A. (2019). Ortaokul Öğrencilerinde Umut, İyimserlik ve Allah Tasavvuru İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünal, H. (1992). Berat Gecesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 5, 475-476). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

- Ünal, S. (2001). Kâbe. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 14-21). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Üzüm, İ. (2004). Mezhep. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 29, 526-532). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Waardenburg, J. (2004). Mesîh. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 29, 306-309). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Waardenburg, J. (2007). Protestanlık. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 351-354). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yapıcı, A. (2007). “Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme”. *Journal of Islamic Research*, 20(2), 221-238.
- Yaşaroğlu, M. K. (2001). Kâbe. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 21-22). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). Namaz. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 32, 350-357). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yavuz, S.S. (2020). Mir’ac. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 30, 132-135). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yavuz, Y.Ş. (2001). Kader. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 24, 58-63). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yavuz, Y.Ş. (2007a). Nübüvvet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 33, 279-285). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. (GİRİŞ)
- Yavuz, Y.Ş. (2007b). Peygamber. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 257-262). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yeşilyurt, T. (2015). “Kitaplara İman”. Ş.A. Düzgün (ed). içinde *İslâm İnanç Esasları El Kitabı*. (s.149-159). Grafiker Yayınları: Ankara.
- Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları: İzmir.
- Yitik, A.İ. (2007). Oruç. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C 33, 414-416). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Yusuf 'İslam' Reformu (2004, 16 Ocak). Erişim adresi: [Yusuf 'İslam' reformu - Kültür Sanat Haberleri \(milliyet.com.tr\)](http://www.milliyet.com.tr)

Zavalsız, Y.S. (2011). Türkiye'de Hıristiyan Olan Müslümanlar: Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma (1990-2010). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zavalsız, Y.S. (2012). "Din Değiştirmenin Psiko-Sosyal Kodları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 185-200.

Zeren, Z. (2010). Hint Kökenli Dinlerde Tanrı Tasavvuru. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

'13 Bin Alevi Hristiyan Oldu' (2005, 9 Mart). Erişim adresi: ['13 bin Alevi Hristiyan oldu' \(yenisafak.com\)](http://www.yenisafak.com)

EKLER
EK 1
ETİK KURUL İZİN BELGESİ

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Bilimsel Araştırma Etik Kurulu

Sayı : E-84026528-050.01.04-2200019256
Konu : Başvuru İncelenmesi

25.01.2022

Sayın Huriye ARSOY

Yürütücülüğünüzü yapmış olduğunuz 2022-YÖNP-0009 nolu projeniz ile ilgili Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun almış olduğu 20.01.2022 tarih ve 02/47 sayılı kararı aşağıdadır.

Bilgilerinize rica ederim.

KARAR:47- Huriye ARSOY'un sorumlu yürütücülüğünü yaptığı "İslamiyet'ten Hristiyanlığa Geçişlerde Tanrı Tasavvurlarının Din Değiştirmeye Etkisi" başlıklı araştırmasının, Bilimsel Araştırmalar Etik Kurul ilkelerine **uygun** olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Salih Zeki GENÇ
Kurul Başkanı

EK 2

MÜLAKAT SORULARI

a. Din Değiştirmeyi Etkileyen Psiko-Sosyal Faktörler

1. Anne-babanız sağ mı? Birlikte mi?
2. Anne-babanızın inançları nedir ve din ile olan ilişkileri nasıldır?
3. Anne-babanızın birbirlerine karşı olan tutum ve tavırları nasıldır?
4. Anne-babanızın size karşı olan tavırları nasıldır?
5. Eski dininiz hakkında eğitim aldınız mı? Aldıysanız bu süreç nasıldı?
6. Eski dininiz hakkında ne kadar bilgi sahibisiniz?
7. Din değiştirmeden önce travmatik bir tecrübe yaşadınız mı?
8. Din değiştirmeden önce farklı dinlerden arkadaşlarınız/ilişkileriniz oldu mu?
9. Yeni dininizle tanışma ve din değiştirme sürecinizden bahseder misiniz?
10. Yeni dininiz hakkında dini bilgiye sahip misiniz?

b. Eski Din ve Tanrı Tasavvuru

1. Allah'ı düşünmek sana hangi duyguları hissettiriyordu?
2. Günah işlediğinde ve tövbe ettiğinde Allah'ın sana nasıl bir karşılık vereceğini düşünüyordun?
3. Başına kötü bir olay geldiğinde bunun neden kaynaklandığını düşünüyordun?
4. Dua ettiğinde Allah'ın sana nasıl bir yanıt vereceğini düşünüyordun?
5. Allah'ın, yaptığın her şeyden haberdar olduğunu düşünmek ve buna inanmak sana ne hissettiriyordu?
6. Ölümden sonrasını düşünmek sana ne hissettiriyordu?
7. Din değiştirmeden önce Hz. İsa ve Hristiyanlar hakkında hangi düşünelere sahiptin?

8. Din değiştirmeden önce Hz. Ali, Hz. Muhammed ve Müslümanlar hakkında hangi düşünelere sahiptin?

9. Din değiştirmeden önce Kur'an ve Ezan dinlemek sana ne hissettiriyordu?

c. Yeni Din ve Tanrı Tasavvuru

1. Tanrı'yı düşünmek sana hangi duyguları hissettiriyor?

2. Günah işlediğinde ve tövbe ettiğinde Tanrı'nın sana nasıl bir karşılık vereceğini düşünüyorsun?

3. Başına kötü bir olay geldiğinde bunun neden kaynaklandığını düşünüyorsun?

4. Dua ettiğinde Tanrı'nın sana nasıl bir yanıt vereceğini düşünüyorsun?

5. Tanrı'nın, yaptığın her şeyden haberdar olduğunu düşünmek ve buna inanmak sana ne hissettiriyor?

6. Ölümden sonrasını düşünmek sana ne hissettiriyor?

7. Hz. Ali, Hz. Muhammed ve Müslümanlar hakkında hangi düşünelere sahipsin?

8. Hz. İsa ve Hristiyanlar hakkında hangi düşünelere sahipsin?

9. Hz. İsa'nın hangi olumlu ve olumsuz özelliklere sahip olduğunu düşünüyorsun?

10. Kutsal Kitap ve ilahi dinlemek/okumak sana ne hissettiriyor?

11. Din değiştirdikten sonra Kur'an ve Ezan dinlemek sana ne hissettirmeye başladı?

d. Tanrı'yla Kurulan İlişkideki Değişiklikler

1. Din değiştirme kararın Tanrı ile olan iletişimini nasıl etkiledi?

2. Din değiştirdikten sonra Tanrı'ya olan bakışındaki değişiklikler neler?

3. Din değiştirdikten sonra Allah'ı düşünmek sana ne hissettirmeye başladı?

4. Zihninde Allah ve Tanrı olmak üzere iki farklı varlık mı var yoksa din değiştirmeyle isim değiştiren tek bir varlık mı var?

5. Allah'ın sana hissettirdikleri ile Tanrı'nın sana hissettirdikleri arasındaki farklar neler?

